

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol. XX

POET PRĒMANAND'S
MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwivedi and
Nathashankar Pujashankar Shastri

A. D. 1390-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિબદ્ધ સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કદાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખરુદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે; પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભંગ ન થતા તેનો વધારો થતા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાન્ય આદિથી શરીરની સુખકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, ગ્રંથરુદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાતુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વયે જે રાજા પ્રજાનું રજન કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેનો પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેનો મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ ધર્મિય મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાશ્રાય ગાયકવાડ સેનાજાસખેલ સમશેર બહાદુર એમના પ્રેરિત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાત્મ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વે સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ ધર્મ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજના, એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ની એક રમરણી તેઓ નામદારની સેવામૃત્ સ્થુ કરવામાં આવી હતી, તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં રૂઢિ ગયેલા ગુર્જર કવિ-જ્ઞાના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસમ્રઢ એ નામના ગુજરાતી કવિતાના પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઑફ પર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ તથા વડોદરાનિનાસી શાસ્ત્રી નાથાશકર પૂજશકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાનો આરમ્ભ થઇ ચૂક્યો હતો, અને તે સારૂ ધણા સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો મારો સમ્રઢ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સમ્રઢ ખામત મે તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામા આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે, તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના બંડાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે બંડારને પ્રત્નના ઉપયોગસાર ખાલ્લાવી તે દ્વારા સહવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમા પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલણ, દયારામ, હરિદાસ, જ્ઞાનેશ્વર, ધીરેશ્વર, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે રાધાખાઇ તથા દીવાળીખાઇ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે અને ખાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સમ્રઢ છે આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતા ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦) ખારદખરની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધમા આવી શકશે આ ઉદાર અનુગ્રાથી ગુર્જરપ્રત્ન અને સર્વ ગુર્જરનાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે, એમ સર્વ સમજી જતોને લાગ્યા મિત્ર રહેશે નહિ.

કવિતા વિષે એ- ઈંગ્લેન્ડ કવિ લખે છે કે —

Poetry is itself a thing of God,
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

BAILEY

કવિતા સ્વત ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઇશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યદ્વાદી કર્યા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઇશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ

કવિ વિશે વર્ડ્ઝ્વર્થ કહે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us happy,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને સ્વર્ગ સમ ગણી તેની બહુ પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે.

સરદેશમાં કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેરાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ ટીર્થસ્થળ પૂર્વેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખબોગમાં વૃદ્ધિ થઇ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

કવિના દ્રવ્યતા અત કરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોના અત કરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે બાળકથી વૃદ્ધ-રૂઝી શ્રીમાન સુધી સર્વને દુઃખ-વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે એવા એક સુખપ્રદ સા.

ધનનો છૂણાદાર પ્રજ્ઞના કલ્યાણસાર શ્રીમત મદારાગ્નધિરાજ કગે છે
એ તેમના પ્રજ્ઞરજન જરવાના ઉચ્ચ બાનગાનુ એક સુચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમા થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા
અભાગથી પ્રસિદ્ધિમા લાનનાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમનામા
આવી છે

પ્રમુખ.

દિનાન બહાદુર મણિભાઈ જરાભાઈ

મેમ્બરો.

રાવમહાદુર અખાનાલ સાકરલાલ એમ એ એન એન બી
ખાનમહાદુર જમસેદજી આરદેસર દલાલ એમ. એ એન એન બી
રાવસાહેબ પીતાનરભાઈ જોહાભાઈ
રાવસાહેબ હરગોવિ દદાસ દારકાદાસ

દરેક અયની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિં-
દદાસની સભાજી નીચે શાસ્ત્રી નાયાશ કર પૂજાશ કર તથા કવિ છાંટાલાલ
નરજોરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામા આગ્યુ છે પુસ્તકો સબ-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફથી છે કમિટિમાથી
કોઈનુ ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સમઘના ન છતા માત્ર લોકહિતાર્થ.
કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધુ છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાત ગુજરાતના બીજા
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિ દદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાયાશકગની પ્રશ સનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે
જથ્થો એકઠો કરના પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે
આ સર્વ કવિતૈષ્ણુ પ્રસિદ્ધિમા લાનના યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે
ઉદ્યમ સફળ થવા કૃત્તર પાસે પ્રાર્થના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુંદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદ્યદ્વિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના યદ્યદ્વિ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના સંખ્ય કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.
સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦, રવિવાર.

}

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કડેય પુરાણનો આ છેલ્લો અને પાંચમો અંથ છે. એમાં મુખ્યત્વે કરીને મોટા મોટા રાજાઓનાં બોધકારક ચરિત્રો અને આખ્યાનો છે. એમાં અંથમાં મન્વંતરકથાઓ કહેવામાં આવી હતી તેમાંના બે— રૈવ્ય અને ભૈત્ય નામે મન્વંતરનું કથન પણ આમાં કરેલું છે. દુર્નીઆદારીમાં વસનાર બ્યારે સસાર ન માડતા વેરાગી જેવો થઇ બટકતો દૂર છે ત્યારે તેથી પિતૃરૂપી પરમેશ્વર રાજી થતા નથી. અર્ધાત્મ ગૃહસ્થાશ્રમી થઇને સંતાન ઉત્પન્ન કરી તેવડે આ લોકને તથા પરલોકને ઉપકારી થવું એવો ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. એ ધર્મ બળવ્યા શિવાય કોઈ મનુષ્ય ઉદાસીન-પણાથી બીજાનાં મેહેનત ઉપર જીવકા ચક્ષાવી બટકતો દૂરવા ઇચ્છે તો તે પ્રવૃત્ત માર્ગના આચારોને પસંદ પડતું નથી. એ વાત સમજાવવાને રૈવ્ય પ્રજાપાતની કથા કહી છે. એ રૈવ્ય પ્રજાપાતનો પુત્ર જે મનુ થયો તે રૈવ્ય નામે મનુ કહેવાય છે. એની વાત પાછળ આવી ગઇ છે.

ભૂત નામે મહાક્રોધી આજીણુનો પુત્ર મનુ થયો તેનો મન્વંતર તે ભૈત્ય મન્વંતર કહેવાય છે. આ મન્વંતરની કથાદ્વારા ક્રોધથી સરે ક્રોધ કેવા ત્રાસે છે તથા ક્રોધ એ બીજાનું તથા પોતાનું પણ કેટલું આહત કરનારો છે તે બતાવી આપ્યું છે. કદાચિત્ ક્રોધ મહાતેજસ્વી પુરુષના ક્રોધથી બચ પામેલાં બીજા મનુષ્યો કે પ્રાણીઓ તેના વિરુદ્ધ ક્રોધ પ્રતીકાર કરવાને પણ ડરે છે એ વાત ખરી છે, પણ સરે ક્રોધે તેવા ક્રોધીન મળવાને કે તેની સાથે કામ પાડવાને રાજી હોતા નથી; અને તેના સળધી જે કાર્ય સંપાદન કરવાનું માયે આવી પડયું હોય છે તે વેલની પેઠે માથેથી ઉતારી નાખી તેનાથી દૂર રહેવાને સદા રાજી હોય છે. એ વાત ભૂત મુનિના ક્રોધથી બચ પામેલી ઝડુઓ અને વાયુના કર્તવ્યથી સ્પષ્ટ થાય છે. ગુરુ આવા ક્રોધી છતાં પણ ઉત્તમ શિષ્ય તેને કેવો અનુવર્તે છે તે ભૂત મુનિના શિષ્યના દષ્ટાંતથી બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. વિનય ગમે તેવા ક્રોધીને

વશ કરે છે અને ગુરુની આજ્ઞા સંપાદન કરવાથી પરિણામે લાભજ થાય છે, એ સબધી આ જૂતિ ઋષિનો શિષ્ય એ ઉત્તમ નિર્દર્શન છે

આ ગ્રંથમા એ પછી સૂર્યવરના મોટા મોટા રાજાઓનાં ચરિત્ર કહેવા માટે સૂર્યની ઉત્પત્તિ કહી છે અને સૂર્યના સબધથી કસ્યપ મહામુનિથી સધ-
ળા સૃષ્ટિ કેમ પ્રકટ થઈ તે કહ્યું છે સૂર્ય અને સગાની કથા પાછળ કહેવાઈ ગઈ છે એમ છતાં પુરાણકર્તાએ તેની તેજ કથા ફરીને દાખલ કરી છે તે મહાકવિ પ્રેમાનંદને પસંદ પડ્યું નહિ, તેમ છતાં બાપાતર કરવાના ગ્રંથ-
માથી કોઈ ભાગ પડ્યાં મૂકવો તેને હાંચત નહિ લાગ્યાથી પોતે તેની પણ કવિતા લખી છે. તથાપિ તે સધળું લખી રહ્યા પછા તે લખે છે કે—

“પિષ્ટ પેપણુ કરવું પડયું, પુરાણીકેરે મારું;

કે’શે કઠિન ભાગ એ હતો, તેણુ તજ્યો પામી ઉચાર.”

સૂર્યની કથા કહી રહ્યા પછી રાજ્યવર્ધન નામે રાજાની કથા કહી છે અને તે દ્વારા આ લોકનું વિનાશિત્વ બતાવો આપ્યું છે રાજ્યવર્ધનની સ્ત્રીએ રાજાના માથામા એક પગિયું જોયું તેથી તેને મોટા ખેદ ઉપન્યો અને એ વાત રાજાના જાણવામા આવતાં તેણે આને મસારની ક્ષાણિકતા અને અસ્થિ-
રતા વિષે બોધ કરી પોતાના વૈરાગ્યનું એ કારણ છે એમ જણાવ્યું તથા વાનપ્રસ્થ આશ્રમમા જનાની ઇચ્છા કરી. પણ તે રાજાના રાજ્ય કારભારમાં પ્રસન્ન થયેલી પ્રજા રાજાના તેવા કરાવથી દિલગીર થઈ અને રાજાને જવા દેવાની સાફ ના પાડી. પ્રજાએ સૂર્યનું તપ કરીને રાજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરી આપ્યું. રાજા તેથી ઉલટો સંતૃપ્ત થયો. એવા વિચારથી કે જે પ્રજા મારા ઉપર આટલી બધી આસક્ત છે તે મારા દેખતા મરણુ પામે અને મારે જીવવું એ કેવળ વિડબના છે. આથી રાજાએ પણ સૂર્યનું તપ કરી પોતાની સમગ્ર પ્રજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય સંપાદન કરી આપ્યું !!

ઉપરના દૃષ્ટાંતથી રાજા પ્રજાને કેટલો બધો બોધ લેવાનો છે । પ્રજાને પોતાની પ્રજા તુલ્ય ગણી તેમને સુખે સુખી અને તેમને દુઃખે દુઃખી એવા રાજ્યવર્ધન જેવા રાજા, અને રાજા પ્રાત્ પિતા સમાન પ્રેમાળ પ્રજા, એ બંને વાનાં જો કે દુર્લભ છે તથાપિ ત એસ બાબત નથી. કોઈ મહાન રાજા

ધારે તો રાજ્યવર્ધન જેવો પ્રમદ્ધિતને માટે પોતાનું સમગ્ર હૃદય સમર્પણ કરી શકે અને તેમ થાય તો પછી પ્રજા તેનાપ્રતિ કૃતજ્ઞ હોવાનું દૃષ્ટાંત નથી.

એના પછી સુદુમ્ન રાજની કથા છે. આ અદ્ભુત કથાને પ્રેમાનંદે પણ અદ્ભુત રીતે વર્ણી છે. સુદુમ્નના બાપે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાને યત્ન કર્યો તેમાં ઋત્વિજની બૃહથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય એવું કાંઈ જની ગયું, જેથી તે પુત્રી થઇ. તેને મુનિઓએ પોતાનાં સામર્થ્યથી પાછો પુત્ર કર્યો અને વળી દેવયોગથી અમ્બુમાં ફરતાં તે પાછી સ્ત્રી થઇ ગઇ ! પુરુષ મટીને થએલી આ સ્ત્રીને બુધ નામે દેવે જોઇ તથા તે જન્મેની પરસ્પર પ્રીતિ થતાં નેને પેટે એક છોકરો થયો. આ છોકરો તે વિક્રમોર્વશી ત્રાટકમાં શ્રીમન્મહાકવિ કાશ્મિદાસે વર્ણુએ રાજ પુટરવા. સુદુમ્ન સ્ત્રીએ યત્ન કર્યો અને તેથી વળી તેને પુરુષત્વ પ્રાપ્ત થયું આ આખ્યાન આવું અમત્કારિક છે ત્યારે પ્રેમાનંદે પણ નેને ધટ્ટું વર્ણુને શોભાવ્યું છે.

મનુષ્યે વગર વિચારે કાંઈ કાર્ય કરવું નહિ, એવો બોધ કરવાને પૃષ્ઠ રાજનું આખ્યાન લખ્યું છે. આ રાજાએ એક બ્રાહ્મણની ગાયને વનમાં ચરતી જોઇને મૃગયાના આવેશમાં તેને વરાહ જાણી નેનો વંધ કર્યો હતો અને તેથી તે શૂદ્રત્વને પામ્યો હતો ગાય જેવા ઉપયોગી પ્રાણીને આયે મૂળથી પૂજ્ય અને પવિત્ર ગણતા આવેલા છે, તેનું આ દૃષ્ટાંત છે

નાભાગનું ચરિત્ર વાંચનારના મનને વધારે આનંદ આપે એવી રીતે વર્ણાયું છે. નાભાગની દહીલાઇનું પ્રથમ વર્ણન કરી પાછી તેવી હકનો પ્રસંગ આણ્યો છે. એવી રીતે કે એક વૈશ્યકન્યા અતિ સુંદર હતી જેને જોઇને તે મોહિત થયો તેના પિતા વગેરેએ તેને તે કન્યા સાથે પરણવાને ના પાડી પણ તે તેણે પોતાની દહીલાઇને લીધે માન્યું નહિ, અને એમ કરીને રાજ્ય ઉપરનો પોતાનો હક તેણે ખોયો. પિતાની આજ્ઞા ન માનવાથી અને પોતાના હકામતને વળગી રહેવાથી મનુષ્ય કેવી રીતે અધમતા પામે છે તે સબંધી એમાંથી બોધ મળે છે. એમા વૈશ્યકન્યાના રૂપનું વર્ણન મહાકવિ પ્રેમાનંદે ધણું સરસ કર્યું છે. વૈશ્યકન્યાથી નાભાગને બનંદ નામે પુત્ર થયો તેને તેની માએ કહ્યું કે દીકરા, “ જોપાળ થા ” જોપાળ (જોવાળ) થવું એ વૈશ્યવૃત્તિને ઉચિત કર્મ છતાં આ ક્ષત્રિયપુત્રના સમગ્રવામાં ‘જોપાળ’નો તેવો

અર્થ આગ્યો નહિ, પણ ગોપાળ એટલે પૃથ્વી પાળનાર થા, એરી માતાની આજ્ઞા છે એમ તે સમજ્યો કેટલેક કાળે શસ્ત્રાસ્ત્ર-વિદ્યામા પ્રવીણ થઈને પોતાના પિત્રાધ્યો પાસેથી રાજ્ય જીતીને તેણે પોતાના બાપને નિવેદિત કર્યું પણ નાભાગે કહ્યું કે, રાજ્ય લેવા કરતા રાજ્ય ન લેવા રૂપ મારા બાપની આજ્ઞા મારે માનવી એજ હું એજ માતૃ હું અને એરી રીતે તેણે પિતાની આજ્ઞાને ખતર રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો.

એજ બાપતમા સુદેવ અને નળ એ નામના બે રાજાઓની વાત આવે છે એ બન્ને પરમ મિત્ર હતા એમાના નળે કોઈ બ્રાહ્મણને અપરાધ કર્યો હતો તેથી તે બ્રાહ્મણે સુદેવ રાજાને કહ્યું કે તું અપરાધી નળને શિક્ષા કર પણ સુદેવના મનમા ક્ષત્રિયધર્મ કરતા મિત્રપ્રેમ વધારે વજનદાર લાગ્યાથી તેની તેણે અમરણના કરી, જ્યો તે બ્રાહ્મણે નળનો નાશ કરી સુદેવને વૈશ્ય બનાવી દીધો. આ વૈશ્ય તે ઉપર કહેવા ન ભાગના ચ રેનમાનો નાયિકા વૈશ્યકન્યાનો રક્ષક પિતા હતો.

આ કથા પડી 'વત્સરી નામે રાજાનું આખ્યાન વર્ણવ્યું' છે ઉપરના જેવીજ આ પણ સરખ કથા છે કથાની સકળતા મહાકવિ પ્રેમાનંદે ઠીક ગોભારી આપી છે. દૈત્યના મુખનને બાહાને કવિએ અથવા અ યકારે મનુષ્યને ઇદ્રિયબિન્ન થસાનો ઉત્તમ બોધ કર્યો છે એ આખ્યાન સપૂર્ણ થનાની સાથે એક બના રાજાનું આખ્યાન શરૂ થાય છે એ રાજાનું નામ ખનિત્ર હતું. તે શનુ કે મિત્ર સર્વનું બધું ઈચ્છતો હતો પણ ભવાની દુનિયા નથી, એ ન્યાય તે મિત્રારાને પણ લાગુ પડ્યો તેના બાઇઓ જે નૂદા નૂદા દેશના રાજાઓ હતા તેમના મત્રીઓએ તેમને બબેરીને એકસ પ કરીને ખનિત્રનો પ્રાણ-લેવાને કાવતરું કર્યું પણ તે કાવતરાનું પરિણામ એ થયું કે તે કાવતરું કરનારા મત્રીઓજ નાશ પામ્યા. બવા ખનિત્રે આ વાત જાણી ત્યારે તે પોતાનો ધિક્કર કરાને સતાપ કરના લાગ્યો કે આરે! 'મારૂં જૂંડુ કરતા મિત્રારા મત્રીઓ માર્યા ગયા.' જો હું ન જન્મ્યો હોત, તો એ મત્રીઓને મારા નિમિત્ત મરવા વારે ન આવત. 'માટે મા. જન્મને ધિક્કાર છે, ઇત્યાદિ દુષ્ટ મત્રીઓ કેના કાનતરા કરે છે, તથા પોતાના રાજા જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારા હોય કે તેમનું મન બમાનીને તેમની પાસે કેના અનર્થ કરાવે છે, તે સર્વનો યથાર્થ ચિન્તાર આમા મહાકવિ પ્રેમાનંદે આપ્યો છે.

અનિત્ર પછી ક્ષુપ રાજનું ચરિત્ર છે. એણે ધણા યશ કર્યા હતા તથા પ્રજાના તમામ કર એણે આદર કર્યા હતા, એ વિના-એમાં વિશેષ જાણવા જેવું નથી. વિવિંશ રાજ પશુ બધો હતો તેને શત્રુઓએ કપટથી માર્યો. અનીત્રના ચરિત્રમાં જે દરણીની વાત જલ્દી રમજ ઉપજાવનારી છે એક દરણી વાંઝિયું હોવાથી મરવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે બીજું દરણી બોહોળું કુટુંબી હોવાથી મરવાને આર્જવ કરે છે. આ ઉપરથી જન્મે સ્થિતિઓ દુઃખદાયક એમ બોધ કર્યો છે. કરંધમના પુત્ર અવેક્ષતનું ચરિત્ર વાંચનારની મનોવૃત્તિને લગાર વધારે વિસ્મિત કરે એવું છે. અવેક્ષતની માતાનું નામ વીરા હતું. વીરા રાજ્યકાજમાં કુશળ હતી, તે જણાવવાને તેની કિમિચ્છક મતની યુક્તિ વણી છે. જે કોઈ જે કાંઈ માગે તે આપવું, એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી તેને કિમિચ્છક મત કહે છે. તેનો પુત્ર એક રવ્યવરમાં ગયો હતો ત્યાં બીજા રાજાઓથી હાથો હતો તે દિવસથી પ્રતિજ્ઞા કરી બેઠો હતો કે મારે સ્ત્રી પરજીવી નહિ. પણ તેની માની ઉપરની યુક્તિથી તે પ્રતિજ્ઞાનો જંગ કરીને તેને સ્ત્રી પરજીવાની દરજ પડી હતી. વેદનાં ઉપનિષદોમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો મરુત રાજા એ અવેક્ષતનો પુત્ર હતો. મરુત રાજાએ મોટા મોટા યશ કર્યા હતા. એની મા જ્યારે વનમાં તપ કરતી હતી ત્યારે નાગલોકોએ તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો તેના જલ્દામાં પ્રસંગ આવ્યે તેના પુત્ર-થી જન્મવાનું વરદાન નાગલોકોએ મેળવ્યું હતું. આથી જન્મત થયેલા નાગલોકોએ મરુતના રાજ્યમાં વસનારા ઋષિઓને દંશ કર્યો તેથી તે મરી ગયા. મરુતે તે જાણીને નાગલોકોને શિક્ષા કરવાને તૈયારી કરી તે વારે તેના બાપ અવેક્ષતે તેને વાંચ્યો. પણ તે તેણે ન માન્યું અને કહ્યું કે, પિતાનું વચન માનવા કરતાં પ્રજાનું રક્ષણ કરવું એ હું ઉત્તમ ક્ષત્રિયધર્મ માતું છું. આથી બાપ દીકરા વચ્ચે યુદ્ધ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો, પણ બીજાઓએ વચમાં પડી તે માંડી વાળ્યો. નરિચિંત અને દમ રાજાનાં ચરિત્ર પણ તેવાંજ બોધક છે 'પિતાનું વેર લેવું' એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે એવો બોધ દમરાજના ચરિત્રમાંથી મળે છે. છેવટે અંથના સ્લોકની સંખ્યા, પુરાણ સાંભળવાનું ફળ વગેરે લખી પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

આ ગ્રંથ આદિથી અંત સુધી વાંચનારને સમજાશે કે એમાં હામહામ પ્રવૃત્તિ માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે તથા તેની સાથે નિવૃત્તિ

માર્ગને પણ વખાણ્યો છે ત્યારે એ ઉપરથી એમ સમજવામાં આવે છે કે મનુષ્યે વ્યવહારમાં રહીને વ્યવહારે પ્રતિપાદન કરેલા નીતિના ધારાઓનો અભ્યાસ કરવો, ગૃહસ્થ થવું, ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું, ઉપાર્જીતું ધન કુટુંબપોષણાર્થે અને પરોપકારાર્થે ખર્ચવું, નીતિને માર્ગે વર્તવું, સંસારનો તમામ પસારો સ્વખવત્ જાણીને તેમાં વૃદ્ધિદાનિધી હર્ષ શોક ન કરવો અને મૃત્યુને માટે સદૈવ તયાર રહેવું, એ આ ચંચનો સારરૂપ ઉપદેશ છે. આખા ચંચને એક વાર ફરીથી ફેરવી જોઈએ તો આપણને તેમાં શું દેખાય છે ? પક્ષીઓની કથા, તેમને કરેલા જૈમિનિના પ્રશ્ન, હરિશ્વંદ્રાખ્યાન (સત્યવ્રત), જડની કથા (પરલોકગાન), મદલસાખ્યાન (દપતીની પરસ્પર અચળ પ્રીતિ) અલર્કાખ્યાન (માતાનું મમતા સહિત 'શિક્ષણ') મન્વંતરની કથાઓ, અને રાજાઓનાં ચરિત્ર. સઘળા વર્ણનમાં પ્રેમાનંદની આદિથી અંતસુધી એકજ શૈલી માલમ પડે છે આ પુસ્તક સંવત્ ૧૭૬૫ ની સાલમાં લખાયું છે એમ કવિ કહે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પ્રેમાનંદની મધ્યકાળની આ કવિતા છે અને તેથીજ પરિપક્વ વિચારવાળી છે. એકજ વર્ષમાં આવડા મોટા આખા પુરાણનું બાષાંતર કવિએ રિધર-પણે કરી નાખ્યું છે અને તે પણ તે પોતેજ એક જગોએ કહે છે તેમ ધન વગેરેની ઇચ્છા રહિત, એ બહુ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર છે. કવિની દૃઢતા, ટેક, ધીરજ વગેરે શુભોને બતાવનારું એ મોટું દાહત છે આ ચંચ દેશીબદ્ધ છે તથા દેશીઓમાં ચરણો નાનાં મોટાં જણાય છે તેથી કવિતા કરવાની કેટલીક ત્વરા કવિએ કરી હશે એમ લાગે છે પણ તે સાથે આશ્ચર્ય એ છે કે જ્યાં કવિને જરૂર લાગી છે ત્યાં તેણે છંદ, વ્રત, પણ લખ્યાં છે અને તેમાં કાંઈ જગોએ લેશ વધતું ખૂટતું નથી ગાનશાસ્ત્રને જાણનારા કહે છે કે એ દેશીઓ પ્રમાણે ગાતાં કાંઈ વધઘટ બાધ કરતી નથી, અને પ્રેમાનંદને ગાનશાસ્ત્રનું સારૂં જ્ઞાન હતું એ તો તેના અંથે વાંચનારના જાણવામાં આવ્યું હશેજ, નો એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે ત્વરાથી કવિતા કરવા માટે નહિ પણ દેશીઓ જે અમુક રાગ પ્રમાણે ગવાય છે તેમાં તેવો વધારો બાધ કરતા ન હોવાથી બુદ્ધિપૂર્વકજ એવો વધારો ચવા દેવામાં કવિએ હરકત લીધી નથી જે એમ ન હોય, અને ત્વરાના કારણથીજ પદો નાનાં મોટાં થયાં છે એમ માનીએ, તો તેના ત્વરાના કામમાં અક્ષરમેળ અને માત્રામેળ છદો તે દાખલ કરત નહિ.

આ અંથમાં જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળ્યા છે ત્યાં ત્યાં કવિએ તે તે રસ વર્ણવવાને ખામો કરી નથી. હરિશ્ચંદ્રાખ્યાનમાં કર્ણ, મદાલસાખ્યાનમાં વિપ્રલંભ શૃંગાર, અલકાખ્યાનમાં વત્સલ, પતિવ્રતાની કથામાં પતિવિપયા રતિભાવ, નન્કવર્ણનમાં બીભત્સ, શ્રાદ્ધાદિ કથનમાં દેવવિષયારતિ, ઋતુ-ધ્વજ અને નાગપુત્રોના સંબંધમાં મિત્રાવધયારતિ અને વત્સલ, જે બુદ્ધીપાદિ વર્ણનમાં હૃદયુધ્વ માત્ર (વશમય રચાવિભાવ, વદ્યિનીના આ-ખ્યાનમાં દર્શનપૂર્ણાગ, હમ વગેરેનાં ચરિત્રમાં યુદ્ધવીર, મરુત વગેરેનાં ચરિત્રમાં દાનવીર, ખનિત્ર વગેરેનાં ચરિત્રમાં દયાવીર, ખનીત્ર વગેરેનાં ચરિત્રમાં ધર્મવીર, વત્સપ્રોના ચરિત્રમાં અદભૂત, નરિખ્યંતના ચરિત્રમાં રૌદ્ર, વગેરે હામહામ રસ અને ભાવથી મનોહર વર્ણનો છે. એમ છતાં પણ આ પુરાણનોજ અંથ હોવાથી તથા તેનું ભાષાંતરજ કરવું એવો બહુધા આચર્ય હોવાથી તેને અનુસરવાની જરૂર કવિને પડી છે. શા માટે આ અંથ કવિએ લખ્યો છે એ તેના વાંચનારને સૂક્ષ્મ વિચારથી જણાય એવુંજ છે માટે તે વિષે વધારે લખી વિસ્તાર ન કરતાં પ્રેમાનંદકૃત માર્કંડેય પુરાણનો આ છેલ્લો અંથ વાચનારની સેવામાં રજુ કરી તેમને આનંદ આપવા છૂટીએ છીએ.

રૌચ્યમન્વંતરાખ્યાન.

કડવું ૧૬૫ મું.

રાગ સામેરી.

- નમું ગુરૂ ગણનાયક દેવ, સાધુ ઉભયની સમ્યક્ સેવ;
તણ તન મનથી અહમેવ, પ્રસન્ન થાઓ ઉભય તતમેવ. ૧
- શારદા માત કરું પ્રણામ, કરો કૃપા મુને મહાધામ;
કામના માર્કડેય કરવા પૂર્ણ, આઈ કરો વિદ્ય મારાં ચૂર્ણ. ૨
- અંબિકા દંભિકા સંહાર્ય, ભક્તિ વિમળી ધ્યાન ધાર્ય;
નથી અર્ચકાને ઉદ્યોગ, કરવો પ્રાકૃત સંસ્કૃતનો સંજોગ. ૩
- મોહું કામ લીધું મેં માથે, જાણી મૂઢમતિ સા' હાથે;
પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કરાવે, આઈ તારો તો દિવ કા'વે. ૪
- લોક લાડીલો કે'તા આવે, સરસ્વતી ઉપાસક દિવ કા'વે;
એવુ વેણુ કરાવો સત્ય, માગુ અદ્યમતિ મહામત્ય. ૫
- હવાં કરું કથાનો આરંભ, કરજે નાશ અરિકેરો દલ;
માર્કડેય કહે કૌબુકિ મુણ્ય, શૈથ્ય મન્વંતર મહાપુણ્ય. ૬
- હિંમુ' મન કરે રખે તુંય, આ મન્વંતર કહું હુંય;
રૂચિ નામે પ્રજાપતિ પૂર્વે, અહંમમતા તણ અપૂર્વે. ૭
- જેણે છત્યાં નિદ્રા ને ભય, કરતા અટન અવનિપર મહાવય;
તેને અગ્નિહોત્ર વિનાના જોઈ, જેને ઘરબારકેરી નવ સોઈ. ૮
- કરતા જોજન મળતું તેહ, આશ્રમ બાંધી ન રે'તા જેહ;
સંગ રહિત રે'તા સદા, જોયા તેના પિતૃએ તેને કદા. ૯

૪ દંભિકા-દંભિક મતુષ્યોને. અર્ચકાને-ધન મેળવવામાટે. ૫ લાડીલો
—(સરસ્વતીનો). ૯ આશ્રમ ઈં—ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારીને કે અમુક સ્થાન
વસવા માટે મુકરર કરીને.

- પિતૃઓ મળી સર્વે ભાખ્યા, તેમણે ગૃહસ્થના ધર્મ દાખ્યા;
 પિતૃઓ કહે સુણ્ય તુ પુત્ર, કેમ તે માંડ્યું નથી ઘરસૂત્ર. ૧૦
 પુણ્યકારી પત્નીગ્રહણ કેમ, કર્યો નથી ધરી શું વે'મ;
 સ્ત્રી પરણીને ગૃહસ્થ થાવું, છે એ હેતુ સ્વર્ગ મુક્તિએજેને જાવું. ૧૧
 નિરતર સ્ત્રીરહિત રે'તા જેહ, પડે તે બંધનમાં નિઃસંદેહ;
 ગૃહસ્થાશ્રમી નર નિર્વાણ, સમન્ત સુર ઋષિ પૂજે જાણ. ૧૨
 પિતૃ અતિથિ પૂજે તેહ, તેવડે પરલોકે સુખી કરે દેહ;
 સ્વાહા ઉચ્ચારે કરી દેવ, કરે સ્વધા ઉચ્ચારે પિતૃની સેવ. ૧૩
 અનિધિ ભૂતાદિક જેહ, અન્ન અર્પ્યે આન દ તેહ;
 તો ક્યમ તુ રહ્યો આમ, ન સાધ્યુ અમારા ઋણનુ કામ. ૧૪
 મનુષ્યઋણ જાળવી નવ જાણ્યુ, દેવઋણ પૂર ન પિછાન્યું;
 ભૂતાદિકઋણ ભૂતી ગયો તુ ય, દિન દિન પ્રત્યે બંધાયે શું ય. ૧૫
 પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો પાણે, અલ્યા નાકે તુ ને કોણ રાણે ?
 દેવ પિતૃ ને ભૂતાદિક, તેં વખ કર્યો ન ઠીકાઠીક. ૧૬
 તોય મૂઠપ ગ્રાથી શુ ય, રૂડી ગનિ વાંચે છે તું ય;
 હે પુત્ર માનવું અમારું એવુ, કહીએ સુણ્ય તને છે જેવુ. ૧૭
 તારે આ જન્મે મૃત્યુલોકે, રે'વુ પડશે ભોગવી દુઃખ શોકે;
 મૃત્યુ થયા પછી નિર્વાણ, થઈશ તું નરકભોક્તા પ્રમાણ. ૧૮
 આવી મળશે અન્ય જન્મે દુઃખ, નહિ કોઈ ત્યાં જીએ તારૂં મુખ
 રૂચિ કે' સુણો પિતૃદેવ, જે કરવો સંસાર ધરો અહમેવ. ૧૯
 તે મહાદુઃખ ને પાપકેરો, સમજ્યો સાચેસાચો એ ફેરો;
 છે અધોગતિનું કારણ એહ, યયો હુ પૂર્વથી નિઃસંદેહ. ૨૦

૧૧ પત્નીગ્રહણ—સ્ત્રીનું ચંદન કરવું—સ્ત્રી પરણવી. ૧૪ ન સાધ્યુ ઇ—અર્થાત્ અમારું ઋણ કેમ આદા ન કર્યું ? ૧૬ નાકે—સ્વર્ગમા ૧૮ નરકભોક્તા—નરકનુ દુઃખ ભોગવનારો.

એમ સમજી પાણિગ્રહણ નથી કર્યું, એમાં શું પ્રુણ્ય મેં મારું હૃદયું
હું જે પ્રાણાયામ કરીને જાણ, કરું છું આત્માસંયમ પ્રમાણ. ૨૧
તે મુકિત આપનારું નિર્ધાર, નવ તારે કદાપિ નાર;
સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવાયકી, આત્મસંયમ રે' નવ ટકી. ૨૨
મમતા રૂપ કર્મમે ખરડાયો જેહ, એવો થયો અજાણ આત્મા એહ;
તેને ત્યાગી પ્રરૂપો ચિત્તરૂપ જળે, નિત્યપ્રતિ ધ્રુવે મહાબળે. ૨૩
એહું માર્ગ ઉત્તમ મેં માન્યો, જે નથી વેદાદિકમાં કંઈ જાનો;
અનેક જન્મથી સિંચાયલો જેહ, કર્મરૂપ કર્મમે શુદ્ધાયલો એહ. ૨૪
આત્મા જેહ મોટો અપાર, તેન ઈંદ્રિજીત જાણે નિર્ધાર;
પછે સમ્યક્ વાસનાજળે તેન, જાણે ધાવો જોઇએ જેન. ૨૫
કહે પિતૃ ઈંદ્રિયજીત નરે, જોઇએ આત્મા ધાવો એવું ધરે ઉરે;
એહ ખરી કથા કહી તેં સુત, પણ જે તું પચે ચાલેછે તેં તૂત. ૨૬
નથી ઘટિત મારગ એહ, તેના ટાળું સહુ સંદેહ;
ફલેચ્છા કર્યાવિના ઋણ પાંચ, સ્વાધીન કરવાં તારે સાચમાચ. ૨૭
પૂર્વ કર્મથી ઉપજેલાં જેહ, બલાં બ્રહ્માં ફળ તો તેહ;
ભોગવવાવડે નિર્વાણ, પાપનાશક થાય પ્રમાણ. ૨૮
એ પેર ફલેચ્છા વિહીન, અહૈતુક કર્મ કર્યે થવાય ન દીન;
એમ ધાર્યે બંધનમાં ન પડાય, ગૃહસ્થધર્મે ન કાંઈ અડાય. ૨૯
હો સૂત નરે પૂર્વજન્મે કરેલાં પાપ, પ્રુણ્યફળ સુખદુઃખ અમાપ;
જે પ્રાપ્ત થાય છે પ્રમાણ, તે રોજ ભોગવ્યાથી નિર્વાણ. ૩૦
થાય પૂર્વકેશં કર્મનો ક્ષય, એમ માન્યો શાસ્ત્ર પુરાણે ઉદય;

૨૪ શુદ્ધાયલો—ખરડાયલો. ૨૫ સમ્યક્ ઇ—સમ્યક્ (સારી) વાસના
રૂપી જળથી. ૨૭ ફલેચ્છા ઇ—ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના તારે પાંચ
ઋણ સ્વાધીન કરવાં-અર્થાત્ અદા કરવાં. ૨૯ અહૈતુક-ફળના હેતુવિનાનાં.

- વિવેકીજન તો એવી રીત, કરે આત્માશુદ્ધિકેરી પ્રતીત. ૩૧
- વળી કરે રક્ષણ આત્માનું એમ, સદા સર્વદા ધારી ક્ષેમ;
- કિંતુ અવિવેકે કરી સત, પાપ રૂપ કર્મને લેપાય ન નૂત. ૩૨
- શ્ચિ કહે મુણા પિતૃદેવ, વેદ કર્મમાર્ગ અવિદ્યા કહી છે એવ;
- તો તમે કેમ કરો ઉપદેશ, મુને કર્મ માર્ગે કરાવવા પ્રવેશ. ૩૩
- પિતૃઓ કહે તારી જે વાત, સર્વ સાચી છે પ્રખ્યાત;
- કર્મ એ અવિદ્યા પણ સત્ય, અસત્ય નથી હે અપત્ય ! ૩૪
- કિંતુ વિદ્યા પ્રાપ્તિ કરવાનો હેતુ, માન્ય નિશ્ચય કર્મ એ તુ;
- વિહિત કર્મ ન કરવાવડે, અસત પ્રશ્નો સયમે અડે ૩૫
- એ સયમ મુક્તિ ન આપે જાણ, નાખે અધોગતિએ નિર્વાણ;
- હે સુત વિહિત કર્મનો કરી ત્યાગ, તું માને થયો મનથી મહાભાગ ૩૬
- હું કરું આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપી, પણ ખડે જોતા તું કરે કરૂપી;
- તું તેના લોષ કરવાવડે, ઉપજેલા પાપે વેપાઈ પડે ૩૭
- મુક્તિપુરઃસર ચોજ્યું વિધ, તેની પેરે કરી કંઈ મિથ;
- અવિદ્યા ચોજે જો હોય, તો નર ઉપકારકારી થાય સોય. ૩૮
- કિંતુ અવિવેકે જો ચોજાય, તો તો સત્ય બંધને પડાય;
- એમ છે માટે મુત સાક્ષાત, કરચ વિધિપર્વક સ્ત્રીઝહુણની વાત. ૩૯
- પરલોક સિદ્ધિ કર્યા વિના તારો, જન્મ નિષ્કુળ આ જાઓ સારો;
- શ્ચિ કહે હો પિતૃદેવ, હું વયવૃદ્ધ થયો છું એવ. ૪૦
- તેની કરે કયી કન્યકા સેવ, કે કોણ દે કન્યા તતજેવ;
- પરાણી પત્ની દરિદ્રી નર, છે હે પિતૃઓ તે દુષ્કર. ૪૧

૩૨ નૂત—નવીન (કર્મ). ૩૪ અપત્ય—પુત્ર । ૩૫ વિહિત કર્મ—જે કર્મ કરવાની ફરજ છે એવી શાસ્ત્રે જેના વિષે આગ્રા આપી હોય એવા ઈર્ષ. સયમે અડે—સયમ સિદ્ધ થતો નથી

પિતૃઓ કહે સુત તુંય, અમારું વચન માને ન શુંય ?
 હા ! તેથી પડખું પડશે અમારે, તું તોણે અધોગતિનિશ્ચય ધારે. ૪૨
 માર્કંડેય કહે અનિસત્તમ, એ રીતે વચન કહી ઉત્તમ;
 તેના પિતૃઓ આવ્યા હતા જેહ, તે તેના દૃખતાં નિઃસંદેહ. ૪૩
 જમ વાયુએથી દીવો જોલાય, તેમ એકાએક અદર્શ તે થાય;
 આવું આવું પુરાણી ગાય, કર્મપુચ્છ સાહી મકલાય. ૪૪
 કરે ઘેર ઉતરવા દહલાવ, સાધી લે સધાય તેટલો દાવ;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રચ્યુપાખ્યાને પ્રમાણે. ૪૫
 થયો પંચનવતિતમાધ્યાય, જે દિન પુરાણી કાને ગાય;

વસણ.

દિન પુરાણી કાને ગાય નિશ્ચે, પુરાણકેરી પેર રે;
 માધવ ઉમાધવ દિન ઉપર, કરશે સમ્યક્ મેર રે. ૪૬

કંકણું ૧૬૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દિનરાજ જી, કથા કહું હું તારે કાજ જી;
 રચિને પિતૃવેણે થયો ખેદ જી, સર્વાંગે થયો અતિ પ્રસ્વેદ જી. ૧

ઢાળ.

પ્રસ્વેદ થાતો અંગ અતિશે, રચિને નિર્વાણ;
 તે દિનકન્યા ઇચ્છતો, ફરતો સકળ પૃથ્વી પ્રમાણ. ૨
 કિંતુ કન્યા તેહને, નવ મળી કંઈથી વિમ;

- પિતૃવચન રૂપી અગ્નિ જેને, સાણુ સાણુ લાગ્યો સિમ્ર. ૩
- તેવડે બળતો નથી કરતો, ઉદ્દેગ ધરતો મન; ૪
- ચિંતા ચતુર કરતો ઘણી તે, હું શું કરું કે' અનુદિન. ૪
- હું ક્યાં જાઉં ને ક્યાં રહું, ક્યમ મળે સત્વર નાર; ૫
- પાણિગ્રહણ કરું કેઇ પેરે, જેણે પિતૃઉદય થાય નિર્ધાર. ૫
- એ રીતે વિચારકરતાં, તે મહાત્માને ત્યાંહી; ૬
- મતિ સૂઝી સઠ લેઈ, જાણું કમજબૂ જ્યાંહી. ૬
- આ દહુવડે ક્યમ ત્યાં જવાયે, એમ વળી આવતો વિચાર; ૭
- પછે પ્રહ્લાકેરું આરાધન કરવા, કયો તેણે નિર્ધાર. ૭
- આસન વાળી સુખ ટાળી, બેઠો વિધિ આરાધવા; ૮
- નિયમ પાળી યમ ધારી, બેઠો નારી પામવા. ૮
- શત સવત્સર સુરકેરા, તે કરતો તપ નિર્વાણ; ૯
- જેઇ કુખી તેને રીઝિયા, પછે પરમેષ્ઠી પ્રમાણ. ૯
- જે જન્મપિતામહ પ્રહ્લ લારે, તેણે આપિયુ દર્શન; ૧૦
- માગ્ય માગ્ય એમ કહ્યું મુખથી, હું થયોછું મસત્ર. ૧૦
- તવ જન્મકેરી ગતિકર્તા, જોયા પ્રહ્લાદેવ; ૧૧
- શિરસાષ્ટાંગ નમી તેને, કરતો રૂચિ સમ્યક્ સેવ. ૧૧
- પિતૃકેરા વેણથી જે, કરવાની ઇચ્છા હૃતી; ૧૨
- તે મનસા પોતાતાણી, વિધિપાસ કરતો છતી. ૧૨
- તેનું ઇચ્છિત સર્વ સાંભળી, રૂચિ દિજને કે'તા દેવ; ૧૩
- વધા પ્રહ્લા લાવશુ, તું મળપતિ થઇશ તતખેવ. ૧૩
- તારે મળ ઉપજવવી, કરવા પુત્ર ઉત્પન્ન; ૧૪
- કર્મ કરતાં અધિકારવાળો, તું સિદ્ધિપ્રાપ્ત થઇશ પાવન. ૧૪
- તારા પિતૃઓએ કહ્યું તુજને, તે પ્રમાણે કરશ નારી;

- એ મનોરથનું ધ્યાન ધરીને, કરચ પિતૃપૂજા સારી. ૧૫
- એમ સંતોષાશે પિતૃ તારા, ત્યારે તું ને આપશે પત્ની પુત્ર;
- પિતામહ સંતોષાયલા તે, મંડાવી દે ઘરસત્ર. ૧૬
- તે મનવાંચિત સર્વ આપે, એમ વદે વેદ પુરાણ;
- માર્કંડેય કહે કૌબ્ધકિ એવી, અવ્યક્તજન્મના વિધિ ભાષે વાણ. ૧૭
- એણું વચન બ્રહ્માનું સુણીને, તે દિન ગયો સરિતાતીર;
- એકાત સ્થળપર બેસી તેણે, પિતૃતર્પણ કર્યું ધરી ધીર. ૧૮
- ભક્તિએ કરી નમાવ્યા છે, ઉભય નેણે સ્કંધ;
- તેણે અપૂર્વ આદરે કરી, તોડ્યા અન્ય ધર્મના બંધ ૧૯
- એકાગ્રચિત્ત કરી અહરનિરા, આ સ્તોત્ર વદતો મુખ;
- તેણે સ્તુતિ કરી ને પેર તે હું, સમ્યક્ જણાવું મુખ. ૨૦
- શ્રિ કહે ને દેવથી પાણ, ઉર્ધ્વ લોકે વસતા;
- એવા પિતૃને હું ભક્તિભાવે, કરું નમસ્કાર ઉલ્લસતા. ૨૧
- છે સ્વધા શબ્દ જેના અંતમાં, એવા મને કરી નિર્વાણ;
- શ્રાદ્ધ સમયે શૂર જેનું, તર્પણ કરે પ્રમાણ. ૨૨
- ભોગવૈભવ વા મુક્તિદાયક, ને મહર્ષિ કે'વાય;
- તે મનોમય શ્રાદ્ધે કરી જેમનું, તર્પણ સ્વર્ગે કરે મુખદાય. ૨૩
- નમસ્કાર તે પિતૃઓને, મારો સદા સર્વદા હોય;
- સ્વર્ગે શ્રાદ્ધ સમયે સિદ્ધ લોકો, જેને વીસરે નવ સોય. ૨૪
- સર્વ અનુત્તમ દિવ્ય બલિદાને, જેમને વસ કરતા સાર;
- તેવા પવિત્ર પિતૃને સદા, હું કરું નમસ્કાર. ૨૫
- આત્યંતિક સિદ્ધિને વાંચતા, તે વળી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ;
- એવા ગુણકો પિતૃભક્તિએ, મહુ ત્યાગતા કુ'ખ નેષ્ટ. ૨૬

- શુદ્ધ અંતઃકરણ કરીને, જેનું કરે પૂજન અપાર;
તેવા પિતૃને ભક્તિ સહિત હું, કરું નહે નમસ્કાર. ૨૭
- અભીષ્ટ જનને પ્રુષ્ઠિ દાતા, જે પિતૃ કરું શ્રાદ્ધ;
તે સમયે શ્રદ્ધાપૂર્વક સહુ, જગતી પરના જન તણ બાધ:- ૨૮
- પૂજન કરેછે પ્રેમથી અતિ, સર્વથી શ્રેષ્ઠ માની નિર્ધાર;
તેવા પિતૃને ભાવેકરી હું, કરું નમી નમી નમસ્કાર. ૨૯
- ધૃષ્ટિ અભીષ્ટ મનોરથ પૂરનારા, પ્રજાપતિપણ આપનારા જેહ;
જે પૃથ્વીપર પૂજ્ય છે અતિ, થઇ પિતૃદેવ નિઃસંદેહ. ૩૦
- જન પ્રેમ અતિશે ધરે જે પર, તે પિતૃદેવને વારંવાર;
હું ક્ષેમ થાવા વે'મ તણને, કરું નિરંતર નમસ્કાર. ૩૧
- અરણ્યવાસી મિતાહારી, જેણે તપે પ્રસાદ્યાં પાપ;
એવા ઋષિઓ વનમાં ઉપજેલાં, જે પ્રુષ્પદ્ધ અમાપ. ૩૨
- તેવડે શ્રાદ્ધમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક, કરે પૂજન જેનું અવિધાર;
તેવા પિતૃને નહે કરી હું, કરું વારવાર નમસ્કાર. ૩૩
- નૈષ્ઠિક વ્રતને આચરનારા, મન સ્વીધીન કરતા જેહ;
એવા બ્રહ્મમુનિ પણ સદા જેનું, કરે શ્રાદ્ધ રહિતસંદેહ. ૩૪
- તે સમાધિએકરી શ્રાદ્ધ કરતા, નિત્યપ્રતિપૂજા પામતા પાર;
તેવા પિતૃસત્તમને સદા હું, કરું નહે નમસ્કાર. ૩૫
- ત્રિલોકીમાં કૃણ આપનારા, જે પિતૃઓને સહુ ક્ષત્રિય સાર;
કરે તૃપ્ત વિધિપુરઃસર કબ્જે, તેને હું કરું નમસ્કાર. ૩૬
- સ્વકર્મસકત જે પૈરય કા'વે, તે પ્રુષ્પદ્ધ અજ્ઞ ને વાર;
ઈત્યાદિવડે કરે પૂજન જેનું, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૩૭
- જે મહીપર કે'વાય મુકાલિન નામે, શૂદ્રે શ્રાદ્ધે અરચિયા અપાર;

૨૮ અભીષ્ટ જન—ધૃષ્ટેલા લોક. ૩૪ નૈષ્ઠિક વ્રતને—બ્રહ્મચર્યાદિ
ધર્મમાં રિપતિરૂપ વ્રતને.

- ભક્તિ ભાવેકરી અહોનિશ, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૩૮
- પાતાલવાસી અસુરોએ, તજ્યો દંભ મદનો ભાર;
તે શ્રદ્ધાએ સ્વધાહારી પૂજે, કરું તેવાને નમસ્કાર. ૩૯
- મનોરથ સિદ્ધિને ઇચ્છતા, નાગલોક રસાતળ માંય;
સર્વ ભોગવાળાં વિવિધ શ્રાધ્ધે, કરી પૂજે પિતૃ જ્યાંય. ૪૦
- અર્ચન કરે અવિધાર તેનું, એક ધરી શ્રાદ્ધ મન મોઝાર;
તેવા પિતૃએને સદા મારો, હો નહિ નમસ્કાર. ૪૧
- તે લોકે ભોગ સંપત્તિયુક્તે, સર્વ લોક વિધિ પુરઃસર સાર;
તૃપ્ત કરે મંત્રવાળાં શ્રાધ્ધોએ, કરું તેવા પિતૃને નમસ્કાર. ૪૨
- સુરલોકમાં અંતરિક્ષમાં, જે મહીતજે વસે સાક્ષાત;
સુશદ્ધિ પૂજન કરે જેનું, નમું તેવા પિતૃને વિખ્યાત. ૪૩
- મેં અર્પેલું ભાવે અભાવે, તે ગ્રહણ કરજો સર્વ;
જે ભૂતિરહિત ને સૂક્ષ્મ રૂપો, તજી વનમાં વસતા ગર્વ. ૪૪
- ચોગીજન નિર્નળ ચિત્તે જેનું, પૂજન કરે પ્રમાણ;
દુઃખનાશક હેતુ ધારી, નમું તેવા પિતૃને નિર્વાણ. ૪૫
- સ્વધાએ ભોગ કરનારા પિતૃ, જે સ્વર્ગે રહ્યા ભૂતિમાન;
કામ્યક કૃણની ઇચ્છા રાખી, કરે યજન તેમનું ગુણવાન. ૪૬
- તેને અલીપ્ત પદાર્થ સમર્થ આપે, એવા જે અતુલ બળવાન;
કરે નિરિચ્છાએ પૂજન જોજન, તો તેને મુક્તિ આપે ગુણવાન. ૪૭
- તેવા પિતૃને પ્રણામ કરું હું, નહિ વારંવાર;
સર્વ સંકષ્ટથી ઉદ્ધારજો, મુને આ સમે નિર્ધાર. ૪૮
- આ મારા તર્પણ વિધિમાં, સહુ પિતૃ સંતોષાઓ;

૩૯ સ્વધાહારી—સ્વધા શબ્દનો ઉચ્ચાર સાંભળીને બળિદાન લેનારા

૪૬ કામ્યક કૃણ—ઇચ્છિત કૃણ. ૪૭ નિરિચ્છાએ—ઇચ્છા તજીને:

જે અભિલાષીના અભિલાષ પૂરે, એવા કૃપાળુ થાઓ.	૪૯
સુરપાણું ને ઈંદ્રપાણું, એથી અધિક વૈભવ આપે;	
જે પુત્ર પશુ બળ મદિર આપે, કષ્ટ ફડાં કાપે,	૫૦
જે ચંદ્રકેશ કિરણમાં, સૂર્યબિંબમાંહે જાણુ;	
ઉજવળ વિમાને વાસ વસતા, સદા સર્વદા પ્રમાણુ.	૫૧
તે પિતૃઓ આ શ્રાદ્ધ મધ્યે, અર્પેલા અન્ન જળે આન;	
ગદાદિકે કરી પ્રહ્નિ પામે, થાઓ તૃપ્ત પિતૃ મહારાજ.	૫૨
જે અગ્નિમા હવિષ્ હોમે, તૃપ્તિ પામે પૂર,	
જે દિનશરીરમા વામ વશીને, બોજન કરે મધુર.	૫૩
જે પિડદાને હર્ષ પામે, તે પિતૃ આજે મરં,	
આ અર્પેલા શ્રાદ્ધે કરી, અન્નજળથી પામે ધર્વ.	૫૪
ગેડાકેરા આમિષવડે, ઉત્તમ મહર્ષિઓ જાણુ,	
દિવ્ય-મનોહર સુરમિય જે, શ્યામ તિલ નિર્ધાર.	૫૫
ત્યમ સમય પર જે શાક મળતું, તેવડે જેને કરાય પ્રસન્ન;	
તે પિતૃ આ સ્થળમાં મદા, મુજપર રીઝો મહામન	૫૬
જે સુરે અર્ચેલા પિતૃને, અતિ પ્રિય કવ્ય નિર્ધાર;	
તે સમાન મેં અર્પેલાં સહી, થાઓ કુસુમ ગદ્ય ને આ'ર.	૫૭
મરં દર્શતિથિએ અષ્ટમીએ, સાવત્સરિક શ્રાદ્ધ મોઝાર;	
નાંદીશ્રાદ્ધે થાય જેનું, પરમ પૂજન અવિધાર.	૫૮
પૃથ્વીપર પ્રત્યેક દિવમે, જે ગ્રહણ કરે પૂજન;	
તે મારા પિતૃ આ શ્રાદ્ધથી, થઈ તૃપ્ત થાઓ પ્રમન્ન.	૫૯
તે દિનપૂજ્ય સમયે છે, ઉજવળ કેમગ સમાન;	
મૃગલાચ્છન વિણ ચંદ્ર જેવા, કોઈ કહે મહાન.	૬૦

૫૮ દર્શતિથિએ — જમાવામ્યાએ નાદીશ્રાદ્ધ — નાદીમુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ જે ગાયત્રિક અવસરે કરવામા આવેછે તે.

- ક્ષત્રિયજનને જેહ છે, પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા;
જે વૈશ્યને સુવર્ણ સરખા, શુદ્ધ કે'વા એવા. ૬૧
- ગળી જેવા રંગના જે, શૂદ્રને નિર્વાણ;
તે પિતૃઓ મેં નિવેદલાં, પુષ્પ ગંધ ધૂપ પ્રમાણ. ૬૨
- અન્નજળ આદિકે ને, અગ્નિ વિષે કરિયો હોમ;
તેવડે થઇ પ્રસન્ન મુજને, સંતોષાઓ પિતૃ સોમ. ૬૩
- હું સદા સર્વદા તેમને, કરૂં પ્રેમ ધરી પ્રાણામ;
જેઓ તૃપ્ત થવાને કારણે, મુરે પૂર્વે ગ્રહેલાં તમામ. ૬૪
- પછે અર્પણ કરેલા કલ્યાણનું જે, બોજન કરતા મહાન;
તૃપ્ત થયેલા જે તેવડે, આપી વૈભવ કરે સ્વસ્થાન. ૬૫
- તે કરેલા આ શ્રાદ્ધમાં, થાઓ તૃપ્ત સમ્યક્ પેર;
હું પ્રાણામ કરીને સદા વાંચું, તે પિતૃદેવની મે'ર. ૬૬
- જે યાતુધાન જૂત બધાનકે અસુરનો, કરે પ્રજ્વળશુભઅર્ચનો નાશ;
જે પ્રથમ મનાએ દેવમાં, જેને પુરુષર પૂજે પ્રકાશ. ૬૭
- તે આ મારા શ્રાદ્ધે તૃપ્ત થાઓ, મારો માની લ્યો પ્રાણામ;
મેં તૃપ્ત કરિયા જેહને, એવા અગ્નિજ્વાતા નામ. ૬૮
- બહિર્ધંદ આજ્યપા ને, સોમપા પિતૃ દેવ;
આ મારે શ્રાદ્ધે તૃપ્તિ પામે, કર્યું મેં શ્રાદ્ધ તદ્દ અહમેવ. ૬૯

૬૧ પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા—ઉગતા સૂર્ય જેવા. ૬૪ જેઓ ઇન્દ્ર—જેમની તૃપ્તિ થવાને અર્થે અર્પેલાં બલિદાન જે પ્રથમ દેવો ગ્રહણ કરીને પછી પિતૃઓને અર્પણ કરેછે.

૬૫ કલ્યાણ—શ્રાદ્ધમાં આજવાનું માંસ રૂપ અન્ન ૬૮ અગ્નિ-જ્વાતા—એ નામના પિતૃઓ ૬૯ બહિર્ધંદ—પિતૃઓનું નામ. આજ્યપા—ધી પીનારા પિતૃઓ. સોમપા—સોમરસ પીનારા પિતૃઓ

- અગ્નિધ્વાતા પિતૃગણુ જે, રક્ષણુ કરો પ્રાચી દિશા;
બહિર્ધદ દક્ષિણ દિશામાં, પશ્ચિમે આજ્યપા રક્ષો નિશા. ૭૦
- સોમપા ઉત્તર દિશામાં, રક્ષણુ કરો નિર્ધાર;
અર્ધમા ઉર્ધ્વે રક્ષણુ કરજો, કવ્યવાડનલ અધોએ આ વાર. ૭૧
- પાતુધાન ભૂત પિશાચયી, અસુર દાષયી સર્પ દિશાય;
રક્ષણુ કરજો પિતૃઅધિપતિ, હે યમ વીર્ય વરાય. ૭૨
- વિશ્વ વિશ્વલુક આરાધ્યને, ધર્મ ધન્ય શુભાનન સાર;
ભૂતિઃ ભૂતિકૃત્ અને ભૂતિ, એ નવ ગણુ પિતૃના નિર્ધાર. ૭૩
- કલ્યાણુ કલ્પદ કર્તા અને, કલ્પ કલ્પાંતરાશ્રય નામ;
પાપરહિત કલ્પહેતુ, એ પદ્મ ગણુ મહાઉદામ. ૭૪
- વર વેરણ્ય વરદ પ્રુષ્ઠિદ, તુષ્ઠિદ વિશ્વપાતા જેહ;
ધાતા સહિત છે સપ્ત ગણુ એ, કૌશ્ઠુકિ નિઃસંદહ. ૭૫
- મહાન મહાત્મા મહિત ને, મહાભળ ને મહિમાવાન;
એ પાપનાશક પિતૃકેરા, છે મંચ ગણુ મહાન. ૭૬
- તે પેર મુખદ ધનદ ધર્મદ, ભૂતિદ એવા ચાર;
પિતૃકેરા ગણુ ગણાવ્યા, પુરાણમાં નિર્ધાર. ૭૭
- એકત્રિંશ એવા પિતૃકેશ, ગણુ નામથી ગણાય;
તે અખિલ વિશ્વમાં રહ્યા વ્યાપી, જે શ્રાદ્ધથી સંતોષાય. ૭૮
- તે સહુ તૃપ્ત થઈ સંતોષ પામે, કરો સર્વદા માર કલ્યાણુ;
જો જાણે પુરાણી સ્તુતિ આવી, તો લેવા ન રૂચિ કે' પ્રાણુ. ૭૯

૭૧ અર્ધમા, કવ્યવાડનલ—એ જે પિતૃઓનાં નામ છે, અધો—નીચેની દિશા. ૭૪ પાપરહિત—(કલ્પહેતુનું વિશેષણ)

૭૯ તો ઈં—તો તેમના પ્રાણુ લેવાનું રૂચિ (મુનિ) કહેતો નથી; પણ જો એની સ્તુતિ ન કરે તો મૃત—સ્પષ્ટ છે

ન કરે તો પછે પિતૃ, કરજે ગમે તેમ દેવ;
તને દિન પરતું વેર તો, લેજે માની સમ્યક્ સેવ. ૮૦
ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રૂચુપાખ્યાને પ્રમાણ;
પણ્ણવતિતમોધ્યાય થયો પૂરો, જેમાં પિતૃનાં વખાણ. ૮૧

વલ્લણ.

વખાણ જેમાં પિતૃકેરાં, એવો અધ્યાય થયો સપૂર્ણ રે;
ભટ મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, અર્ધ હરિકૃપાએ થાય ચૂર્ણ રે. ૮૨

કંકણ. ૧૬૭ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌબ્ધકિ રે, કરી સ્તુતિ એ પેર; ૧
રૂચિએ એકે મને રે, ત્યારે પિતૃદેવ કરી મે'ર.
તે દિનકેરી કને રે, બ્યોમે બ્યાપ્ત થયેલે જાણ;
સમુદાય મહાતેજનો રે, ત્યાં તો પ્રકટ થયો પ્રમાણ. ૨
અખિલ વિશ્વ આરંછાદીને રે, જે મહાન રહેલું તેજ;
તે નીરખી ઘુંટણથી નમી રે, પડિયો પૃથ્વી આણી હેન. ૩
સ્તુતિ કરે રૂચિ ઘણી રે, એકે ભાવે જોડી હાય;
રૂચિ કહે પિતૃદેવતા રે, આવ્યા અરચેલા સહુ સાથ. ૪
ભૂતિ રહિત મહાત્મા રે, પ્રજ્વલિત તેજસ્વી ધ્યાનાસક્ત;
જેનાં દિવ્યચક્ષુ દીપતાં રે, હું નમી થઈ સદાનો ભક્ત. ૫
ઈદ્રાદિક દેવતા રે, દક્ષ મારોચ સપ્તર્ષિ જાણ;
રક્ષા બીજતણા રે, નેતા શોભિતા પ્રમાણ. ૬

મનોરથ પૂરણ કરો રે, સુરનરનો પિતૃ દેવ;	
નમન હું ભાવે કરું રે, તજી તન મનથી અહમેવ.	૭
મન્વાદિ મુનિ મહા રે, સવિતા શશિ સુબાણ;	
અઘવસુ દેવતા રે, યમ અશ્વિનીકુમાર પ્રમાણ.	૮
પિતૃઓ તેતાણા રે, જળ જલધિએ વ્યાપ્તમાન;	
હું એવા દેવને નમું રે, જેને શાસ્ત્રે માન્યા મહાન.	૯
નક્ષત્ર ગ્રહ અને રે, વાયુ વન્દિ ને વ્યોમ;	
અંતરિક્ષ આદિતાણા રે, પિતૃઓ પૂરા અખિલ ભોમ.	૧૦
કર જોડી તેમને રે, કરું નેહી નમસ્કાર;	
દેવાર્ષેઓતાણા રે, જેહ ઉત્પન્ન કરનાર.	૧૧
સહુ જને વંદિયા રે, નિરંતર અક્ષય આપણહાર;	
એવા પિતૃદેવને રે, કરું હું નેહી નમસ્કાર.	૧૨
પ્રજાવતિ કશ્યપ મુનિ રે, ચંદ્ર વરૂણ આદિક દેવ;	
ચાગીશ્વર સર્વની રે, કરું હું હસ્ત જોડીને સેવ.	૧૩
સપ્તલોકે રહ્યા રે, સપ્તગણ રૂપે મહાન;	
છે જેને અશ્વ ચોગની રે, એવા સ્વયંભૂ પ્રજ્ઞા ગુણવાન.	૧૪
નમું હું તેમને રે, થાઓ પિતૃદેવ પ્રસન્ન;	
અતુર ચંદ્રતાણા રે, જેહ આધારભૂત ઉત્પન્ન.	૧૫
ચોગમૂર્તિ મહા રે, એવા પિતૃગણને આજ;	
જન્મપિતા ચંદ્રને રે, નમું થાવા મારું કાજ.	૧૬
અન્ય અગ્નિ રૂપી રે, જે જે પિતૃઓ કે'વાય;	
નમન કરું તેમને રે, જેથી સુખ શાંતિ અતિ થાય.	૧૭
કારણ એમ કરવાતાણું રે, હું આજ કરું વિખ્યાત;	

છે સમગ્ર વિશ્વતાણા રે, આધાર સોમ અગ્નિ પ્રખ્યાત.	૧૮
ને તેમ ને જળ વિષે રે, છે ચંદ્ર સૂર્ય મહાન;	
મહાપાવકતાણી રે, રહી શ્રૂતિઓ દેદીપ્તમાન.	૧૯
ને જગત રૂપી મહા રે, ભણે બ્રહ્મરૂપો નિગમ જાણ;	
એવા સહુ યોગીને રે, વળી કરી પિતૃઓને પ્રમાણ.	૨૦
હું સ્થિર ચિત્તે કરી રે, વારંવાર નમુ નિર્ધાર;	
સ્વધાભક્ષક સદા રે, યાઓ મસન મુજને સાર.	૨૧
માર્કંડેય કહે કૌશ્ઠિકિ રે, એ પેરે સ્તવિયા જેહ;	
દશે દિશા બ્યાપી રક્ષા રે, કરતા પ્રકાશ પૂરાણ તેહ.	૨૨
એવા પિતૃઓ નીકળ્યા રે, એકાએકે બાહેર ત્યાંય;	
રૂચિએ સુમન ઘણાં રે, ગંધાદિક નિવેધાંતાં બ્યાંય.	૨૩
અલંકૃત તેવડે રે, ઊભા સ્વયં પાસે પિતૃદેવ;	
રૂચિએ નહે નિરખિયા રે, કે મહામુનિ શીઝ્યો તતર્પિવ.	૨૪
પુનઃ ભક્તિવડે રે, કરતો હસ્ત જોડી પ્રણામ;	
પ્રત્યેકને ઝોળખી રે, વારંવાર ઉચરતો આમ.	૨૫
તમને નમન કરું રે, વળી કે' કરું તમને નમસ્કાર;	
એમ મહાભાવથી રે, કે'વા લાગ્યો વારંવાર.	૨૬
'વરંબ્રહ્મિ' બોલિયા રે, ત્યારે નહે નમિયો તેહ;	
શિરસાબ્દાંગ કરી રે, તે બોલ્યો તે કહું જેહ.	૨૭
હસ્ત જોડી રૂચિ કહે રે, અધુના મુજને બ્રહ્માદેવ;	
મળ ઉપજાવતા રે, કહ્યું છે સત્તર તણ અહંમેવં.	૨૮
મારે આજ્ઞા તેમની રે, માનવી પિતૃદેવો સાર;	
માટે મળ ઉપજે સહી રે, એવી અર્પો મુજને નાર.	૨૯

મહાભાગ્યવતી રે, ઇચ્છું દિવ્ય દારા હુ ય;	
પિતૃઓ કહે રે, શુ સુત એવું ઇચ્છે તુ ય.	૩૦
તો મન આનંદદા રે, મળો અહિયાં પત્ની આજ;	
વાર થાઓ નહિ રે, એમ વધા પિતૃ મહારાજ.	૩૧
તે નારી વિષે રે, જે થશે તુલ્યકી પુત્ર ઉત્પન્ન;	
તે મહામનુ થશે રે, જે નિરખી થશે સર્વ પ્રસન્ન.	૩૨
તે મન્વતરાધિપતિ રે, થશે બુદ્ધિવાન ને ગુણવાન;	
તારા અભિધાનથી રે, તે તો ઓળખાશે મહાન.	૩૩
દૈત્ય રૂચિનો સહી રે, કેવાશે ત્રણ લોકની માય;	
પ્રસિદ્ધ પૂરો થશે રે, બાકી નહિ રે' તેમાં કાય.	૩૪
તેના પુત્ર ઘણા થશે રે, તે પાણુ થશે મહાબળવાન;	
પરાક્રમી પૂરા થઇ રે, પૃથ્વી પાલન કરશે મતિમાન.	૩૫
ધર્મજ તુ સદા રે, યદ્યપિ પ્રજાપતિ પ્રમાણ;	
ચાર પ્રકારની રે, મળા ઉપજાવીશ સુખાણ	૩૬
વળી કર્મેને વિષે રે, સમાપ્ત કરીકારેવી અધિકાર;	
ત્રેજવીશ સિદ્ધિ મહા રે, પછે આન દીશ અપરમપાર	૩૭
જે નર ભક્તિએ કરી રે, સ્તુતિ આ સ્તોત્રે કરશે સાર;	
તેના પર પિતૃ સહુ રે, અમો પ્રસન્ન થઇશું અપાર	૩૮
સંતુષ્ટ થઇ તેહને રે, અરપીશું બોગ યોગ પાવન;	
આત્મસાન ઉત્તમ સહી રે, આપીશું નિરોગિતા અનુદિન.	૩૯
ધન અતિ અર્પીશુ રે, વળી પુત્રપૌત્રાદિક પ્રમાણ;	
જેને ઇચ્છા સહુતાણી રે, તેણે આ સ્તોત્રે જપવા બાણ	૪૦
પ્રસન્ન અમો થઈ રે, આ સ્તોત્રે કરી અપાર;	

૩૪ દૈત્ય ઇન્દ્ર—રૂચિનો પુત્ર માટે તે 'દૈ-ય' મતુ કહેવાશે.
 ૩૬ ચાર પ્રકારની—બ્રહ્મા, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર ૩૯ અનુદિન—નિત્ય.

- શ્રાદ્ધ જમતા દિવકને રે, આ સ્તોત્ર લાણે જે સાર. ૪૧
- પ્રીતિ અમને હપને ઘણી રે, થડં મગટ તે શ્રાદ્ધ મોઝાર;
- અનુરાગ આણીને રે, રહું વશી તે ઠાર. ૪૨
- વળી આ સ્તોત્રથી રે, અમને અક્ષય મળશે શ્રદ્ધ;
- એમ પ્રાપ્ત પૂરું થશે રે, શ્રાદ્ધકર્મ રહિત બાધ. ૪૩
- વળી આ સ્તોત્ર લાણવાયકી રે, જે શ્રાદ્ધ શ્રોત્રિયવિનાતું હોય;
- દાપ જો પામિયું રે, અઘટિત દ્રવ્ય હપાનેલું સોય. ૪૪
- વિપરીત રીતે કર્યું રે, શ્રાદ્ધ કામ ન આવે એવી;
- દાપ પ્રાપ્તી સહી રે, સહુ સામગ્રી તજવા જેવી. ૪૫
- દશ કાળતાણા રે, દાપ સંયુક્ત યયા હોય જાણ;
- વિધિવર્જિત કર્યું રે, વળી ફળથી શાસ્ત્ર મનાણ. ૪૬
- તોપણ વૃષ્ટિ થશે રે, અમને સ્તોત્રપાઠયકી સુજાણ;
- અમને સુખદા રે, છે આ શ્રાદ્ધે સ્તોત્ર મહાન. ૪૭
- દ્વાદશ વર્ષની રે, વૃષ્ટિ આ સ્તોત્રે નિર્ધાર;
- આ શુભ સ્તોત્રેયકી રે, હેમંતઋતુ મોઝાર. ૪૮
- દ્વાદશ વર્ષની રે, અમને થાય વૃષ્ટિ મહાન;
- દ્વિગુણી શિશિર વિષે રે, થાય પ્રાપ્તિ બુદ્ધિમાન. ૪૯
- વસંત ઋતુ વિષે રે, સોળ સવત્સરની જાણ;
- ગ્રીષ્મે પણ તેટલી રે, સ્તોત્ર શ્રાદ્ધે જાણતાં નિર્વાણ. ૫૦
- વિધિરહિત કર્યું રે, શ્રાદ્ધ જેણે જાણી જોઈ;
- કિંતુ આ સ્તોત્રપાઠ કરી રે, અગ્નિ સમજી હેઠે સમ્યક્ સોઈ. ૫૧
- વળી વર્ષા ઋતુ વિષે રે, અક્ષય વૃષ્ટિ કરનારું થાય;
- એવો મહિમા સ્તોત્રનો રે, અમારા સર્વ પિતૃગણ ગાય ૫૨
- શરદઋતુ વિષે રે, જે નર શ્રાદ્ધકાળની માંય;

આ સ્તોત્ર પાઠ પૂરો કરે રે, તે કહું તૃપ્તિ કેવી ત્યાંય.	૫૩
પંદર વર્ષની રે, અમને તૃપ્તિ આપે તેહ;	
જે ગોહ વિષે સદા રે, હોયે સ્તોત્ર લિખિત એહ.	૫૪
તે નિરતર રહે રે, તેને ત્યાં શ્રાદ્ધ સમયે સાર;	
સદૈવ સન્નિધાનતા રે, અમો કરીએ અપૈણુ નિર્ધાર.	૫૫
એવુ છે માટે રૂચિ રે, તારે નિત્ય કરવુ મહાભાગ;	
શ્રાદ્ધ વિધિએ કરી રે, ત્યારે કરવો ન આનો ત્યાગ	૫૬
દિન જમતા લહી રે, અમને પુષ્ટિ કરનારું જાણુ;	
આ સ્તોત્ર તારે સહી રે, ભણવું તેમના સમીપ પ્રમાણુ.	૫૭
જે હશે પુરાણી સમો રે, તેમાં કોઈરૂચિ ! જમનાર;	
તો નહિ અમે થશું રે, તારા પર પ્રસન્ન નિર્ધાર.	૫૮
નહિ તો સદા રે, આ સ્તોત્રે થઈશું પ્રસન્ન;	
કામ પુરાણીનાં રે, અમને અતિ ભય કે ઉત્પન્ન.	૫૯
માર્કંડેય પુરાણમાં રે, ઇતિશ્રી હવો અધ્યાય;	
શૈવ્યમન્વંતરે રે, પિતૃવરપ્રદાનની માય.	૬૦
સપ્તતપતિતમો રે, અહીં અધ્યાય પૂરો થાય;	
દિન યથાનતિ રે, ગુણગણ ભાવે કરી ગાય.	૬૧

વસણુ.

ગુણ ગણ ગાયે ભાવથી, સુણો શ્રોતા વડના જન રે;	
મયાસ આ પુરણી કાળે, સહુ માનો મહાસજ્જન રે	૬૨

કંકુ' ૧૬૮ મું.

રાગ નટની દશી.

માર્કંડેય કહે સુણય તુંય રે, કહું કયા વિસ્તારી હુંય રે;
 પછે તે સરિતા મધ્યમાંય રે, મનને આનંદ કરતા ત્યાંય રે. ૧
 પ્રજ્ઞોચા અભિધાનવાળી રે, તન્વંગી તરૂંચી ઊપજી બાળીરે;
 અનુત્તમ અપ્સરાકેરી જાતિ રે, એકાએક આવી ત્યાં જાતી રે. ૨
 આવી રૂચિ પાસે ઊભી રે'તી રે, જ્યાં સરિતા સમ્યક્ વે'તી રે;
 શ્રેષ્ઠ ભૃકુટિવાળી બાળી રે, પ્રજ્ઞોચા અપ્સરા બોલી સંભાળી રે. ૩
 નમ્રતાપૂર્વક રૂચિને કે'તી રે, મધુર વચને હરી ચિત્ત લેતી રે;
 હે તપસ્વીમાં મહા શ્રેષ્ઠ રે, હું નારી નથી કંઈ નબરે. ૪
 વરૂણપુત્ર મહાત્મા પુષ્કર જેહ રે, તેનાથકી મુને ઉપજી તેહ રે;
 અત્યંત રૂપવતી એક કન્યા રે, મારે વિષે અવતરી ધન્યા રે. ૫
 મુજને થયું એક એ સંતાન રે, તે પ્રશસનીય કન્યા મહાનરે;
 હું તમને તે કન્યારૂપે અર્પું રે, તમ તન પિતૃવચને તર્પું રે. ૬
 તેના સ્વીકાર કરો ભૂદવ રે, તે સાધશે સમ્યક્ તમારી સેવ રે;
 તેને વિષે મહાબુધ્ધિશાળી રે, મનુપુત્ર થશે ભાગ્યશાળી રે. ૭
 માર્કંડેય કહે ભાવતું હતું રે, તે ઔષધ વેઢે કીધું છતું રે;
 તેની મૂઢ કહે નવ નાય રે, એ ન્યાયે રૂચિ કે'તો હાય રે. ૮
 જ્યારે હા કહી તેણે બાણ રે, અપ્સરા વચન કર્યું પ્રમાણ રે;
 ત્યારે અપ્સરાએ નદીમાથી રે, કાંતિમતી માલિની તેડી ત્યાંથી રે. ૯
 સ્વકન્યાને બાહેર આણી રે, જોઈ રીઝ્યો રૂચિના પ્રાણી રે;
 તે મુનિમત્તમ રૂચિએ ત્યાંહી રે, મહર્ષિ તેડાવ્યા જ્યાંહી રે. ૧૦

૯ કાંતિમતી—રૂપાળી. માલિની—પ્રજ્ઞોચાની પુત્રી ૧૦ પ્રાણી—

જીવ. અર્થાત્ રૂચિનું મન પ્રસન્ન થયું.

તેણે તે નદીના ઉપર રે, જ્યાં મળ્યા મહર્ષિ આદિક મહાવર રે;
 તદા વિધિ પુરઃસર કન્યાનો જાણુ રે, પાણિગ્રહણ કર્યો પ્રમાણુ રે. ૧૧
 પછે ગૃહસ્થાશ્રમી થયો તેહ રે, પિતૃવચનથી નિઃસંદેહ રે;
 પછે રમણ કરતો રામા સાથેરે, રમ્ય વન ફરતો સતી આલી હાથે રે. ૧૨
 કેટલાક દિન ગયા પૃથ નિરવાણુ રે, ઉપન્યો પુત્ર માલિનીથી પ્રમાણુ રે;
 મહાવીર્યવાન ને બુદ્ધિમાન રે, પંકાચો પિતાનામથી મહાન રે. ૧૩
 પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યો એહ રે, રૈવ્ય નામે નિઃસંદેહ રે;
 થયા તેના મન્વંતરમાં જે રાય રે, સુર સપ્તર્ષિ મહાકાય રે. ૧૪
 તે મેં કહ્યાછે પ્રથમ તું ને રે, જેણે અવગત હુંતુ હું ને રે;
 આ મન્વંતર સાંભળે જેહ રે, તે નર ધર્મિષ્ઠ થાય નિઃસંદેહ રે. ૧૫
 તેના ધર્મની વૃદ્ધિ પામે રે, આરોગ્યતા અહનિશ જામે રે;
 ધન ધાન્ય મળે પુત્રાદિક રે, ટળે જન્મ મરણકેરી બીક રે. ૧૬
 એમાં સંદેહ નહિ તણભાર રે, સહુ સાથે સાચું અવિધાર રે;
 હે મહામુનિ પિતૃઓના ગણુ રે, પિતૃસ્તોત્ર સાંભળવાથી પાણુ રે. ૧૭
 કૃપાવંત પિતૃઓનો થાય નર રે, અભીષ્ટ મૂર્વ પામે તે મહાવર રે;
 શ્રાતા વક્તા વસે સ્વર્ગે રે, ઇચ્છા હોયે તે જાય અપવર્ગે રે. ૧૮
 પાણુ એ મળે કયારે સર્વ રે, જદા ન જીએ પુરાણી ભરિયા ગર્વ રે;
 જો કરે દર્શન તેમનું કોઇ રે, તો તો રહે ભવોભવ રોઇ રે. ૧૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે રે, માલિનીપરિણય પ્રમાણે રે;
 થયો રૈવ્યમન્વંતરસમાપ્ત રે, મુણે લણે તેને મળે આપ્ત રે. ૨૦
 થયો અષ્ટનવતિતમાધ્યાય રે, જેમાં રૈવ્યમન્વંતરની કથાય રે;

વસણ.

કયા જેમાં વ્યઘાટાળક, રૂચિરૈવ્યકેરી જાણુ રે;
 વિમ પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, છે પુરાણી જાણુ મુજાણુ રે. ૨૧

—૦***૦—

મૌલ્યમન્વંતરાખ્યાન.

કકલુ' ૧૬૯ મુ'.

રાગ કેદારો.

કરૂં ગુરૂ ગણપતિને પ્રણામ, ભણુ હર હરિ વિધિ મહાનામ;
કરો કામ મારૂં કરૂણા કરી રે. ૧
શારદ નારદ નામુ શિર, અર્પે ધણીરણી યદ્ધર્ધીગી ધીર;
કરો વીર તરૂં કવિતાસરી રે. ૨

ઢાળ.

સુરસરિ કવિતા સહી, મેં માની સરસ્વતી માત;
પાવન ધાણું હરિગુણ ગાણું, ધાણું કમાણું સાક્ષાત ૩
એ સર્વ કવિતામાંહી મારે, કરણું અંતર્ધાન;
ધરી ઇચ્છા એવી મનમાં, તે કરો સદ્ગુણ માત મહાન. ૪
હવાં નમન કરી સહુ દેવને, વહું ભૌત્યમન્વંતર આજ;
ગુરૂચરણ ને સેવ્યાં હશે તો, થશે દિબ્બનું કાજ. ૫
માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ મુણે, કહું ભૌત્યમન્વંતર જોહ;
તેની ઉત્પત્તિ ને પેરે થઇ, કોણ દેવ ઋષિ થયા તેહ. ૬
વળી તે મનુકેશ પુત્ર ને, થયા મહારાજન;
તે એકચિત્તે સર્વ સુણ્ય તુ, હુ કહું સર્વ મહાન. ૭
અ ગિરાના સિબ્ધ હુતો, ભૂતિ નામે એક;
તે મહાક્રોધી શોધી જોતો, અપરાધ તણ વિવેક. ૮
અત્ય અપરાધ કરે કોઇ, તો કઠોર ભાષણ મુખ કરી;
મહાધોર શાપે શાપતો દિબ્બ, ક્રોધબોધ ધ્યાને ધરી. ૯

- તેના આશ્રમ વિષે લહી ઝેધી મુનિને, વળી પ્રતાપી ભરપૂર;
 એવા મુનિભયથી નિષ્કુર વાયુ, નવ વાતો હતો મહાસુર. ૧૦
- અતિ સૂર્ય તપતો નહિ કદી, ત્યાં મેઘ કર્દમ નવ કરે;
 કિરણોયકી સંપૂર્ણ શશિ ત્યાં, અતિ શીતળતા ધ્યાને નવ ધરે. ૧૧
- મુનિઆજ્ઞા માનીને, ઋતુઆ કરતી આમ;
 ક્રમ ત્યાગી વિધિકેરો, કરતી મનવાંચિત કામ. ૧૨
- તેના આશ્રમકેરો વૃક્ષને, સર્વ કાળ અર્પતી ફૂલ;
 ફળ ઋતુ સર્વ મળીને અર્પતી, થઈ ઋષિવરને અનુકૂળ. ૧૩
- તેના આશ્રમ નિકટનું જળ, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વે'તુ;
 તે મહામુનિના ભયથી, જળ કમંડલુ ભરી દેતુ. ૧૪
- અત્યંત ક્રોધાવિષ્ટ તે દિવસ, ક્લેશ શરીરે નવ સે'તો;
 તે અમુત્ર દિવસ હતો સહી, ચિંતાતુર તેથી રે'તો. ૧૫
- તેણે તપ કરવાનો વિચાર કીધો, કરી પુત્રની અભિલાષા;
 નિયમ પાળી ભોજન કરતો, સે'તો વાયુ શીત ધરી આશા. ૧૬
- તપ કરીને તાપ સે'તો, પુત્ર પ્રાપ્તિકેરી આશો;
 તદપિ તેને દુઃખ ન થાતું, તે સર્વ કર્મ પ્રકાશે. ૧૭
- તપન અધિક તાપ ન તેને, વાયુ અધિક સમીર નવ ઉપજાવે;
 અંદ્ર શીતળતા નવ કરે કદી, ધારે રંજે આવીએ દાવે. ૧૮
- જ્યારે એણે થયું ત્યારે મુનિને, શીતતાપાદિકે દંદ;
 એ ક્લેશ કાંઈ કરી શક્યાં નહિ, ક્રોગટ ગયા મનોરથદંદ. ૧૯
- અનેક વર્ષ તપ કરિયુ તેણે, તોય થયું નહિ કંઈ કામ;
 પછે તે મહામુનિ ત્યજ્યાં, પામ્યો તપથી વિરામ. ૨૦
- તે મુનિકેરો શ્રાતા હતો, સુવર્ચ્ચા એવે નામે;

- તેણે યજ્ઞમાં નિમંત્રણ કરીને, આ મુનિ તેડિયો મહાકામે. ૨૧
- તેણે ગતાં જતાં બોલાવિયો, મહામતિમાન સ્વયં શિષ્ય;
- અભિધાન શાંતિ હતું તેનું, જે બાણતો ભલુ બુંડું ભવિષ્ય. ૨૨
- તે ઉદાર મનનો શાંત ગુણી, હતો વિનયસંયુક્ત;
- ગુરુ કાર્યે તત્પર સદા, શુદ્ધ આચરણવાળો પુક્ત ૨૩
- ગંભીર મનનો વીર મુનિ તે, હતો સમ્પદ્ પેર;
- તેને બોલાવતો ત્યાં મહામુનિ, પદતો ભૂતિ આણી મે'ર. ૨૪
- મારા બ્રાતા સુવર્ચાએ, મુનિ યજ્ઞમાં તેડાવ્યો;
- ત્યાં હું જવાનો નિશ્ચય કરે છું, તું અહીં રહે હું ઝટ આવ્યો. ૨૫
- હું આવુ ત્યાં સુધી તારે, શું કરવું તે ભાણું;
- મમાશ્રમે તને સદા સર્વદા, અગ્નિ પ્રદિપ્ત રાખવા દાખું. ૨૬
- ચત્ન કરવો ગમે તેવો, કિંતુ અગ્નિ થવા ન દેવો શાત,
- માર્કડેય કહે એમ આજ્ઞા કરતો, બૂનિ જોઈ શિષ્ય મહાદાંત. ૨૭
- આજ્ઞા મુણી શાંતિ શિષ્ય કે'ડીક એમ કરીશ મહારાજ;
- તદા ગયો લઘુ બ્રાતને ઘેર તે, શુભ યજ્ઞકેરે કાજ. ૨૮
- તે શાંતિવન મધ્યથી લાવી, સમિધ પુષ્પ ફૂલ આન્કિ;
- પોપણ કરતો માહાત્મા ગુરુનું, અનુસરી ગુરુભક્તિએ ધરી બીક. ૨૯
- વળી બીજા કારજ તેહ કરતો, ગુરુ આશ્રમના સર્વ;
- એવામાં જે ભૂતિએ અગ્નિ પ્રજ્વોતો, માની અગ્નિહોત્રકેરે પર્વ. ૩૦
- તે વનિહ હોલાઈ ગયો ત્યાં, તે જોઈ ભય શાંતિ પામ્યે. ત્યાંય;
- ગુરુ આવશે તેને કહીશ ગુ હું, મતિમાન વિચારતો મનમર્ત્ય ૩૧
- અતુર ચિતા કરતો ઘણી, સ્ત્રવતો ન એક ઉપાય;
- હવા શું કરવું એમ અહર્નિશ, વિચારતો સદાય ૩૨

૨૨ બોલાવિયો—(પોતાની ઝેરહાજરીમા આશ્રમાદિકની વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવાને) ૩૧ ને જોઈ—તે જોઈને શાંતિ મુનિ ભય પામ્યો.

- ગુરૂ આવશે તેને કથી રીત હું, દષ્ટાડીશ મારૂ મુખ;
હું શું કરું કે દુઃખ જાય, થાય મુને શાંતિમુખ. ૩૩
- જો ગુરૂ આ સ્થાનક આવી જોશે, અગ્નિરહિત નિર્વાણ;
તો આવી મુજને શાપ દેશે, નાખશે મહાસકટે પ્રમાણ. ૩૪
- જો હું આ મ્થ.ને અન્ય અગ્નિ, લાવી મૂકું નિર્ધાર;
તો તે મહામુનિ સર્વ પ્રત્યક્ષ પેરે, છે જાણનાર વિચાર. ૩૫
- એવું કરતા નિશ્ચય મુજને, કરે બાળી લક્ષ્મ મુનિ દેવ;
હવાં ઉગરવાનો ઉપાય મુજને, નથી સૂઝી આવતો એવ. ૩૬
- ગુરૂ કોપને વળી શાપકેરો, હું છું હેતુ રૂપ મહાપાપી;
મારો અપરાધ મેં ક'ઈ કયો હોત તો, તે ગુરૂ નાખત ઉઘાપી. ૩૭
- કિંતુ ગુરૂઅપરાધ કયો મહા, તે છે મહાશોકનું સ્થાન;
ઉપાય ઉગરવાતણે નથી ક'ઈ, એમ વિચારતો મુનિ ભગવાન. ૩૮
- શાત થયેલા અગ્નિને જોઈ, નિશ્ચે ગુરૂ દશે શાપ;
કોપેલા અગ્નિ સમા છે, મહાવીર્યવાન ગુરૂ આપ. ૩૯
- એમના પ્રભાવથી ભય પામી, વર્તે આજ્ઞામાં દેવ;
તે ગુરૂકેરો મેં અપરાધ કાંધી, હા! મુને બાળી દેશે તતએવ. ૪૦
- એવી ગી યુક્તિ પ્રયુક્તિ રચુ, કે ના ગુરૂનો પાત્ર શાપ;
એમ વિચારગ્રસ્ત થઈ સ્થિર થાતો, કદે માર્કડેય કરી સંતાપ. ૪૧
- ઘણે પ્રકારે વિચાર કરતાં, નવ ટળ્યો ભય ગુરૂકેરો;
પછે અગ્નિકેરે શરણુ જતાં, તેણે વિચારિયો મદ્દુળ ફેરો. ૪૨
- અગ્નિને પ્રમત્ર કરવા, તેણે વિચારો મત્ય,
પૃથ્વી પર ઘૂંટણ મૂકી ખેઠો, દય કર જોડી સાધી ૪૩
- મન સ્થિર કરી કારણ ધરી લાગ્યો રુતિ કરવ
જાણ્યા તાગનાર ઉદાગનાર, અગ્નિદેવ નિ મદા ૪૪

- શાંતિ કહે સર્વ શૂત માત્રના, સાધનરૂપ ને વળી એક;
ત્રય પંચ એવાં સ્થાન જેનાં, કહે મા'મુનિ કરી વિવેક. ૪૫
- રાજસૂયમાં જેહ છે, પડાત્મા મહાધામ;
તે અગ્નિ મહાત્મા તમને કરું હું, મેમે કરી પ્રણામ. ૪૬
- જીવનદાતા સર્વ સુરના, વીર્યરૂપ તેજસ્વી ઉદામ;
અખિલ જગતને સ્થાનદાતા, મેમે કરું પ્રભુ પ્રણામ. ૪૭
- હે વન્હિતું સહુ સુરકેરું, મુખ છે મહાન;
તમોએ પ્રાશન કર્યું હવિષ્ જે, તે સુરને કરે મોહ મતિમાન. ૪૮
- તમે સર્વ દેવના પ્રાણુ છો, હે અનલ રૂપ લગવાન;
તમારે વિષે હોએછું હૃતદ્રવ્ય જે, પામી મેધ રૂપ મહાન. ૪૯
- પછે જળ રૂપે થઇ પૃથ્વી પર વરસે, તેથી ઔષધી થાય સર્પન;
હૈ વાયુસારથિ અગ્નિ મહારથિ, હું શે સંકટ પામું અત્ર ? ૫૦
- ઔષધીઓ એમ કરતા, જદા અગ્નિ દેવ;
તદા સર્વ પ્રાણી સુખવડે, જીવન કરે છે તતજેવ. ૫૧
- હે અનલ તેં જે સરજ છે, ઔષધી સકળ સુભાણુ;
તેવડે માનવ યજ્ઞ કરતા, પાવક પ્રાર્થુ માની પ્રમાણુ. ૫૨
- તે યજ્ઞથી દેવ દાનવ, થાય તૃપ્ત રાક્ષસ જેહ;
આધાર હુતાશન ! મખકેરો, છે તારાપર નિઃસંદેહ. ૫૩
- તું સર્વકેરી ઉત્પત્તિકેરું, છે સ્થાન પાવક દેવ;
તું સર્વમય સાક્ષાત છે, સાધે સિદ્ધ તારી સેવ. ૫૪
- હે વન્હિ દેવ દાનવ યજ્ઞ કિન્નર, દૈત્ય ને ગર્ધર્વ;
રાક્ષસ નર પશુ વૃક્ષ મૃગ પક્ષો, ઉરગાદિક પામે ધર્વ. ૫૫

૪૮ પ્રાશન કર્યું—મધ્યું. હવિષ્—હૃતદ્રવ્ય. ૫૦ વાયુસારથિ —
વાયુ જેનો સારથિ છે એવો અગ્નિ. ૫૩ હુતાશન—હે અગ્નિ ! ૫૫ ઉરગાદિક
—સર્પ વગેરે.

થાય વૃદ્ધિ તેમની તુ થકી, થાય શાંતિ તુ થકી સાર;	
તે સર્વ ઉપજે તું થકી, કરે તે સર્વનો તું સહાર.	૫૬
હે દેવ તું જળને ઉપજાવે, તેને ભક્ષી જાએ તું થ;	
પાચન કરે તું તેહને, ત્યારે થાય છે શું થ.	૫૭
પુષ્ટિકેરૂં પ્રાણીઓને, થાય કારણ જાણ;	
તું સહુ દેવમાં તેજસ્વી છે, સિંધમાં કાંતિ રૂપ મહાન.	૫૮
વિષરૂપે નાગમાં વશી, રહ્યો પક્ષીમાં વાયુરૂપ;	
ક્રોધરૂપે મનુષ્યમાં તું, પશુપક્ષીમાં મોહસ્વરૂપ.	૫૯
લૃક્ષમાં આધારરૂપે, કઠિનતારૂપે જગતી માંહી;	
રસરૂપે જળમાં વશ્યો તું, વેગરૂપે વાયુમાં વશ્યો જ્યાંહી.	૬૦
વ્યાપકરૂપે વ્યોમમાં, તું વશી રહ્યો પ્રમાણ;	
સર્વ પ્રાણીના અંતર વિષે તું, પલાયનરૂપે વિચરે મહાન.	૬૧
મુદ્ધરે જન કહે તુજને, ઓકરૂપે સાર;	
વળી ત્રણરૂપે કહે તુજને, વળી કદૂપી કરે આદ્ય પ્રકાર.	૬૨
એ પેર કલધ્યા છે તુને, મખવહન કરનાર;	
મહર્ષિ કે'તા સર્વ તુને, આ વિશ્વનો ધરનાર.	૬૩
વળી કે' વિશ્વ સરજ્યું તે સહી, હે હુતાશન મહાદેવ;	૦
તુજ વિના આ જગત સઘણ, પામે નારા તો તતજેવ.	૬૪
દ્વિજ સ્વાહા સ્વધા શબ્દોચ્ચારે, કરે પૂજન તારૂં પ્રમાણ;	૦
સ્વર્કર્મે કહેલી ગતિ પામે, મહામુનિ જાણ સુજાણ.	૬૫
હે દેવકેરૂં પ્રજ્ય પ્રજા, તુજથી નીકળી જો જગજાન;	
તેં પ્રાણીપરિણામ રૂપી, વીર્ય સ્વરૂપી વિક્રાળ.	૬૬
એવાં જૂતગણને ભસ્મ કરતી, હે મહાતેજસ્વી અગ્નિદેવ;	
આ વિશ્વકેરી સકળ વ્યાપ્તિ, ઉત્પત્તિ આદિક એવ.	૬૭
એ સર્વ તારી છે ક્રિયા, વૈદિક કર્મ તારૂં સાર;	

- સર્વ ભૂતમય આ વિશ્વ છે જે, તે સર્વ તારું નિર્ધાર. ૬૮
- હે અનલ પિંગાક્ષ ને, હુતાશન પાવક નામ;
હવ્યવાહન હું કરું તુજને, મેમે કરી પ્રણામ. ૬૯
- જે અન્ન ખાધું પાણી પીધું, પ્રાણી માત્રે જાણુ;
તેનું પાચન કરવા વડે તું, કેવાય જગતપાળનાર પ્રમાણ. ૭૦
- ધાન્યને તું પકવ કરતા, તું છું જગતપોષણ કરનાર;
તું મેઘ છું તું વાયુ છું, તું છું ધાન્યરોપ નિર્ધાર. ૭૧
- રોપકેરું બીજ તે પણ, તુંજ છું અગ્નિ દેવ;
સહુ પ્રાણીનું પોષણ કરવા, તેં ત્રિલોકમાં ધરી દેવ. ૭૨
- સર્વ ભૂતમાં તેજ રૂપે, તું અદ્વિતિ સ્વતુ સવિતા સાર;
તું દિવારાત્રિ ઉભય સંધ્યા, તું છું કનકઉત્પત્તિ કરનાર. ૭૩
- હિરણ્યરેતા નામ તારું, તું છું સુવર્ણ સમ કાંતિમાન;
જન હિરણ્યગર્ભ કહે તુજને, હે અગ્નિ દેવ મહાન. ૭૪
- તું મુદૂર્ત ક્ષણ અને ત્રુટિ, છું હવ રૂપ લક્ષણવંત;
હે જગતસ્વામી કલા કાષ્ઠા, તું છું નિમેષ રૂપ ભગવંત. ૭૫
- દર્શો સર્વ તે તું અગ્નિ છું, પરિણામરૂપ કાળ પાણુ તુંય;
કાલની સ્થિતિ કરનાર છે, તારી કહું કાલી જીર્ણ હુંય. ૭૬
- તેણે કરી કરચ રક્ષણ મારું, કરી પાપ સંતાપને ચૂર્ણ;
આ લોકના ભયચક્રી મારું, કરચ રક્ષણ વન્હિ સંપૂર્ણ. ૭૭
- તે પેર મહામલય કારણ, કરાળી જીર્ણ તારી;
છે ચપળતા ગુણુ લક્ષણુ જેનું, એવી મનોજવા જીર્ણ ભાળી. ૭૮

૬૯ પિંગાક્ષ—પીળાં નેત્રવાળો અગ્નિ હવ્યવાહન—હવિષ્નું વહન કરનાર—દેવાને પોષણ આપવાને લેખ જનાર. ૭૧ ધાન્યરોપ—અનાજના છોડ. ૭૬ કાલી—અગ્નિની સાત જામગાની એકનું નામ. ૭૮ મનોજવા—મનના સરખા વેગવાળી અગ્નિની બીજી જામગાનું નામ.

- ભૂતાદિક કેરા મનોરથ, પૂરનાર સુંદર જોહ;
લોહિતા જીવે તારી છે, મુનિગણ કહેતા જોહ. ૭૯
- જન માત્રને રોગ કરતા, ધૂમ્ર વર્ણ જીવે તારી;
સર્વત્ર પીળી સ્ફુલિંગીની, તારી રસના અવિધારી. ૮૦
- સર્વ લોકને શાંતિ કરનારી, છે જીવ પિશ્તા નામે;
તેવડે કરીને પાપ મારાં, કરચ ચૂર્ણ છે મહાનામે. ૮૧
- આ લોક કેરા જીવે ભયથી, રક્ષણ કરચ દેવાધિ દેવ;
સમ્યક્ મકારે તારી સાધું, કયમ કરી દિવ્વ હું સેવ. ૮૨
- છે પિંગળ નેત્ર ને રક્ત કંઠ જોના, વન્દિ શ્યામ વર્ણ છે આપ;
મારું સર્વ દાપથી કરો રક્ષણ, ટાળી પાપ તાપ સંતાપ. ૮૩
- આ સંસારથી ઉદ્ધાર મારો, રોહિતાશ્વ કીર્તિ આજ;
હું દય કર જોડી નમુ તુજને, કરો મારું સર્વ કાજ. ૮૪
- વન્દિ સપ્તાર્યિ કૃશાનુ ને, હવ્યવાહન અગ્નિ દેવ;
પાવક શુક્ર આદિક અષ્ટ છે, નામ તાહરાં એવ. ૮૫
- એ નામે કરી મેં સ્તુતિ કીધી, યા મસન્ન પાવક પૂર;
સર્વ પ્રાણીધકી વન્દિ, તમે પ્રથમ ઉપન્યા મહાશ્વર. ૮૬
- હે વિભાવસુ અગ્નિ અને, નિર્ધિકાર હાવ્યવાહ;
મસન્ન યાગો મુજ ઉપર, મુણી મારી સ્તુતિનો પ્રવાહ. ૮૭
- અક્ષય વન્દિ તુંજ છે, તારું અચિંત્ય છે સ્વરૂપ;
તું મહા સમૃદ્ધિવાન છે, કોથી ધર્મણ થાય નવ તુંજ રૂપ. ૮૮
- એવા તીવ્ર રૂપી તમે છો, સર્વ લોક વૃદ્ધિ કરનાર;
તમારું સ્થિર ને ભયકારી વૌરવજ, સઘળે શોભી રહ્યું નિરધાર. ૮૯

- હે સમગ્ર જગતના સત્ત્વ રૂપી, તું હૃદયકમળ મહિ જેહ;
સ્તુતિ કરવા ચોગ્ય જે છે, અંતર રહિત તત્ત્વ ઉજેહ. ૯૦
- હે હૃતાશન તે આ જગત, સચરાચર વિસ્તારિયું;
તારું રૂપ એક છે વિશ્વમાં, છતાં અનેક રૂપે ભાશિયું. ૯૧
- તુ અક્ષય રૂપે ને પર્વત સહિત, છુ વન વસુંધરા સમેત;
સર્વ શશિ સહિત તું છે, મહલોક સ્વર્ગલોકના કેત. ૯૨
- વ્યોમ વ્યાપી રહ્યો છે તુ, છે તેહ રૂપે તુંજ;
તુ મહાસાગરકેરા ઉદરે વસી, ધરતો વ્યાપકરૂપ ભાષુ' હુંજ. ૯૩
- વડવાનળ થઇને કરતો તુ, વારિકેરૂં પાન;
હે હૃતાશન મહાયજ્ઞમાં, નિયમચુકતે રહી ઋષિમહાન. ૯૪
- એ પ્રકારે કરેછે તારું, અહો નિશ પૂજન;
તુ સ્તુતિ કરેલો છુ સુરે, રહ્યો મખસોમપાન કરી અનુક્રિન. ૯૫
- વૃદ્ધિ કરવા માટ તુંને, વષટ્કારપૂર્વક જેહ;
આહુતિઓ મુનિ આપતા તે, તું કરે છે ગ્રહણ નિઃસ દેહ. ૯૬
- આ લોકમાં રૂળ પ્રાપ્તિ અર્થે, કરે દિવ નિરંતર તારું યજન;
સર્વ વેદાંગો વિષે છે તારું, ગાન પાવક પાવન. ૯૭
- જે યજન પરાયાણ શ્રેષ્ઠ પ્રાક્ષણ, તારે અર્થે નિરંતર સર્વ;
વેદાંત વિજ્ઞાનજ શ્રેષ્ઠ છે, તજી તન મનકેરો ધર્મ. ૯૮
- યજ્ઞ કરવા થયા તત્પર, દિવ વિષ્ણુ મહેશ;
ઈંદ્ર અર્ચમા વરૂણ સૂરજ, અંદ્ર સર્વ સુર ને શેષ. ૯૯
- વળી અસુર સવળા તુને સતોષી, મનવાંચ્છિત રૂળ પામે;
મોટા ઉપધાતકેરા દોષ પામ્યા, તે પદાર્થતારી જવાળધી શામે ૧૦૦
- તુંજ જવાળા અડતાં પરમ પવિત્રજ, થાય તે પ્રમાણ;

૯૨ કેત—(ધન) રૂપ. ૯૯ અર્ચમા — પિતૃઓનો મુખ્ય દેવ.

- ભસ્મરનાન રનાન વિષે જે, અતિ ઉત્તમ મનાય મુજાણ. ૧૦૧
 તેણે કરી સધ્યાવંદને મુનિઓ, કરે તારી સેવના અતિસાર;
 હે શુચિ અભિધાનવાળા, વનિહ તેજસ્વી વિમળ અપાર. ૧૦૨
 વાયુ નામક વનિહ તું છે, હે વિદ્યુત નામક અગ્નિ;
 આજ પ્રસન્ન થા તું મુજ ઉપર, લક્ષણવત લાવો લગ્નિ. ૧૦૩
 હે હવિષ્કેરું જોજન કરતા, અગ્નિદેવ મહાન;
 પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, કરો મમ રક્ષણ મતિમાન. ૧૦૪
 કે અગ્નિદેવ કે મહાદેવ મોટા, જે રીતે પિતા પ્રમાણ;
 ઔરસ પુત્રકેરું રક્ષણ કરે છે, ત્યમ કર્યું તું સ્તુતિએ ભાણ. ૧૦૫
 જે રૂપ તારું કલ્યાણકારી, જે તારી સખ છે જ્વાળ;
 તેવડે રક્ષણ કરી મારું, સર્વ દુઃખ વનિહ ટાળ. ૧૦૬
 મેં પુરાણી જેવા આચરણે, નથી કરી સ્તુતિ દેવ;
 તો સત્વર થાઓ પ્રસન્ન મણુ છ, હું સાધું સત્વર સેવ. ૧૦૭
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અગ્નિસ્તોત્ર છે જે માંય;
 નવનવતિમોધ્યાય થયો પૂરાણ, આદરવડે તો આંય. ૧૦૮

વલણ.

- આદરવડે તો થયો અહિંયાં, અધ્યાય પૂરેપૂરો રે;
 યથામતિએ કંઈ નથી રાખ્યો, જે શ્લોકાર્થ તેહ અધૂરો રે. ૧૦૯

ક્રડલુ ૧૭૭ મું.

સમ અરૂ.

- માર્કંડેય કે' કૌટુકિ મુનિ, કહું કથા તુંજને આજ;
 એ રીતે સ્તવન દિને કર્યું, તેને રીઝીઆ પાવક રાજ. ૧

- જવાળાપ ક્રિત્યે વિંદાયહું, જેનું વપુ એવા ભગવાન;
વનિહ દેવ ત્યાં આવિયા, ધરી રૂપ મહાન. ૨
- હે દ્વિજસત્તમ આ સ્તોત્રથી, અતિ પ્રીતિ પામિયા અગ્નિદેવ;
વળી પાય લાગી શાનિયે કરી, સમ્યક્ પ્રકારે સેવ. ૩
- તદા મેઘ સમ ગભીર રવથી, વદા અગ્નિ સુર;
હે વિપ્રર્ષિ મસન્ન થયો હું, આજ તારી ભક્તિયે ભરપૂર. ૪
- તે સ્તુતિ મારી કરી તેણે, હું દહું તુને વરદાન;
માટે અભીષ્ટ માગ્ય તુ તાહરે, હે દ્વિજ મહાગુણવાન. ૫
- કહે શાંતિ દેવ મોટા, મેં લલ્લા રૂપ ધારી આપ;
તેથી કૃતારથ થયોહું હું, મારા ટળ્યા સર્વ સંતાપ. ૬
- તોય ભક્તિયે નમ્ર જે આ, વદે સેવક વાણ;
તે સર્વ સાંભળી કાર્ય કરશે. હે મહાઅગ્નિ ગુણુની ખાણ. ૭
- મારા આચાર્ય સ્વઆશ્રમધકી, ગયા બ્રાતૃધરો જાણ;
તે આવે આ સ્થળે જ્યારે, ત્યારે અગ્નિ જીએ જન્મવશ્યમાન. ૮
- અનાથ આ સ્થાનક થયું છે, તે યાય તમવડે સનાથ;
મારા અપરાધથી તણ ગયા તમે છો, આ અગ્નિસ્થાનકેરો સાથ. ૯
- તે તમચુકત પાણુ દેવ મોટા, દ્વિજ દષ્ટિયે પડે;
તેમ જો કૃશાનુ કૃપા કરો તો, દ્વિજ વાધે તમવડે. ૧૦
- અન્ય માર્યના કરે મેમથી હું, છે મારા ગુરુ જેહ અપુત્ર;
તેમને શ્રેષ્ઠ પુત્ર થાયે સહી, જે રહે માંડીને ઘરસુત્ર. ૧૧
- તે જેવી કરે પ્રીતિ પુત્ર ઉપર, તેની કરે સર્વ જ તુ પરે;
એવું થાયે કોમળ મન તેમનું, એ વરદાન આપો મહાવરે. ૧૨
- હે અવ્યય જો મસન્ન મુજ પર, થયા છો પૂરેપૂરા;

- તો આ સ્તોત્ર પાઠ જે જન કરે, તે નવ રહે કદા અધૂરા. ૧૩
- તમે જાતે જઈ વરદાન તેને, સ્તોત્ર સુણી આપવું;
- સર્વ કૃપા મુજપર કરી આપે, જે એવું મારું માનવું. ૧૪
- માર્ક કેવ કહે આ સ્તોત્ર સાંભળી, વળી ગુરુભક્તિ જોઈને;
- ઉભયવડે સંતુષ્ટ અતિશે, યથા અગ્નિ જોઈ સોઈને. ૧૫
- વચન એવું સાંભળી વન્હિ, દિવને કે'વા લાગિયા;
- અગ્નિ કહે હે મુનિસત્તમ, તે વરદાન વર અતિ માગિયાં. ૧૬
- તે ગુરુ અર્થે સર્વ માગ્યું, સ્વાર્થે નવ પ્રીતિ કરી;
- તેણે કરી હું પ્રસન્ન તુજપર, અધુના થયો કહું ઉદ્યરી. ૧૭
- તે જેહ માગ્યું તેહ ને, તારા આચાર્યને પ્રાસન્ન થશે;
- સર્વ ભૂતપર પ્રીતિ થશે ને, રૂડો સુત મુનિ પ્રગટાવશે. ૧૮
- તારા ગુરુને ભોલ્ય નામે, મહાવોર્યવાન ને બલિષ્ઠ;
- મહાજ્ઞાનવાન મન્વતરપતિ થાશે, સુત તો વરિષ્ઠ. ૧૯
- આ સ્તોત્રથી કોઈ એક ચિત્તે, જો યુનિ મારી કરે;
- તેનું અભીષ્ટ સિદ્ધ થાશે સહી, પ્રહ્લવચોક નામ તે ધરે. ૨૦
- મખ મધ્યે કે પર્વકાળે, તીર્થ કે પૂજા વિષે;
- હોમ કર્મે ધર્મે અરથે, જે સ્તોત્ર ભણશે સહુ મિથે. ૨૧
- તેના પર સંતુષ્ટ હું દિવ, થઈશ જા વરદાન છે;
- વળી વધુ કહું છું તુંજને, તુજ આ સ્તોત્ર અનિ મહાન છે. ૨૨
- એક વાર આ સ્તોત્ર સુણતાં, ક્ષપાદિવાકેરૂ પાપ;
- નિશ્ચય નાશ થાશે સર્વનું, દેવગે પાપ ને સતાપ. ૨૩
- એ પરમ પ્રુષ્ઠિ આપનાર, છે શાંતિ મુજને સ્તોત્ર;
- મારી સર્વ સેવા કરી માનું, વળે એ સ્તોત્રથી અગ્નિહોત્ર. ૨૪

- હોમ કરતાં દશકાળ કે, પાત્રાપાત્ર લાખ્યા દાષ;
તે આ સ્તોત્ર સુણતાં નાશ થાશે, એમ હું પામીશ સંતોષ. ૨૫
- અમાવાસ્થા કે પૂર્ણિમા, બીજાં પર્વો વિષે નિર્ધાર;
આ મારું સ્તોત્ર સુણે જાણે તે, થાય નર પાપ નાશ કરનાર. ૨૬
- માર્કંડેય કે' હે મુનિસત્તમ, એમ ભાખી અગ્નિદેવ;
દીપ જ્યોતિષત્ત્વ યથા ત્યાંથી, અંતર્ધાન તોતતએવ. ૨૭
- જેતાં જેતાં ગયા જાતે, અગ્નિદેવ શાંતિ જોય;
અતિ શાંતિ શાંતિમને થાતી, દિન સંતોષ પામતો સોય. ૨૮
- રેમાંચ હર્ષે યથા જેનાં, એવો પેઠો આશ્રમમાંય;
જેઠ ગુરુઆશ્રમ વિષે અગ્નિ, રીઝિયો દિન ત્યાંય. ૨૯
- અગ્નિ સ્થાન માંહે અગ્નિ છે, જન્યવલ્યમાન પૂર્વની પેર;
જેઠ અગ્નિને આનંદ પામ્યો, વામ્યો ગુરુવરનો કેર. ૩૦
- એમ આનંદ પામી રહ્યો જિભો, એવે જૂનિ ગુરુ વરનામ;
લઘુ ભ્રાતાકેશ યજ્ઞમાંથી, આવી જિભા સ્વધામ. ૩૧
- જેઠ શિષ્ય ગુરુચરણ નમિયો, કરી વિધિ વિધિ પ્રણામ;
કર્યો આસન પૂજાદિ ગ્રહણ ગુરુવર, લોધો કંઈક વાર વિશ્રામ. ૩૨
- પછે શિષ્ય મત્તે ઉચ્ચર્યા તે, સુણ્ય વત્સ મારા તુંય;
કોઈ કારણ ઉપન્યું તે, નથી જાણતો હુંય. ૩૩
- મુને પ્રીતિ થાયે તુજ ઉપર, તેવી સમગ્ર જંતુપર જાણ;
તેનું કારણ શું હશે, મુને સમજાય નહિ પ્રમાણ. ૩૪
- તું જો જાણતો હોય શિષ્ય મારા, તો કેહે સત્વર એહે;
તદા શાંતિ સ્વમહાત્મા ગુરુને, અગ્નિનાશાદિક કે'નો તેહે. ૩૫

૨૯ રેમાંચ ઇ—હર્ષવડે જેનાં રવાં જિભાં યથાં છે. ૩૦ કેર—
જુલમ. ૩૫ સ્વમહાત્મા ગુરુને—મહાત્મા એવા પોતાના ગુરુને.

વૃત્તાંત આરંભથી અંતમુધી, કહ્યું યથાવત ત્યાંય;	
તે સાંભળી સ્નેહાર્દ્ર થાતાં, લોચન મુનિનાં જ્યાંય.	૩૬
એવા ગુરુએ સ્વશિષ્યને, આલિંગિયો અપાર;	
તે મહાત્માને અંગ ઉપાંગે, વેદ અર્પીઓ તે વાર.	૩૭
તે ભૂતિ મુનિની ભાર્યાથી, ભૈત્ય પુત્ર મગટયો જેહ;	
ભૈત્ય મનુ તે થયો નિશ્ચે, કૌષ્ઠકિ નિઃસ દેહ.	૩૮
તેના મન્વંતર મધ્યે જે, થશે દેવ ઋષિ રાજ;	
પ્રસિધ્ધ પરાક્રમી ઇંદ્ર થશે તે, કહ્યું વિસ્તારી તેની માત્રા.	૩૯
આશુપ કનિષ્ઠ પવિત્ર ને, બ્રાહ્મિન ધારાવૃક નામ;	
એ દેવગણુ તો પવ્ય થશે, વળી મહાબળ ઉદામ.	૪૦
મહાવીર્યવાન વાસવ થશે, ઇંદ્રગુણ સમુક્ત;	
દેવાધિદેવ તે શુચિ નામે, થશે મોટો મુક્ત.	૪૧
અગ્નિધ્ર અગ્નિબાહુ શુચિ, મુક્ત માધવ શુકં;	
અણ્ણ સપ્તર્ષિ નામના એ, થશે તેજસ્વી જેવા શુકં.	૪૨
ગુરુ ગંભીર બ્રધ્ન ભરત ને, સ્ત્રીમાની અનુગ્રહ પ્રતીર;	
વિષ્ણુ સંકેદન તેજસ્વી થશે, સુબલ ભૈત્યસુત મહાવીર.	૪૩
એ રીતે મેં કહ્યા તુજને, અતુર્દશ મન્વંતર સાર;	
હે મુનિસત્તમ મન્વંતર કથાને, જે નર સાંભળે નિર્ધાર.	૪૪
તેને પવિત્ર પુણ્ય ને અક્ષય સંતતિ. મળે કૌષ્ઠકિ જાણુ;	
પૂર્વ મન્વંતર સાંભળ્યાથી, નરને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણુ.	૪૫
સ્વારોચિષ માંભળવાયકી, જહુ મનોરથ સિદ્ધ થાય;	
ઐત્તમ મન્વંતર સુણ્યાથી, ધનિક નરવર કે'વાય.	૪૬

૩૬ સ્નેહાર્દ્ર—સ્નેહથી ભીનાં. ૨૭ અંગ ઉપાંગે—અંગ અને ઉપાંગ સંદિત' (૧૬) ૪૩ તેજસ્વી—જાતના પુત્રનું નામ.

તામસ મન્વંતરે સુણ્યાથી, જ્ઞાન મળતું જાણુ;
 રૈવતક સાંભળવાયકી બુદ્ધિ, ને સુંદર સ્ત્રી મળે પ્રમાણ. ૪૭
 વ્યાક્રુષ્મન્વંતરે સુણે તેને, આગેજ્યતા મળે અતિ;
 વૈવસ્વતમનુ જેહ સાંભળે તે, બળ પામતો મહામતિ. ૪૮
 સૂર્યસાવર્ણિ સાંભળે તે, ગુણુજ પુત્રપૌત્રાદિક ગણે;
 બ્રહ્મસાવર્ણિ સુણે તે, પામે માહાત્મ્ય મોહું મુનિ બણે. ૪૯
 ધર્મસાવર્ણિ શ્રવણ કરતાં, સમ્યક્ બુદ્ધિ પામશે;
 રુદ્રસાવર્ણિ સાંભળે તે, થઈ ન્યસાળી જુગો જુગ જાંમશે. ૫૦
 દક્ષસાવર્ણિ શ્રવણ કરતાં, ગુણુજ થઈ જ્ઞાતિમાં મોટો થશે.
 ઉત્તમ રૈવ્યમન્વંતરે જે સુણે તે, રાત્ર સંહારી સુખે વસે. ૫૧
 ભૌત્યમન્વંતરે શ્રવણ કરતાં, કૃપાદેવની મળશે અતિ;
 અગ્નિમન્વલન ગુણુજ પુત્ર થાશે, માનવે મનાશે મહામતિ. ૫૨
 હે મુનિસત્તમ જેહ સર્વે, મન્વંતરઅનુક્રમ સાંભળે;
 તેનું અનુત્તમકૃણ કહું હાવાં, વ્યથા સામટી તેની ટળે. ૫૩
 એ મનુમાં જે દેવ ઋષિ ને, ઈંદ્ર મનુ મનુસુત થયા;
 તેમના વંશનો વિસ્તાર સુણતાં, પાપી પાવન થઈ ગયા. ૫૪
 વળી દેવ ઋષિ ને ઈંદ્ર જે, વળી અન્ય મન્વંતરસ્વામી જે;
 પ્રસન્નતા પામે પૂરી સુણતાં, રહે મતિ મસ્તક નામી જે. ૫૫
 રૂડી મતિ પામે તોહ જન, રૂડાં કર્મ કરી રે'તો સદા;
 અતુર્દશ ઈંદ્ર થાય ત્યાં લગી, સમ્યક્ ગતિથી ચળે નવ કદા. ૫૬
 અનુક્રમે મન્વંતર સ્થિતિ જે, સુણે નર ને નારી જે;
 તેને સર્વ ઋતુ કલ્યાણકારી, થાય છે અવિધારી મેં. ૫૭

૫૧ ઉત્તમ—(રૈવ્યનું વિશેષણ). ૫૫ રહે ઈંદ્ર—મતિ તેને મસ્તક નામીને રહે છે—અર્થાત્ તે બુદ્ધિશાળી થાય છે.

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;	
સંશય નહિ એ વાતમાહે, એક પુરાણી નવ વરતા કદા.	૫૮
સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, ને શાસ્ત્રથી જાણાય છે;	
તે પ્રમુખ થઈ જોડુ કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે.	૫૯
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;	
કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆ, યથામતિ દિને કદા.	૬૦
શતતમેા અધ્યાય અહીંઆ, થયા આજ પૂરો સહી;	
સ સ્ફૂતકેરૂં પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં.	૬૧

વલણુ

ગુણગણ ગાયા દિને અહિં'યા, સુણો શ્રોતા વર્ષતા જન રે;
મનુકથા ભાવે કરી સુણતા, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. , ૬૨

મૂપતિવંશાસ્ત્યાન.

કકલુ' ૧૭૧ મુ'.

રાગ ગોડી

શ્રીગુરુ ગણપતિને શિર નામી, ભાવે ભજી સીતાનો સ્વામી;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ વૃત્તધારી, રાજવયોચન મનસા સારી. ૧
પિતૃવચન પાળ્યુ જેમ, પળાવો દિનને પ્રભુ તેમ;
ઉધારી અહ'યા હરિ રને, નારી રાગરી રહી તુને ભને. ૨
કયો મિત્રકાને તે અન્યાય મોઠો, લહી વાળી વાનર હણિયો જોઠો;

- કર્યા તેનાં કારણ તે અનેક, ધરય એવો વિમ્બકાને વિવેક. ૩
- રાજાકેરાં ચરિત્ર સર્વ, આજ કહું તજી તનનો ગર્વ;
કહું પુરાણીને હું અલ્પમતિ, કૌબટુકિને કહે મહામતિ. ૪
- કૌબટુકિ કહે હે ભગવન, કરી કૃપા મુને કર્યો પાવન;
કરી તમે અનુક્રમે વિસ્તાર, કહ્યા મન્વતર સમ્યક્પ્રકાર. ૫
- સ્થિતિ રીતિ કહી સર્વત્ર, મેં એકે ચિત્તે સુણી રહી અત્ર;
હે દિવસત્તમ મહામુનિ આજ, પ્રહ્લાદિક સહુ નૃપ મહારાજ. ૬
- તેમના વંશ સાંભળવા મારે, ઇચ્છા ઉપની મુનિ આ વારે;
સમ્યક્ રીતે ભાષો એહ, જ્યમ ટળે મારો સંદેહ. ૭
- માર્કડેય કહે હે મુત, જન્મમૂળ રૂપ કહું અદ્ભૂત;
આદિપુરૂષ પ્રજાપતિ માની, સર્વ નૃપ ઉત્પત્તિ કહું તને છાની. ૮
- સંભળાવું ચરિત્ર તેમનાં આજ, યશકર્તા કહું મહારાજ;
જ્યશાળી સત્રામે જેહ, ધરી જેણે ધર્મને કાળે દેહ. ૯
- સંખ્યાવધિ પૃથ્વીપતિ એવા, કહું દિવસ સાધી તે સમ્યક્ સેવા;
જેણે દીપાવ્યા વંશ પોતાકેરા, જેણે કર્યા સફળ ભવના ફેરા. ૧૦
- મહાત્મા રાજાઓની ઉત્પત્તિ, સુણતાં ચરિત્ર થાય ઉન્નતિ.
મુકત સકળ પાપથી થાય, જે નર નૃપચરિત્રને ગાય. ૧૧
- થયા જેમાં મનુ મોટા મહારાજ, રણવન્ધ ઈક્ષ્વાકુ કુળની માઝા;
મહાભગીરથાદિક પાવન, એવા એવાએ કર્યું પૃથ્વીપાલન. ૧૨
- ધર્મ જાણનારા મહાશ્વર, યજ્ઞ કરનારા ભરપૂર;
પરમ તત્વના સર્વે જાણુ, અનેક રાજા થયા પ્રમાણ. ૧૩
- વંશ સાંભળવાથી તેનો, પાપભાર ઓછો થાય જેનો;
એવો વંશ વિસ્તારી ભાણું, કાઢ બાકી નહિ હું રાણું. ૧૪

વડકેરી વડવાઈ જેમ, જૂદા જૂદા થયા રાય તેમ;
 હે દિનસત્તમ વિવિધ પ્રકાર, મળ ઉપજવવી નિર્વાર. ૧૫
 એવી ઇચ્છા મળપતિ પ્રદાની જાણ, એકદા થઈ પૂરી પ્રમાણ;
 દક્ષિણ અંગુષ્ઠથી જ્યારે, દક્ષ મળપતિ ઉપજવ્યા એક વારે. ૧૬
 જગત પરમ કારણ એવા, વ્યાપ્તમાન કરીએ વિધિની સેવા;
 તેમણે વામ અંગુષ્ઠથી નિર્વાણ, જગતપ્રસૂતા દક્ષપત્ની પ્રમાણ. ૧૭
 તેને ઉપજવી વિધિએ સાર, તે દક્ષને કરી આપી નાર;
 ક્યમ કે'વાય મુખેઆજ, ઘરખાર માંડ્યું ભાઈએને કરી કાજ. ૧૮
 આજની રીતિ ભાતિ જોઈ, કે' લાગે મૂઢમતિને એવી સોઈ;
 કિંતુ દક્ષે તે પત્નીથી વર, અદિતિ કન્યા ઉત્પન્ન કરી સુંદર. ૧૯
 તે આપી કશ્યપ મુનિને જોઈ, સાધી તેમાંથી તેણે સૂર્યની સોઈ;
 એમ સૂર્ય દેવ થયા ઉત્પન્ન, ત્યારે અદિતિ થઈ અતિ પ્રસન્ન. ૨૦
 કે'વા સૂર્ય છે તે કહું આજ, એક ચિત્તે મુંણતાં ધારે તારે કાજ;
 છે પ્રદાસ્વરૂપિ સૂર્ય ભગવાન, આપે સર્વ જન્મને જે વરદાન. ૨૧
 સૃષ્ટિઉત્પત્તિમાં આદિભૂત, સ્થિતિકાળ મધ્યે જે મધ્યભૂત;
 પ્રલયકાળમાં અંતભૂત દેવ, સાધે તેની સુરસનકાદિક સેવ. ૨૨
 જેણે દેવ અસુરને માનવ, કર્યું જગત ઉત્પન્ન સૂર્ય મહાભવ;
 સૂર્યવિષે વ્યાપી રહ્યું છે જગત, વિશ્વ રૂપે છે એ અવ્યક્ત. ૨૩
 છે સૂર્ય ભૂતમય મહાભૂત, છે સર્વકેસા આત્મ સ્વરૂપ;
 સનાતન પરમાત્મા છે એહ, થયા પ્રસન્ન અદિતિપર જેહ. ૨૪
 પૂર્વે અદિતિએ આરાધના કરી, તેણે સૂર્યદેવે કાયા તહીં ધરી;
 કૌણ્ડકિ કહે માર્કંડેય, કયા મુને માંડી કહો તેય; ૨૫

૧૭ જગત ઇન્—જગતના પરમ કારણ રૂપ અને સર્વત્ર વ્યાપ્તમાન એવા વિધિની સેવા કરીએ.

કહો સૂર્ય દેવકેરૂ સ્વરૂપ, ડયમ આદિદેવ કશ્યપમુન અનુપ;
 થયા કાંઈ દાષથી કે સતોષે, જેને જોઈ દાષના કોરા શોષે ૨૬
 થયા હશે પ્રસન્ન તે જાતે, સર્વે સભળાવો મમ્યક વાતે;
 માર્કંડેય કહે પ્રગટ એવી, વિશેષે કરી વિદ્યા દેવી. ૨૭
 સનાતન તેજેમય સ્ફુટ કાતિ, મોક્ષ સંબધી જ્ઞાનની શાતિ,
 પ્રગટ થવાની સત્તા જેહ, સ્વતત્ત્વાચરાણ નિ સદેહ ૨૮
 જ્ઞાનસત્તા ન યોધસત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ન મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપના છે લક્ષણ, કરે જેહ નિશ્ચતાણુ રક્ષણ. ૨૯
 તે મુને પૂછિયુ જે મહાભાગ, સૂર્ય કેમ પ્રગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહુ તુજને તેહ, સાભળ એક મને થઈ એહ ૩૦
 આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ જાણુ, ના'તુ કઈ નિર્ણવા જેવુ પ્રમાણુ;
 અંધકારે વીંટાયલુ હતુ, ત્યારે સર્વ કારણુ ૩૧ થયુ હતુ. ૩૧
 અક્ષર આવુ આ ડ મહાન, ઉત્પન્ન થયુ હે મતિમાન,
 મધ્યમાં રહેલા ભગવાન, પ્રપિનામહ પદ્મચોનિ મહાન. ૩૨
 જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઈ આડને સાધી સેવ,
 પછે તેને કોડયુ તેમણે સાર, થયો તેમના મુખમાથી ઉચ્ચાર. ૩૩
 ઓમ્ એવો ૨૧ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૂ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવ નીકળિયો શબ્દ, પછે સ્વર્ એવો થયો ઉપસબ્ધ ૩૪
 એ ત્રણ વ્યાહતિઓ દિગ્ભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનુ ૨૧૩૫;
 તે ૨૧૩૫થી સૂર્યનુ ૩૫, થયુ પરમ સૂક્ષ્મ ઓમ્ અનુપ ૩૫

૨૭ માર્કંડેય ઈ૦—માર્કંડેય કહેકે કે વિશેષે કરીને પ્રકટ એવી વિવાદેરી
 (વગેરે હવે પછી કહેનાશે તે સર્વના રૂપના લક્ષણુ છે) ૩૧ સર્વકારણુરૂપ
 —સર્વનુ કારણુ રૂપ (અડ) ૩૫ વ્યાહતિઓ—ઉચ્ચારણુ

પછે તેના થકી મહર્એ સ્થૂણ, રૂપ જન સ્થૂળ તેનાથી મહામૂલઃ
 પછે તપ સત્ય એવાં મૂર્તિમાન, થયાં સપ્ત રીતે સર્વરૂપ મહાન. ૩૬
 તે તો ઉપજે છે વારંવાર, વળી યાચે નાચ તે તો નિર્ધાર;
 એમાથકી પ્રગટ રૂપ જેહ, તેને મિથ્યા સમજવું નિઃસંદેહ. ૩૭
 જોણું કરી નિશ્ચય પદને પમાય, એવું કહી ગયા દિવસાય;
 તે પરમ સૂક્ષ્મ ને રૂપરહિત, સત્તાત્મક સ્વરૂપસહિત. ૩૮
 પરમ આદિ ઓંકાર જેહ પ્રમાણ, એ કહ્યું પરબ્રહ્મનું અંગ નિર્વાણ;
 સુણી થાઓ પુરાણી જન પ્રસન્ન, હાવા થાવું તમારે તો ઉત્પન્ન ૩૯
 પૃથ્વીના નૃપમા તમે આવો, ભર્તૃખંડમાં લેવા લાવો;
 ઠગકૃત્ય કરીને ધરતા દાવો, અન્ય બેઠાઊઠ્યાને કુઃખ ઉપજવો. ૪૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, વશાનુકીર્તન આરભ્યું જાણ;
 થયો એકાધિકશતતત્તમાધ્યાય, દિવ પુરાણી કાળે ગાય. ૪૧

વસણ.

પુરાણી કાળે ગાય દિવજન, ચાતુર્નિ રી કુળ ઉત્પન્ન રે;
 વીરક્ષેત્રમાં વાસ વસતાં, રહે અહોનિશ પ્રસન્ન રે. ૪૨

કંડવું ૧૭૨ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ સાંભળ્ય, તે બેદાયલું અંડ રે;
 તે મધ્યેથી પ્રગટ થયા'તા, અવ્યક્તજન્મા વિધિ પ્રચંડ રે. ૧
 તે બ્રહ્માકેરા મુખમાંથી, ઉપજ્યા ઋગ્વેદકેરા મત્ર રે;
 તે જપાપુષ્પ સરખી કાંતિનાળા, તેજ્જેમય મહાતત્ર રે. ૨
 નિત્ર લિત્ર છટે છૂટા, જૂદે જૂદા જાણુ રે;

- એવા અર્થવાળા તે હતા, રત્નેગુણુ ધારતા પ્રમાણુ રે. ૩
- દક્ષિણુ મુખથી છૂટા છૂટા, તેમ વળી ભિન્ન ભિન્ન રે;
સુવર્ણુ સરખી કાંતિવાળા, નીકળ્યા યજ્ઞુર્વેદ મંત્ર તે દિત રે. ૪
- પરમેષ્ઠિ વિભુ પરમેશ્વરવિધુ—કેરા પશ્ચિમ મુખથી રે;
કુંદ સરખા પ્રકાશિત નીકળ્યા, શ્યામવેદ મત્ર શ્વેત મુખથી રે. ૫
- વિધિ ઉત્તર મુખથી બેદાયલા, કન્નલ સરખા શ્યામ રે;
ઘોરાઘોર સ્વરૂપવાળા, મત્ર નીકળ્યા ઉદામ રે. ૬
- આભિચારિક શાંતિક એ બે, કર્મ પ્રતિપાદન કરનાર રે;
એવો અર્થર્વણુ ઉત્પન્ન થાતો, જેને વિધિ મુખ ધરનાર રે. ૭
- તે મુખ સૌમ્યાસૌમ્ય સ્વરૂપવાળુ, સત્વ તમોગુણુ સાર રે;
તેતણા અધિક્યવાળું, મુખ મહાનિર્ધાર રે. ૮
- ઋગ્વેદ તે તો રત્નેગુણુ છે, યજ્ઞુર્વેદ સત્વગુણુ બાણુ રે;
સામવેદ તમોગુણુ માન્યો, પૂરા આપી પ્રમાણુ રે. ૯
- અર્થર્વવેદ સત્વતમોગુણુ યુક્તો, એમ એ અનુપમ ચાર રે;
છે તેજથી પ્રજ્વલિત પૂરા, પૂર્વકલ્પ પેર નિરધાર રે. ૧૦
- ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનકવાળા થયા તે, આદિ તેજે ઔમ્ કૈ'વાય રે;
તેના પ્રભાવથી જે તેજ તે, ઋગ્વેદ રૂપ લે'વાય રે. ૧૧
- યજ્ઞુર્વેદમય તેજ જે છે, સામવેદમય જે તેજ રે;
એ આધારરૂપ સર્વોત્તમ સહી, એક રૂપ તેજે એજ રે. ૧૨
- શાંતિક પૌષ્ટિક આભિચારિક, એ ત્રય ઋગ્વેદાદિ ત્રયમાં લીન રે!

૩ જવાપુષ્પ—લલ રંગનુ એકજાતનુ ફૂલ. ૫ પરમેશ્વરવિધુ—
પરમેશ્વર રૂપી વિધુ (ચદ્ર) કુંદ—મોગરાનું પુષ્પ ૬ ઘોરાઘોર—
ઘોર (ભયાનક) અને અધોર (સૌમ્ય) ૭ આભિચારિક—મારણુ વગેરે
કર્મ કરનાર. શાંતિક—મારણુ વગેરે કર્મની શાંતિ કરનાર. ૧૦ પૂર્વકલ્પ
પેર—પાછલા કલ્પમાં જેવા હતા તેવા

- થાય છે ને થતું આઠ્યું, નથી વિમ નાધિ કંઈ ભિન્ન રે. ૧૩
- એમ અધિકાર નાશ થાતાં, આ જગત થયું નિર્મળ રે;
ઉર્ધ્વ અધોગતિ વક્ર સ્થાને, લાઝ્યું શોભવા મહાબળ રે. ૧૪
- પછે તે વેદમય તેજ એકત્ર થઇને, પરમાત્માકેશ તેજમાં સારરે;
સાથે રહી એકત્વ થાતું, તું માન્ય મુનિ નિરધાર રે. ૧૫
- આદિત્ય કરી જન કહે તેને, તેનું કારણ કહું સુખાણ રે;
આદિ કાળે ઉપન્યું એ, મહાતેજ પ્રમાણ રે. ૧૬
- હે મહાભાગ તે આ વિશ્વનું છે, નિર્વિકાર કારણ રૂપ રે;
ઋગ્યજુષ સામરૂપી છે, વેદત્રયી અનુપ રે. ૧૭
- ભાતરૂ મધ્યાન્હ અપરાણ્હ સમયે, તે તપે છે સુખાણ રે;
હે દિનસતતમ દિવા પૂર્વભાગે, ઋગ્વેદ રૂપ પ્રમાણ રે. ૧૮
- મધ્યાન્હે યજુર્વેદ રૂપે, અપરાણ્હે સામવેદ સ્વરૂપ રે;
તપન તપે છે સર્વદા, જે મહાભવનો ભૂપ રે. ૧૯
- ભાતરે ઋગ્વેદ મધ્યે, શાંતિક વસે છે સહી રે;
મધ્યાન્હે યજુર્વેદ મધ્યે, પૌષ્ટિક વાસ કરે રહી રે. ૨૦
- અપરાણ્હે સામવેદ મધ્યે, આભિચારિક રૂપ દખાય રે;
સપ્તિકાળે ઋગ્વેદમય છે, સાક્ષાત વિધિ મહાકાય રે. ૨૧
- સ્થિતિ કાળે હરિ યજુર્મય છે, હવાં કહું પ્રલયકાળ સ્વરૂપ રે;
સામમય રૂદ્ર છે પ્રલય કાળે, મહાકૂરૂરૂપ અનુપ રે. ૨૨
- તેણે કરી તેના શબ્દ જે છે, તે અપવિત્ર ગણાય રે;
એ રીતે સૂર્યદેવ વસિયા, વેદ રૂપે મહાકાય રે. ૨૩
- એ વેદમાં વસી રહેલા, વેદ વિદ્યા રૂપ કેવાય રે;
પર પુરૂષ પાણુ કેવાય છે એ, વળી સનાતન રૂપ થાય રે. ૨૪

સૃષ્ટિસ્થિતિનિશ્ચય હેતુ એ છે, રજસત્વાદિકે ગુણ જોહ રે;
 એના આશ્રયથકી પ્રજ્ઞા વિભક્ત, આદિક સજ્ઞા પામે એહ રે ૨૫
 વેદ કરી ને જ્ઞાણવાનો, તે પુરૂષ તેજ પ્રમાણ રે;
 તેજ વેદમૂર્તિ મૂર્તિરહિત વળી, આદિ પુરૂષ સુજ્ઞાણ રે. ૨૬
 સૌ દહધારીકેરા એ છે, દહધારી રૂપ અનુપ રે;
 જગતાધાર જૂત જ્યોતિ એહ છે, અજ્ઞાન લક્ષણ મહાભૂપ રે. ૨૭
 છે જ્ઞાણવા જોગ વેદાતથી એ, છે પરથકી પર અપાર રે;
 એમાં પુરાણીજન કંઈ ન પ્રીછે, કહી જાય મુખથી સાર રે. ૨૮
 કહે શ્રોતા સમજે નહિ, પણ વક્તા ન મમજે કાઠ રે;
 શીખ્યાતણો નવ માલ હોયે, કદા જેમના માંહી રે. ૨૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, માર્તંડમાહાત્મ્યે જ્ઞાણ રે;
 દ્વયધિક્ષતતત્ત્રોધ્યાય પૂરણ, અહીં થયો પૂર્ણ પ્રમાણ રે. ૩૦

વસણ.

પૂર્ણ પ્રમાણ અધ્યાય થાતો, હરિ ભક્તે નરનારી રે;
 અચ્યુત કૈશવ કહી તાળી પાડો, ક્રિજનન સુણે આ વારી રે. ૩૧

કંડલુ' ૧૭૩ મું.

રાગ રામઘી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ, તપન તાપથકી પ્રજ્ઞાંડ;
 પરિતપ ઉપર નીચે લહી, વિધિ વિચારતા માડમાંડ. ટેક.
 જેને સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા અતિ, એવા પિતામહ પ્રજ્ઞાભૂપ;

- વિચાર કરવા લાગ્યા સહી, જોઇ સર્વ રૂપ અનુપ. માંડકેય ૦ ૨
- આ સદ્ધિ સંહારતાણા હેતુ, મહાત્મા સર્વ સ્વરૂપ;
- તેના તેજથી સદ્ધિ મેં ને કરી, તેહ જશે અંધારે રૂપ. ૥ ૩
- એમ સદ્ધિ નાશ પામી જશે, કલ્યાય તેનાં કારણ અનેક;
- પ્રાણીમાત્રના પ્રાણ તો જળસદા, જળશોષણ સવિતાનો ટેક. ૥ ૪
- જળવિણ જગતી થશે નહિ, કદાપિ ઉત્પન્ન;
- એમ વિચાર વિધિએ કર્યો, સૂઝ્યું કરવા સર્વ પ્રસન્ન. ૥ ૫
- પિતામહ પ્રજ્ઞાએ એકાગ્ર થઇ, કરવા માંડ્યું સવિતાસ્તવન;
- વર્ણ્યું તેહ યથામતિ, થાય જન મુણતાં પાવન. ૥ ૬
- પ્રજ્ઞા કહે આ વિશ્વ સહુ, જે રૂપ છે સૂર્યદેવ;
- જે આ વિશ્વરૂપ છે સર્વદા, સાધુ તેની સમ્યક્ સેવ. ૥ ૭
- વિશ્વમૂર્તિ એવા સૂર્યનું, ધરે યોગી ધ્યાન અપાર;
- છે તેવા જ્યોતિ રૂપને મારો સહી, નેહયકી નમસ્કાર. ૥ ૮
- જેની કલ્પનામાં શક્તિ આવે નહિ, એવા ઋગ્વેદમય સાક્ષાત;
- જે યજુર્વેદનું સ્થાનક સહી, ઉત્પત્તિસ્થાન સામનું વિખ્યાત. ૥ ૯
- જે આદિદેવ સ્થૂળ રૂપે કલ્યા, વેદત્રયીમય સાર;
- જે સૂક્ષ્મ રૂપે ધર્મ માત્રનું, સ્વરૂપ શુદ્ધ માન્યું નિરધાર. ૥ ૧૦
- તે છે પરમ પ્રશંસનીય સદા, નિર્ભવા યોગ્ય સુંદરશ્યામ;
- અખિલ વિશ્વના હેતુરૂપજે, આદિકાળે પરમ જ્યોતિધામ. ૥ ૧૧
- જેનું રૂપ કેવામાં આવે નહિ, જે છે પરચકી અતિ પર;
- સર્વ દેવાત્મા સ્વરૂપ છે, સ્થૂળરૂપ આદિદેવ મહાવર. ૥ ૧૨
- એવા સર્વનારાયણ દેવને, કરું હું નેહવડે નમસ્કાર;
- જે જળ જગતી સમીર રૂપ છે, પાવક રૂપ પૂર્ણ પ્રકાર. ૥ ૧૩

સુરાદિક વિષયભૂત ને, પ્રણવથી માંડીને સર્વ;
 સૃષ્ટિ રચું તારી શક્તિએ, આદિ શક્તિ એવી તારી મહાપર્વ. મા. ૧૪
 મારી ઇચ્છાથી કંઈ થતું નથી, સર્વ તારી શક્તિએ ધાય;
 સ્થિતિ લય પ્રલય પાધરા, સૂર્યદેવ રૂપ મનાય. ॥ ૧૫
 જગતીપર જગતું શોપણ કરી, રહ્યા અગ્નિ રૂપ ધરી સ્વામ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરીને કરો, હે પ્રભાકર પરિણામ. ॥ ૧૬
 તમે વ્યોમ રૂપે વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા, અહો સૂર્યનારાયણ દેવ;
 જગતરૂપે તમે પચ પ્રકારના, છો રક્ષણકર્તા તતખેવ. ॥ ૧૭
 પરમાત્મ સ્વરૂપ યોગી ને જીએ, તે સમગ્ર મખમય તમ રૂપ;
 વિભક્ત સ્વરૂપી મખ કરી કરી, યજ્ઞતા યોગી અનુપ. ॥ ૧૮
 હે વિવસ્વત આત્મ સુક્તિ ને ઇચ્છે, યતિ મહાધતિ જાણ;
 તે મનસંયમ કરી સર્વના, ઇશ્વર ભણે તમને પ્રમાણ. ॥ ૧૯
 તે તમને પરમ પુરૂષ કહે, ધરે એવા રૂપનુ ધ્યાન;
 હે દેવરૂપ યજ્ઞરૂપ પ્રભુ, યજ્ઞદેવ નેનું અભિધાન. ॥ ૨૦
 ચિંતવન યોગીઓ કરે નેનું, એકું સૂર્યમહા સાર;
 પરબ્રહ્મ સ્વરૂપી પરમાત્મા, કરું હું નેહથડી નમસ્કાર. ॥ ૨૧
 હે વિભુ તમારા તેજનો, ને છે મહાઉગ્ર સમુદાય;
 તે સૃષ્ટિને પીડા કરનાર છે, તો તે જોછો કરો સૂર્યરાય. ॥ ૨૨
 હું પ્રભુ સૃષ્ટિ કરવા પત્પર થયો, થાઓ ભગ ત્વષ્ટા કૃપાળ;
 હે પ્રભાકર હું પ્રણામ કરી કહું, વિભુ થાઓ દીન પર દયાળ. ૨૩
 માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌટુકિ, એમ સૃષ્ટિકર્તા બ્રહ્મદેવ;
 સ્તવન કરતા વળી વળી, સાધી અમ્ય દેવની સેવ. ॥ ૨૪

તદા સૂર્ય પ્રસન્ન થયા સહી, કર્યો તેજતણો ઉપસંહાર;
 અલ્પ તેજમાત્ર ધારણ કર્યું, વિધિપર કરી કૃપા તે વાર. માર્કંડેય
 તદા મહાભાગ કમળજન્માએ, પૂર્વકલ્પ જોવી વિશાળ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી સ્વલ્પમાં, સૂર્યે તજ્યુ તેજ વિકાળ. ॥ ૨૬
 કર્યા બ્રહ્માએ સુર અસુર સહી, કરી નરનારીની જોડ;
 પશુ પખી વૃક્ષ વેદીઓ, કર્યા નરક ભાગવા જોડ. ॥ ૨૭
 સહુ પૂર્વવત્ત ઉપજાવિયુ, કર્યા નરક પુરાણી માટ;
 જે ધનલોભી થઇ નિરતર ફરે, ઘડાય તેમના તે મધ્યે ઘાટ. ॥ ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમા, અધ્યાય આદિત્યસ્તવો નામ;
 અહીં ત્રયવિંશતતત્ત્વોધ્યાય થયો, સુણે લણે તેનું કામ. ॥ ૨૯

વસણ,

કામ થાયે સુણતા લણતા, ધામ સ્વર્ગે શુભ મળે રે;
 મામ પૂરાએ મનતાણી, રામ તે જનશુ હજે રે. ૩૦

કંકલુ* ૧૭૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે સુણય શિષ્ય છ, કહું સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ વશા વીર છ,
 બ્રહ્માએ જન્મ કરિયું ઉત્પન્ન છ, થઇ મનમાં અતિ પ્રસન્ન છ. ૧

હાળ.

પ્રસન્ન થઇ વેદકરીને, પૂર્વ પેઠે જાણ;
 વર્ણાશ્રમ સમુદ્ર પર્વત, દિપ દેવ કર્યા નિર્વાણ. ૨
 દૈત્ય સર્પ પશ્વાદિ કીધા, આદિ આદિ મર્ષ;

- તેના રેંઠાણનાં પ્રમાણ સર્વે, કર્યા વિભાગ ધરી મન ધર્વ. ૩
- પ્રજ્ઞાસૂત્રુ જે મરીચિ તે, મસિદ્ધ પૂરાણ છે સહી;
- તેના પુત્ર કશ્યપ નાપિ થયા, ઉત્પત્તિ જેથકી સહુ લહી. ૪
- ક પાન કરતાં કશ્યપ કે'વાયા, દક્ષ કન્યા તેરને તે વધા;
- દેવ દૈત્ય નાગાદિકે સહુ, એવા એવા પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. ૫
- ત્રિલોક અધિષ્ઠાતા દેવ જે, તે અદિતિએ ઉપજાવિયા;
- અદિતિએ સહુ દૈત્યને, કશ્યપથકી નીપજાવિયા. ૬
- મહાપરાક્રમી ભયકારી દાનવ, થયા દનુથકી સાર;
- ગરુડ અરુણ વિનતાથકી થાતા, બે તેજસ્વી પુત્ર અપાર. ૭
- વૈષ્ણસાએ યક્ષ રાક્ષસ, કંદુએ જલ્પિયા નાગ;
- મુનિએ ગધર્વને જન્મ આપ્યો, થઇ ક્રોધાથી લઘુ નદી મહાભાગ ૮
- રિષ્ટાથકી અપ્સરસ્ ગણ થાતો, પ્રસન્ના ઇશાએ ઐશવતાદિ હાથી;
- તામ્રાએ રથેનીઆદિકે કન્યકાઓજાણી, જેના થયા રથેન રૂંડાસાથી. ૯
- ભાસ કિર આદિકે પક્ષી સહી, થયા તામ્રાથકી ઉત્પન્ન;
- ધલાથકી વૃક્ષ વેલી થાતી, મધાથી જળ જંતુ તે દિન. ૧૦
- એ રીતે અદિત્યાદિ અખળાથકી, જેહ સંતતિ ઉત્પન્ન થઇ;
- તેના પુત્ર પૌત્રાદિકથકી વળી, આ સષ્ટિ વિસ્તૃત થઇ રહી. ૧૧
- દીકરીને દાહિત્ર આદિક, થઇ તેમની અતિ સંતતિ;
- જેવડે આપ્તુ વિશ્વ વ્યાપ્યું, મુણ્ય કૌઘટકિ તું મદામતિ. ૧૨
- એ સર્વ કશ્યપ સુતમાં, દેવગણુ એક ડે'વાય;

૫ ક ઇં—૬(પાણી) તુ પાન કરતા (કરવાથી) ને કર્યવ કર
હેવાયા. ૭ દનુ અને વિનતા—કશ્યપની સ્ત્રીઓ.

- તે મધ્યના કેટલાક સત્વપત, કેટલાક રાજસ ગવાય ૧૩
- ઘણા તામસ રૂપ છે, એમ વિસ્તર્યો વિસ્તાર,
સર્વોત્તમ પરમેષ્ઠિ બ્રહ્મયજ્ઞે અર્પ્યો, સુરને ત્રિભુવન અધિકાર ૧૪
- વળી યજ્ઞભાગ લેનાર કીધા, અન્ય બધુ કોપ્યા તે વાર,
રાક્ષસ દૈત્ય દાનવ થયા ભેગા, લાગ્યા સુરને દુ ખ દેવા અપાર ૧૫
- એ કારણથી તેમને, એક સહસ્રદેવર્ષ પર્યંત,
મહાદાર્શુ યુદ્ધ યાતુ, જેમા હાર્યા દેવ મહંત ૧૬
- હે વિમ જે બલિષ્ઠ હુતા, દૈત્યદાનવ જાણ,
તે જયશાલી થયા પૂરા, રાક્ષસાદિક મમાણ ૧૭
- દૈત્ય દાનવ છૂટ્યા ત્યારે, સ્વઠામથી કાઢ્યા દેવ,
થયા ત્રિભુવનસ્વામિત્વ વિહોણા, જોઇ જન સાધતુ નવ સેવ ૧૮
- યજ્ઞભાગ મળતો નહિ એવી દુર્દશા પામ્યા સુર,
જોઇ અદિતિને ચિ તા ઉપની, બળ વૃદ્ધિ પામ્યુ અસુર ૧૯
- શોક સંતપ્ત થઇ સુરજયા, તેણે ધારી સૂર્યની કરવા સેવ,
પરમ પ્રયત્ને તપ આરભ્યુ તજી તન મનથી આહુમેવ ૨૦
- તે નિયમિત ભજ બોજન કરતી એકાગ્ર ચિત્ત કરી જાણ,
વૃત્તધારિણી થઇ મોહમારિણી, ભજતી બ્યોમના ભગવાન ૨૧
- તેજપુજ આકાશમા જે, દિવાકર મહાદેવ,
તેતણી સ્તુતિ તે કરવા લાગી તે કાળે તતખેવ ૨૨
- અદિતિ કહે હે દેહધારીના, આધાર દેવ સનાતન ઇશ,
પરમ સૂક્ષ્મ સુવર્ણ સરખા, તમવિણ સૂઝે નવ દિશ ૨૩
- દેહ ધરનાર વળી દેહધારીના, દેહરૂપ દેવ કહું નમસ્કાર;
હે ગોપતે! જગઉપકાર અર્થે જળ શોષણકરો વાર વાર ૨૪

- તારા તીવ્ર રૂપને કહું છું, નેહવડે નમસ્કાર;
આઠ માસમાં ગ્રહણ કરેલા, વિદ્યુત્તરસ ધરનાર. ૨૫
- તે તારા અતિ તીવ્રરૂપને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર;
તે સર્વ રસ જુઠિઅર્થે, વળી અર્પતા નિર્ધાર. ૨૬
- તદા તૃપ્તિકારક રૂપ તમારું, થાય મેઘરૂપ અવિધાર;
એવા સવિતા દેવ તમને, કહું નેહવડે નમસ્કાર. ૨૭
- મેઘ જળવડે ઉત્પન્ન કરતો, ઐશ્વર્યસમૂહ અપાર;
પરિપક્વકર્તા ભારકર રૂપને, હું કહું નેહ નમસ્કાર. ૨૮
- હે પ્રભાકર અતિશે હિમનો, ત્યાગ ભાગ કરી સહી;
સમય સમયની વનસ્પતિનું, પોષણ કરના સ્થિર રહી. ૨૯
- તદા સ્વરૂપ શીતળ થાય તમારું, જગ જીવાડણહાર;
તેવા સવિતા દેવને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર. ૩૦
- હે સૂર્ય દેવતા વસંત ઋતુમાં, નહિ અતિ શીતલ ગુણ, ભંડાર;
નહિ અતિ તીવ્ર રૂપ તમારું ભાનુ, કહું તેવા રૂપને નમસ્કાર. ૩૧
- સર્વ દેવ પિતૃને તૃપ્ત કરતા, તૃણ ધાન્ય પક્વ કરનાર;
વૃક્ષવેલીના જીવનહેતુ, છો અમૃતમય નિર્ધાર. ૩૨
- એવા તમારા રૂપને, ગુરુ પિતૃ પાન કરના સાર;
એવા શોભાત્મક સૂર્યને, કહું હું નેહથી નમસ્કાર. ૩૩
- તૃપ્તિ દાહ એ ઉભય રૂપે, શશિ વન્હિ યુક્ત અપાર;
હે વિશ્વસ્વરૂપી ગુણાત્મક પ્રભુ, કહું હું નેહ નમસ્કાર. ૩૪
- હે વિભાવસુ ઋગ્ વેદ્ય ને, સામનું ઐક્ય કરનાર;
એ ત્રિનામ રૂપ વિશ્વે તપે છે, કહું નેહ તેને નમસ્કાર. ૩૫
- પરમ સૂક્ષ્મ છે ઓમ્યકી જે, નિર્મલ અનંત રૂપ ઉત્તમ આર;

તેવા સદાત્મક સૂર્યને હું, કહું નેહવડે નમસ્કાર.	૩૬
માકંડેય કહે છે દૌબડુકે, સૂર્યને પ્રસન્ન કરવા માટે;	
ધરણા જેને ઉપની અતિશે, જોણે તજ્યાં પાણી પાટ.	૩૭
આહાર તજિયો વિહાર તજિયો, નિયમ પાળી બેઠી તેહ;	
આ સૂર્યસ્તોત્રનો દિવા રાત્રિ, જપ કરતી કછી દેહ.	૩૮
એમ અતિકાળ વીતી ગયો ત્યારે, દક્ષિણતાએ નભ મોઝાર;	
સૂર્ય દેવ પ્રત્યક્ષ દીઠા, તે કેવા હતા તે વાર	૩૯
લ્યોમ બોમે રહેલા તે, અતિ તેજસ્વી સૂરજદેવ;	
કિરણમાળાથકી ન કોઈએ, નિરખી શકે કરવા સેવ.	૪૦
એવા તેજપુંજ સૂરજ હતા, કે તેજ પર્વતાકાર;	
એવા દેવ જોઈ અદિતિ ત્યાં, પહી ગભરાટમાં અપાર.	૪૧
પછે ધીરજ રાખી બોલી સૂર્યશુ, હું તમને નિરખી નવ શકું;	
કૃપા કરો કશ્ચાનિધિ તો, વરદાન લેવાને ટક.	૪૨
નિરાધાર હું પૂર્વથી સહી, તેમાં તમારું સ્વરૂપ;	
કષ્ટે કરી દૃષ્ટિ કરાય એણું, હતું આકાશે રૂપ.	૪૩
તેવો તેજનો સમૂહ અધુના, હું પૃથ્વીપર પણ જોઈ;	
ગભરાઈ છું હું અતિશે પ્રભુ, રહી વરદાન ઈચ્છા ખોઈ.	૪૪
માટે દિવાકર ભડત ઉપર, વિભુ કશ્ચા કરનાર;	
સ્વસ્વરૂપ કરો તમે સૂર્ય દેવા, જ્યમ હું જોઈ શકું આ વાર.	૪૫
હું છું તમારી સેવકી, કરો મુજ પુત્ર રક્ષણ આજ;	
તમે પ્રજાકેરૂં રૂપ ધરીને, સૃષ્ટિ સર્જતા મહારાજ.	૪૬
જગતકેરી સ્થિતિ કરવા, પ્રવર્ત થાઓ છો પૂર;	
તેણું રક્ષણ કરો છો રાતદહાડો, વળી અંતે લય કરે મહાસુર.	૪૭
આ સર્વ વિશ્વમાં તમ પાળે, બીજી ગતિ નથી ક્યાંહી;	

- અક્ષા' નિઘણુ રૂદ્ર આદિક, ઈંદ્ર કુબેર જોધએ જ્યાંહી. ૪૮
- અર્ધમા વરૂણ વાયુદેવ જે, ચંદ્ર અગ્નિ ને આકાશ;
નગ અબિધ સર્વે રૂપ તમારાં, છે પ્રભાકર પ્રકાશ. ૪૯
- તમે સર્વકેરા સદા આત્મા, રૂપ અનુપમ આપ;
તમે દેહધારી સૂર્યકેરું, કયમ સ્તુતિ કરી કરું હું માપ. ૫૦
- સ્વકર્માસકંત દ્વિજજન, યજ્ઞ કરતાથકા વિધ વિધ રૂપ;
પદોએ કરી નિત્યપ્રતિ તમારું, કરે યજ્ઞન શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૫૧
- સમાધિ સંયુક્ત થયલા, ઇંદ્રિયજીત નર નિર્વાણ;
ધ્યાન ધરતા તમારું તે, પામે પરમપદ સુખાણ. ૫૨
- હે તપન વિશ્વે તમે તપતા, પામ્યન પ્રભાકર કરનાર;
રક્ષાણુ કરો ભક્ષાણુ કરો છો, હે પ્રભુ પ્રગટ વિશ્વ ધરનાર. ૫૩
- વારિવાળે કિરણો કરી, આહુત્તાદ અર્પો દેવ;
અક્ષારૂપે નિશ્વ સરજો, નિઘણુરૂપે પાળતા તતખેવ. ૫૪
- યુગાતમા રૂદ્ર રૂપ ધરીને, કરતા સહાર સ્વયં એક;
પ્રભુ પુરાણી જનના કૃત્યકેરો, અહુર્ગ્નશ કરાવતા પિવેક. ૫૫
- જો કાળી રાત્રિ રહે સદા તો, કરે કાળાં કૃત્ય અનેક;
કિંતુ દિવાકર દિવા પ્રકટે, તજે કૂડો ધરિયો ટેક. ૫૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, અધ્યાય ત્રિવાકર સ્તુતિર્નામ;
થયો અતુરધિક્ષતતતમોધ્યાય પૂરણ, કૃપાકરી રાજવલોચન રામ. ૫૭

વલણ.

- રાજવલોચન રામ પ્રભુએ, પ્રેમાનંદ પર પ્રેમે કરી રે;
કપાદહિ કરો વૃષ્ટિ અમૃત, વરસાવી ચિત્ત ચાર ધગી રે. ૫૮

૫૧ પદોઅ કરી—મત્રના શબ્દોએ કાને ૫૮ વારિવાળે—જળથી

ભરેલા--રીતળ.

કડવું ૧૭૫ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માકંડેય કહે મહામુનિ જી, સમ્યક્ પ્રકારે લે તુ સુણી જી;
 પછે સ્વતેજોમંડળમાથી જી, પ્રભાકર પ્રગટ થયા ત્યાથી જી. ૧
 ઓણું તેજ કરીને આવ્યા જી, તપ્ત તામ્રકાંતિ સરખા ભાવ્યા જી,
 એવા દૃષ્ટિએ પડ્યા દેવ જી, નીરખી કરવા માડો અતિથિએ સેવ જી. ૨
 પછે સૂર્યને કૈ'વા લાગી અદિતિ જી, ધન્ય દેવ તમે કરી મુજપર પ્રીતિજી;
 સૂર્ય કૈ' ઇચ્છિત વરદાન માગો જી, હુ ખ દીનતા સર્વે ત્યાગો જી. ૩
 તદા કરી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર જી, વદી જોઇ સૂર્યને કને નર જી,
 વરદાન આપનાર મહાન જી, તેની કરે શું સ્વાગતા ગુણુવાન જી. ૪
 થાઓ પ્રભાકર મુજપર પ્રસન્નજી, થયા અધિક બલિષ્ઠ દાનવ ઉત્પન્ન જી;
 તેમણે મારા મુત કનેથી ત્રિલોકજી, યજ્ઞભાગ લાધા તેણે થયો શોક જી ૫
 એવું છે માટે મહાપ્રભાકર જી, કરો કૃપા મુજપર વર જી;
 તમે ધરો અશાવતારી સ્વરૂપ જી, થઇ રહો દેવ બ્રાતા અનુપ જી ૬
 પછે કરો તેમના શત્રુડોનો નાશ જી, વા રચો મનગમનો તમે પાશ જી,
 ગમે તેમ કરી દિવાકર દેવ જી, જો મારે તમે પ્રમન્ન થયા તતખેવ જી ૭
 તો મારા મુત યજ્ઞ ભાગને પામે જી, વસે ધણીરાણી થઇ ત્રિલોક મામે જી;
 કરો કૃપા એવી સૂર્ય દેવ જી, તમે દો જગતપાલક રહિત અહમેવ જી ૮
 તમે શરણાગતનુ સકટ ટાળો જી, મહાદુઃખથી દેવ સ ભાગો જી;
 માકંડેય કહે પછે જગજર્ણ જી, સમર્થ ભગવાન ભાસ્કર જગતકર્તા જી. ૯
 પ્રસન્ન મુખે અદિતિ પ્રત્યે ખોલ્યાજી, તે મારા અતુલ તોલને તોલ્યા જી;
 હુ સદસાશે કરી તુજ ગર્ભમાટે જી, થઇશ ઉત્પન્ન જોશે જ્યાહે જી ૧૦

૨ તપ્ત તામ્રકાંતિ—તપાનેવા ત્રાયા જેતુ તેજ. ૧૦ સદસાશે—
 હજારમે ભાગે

તારા સૂનુના સત્તુ જેહુ છ, તેનું સૂનું કરી નાખીશ નિઃસદેહ છ;
 નાશ કરતાં કરીશ નહિ વાર છ, એમ કહી અંતર્ધાન હવા આતકાર છ. ૧૧
 અદિતિ અભીષ્ટ મેળવી ત્યાય છ, તપથી નિવૃત્ત થઇ ગઇ આશ્રમ માંય છ;
 પછે કેટલાક દિન ગયા પૂઠે છ, સૂર્યદેવ અદિતિને ત્રૂઠે છ. ૧૨
 સસહસ્ર કિન્નરુમાંથી એક છ, સૌ સુમ્નને આરા કરી ધરી ઠેક છ;
 એક ડિરણે દેવ માતાને પેઠે છ, જન્મ લીધો ઉતારવા સુર વેઠે છ. ૧૩
 હે દિવ્ય અદિતિ જાણતી હતી છ, હું થઇ છું દિવ્ય ગર્ભવતી છ;
 તેણે કરી પવિત્રતા તેણે રાખી છ, કૃષ્ણાંદ્રાધણાદિકની રાખી માખી છ. ૧૪
 વ્રત સાવધપણેથી આધ્યું છ, જીજ્ઞા કરામાં મન નવ બાધ્યું છ;
 કરકપમુનિ કોપ કરી કે'વા લાગ્યા છ, તે અપવાસ કરવા ક્યાં માગ્યા છ. ૧૫
 નિત્યપ્રતિ કરી અપવાસ છ, ક્યા ગર્ભાંડને પ્રગટાવે નાસ છ;
 શુ મારી નાખવા બેઠી તેને છ, અદિતિ ઉત્તર નવ દે તેને છ. ૧૬
 પણ રોજ પૂછતા પતિ એવું છ, તદા કોપાવિષ્ઠ થઇ કહે કેવું છ;
 આ રહ્યું ગર્ભ માંડેનું અંડ છ, માર્ગ નથા પામ્યું પ્રચંડ છ. ૧૭
 એ તો ગત્રુને હણુના યજ્ઞે છ, જોણે કરી મારા દુ ખ દારિદ્ય જશે છ;
 માર્કંડેય કહે એમ કહી છ, પતિ વેણથી કોપી રહી છ. ૧૮
 એવી દે માતાએ કર્યું શુ ય છ, સુર્ય કહું તેજસમૂકથી પ્રજનસિત હું ય છ;
 એવા ગર્ભને કાઢી નાખ્યો છ, ઉદર વિષે તેને નવ રાખ્યો છ. ૧૯
 ઉગતો મૂર્ચ મરણ જોઈ તન છ, મહાતેજસ્વી ગર્ભ પાવન છ;
 તેનું દર્શન થતાની વાર છ, કરકપ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અપાર છ. ૨૦
 પૂર્વ ઋગ્વેદ ઋચાએ કરી છ, આ દે સ્તુતિ કરવા ચિત્તમાં ધરી છ,
 એમ સ્તુતિ કરી ઘણી વાર છ, તદા ગર્ભ અંડ બેઠી નીકળતો સાર છ. ૨૧
 કમળપત્ર સમ ક્રાંતિનાજો છ, તેજે દિગ્માનુષ વ્યાપ્ત કર્યા ભાજો છ;

એવા માર્તંડ દેવ થયા ઉત્પન્ન છે, અંતરિક્ષે નાદ થતો પાવન છે. ૨૨
કરી મુનિસત્તમને સંબોધન છે, જ્યમ જળસંયુક્ત મેઘ ગર્જે મુનિજન છે;
ગભીર વાણીએ કરી ત્યાંય છે, આકાશવાણી થાતી કશ્યપ જ્યાંય છે. ૨૩
આકાશવાણી કે' કશ્યપ તેંય છે, આ અંડ માર્થુ કહ્યું જ્યે છે;
તેણે કરી આ તારો પુત્ર છે, માર્તંડ નામે થશે મહાસૂત્ર છે. ૨૪
એ સમર્થ દેવ સૂર્યનો આધિકાર છે, વિશ્વે પ્રવર્તાવશે નિરધાર છે;
કરશે યજ્ઞભાગ લેનાર ને નાશ છે, સુણી આકાશવાણીનો આભામ છે. ૨૫
હર્ષ પામ્યા અતિશે દેવ છે, ગયા સ્વધામે તે તત્ત્વેવ છે;
કુબ્જાનવપતુ બળ સર્વ છે, નાશ પામ્યું ને ગગિયા ગર્વ છે. ૨૬
પછે દેવ સહિત ઇંદ્રે જઇ છે, દૈત્ય દાનવ યોલાવ્યા યુધ્ધે સહી છે;
તે પણ આવ્યા સમરે તત્કાળ છે, સુરઅસુરનું યુદ્ધ થયું વિકાળ છે. ૨૭
શસ્ત્રાસ્ત્રે અખિલ જગત છે, થયું વ્યાપ્તમાન ને મોહાસક્ત છે;
તે યુદ્ધમાં માર્તંડની દષ્ટિથકી છે, અસુર ગણ રહ્યા નવ ટકી છે. ૨૮
બળી ભસ્મ થઇ ગયા ભૂર છે, હારવા લાગ્યા દાનવના શૂર છે;
જેત જેતામાં સર્વે ત્યાંય છે, માર્તંડ કૃપાએ જમપુર જાય છે. ૨૯
પછે દેવ કરવા લાગ્યા સ્તવન છે, અતિશે હર્ષ પામી તે દિન છે;
કરતા ઉભયનુ સ્તવન ત્યાંય છે, તેજહેતુ માર્તંડ અર્ધિનિ જ્યાંય છે. ૩૦
સર્વ દેવને પૂર્વની રીતે છે, પ્રાપ્ત કરી આખ્યા અધિકાર પ્રીતે છે;
યજ્ઞભાગ અપાગ્યા સર્વ છે, ટાળી દાનવકુળનો ગર્વ છે. ૩૧
માર્તંડ સ્વઅધિકાર કરવાલાગ્યા છે, અગ્નિગોળાસમ થઇ અનુરાગ્યા છે;
સૂર્ય કદંબ યુગ્મ સમાન છે, અધો ઉર્ધ્વ કિરણે કરી મહાન છે. ૩૨
નહિ અતિ રકુણીયમાન છે, એવુ શરીર ધરી મતિમાન છે;
તપવા લાગ્યા જગતને માટે છે, દે'તા પુરાણોજન વાઢેવાટે છે. ૩૩
નિમદેવી-દિવના અરિ છે, ભટના બોમિયાની શિખા ધરી છે;

આતુર્વિંશીની સા'ય કરી છ, કવિ નહિ તેની વાત ઉર ધરી છ. ૩૪
કરી પુરાણી તેનાથી પરી છ, માર્કંડેયમાં માર્તંડોત્પતિ ઉચ્ચરી છ;
કર્ષો પંચાધિકશતતમેધ્યાય ધ્યાન ધરી છ, થયા સા'ય કરતા હરિ છ. ૩૫

વસણ.

સા'ય કરતા હરિ થયા ત્યારે, દિને ગાયા ગુણગણ જાણું રે;
આતુર્વિંશી કાંઈ ન જાણે, સહુ કરે પુરાણી પ્રમાણું રે. ૩૬

કકલુ' ૧૬૭ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે રે, મુણ્ય કૌશ્લકિ ઝુનિ તુંય;
હવાં માર્તંડપત્ની કહું રે, થઈ કવાણુ તે તો હુંય. ૧
વિશ્વકર્મા પ્રજાપતિ રે, માર્તંડ જોઈ થયા પ્રસન્ન;
તેમણે સવિતા વિનવી રે, આપી કન્યા રૂપ રતન. ૨

ઠાળ.

કન્યા રૂપ રતન અર્ધ્યુ, જેનું સંજ્ઞા એવું નામ;
તેને વિષે સવિતાથકી, મુત વૈવસ્વત હવો મહાધામ. ૩
તે મહી મધ્યે મનુ મોટો, થયો કલો પ્રથમ;
સંજ્ઞા વિષે સવિતાએ સહી, ત્રણ સંતાન ઉપજાવિયાં અતિ રમ્ય. ૪
પુત્ર તે મધ્યે જો હતા, યમુના કન્યા જાણું;
વિવસ્વાન મોટો સર્વથી, હવાં કહું યમ યમી પ્રમાણું. ૫
શ્રાદ્ધદેવ પ્રજાપતિ જે, યમ નામ પૂરણ કામ;

૨ આપી ઇવ—કન્યા રૂપી રતન અર્ધ્યુ અથવા, રૂપે રતન જેવી
કન્યા આપી.

- અધમોધમ ઉદ્ધારણી જે, રમી સુદર રથામં. ૬
- એ છંડવાનાં ખે હતાં, સવિતાનાં સંતાન;
- અધિક તેજે સચરાચરને, પરિતાપ કરતા નિવસ્વાન. ૭
- એવુ જોગાકાર સ્વરૂપ જોઈ, તેજ સહી શકી નવ નાર;
- સ્વછાયા ને સજ્ઞા નિહાળી, વદી વેણુ તે વાર. ૮
- હે કલ્યાણી કલ્યાણ થાઓ તારું, હુ અવિતા ગેહ જવાની છુય;
- તો તારે મારી આશાયકી, રે'વુ વિકારરહિત કહુ હુય. ૯
- આ ઉભયમુત છે મારા, વળી સુંદર કન્યા જોઈ;
- તેને સારી રીતે પાળવાં તારે, ન દમવી કોની દેહ ૧૦
- આ વાત સવિતા દેવને તારે, કે'વી નહિ કો દિન;
- છાયા કહે અહો સજ્ઞા, ગ્યા લગી કેશ સાહી કરશે નહિ દીન ૧૧
- વા શાપ દશે નહિ સૂર્ય મુજને, ત્યા લગી આ તારી વાત;
- હુ કોઈ રથજો કે'નાર નથી, તુ જાણુ સર્વ આશાત. ૧૨
- તારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાજે, સુખેથી થઈ શાત,
- છાયાનુ એવુ વચન સાંભળી, જાતી સંજ્ઞા પિતાગેહ મહાદાત. ૧૩
- ત્યાં જઈ તે વશી સહી, મૃગનયની કેટલાક ગાસ;
- પછે ઘણી વાર તેના પિતાએ, જાત કહ્યું પતિ પાસ. ૧૪
- ત્યારે અશ્વિનીનું રૂપ લેઈ, ગઈ ઉત્તરકુરુ દેશ મોઝાર;
- ત્યાં અન્ન જળ તણ તપ આરણ્યુ, પતિવ્રતાએ નિરધાર. ૧૫
- હે મુનિસત્તમ ગઈ જ્યારે, સંજ્ઞા પિતાને ઘેર;
- ત્યારે છાયા સજ્ઞાએ ચચાર્ય રીતે, પાપી પતિની ઘેર. ૧૬
- સવિતાકેશી સેવા સાંધી, રંચ ન પડિયા ફેર;
- આ સજ્ઞા મારી પત્ની નિશ્ચે, એમ સૂર્ય જાણુના હર્તાએ ઘેર. ૧૭

૬ પ્રાદેશ—નૈતુઓ પિતૃઓનો પ્રજાપતિ—મુખ્ય ૧૭ હર્તા ૪૦—
(વક્રોક્તિ) આખા વિશ્વનુ અઘેર હરનારા છતા પોતાની સ્ત્રી ગદલાઇ
તેર્જણુવામાં ન આજુ' !

સંજ્ઞા સતી જાણી તેની સંઘાતે, સંગમ કર્યો સૂર્યદેવ;
 બે પુત્ર ન એક પુત્રી મગટી, ત્યાં તે વેળાએ તતજેવ. ૧૮
 એ ઉભયમાં જે પ્રથમ મગટ્યો, તે જ્યેષ્ઠ ભ્રાત્ર મનુ જેવો થયો;
 સાવાણી નામ તેનું પડિયું, સંશય સૂર્યને નવ ગયો. ૧૯
 દ્વિતીય પુત્ર શનૈશ્વર થાતો, નવ ગ્રહમાં પ્રખ્યાત;
 તપતી નામે કન્યા થાતી, તેને સંવરણ નૃપ પર્વો સાક્ષાત. ૨૦
 પૃથ્વી મળધી જેહ છાયા, જેણે સંજ્ઞાકેરું ધર્મું હતું ૩૫;
 તે જેવો સ્નેહસ્વભાળે ધરતી, તેણે સંજ્ઞાસુતનું જોતી ન સ્વરૂપ. ૨૧
 જે સ્વભાળ કરતાં પ્રથમ જન્મેલાં, સંજ્ઞાકેરું સંતાન;
 તે આંખના પાટા જેવાં લાગતાં, તે તો હતાં ત્રણ મહાન. ૨૨
 વિચક્ષણ મનુએ સહુ સર્વે, સ્વપિતાજી કબે દે જેહ;
 હલકા પેટની હલકું પદતી, તે સહુ સહન કરતો નિઃસંદેહ. ૨૩
 કિંતુ યમથી તે સેવાયું નહિ, તેણેકરી તેણે મારી માતને લાત;
 બાલત્વથી કે દૈવબળથી, થઈ પડી લાત તે મોટી ઘાત. ૨૪
 યમે સંજ્ઞાને લાત મારી, તેથી તે કર્ત્રિમ કોપી અપાર;
 તેણે યમને શાપ દીધો તહીં, તેં કર્યો નવ મઠમતિ વિચાર. ૨૫
 તારા પિતાની જેહ પત્ની, તે ગણુવી ગુરુજન સમાન;
 તેને તેં પગની લાત મારી એ, સુધી નહિ કંઈ સાન. ૨૬
 માટે તેં જે પદ લાત ઉગામી, તે તૂટી પડો તારો પાગ;
 એમાંકંઈ અસત્ય ન સમજશ, એમ શાપ દીધો કરી સ્નેહ ત્યાગ. ૨૭
 એ શાપથી યમના અંતરમાં, ઘણું કબે મગટ્યું પ્રમાણ;
 તે મનુને સાથે લેઈ ગયો, જ્યાં હતા ધર્માત્મા સૂર્ય સુન્દણ. ૨૮

- સૂર્યનારાયણને નિવેશું, જે જે બનિયું વૃત્તાંત;
 યમ કહે હે દેવ અમારી, માતા જે મહાંત. ૨૯
- તો સમાન સ્નેહ રાખતી નથી, અમો સર્વ બાળક પર સાર;
 અમો મોટા સુતને પડ્યા મૂકીને, નાનાપર સ્નેહ ધરે અપાર. ૩૦
- અમારૂં પોષણ કરતી નથી એ, નાના સતાન આગળ નિર્વાણ;
 તેણી કરી મેં પાદ ઉગામ્યા, એ તો સત્ય પ્રમાણ. ૩૧
- કિંતુ મેં છાત મારી નથી તેને, તોય થઈ એટલી મારી જૂલ;
 મૂઠત્વ કે બાલકત્વથી એ, વૈરનું વશિયું મૂળ. ૩૨
- તો આ સમયે ક્ષમા કરો, હે સર્વ તપનારમાં શ્રેષ્ઠ;
 થઈ ક્રોધી હું બાળને શાખ્યો, એમ કો માત કરે નવ નેષ્ટ ! ૩૩
- તેણીકરી હું માનું પિતાજી, એ નથી મારી માત;
 પુત્ર કુપુત્ર થાય કદા પણ, માત કુમાત સુણી નવ ખ્યાત. ૩૪
- તો તારો પગ તૂટી પડ્યો, એવું જનની ભાષે કેમ;
 માટે પ્રગટે છે એના વિષે મને, સર્વ દેવ અતિ વૈભ. ૩૫
- તો આ મારો પગ તૂટી પડે નહિ, એવો કરો કાંઈ ઉપાય;
 સૂર્ય કહે પુત્ર તારા જેવાને, વળી સદા ધર્મરા જેની કાય. ૩૬
- સત્યવાદી સાચો તું કોપે ભરાયો, એ સંશયની વાત;
 ઘોળામાંહે કાણું કંઈ નિશ્ચે, માટે વિચારવું જોઈએ વિખ્યાત. ૩૭
- હે વ્રાત સર્વ દાપતાણું નિવારણું, છે શાસ્ત્રપુરાણની માંય;
 પણ શાપ દે માતા સુતને કોપી, તેનું નિવારણ નથી ક્યાંય. ૩૮
- હે સુત તારી માતાનું વેણ મિથ્યા, કર્યાતણા નથી પ્રકાર;
 કિંતુ તારા પર સ્નેહને લીધે કંઈ, કૃપા કરીશ નિધાર. ૩૯
- તારા પાદમાંથી આમિષ લેઈને, કૃમી પડશે પૃથ્વી મોઝાર;

એ પેરે તુજ માત વેણ સુત, સત્ય થશે નિરધાર. ૪૦

તુજને શાપથી ભય નહિ થાયે, એમ કહી શાંત થયા સૂર્યદેવ;
યમે પાગ લાગી ત્યાં પિતાકેરી, સમ્યક્ સાધી સેવ, ૪૧

પછે સૂર્ય છાયા પાસે જઈ વદતા, આપણા સર્વ બાળક છે સમાન
એમ છતાં ભેદ કેમ તે પાડ્યો, નાના મોટા વિષે ગુણવાન. ૪૨
એમ જોઈ વિચાર થાયછે, કે તું સંજ્ઞા નારી ના'ય;

કોઈ અન્ય તેને સ્થાનકે તું રહીછું, આજ સત્યકહે તું સાય. ૪૩
હું કહું છું એમ હોય નહિ તો, માત કુમાત ન થાય;

છોડું કછોડું થાય છે સઘળે, પણ કોઈ શાપ ન દેતી માય. ૪૪
માર્કંડેય કહે એમ સૂર્ય વધા પણ, મૂકવા ન દીધા સંજ્ઞાએ હાથ;
સત્ય કયા સમજાવી નહિ રજ, વધી તે એમ કેમ બોલો નાથ. ૪૫

તદા સૂર્યે આત્મવૃત્તિ એકાગ્ર કરીને, ધ્યાન ધરી જોયું યથાર્થ;
દિવસ હતો મુટે સર્વજાણ્યા, કે'વા જોઈએ જીવતીઓના સાર્થ. ૪૬
ધ્યાનાસક્ત ધણીને જોઈ, છાયાની કંપી કાયા;

શાપ દશે સૂર્યદેવ સહુ જાણી, મિથ્યા કરી દશે માયા. ૪૭
તેમના જાણતા પે'લાં કહું હું, એમ વિચારી અપ;

થરથર ધ્રુજતી છાયાસંજ્ઞા, સહી શકી નવ તાપ. ૪૮
તેણે વર્ણવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, એ સાંભળી સવિતાદેવ;

કાયા મધ્યે ક્રોધ ધરી કરી, ગયા શ્વશુરને ગ્રહ તતખેવ. ૪૯
ક્રોધાગ્નિએ બાળવા ઇચ્છતા, એવા જોઈ સર્વનું જાણ;

યથાવિધિ પૂજન કરતા ત્યાં, સમ્યગાચરણી શ્વશુર પ્રમાણ. ૫૦
વિશ્વકર્માએ વિવસ્વાનને, શાંત કરી કહ્યું આમ;

અતિ તેજથી વ્યાપ્ત રૂપ તમારૂં, સહી શકી નવ તમ રયામ ૫૧
 તેણે કરી ગદ્ય સંજ્ઞા વનમાં, ખેડી આરંભી તપ ઉદામ;
 સદાયરણી સતી તે આજ મળશે, વન મધ્યે તમને મહાધામ. ૫૨
 મહાતપથી તન તાપ્યું તેણે, તેના જ્યારે આલ્યો નહિ ઉપાય;
 એક પ્રહારેવનુ વચન હું બાણું, તમે કહો તો કહું સૂર્યરાય. ૫૩
 સૂર્ય કહે સુખેથી ભાખો, હું છું સાંભળવા તૈયાર;
 ત્યારે વિશ્વકર્મા કહે આ તેજ તમારું, જે છે અસદ્ય અપાર ૫૪
 તે જેવું જોઈએ તેણે કરી દઈ, જો ઇચ્છા મનમાં હોય;
 કહી અલાભ થાયે નહિ મળુ તમને, નવ ભક્તજનનિ દે કોય ૫૫
 પૂર્વે સૂર્યસ્વરૂપ ગોળાકાર હતું, તેથી સૂર્યે કહ્યું કરો તેમ,
 આજ્ઞા લેઇ પછે વિશ્વકર્માએ, શાકદ્વિપ વિચાર્યો ક્ષેમ ૫૬
 ત્યાં સવિતાકેશ તેજને નાખ્યું, ચક્રબ્રમણમાં નિર્ધાર;
 એમ આરોપી વિશ્વકર્માએ, આણું કરવા માડ્યું તે વાર. ૫૭
 સર્વ જગતના નાભિરૂપ જે, સૂર્ય દેવ મનાય,
 તેના ભ્રમણથી ભમવા લાગ્યું સહુ, કહું તેની આજ કથાય. ૫૮
 અખંધ નગ કાનન સહિતે, અખિલ પૃથ્વી ચઢી આકાશ;
 વિદ્યુ ગ્રહ ને તારિકા આદિક, સહુ આકાશ ક્ષોભ પામ્યું પ્રકાશ ૫૯
 સમાકુલ થઇ નીચે આવ્યું તે, સમુદ્ર જળમા ક્ષોભ થયો ઉત્પન્ન;
 મહાગિરિ તૂટવા કૂટવા લાગ્યા, તેના પડવા લાગ્યા શિખર પાવન. ૬૦
 મુનિસત્તમ ધ્રુવાધારે રહ્યા જે, સહસ્રાવધિ સ્થાનકે જેહ;
 તે ભ્રમણ કરતાં કિરણે બાધાઇ, અધોગતિ કરવા લાગ્યા તેહ ૬૧
 વેગે કરી ભ્રમણ કરવાથી, વાયુએ વિખરેલા ચારે પાસ;
 મહામેઘ ભયકર ગર્જના કરતા, પામતા વિખેરાઇ ત્રાસ. ૬૨

હે મુનિસત્તમ સૂર્ય બ્રહ્મણે, પડયાં ગલરાટે પૃથ્વી આકાશ;
 રસાતળ ને અખિલ વિશ્વ ત્યાં, વ્યાકુળ થઈ થયું ઉદાસ. ૬૩

સર્વ ત્રિલોકે ચાક ચઢ્યું એમ, જઈ પ્રજ્ઞાદિકે મળિયા દેવ;
 સહુ સૂર્યની રતુતિ કરવા લાગ્યા, એકમના થઈ તતખેવ. ૬૪

તમે સર્વ સુરમાં આદિ સુર છો, અમે આપ રૂપે હીએ પ્રવીણ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને, પ્રલયકાળમાં કરતા ક્ષીણ. ૬૫

એ ત્રણે કાળમાં ત્રણ પ્રકારે, તમે રહ્યા દેવાધિદેવ;
 હે જગતસ્વામી તાપ વૃષ્ટિકર્તા, હે તપન તપતા સાધુ તમ સેવ. ૬૬

હે દેવેન્દ્ર દિવાકર તમારું, નિરંતર હો કલ્યાણ;
 સર્પ જનને જ્યમ શાંતિ થાયે, તેમ કરો મુક્તણ. ૬૭

જેનું તેજ આછુ કરવા માંડ્યું છે, એવા સૂર્યદેવની પાસ;
 વાસવ જઈ રતુતિ કરવા લાગ્યો, કરી ગુણગણનો પ્રકાશ. ૬૮

હે જગતવ્યાપી દેવાધિદેવ મહુ, હે અખિલ જગતના સ્વામી;
 ભદ્ર થાઓ ભાનુ તમારું, એન ઇંદ્ર વદ્યો શિર નામી. ૬૯

વળી સપ્તર્ષિ વસિષ્ઠ અત્રિ આદિકે, સ્વસ્તિ સ્વસ્તિ કે'વા લાગ્યા;
 વિવિધ સ્તોત્રથી રતુતિ કરતા, જે સવિતા પ્રસન્ન કરવા અનુરાગ્યા. ૭૦

લિખ્યમાન એવા સૂર્યની, ઋગ્વેદમાં કહેલી જેહ;
 આદિ ઋચાઓ સહિત ત્યાં, વાલખિલ્ય રતુતિ કરવા લાગ્યા એહ. ૭૧

હર્ષથી કહે નાથ નિયતા, જેને મોક્ષની ઇચ્છા હોય;
 તેને મોક્ષરૂપ માર્તંડ તમે દો, ધ્યાની ધ્યાન વરતુ મહુ સોય. ૭૨

અનુસરતા જેહ કર્મકાંડને, એવા મર્વ ભૂતર્ના ગતિ રૂપ;
 હે દેવેશ કરો કલ્યાણ મુક્તનુ, હે સૂર્ય મહારૂપ અનુપ. ૭૩

હે જગતપતિ આ મારું અને, દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રાણીનું જાણ;
 નિત્ય પ્રતિ કલ્યાણ કરો સહી, મારું વિનતિ કરીને વાણ. ૭૪
 પછે વિદ્યાધર ગણુ યક્ષ રાક્ષસ, નાગાદિક સર્વે લોક;
 હસ્ત જોડી શિરસાષ્ટાંગ કરી કે', સૂર્ય ટાળો અમારો શોક. ૭૫
 માનસને આનંદ ઉપજાવે, ઉપજાવે કર્ણને સુખ;
 એવી વાણી તે બોલના લાગ્યા, ટાળો ત્રિભુવનપતિ દુઃખ. ૭૬
 પ્રાણીમાત્રનો ઉદ્ભવકર્તા, હે સૂર્ય તમારું તેજ;
 કરો સર્વ કો સહન કરે એવું, જોણું હરિ ! વાધે તમ પર હેજ. ૭૭
 પછે ગાયનકળામાં કુશળ એવા, જે જાણે ધ્રુવ મધ્યમ ગાંધાર;
 એ ત્રણ ગ્રામમાં પૂરા મવીણુજે, હાહા હૂહૂ તુંજાણે નારદ સાર. ૭૮
 પ્રયોગ સહિત મૂર્ચના અને, તાલવડે કરી નિર્ધાર;
 સુખ અર્પનાર સપિતાકેરું, ત્યાં ગાન કરવા લાગ્યા અવિધાર. ૭૯
 વળી તેજ આહું કરતા તહીં, વિશ્વાચી ધૃતાચી નાર;
 ઉર્વશી તિલોત્તમા મેનકા, સહજન્યા શ્રેષ્ઠ રંભા નિર્ધાર. ૮૦
 એ સર્વ અપ્સરાઓ હાવલાવના, વિલાસથી ભરપૂર;
 અસખ્ય અભિનય કરતી નાચતી, જ્યમ ત્યમ રીઝે મહાસુર. ૮૧
 ત્યાં વેણું વીણા ઝાંઝ રણુરિંગી, પુષ્કર મૃદંગ અપાર;
 પટહાનક દેવદુંદુભિ, વાગવા લાગ્યા શંખ નિર્ધાર ૮૨

૭૭ હરિ—હે સૂર્ય ! ૭૮ ધ્રુવ ઇ—ધ્રુવ ગ્રામ, મધ્યમ ગ્રામ અને ગાંધાર ગ્રામ, એવા ત્રણ ગ્રામ (સ્વરોના સમુદાય) છે. હાહા, હૂહૂ—એવા બે ગધર્વોના નામ છે.

૭૯ મૂર્ચના—સ્વરના એકવીશ પ્રકારના બેદમાંનો પ્રત્યેક બેદ ૮૦ વિશ્વાચી—વિશ્વાચી વગેરે અપ્સરાઓનાં નામ છે.

૮૨ પુષ્કર—એ નામનું વાદ્ય. પટહાનક—એ નામનું વાદ્ય, અથવા પટહ અને આનક નામનાં વાદ્ય.

વલણ.

પુરાણીજનને કામ કીધું, પ્રાકૃત માંહી પુરાણ રે;
યથામતિ ગતિ જેટલી, તેટલી દાડ કરી પરમાણુ રે.

૯૨

કંકણું ૧૭૭ મું.

રાગ રામથી

માર્કડેય કહે મહામુનિ, સાભળ્ય કહું સર્વ કથાય;
જ્યારે સૂર્ય ભ્રમણ કરતા હતા, ત્યારે મળપતિ વિશ્વકર્માય ટેક. ૧
રોમાય ઘણું સૂર્યની સ્તુતિ, કરવા લાગ્યા અપાર,
નમન કરતા નર ઉપરે, હિત અર્થે સવિતા સાર. માર્કડેય ૦ ૨
દયા કરો નિરતર તમે, સમાન વેગવાળા સદાય,
મહાત્મા સાત અશ્વ છે તમતણા, વર તેજસ્વી મહાકાય, ૩
મધુહિત સરોજસમુદાય ને, કરતા દેવ દયાળ;
અધિકાર જવનિકાને ટાળતા, નમુ કંઠણાકર કૃપાળ. ૪
જેના અતિ પ્રણય કર્મ છે જગતને, પવિત્ર પુર કરનાર;
જે અનેક ઇચ્છિત વસ્તુ આપતા, ભક્ત ભડાર ભરનાર ૫
તેજસ્વી અગ્નિમય કિરણથી, શોભાયમાન સમ્યક્ અપાર;
એવા સર્વજન હિતપ્રીત સદા, કહું નહવડે નમસ્કાર. ૬
જન્મરહિત પ્રાણી માત્રના, આત્મારૂપ સુરદેવ,
મણુ ત્રણ લોકનું કારણ તનો, સાધે સ્વામી માની ઇદ્ર સેવ. ૭
ધર્મ રૂપ ધારી મહાદેવત, અતિ કરુણાળુ કૃપાળ,
જ્યતપાળક પૂરેપૂરા, તેવા જ હારક સર્વ કાળ. ૮

૩ દયા કરો ઇ—દયા પ્રે એના છે ૪ સરોજસમુદાયને—કમળના
સમૂહને જવનિકા—પડો અધિકાર રૂપી પડો

- જોયનાશ્રય રૂપ ધરી રહ્યા, ઉત્પત્તિસ્થાનક મુરાર;
- એવા સૂર્યદેવ તમને સહી, કરું નેહવતી નમસ્કાર. " ૯
- હો જ્ઞાનાશ્રય રૂપ સર્વદા, જગત અંતરાત્મા દેવેશ;
- સ્થિતિસ્વરૂપ મુખેચ્છક સદા, સ્વયં ઉત્પત્તિવાન મહેશ. " ૧૦
- અમુરૂપ સર્વ લોકના, અપરિમિત તેજસ્વી આપ;
- હો અનુત્તમ દેવ વિષે મનુ, ગુણગુણ ગાઉં ટાળો સંતાપ., ૧૧
- સહસ્રકિરણમય અંગને, ધારણ કરતા મુરેંદ્ર;
- ઉદ્યાચળ નગના શિખર પર, થઇ બેસો મુગટમણિ મહેંદ્ર., ૧૨
- સાણ વાર મનુ ત્યાં વિરાજતા, તદા મહિમા મુરગણ ગાય;
- તમે અધિકારને મારી કાઢિયો, ગ્રોબો સ્વરૂપે મહાકાય. " ૧૩
- જગત અધિકાર રૂપી મધપાનથી, થાઓ મદમાતા અપાર;
- તેણેકરી પ્રતિમા રક્ત યાચ છે, જોઇ કોઇ પામે ન પાર. " ૧૪
- તે રક્તતાએ ત્રણ લોકને, ઉત્પન્ન સૂર્ય કરનાર;

ચરાણની રેણુએ કરી સદા, અત્યંત શુચિ થયેલા જાણ;
 નમન કરી કૃત્ય આ કર, કરો ત્રિલોકી પવિત્ર મમાણ. „ ૨૦
 રક્ષણ કરો મારૂ હે પ્રભુ, કરે તમને જેહ નમસ્કાર;
 કરો રક્ષણ તેનું તમો હર્ષથી, એવું મેં જોયું વાર વાર „ ૨૧
 હે દેવેશ્વર જન્મ સમસ્તના, માતાપિતા રૂપ મહારાજ,
 ઉત્પત્તિ ત્રિલોકતણી અને, સદા તેજહેતુના કાજ. „ ૨૨
 અખિલ જન્મના તમે પ્રભુ, છો દીવારૂપ દીનદયાળ,
 હું નેહો નમન કરૂં આપને, રાંઝો ભગ મુને તતકાળ. „ ૨૩
 જદા ખોટા ઉપદેશક, જન્મમા દેખાય દિનેશ;
 તદા સહાર કરજો તે સર્વનો, નવ કાંઈ રાખશો શેષ „ ૨૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમા, પ્રાકૃતે સૂર્યસ્તવન નામ,
 સપ્તાધિક શતતમોધ્યાય થયો, ભજતા રાણવલ્લભન રામ „ ૨૫

વલ્લભ

રાણવલ્લભન રામ ભજતા, સૂર્યસ્તવન પુનરપિ થાય રે;
 પુનરૂક્તિકેરો દાષ ક' ઇએ, પુરાણ મધ્યે જણાય રે ૨૬

કંકણું ૧૭૮ મું.

રાગ ગાડી.

માર્કંડેય કહે મહામુનિ, એમ સૂર્યસ્તુતિ કરી મહાગુણી;
 પછે વિશ્વકર્માએ કીધું કાજ, કર્યું તેજ હરાણ દિનરાજ. ૧
 સવિતાના તેજનો સોળમો ભાગ, સૂર્યમ હજે રે'વા દીધો મહાભાગ;

નમન કરીને આ (તમારૂં તેજ જોણું કરવા રૂપ) કૃત્ય રૂ (કરીએછીએ),
 એમ ૨૦મી કડી સાથે અન્વય ૨૪ પુરાણીઓને ઉદ્દેશીને કહે છે જદા
 ૬૦-૨૫૯ છે

પંદર ઓછા કર્યા અવિધાર, સૂર્ય ગરીરથી તેજના સાર ૨
 જેમ હીરો ઓપતા ઓછો થાય, કિન્તુ મહામૂલી તે ગણાય,
 તેમ ઘટતા સૂર્યનું તેજ, વાધે જનને જોઈ હેજ. ૩
 એવું કાતિવાળું ને શોભાયમાન, થયું સૂર્યદેવનું રૂપ મહાન,
 તેજ ઓછું કર્યું હતું જોઈ, તેણે વિશ્વકર્માએ કીધું એહ ૪
 વિષ્ણુચક્ર ને શિવનું શૂલ, ધનદશિણિકા મહામૂલ;
 રચ્યા યમનો દડ કરાળ, વળી કાતિકેયની શક્તિ તે કાળ. ૫
 અન્ય દેવના જે જે અસ્ત્ર, શત્રુ નાશક મોટા શસ્ત્ર,
 તે વિશ્વકર્માએ રચ્યા અપાર, સૂર્ય તેજથીની નિર્માર ૬
 એમ તેજ ઘટવાથી તરણિ, લાગ્યા હીપાવવા સહુ ધરણી,
 સુદર અવધવાળું થયું શરીર, વાગ્યું સ્વરૂપ દેખાવા ગભીર ૭
 પુનઃ ધ્યાન ધરી જોયું સૂર્યદેવ, સ્વસ્ત્રી તપ આચરતી જોઈ તતખેવ,
 દૃઢ નિયમ નારિણી થઈ અશ્વિની, કો પરાલવ કળી ન શકે અશ્વિની ૮
 જોઈ એવી સજા નારી, તેજપુજ સરિતાએ મતિ વિચારી,
 ગયા ઉત્તરકુરુએ ધરી અશ્વનું રૂપ, જોઈ અશ્વિની રૂપ અનુપ ૯
 ધરી અશ્વિની પર પુરૂષ વ્રાતિ, સ્વપૃષ્ઠ ભાગની રક્ષી કાતિ,
 એમ કરી ચાલી અશ્વ સન્મુખ, મળી ગયા ઉભય ને પ્રગટ્યું સુખ ૧૦
 પશુકેરો જોઈ સ્વભાવ, નાસે નાસા અડકાડી સુધે સાર,
 સુધતામા સૂર્યનાસિકાનું તેજ પેઠું અશ્વિનીઉદરે આણી હેજ. ૧૧
 તેથી બે કુવર થયા ઉત્પન્ન, નાસત્ય દસ નામે પાનન,
 તે પુત્ર પ્રગટી નીકળ્યા સાર, અશ્વિની સુખનારથી નિર્માર ૧૨
 તે કુમાર અશ્વિનીકુમાર કે'વાયા, થઈ સુરવૈદ્ય જીગો જીગ ગવાયા,
 એ અશ્વરૂપધારી સૂર્યના પુત્ર અમમાડ્યું અશ્વિનીશુ ધરસૂત્ર ૧૩

૭ તરણિ—સર્ગ ૧૨ નાસત્ય બને દસ—એ બે અશ્વિનીકુમાર નામે
 પ્રસિદ્ધ છે ૧૩ અશ્વરૂપધારી—(સૂર્યનું વિશેષ)

વળી તે સ્થળે સૂર્યના વીર્યવતી, નર અન્ધે ખેઠા પ્રગટ્યો મહામતિ,
 કર કૃપાણુ ધર્યા ધનુષાણુ, પે'ર્યું કવચ ભાથો સા'યો જાણુ ૧૪
 જદા એવો નર થયો ઉત્પન્ન, તદા સૂર્યે સ્વરૂપ ધર્યું પાવન,
 શાત જોઇ સ્વામીનુ રૂપ, રીઝી સજ્ઞા ભામિની જીવ. ૧૫
 તે યદ્ય સ્વરૂપે તે વાર, રીઝ્યા જળહરણ કરતા સૂર્ય સાર,
 મીતિવતી પોતાની જે નાર, સજ્ઞા ઘેર તેડી આણી નિરધાર ૧૬
 તે સજ્ઞાનો પ્રથમ પુત્ર જોઈ, વૈવસ્વત મનુ થયો તેહ,
 થયો દ્વિતીય સુત ધર્મદષ્ટિવાળો યમ, જેણે પાળ્યા હતા યમનિયમ ૧૭
 જેને કર્ત્રિમ માતનો શાપ લાગ્યો, જેને અ તરઉદ્દેગ તેથકી જાગ્યો,
 હતો યમને પ્રિય બહુ ધર્મ, જોઈ એવુ કહ્યો ધર્મરાજ તેને પર્મ ૧૮
 તેના શાપતણા અનુગ્રહ સાર, પિતાએ કયો હતો નિરધાર,
 લેઈ માસ તારા પગમાંથી, પડશે કૃમિ પૃથ્વીપર જ્યા ત્યાથી ૧૯
 એ પેર તેના શાપકેરો અત, સૂર્યદેવ આણ્યો હતો મહત,
 તેને મિત્ર શત્રુ હતા સમાન, એવી શુભદષ્ટિવાળો હતો ગુણવાન ૨૦
 એવા શુભાચરણ જોઈ સૂર્યદેવ, તેને યમાધિકાર સોંપ્યા તતજેવ,
 વળી તેના પિતાએ થઇ પ્રસન્ન, કયો લોકપાળ મહાપાવન ૨૧
 સર્વ પિતૃ આધિપતિ કયો તેને, નવ અધર્મુ રચતો હતો જેને,
 યમુનાને કલિ ગ દશ મોઝાર, વે'નારી સરિતા કરી નિરધાર ૨૨
 મહાત્મા સૂર્યદેવે કરી વિચાર, કર્યા સુરપૈથ અશ્વિનીકુમાર,
 રેવ તને યક્ષાધિપતિ કીધો, વળો પાસ બોલાવીને બોધ દીધો ૨૩
 જગતમાન્ય કહે સૂર્યદેવ, રેવ તને પાસે તેડી તનજેવ,
 હે વત્સ ધર્મને ધરજે તુ ય સમસ્તજનપૂજ્ય યદ્યશ કહુ હુ ય ૨૪

૧૪ કૃપાણુ—ખડ્ગ ૨૧ લોકપાળ—જગતનુ રક્ષણ કરવામા યોજેલા
 દેવ ૨૩ રેવ ત—સૂર્યના વીર્યથી હાયમા ખડ્ગ લેઈને જે પુરૂષ પ્રકટ થયો હતો તે

અરણ્યાદિક કે મહાવન વિષે, ભય અરિચૌરથકી જ્યાં દીસે;
ત્યાં જે તુને સંભારશે સાર, તે મહાપીડાયી મુક્ત થશે નિર્ધાર. ૨૫
જે તારૂં પૂજન હોય કરનાર, તેના પર તુ પ્રસન્ન થાજે સાર;
તેને અર્પણે કલત્વ મતિ ને સુખ, રાજ્ય આરોગ્ય કીર્તિ હરીદુઃખ. ૨૬
યદ્યપિ સહુને અલગુદય કર્તા તુંય, હવાં બીજું અર્પું કહે શુંય;
સ જ્ઞાણીનાં યશસ્વી કુમાર, જેહ સાવણિના નિર્ધાર. ૨૭

તે આઠમે ભવિષ્ય મનુ થાશે, જેના ગુણગણ વિષે ગવાશે;
માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ તેહ, મેરૂપૃષ્ઠે તપ કરી દમે છે દહ. ૨૮
તેના બ્રાતા રાનેશ્વર સાર, થયો ગ્રહ સૂર્ય આજ્ઞાએ નિર્ધાર;
સૂર્યની નાની કન્યા જેહ, કરતી જન પવિત્ર નિઃસ દહ. ૨૯
થઈ યમુના નામે નદી નિર્ધાર, જે ઐંકતર નદીઓ મોઝાર;
હે કૌબુદ્ધિ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ જેહ, વૈવસ્વત મનુકેરી દહ. ૩૦

તેની સૃષ્ટિકેરો વિસ્તાર, અધુના ચાલે છે નિર્ધાર;
તે સર્વ વિસ્તારી ભાખીશ હુય, એકે ચિત્તે સાંભળજે તુંય. ૩૧
જે જન સર્વપુત્ર દેવોના જન્મ, સુણે સૂર્યમાહાત્મ્ય થાયે અજન્મ
કરે પાઠ પૂરો ધરી મેમ, તેને મળે શાંતિ ને દ્વેષ. ૩૨

તે થાય શંકામાંથી મુક્ત, કદા યશ મળે નહિ અમુક્ત.
આદિદેવ માહાત્મા માર્તંડકેર, થાયે માહાત્મ્ય સુણે દયાળુનું દર્. ૩૩
જે જે રાત્રિ દિને કર્યા હોય પાપ, થાય તેના નાશ ટળે સંતાપ;
આવી રૂળશ્રુતિ પુરાણી કહે, ખરી છે ખરી છે કહી રહે. ૩૪
એના બાણે ન મર્મ લગાર, કે'વાય ક્યમ આચાર્યને ગમાર;
ન્યારે સર્વ સમજશે જાતે, ત્યારે થશે દેખતા અધારી રાતે. ૩૫

ધતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, રવેર્મા'ત્મ્ય' નામ પ્રમાણે;
અષ્ટાધિકશતતત્તોધ્યાય થયો, હવાં ભાગ બાકી થોડો ઘણો રહ્યો. ૩૬

વલણ.

થોડોઘણો ભાગ બાકી રહ્યો તે, પ્રેમાનંદ પ્રભુની સા'થ રે;
આતુર્પિંશી દિન જાશે, જો મૂકશે સરસ્વતી મહાભાષ રે. ૩૭

કંકણુ' ૧૭૯ મુ'.

રાગ સામેરી.

કૌબ્દુકિ કહે માર્કડેય રૂખી, તમે કથા કહી કર્યો મને સુખી;
મહિમા વર્ણવું શું મુનિ મુખી, કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી. ૧

ઢાળ.

કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી, માર્કડેય મહામુન્ય;
સૂર્યસંતાનની સહુ ઉત્પત્તિ, કહ્યું માર્તંડમાહાત્મ્ય મહાપુણ્ય. ૨
'તેતુ' સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે, કહ્યું વિસ્તારી મુનિદેવ;
કિંતુ વૃષ્ટિ થઈ ન મારી, સુણી સૂર્યમાહાત્મ્ય એવ. ૩
આધિક સાંભળવા ઇચ્છું હું, રવિમાહાત્મ્ય કૃપાળ;
પુનઃ મુનિપુંગવ કહો મુજને, દયા કરી દયાળ. ૪
માર્કડેય કહે કૌબ્દુકિ તુંને, કહું માર્તંડ માહાત્મ્ય વિસ્તારી;
પૂર્વે જે જને આરાધિયા તે, કહું સફળ થયા આ વારી. ૫
મનવાંચિત કાર્ય કીધાં, સ્વભક્તનાં દિનેરા;
તે સર્વ તુજને રનેહથી કહું, નવ રાખું બાકી લવલેરા. ૬

- એક દમ નામે મહારાજ, હતો પૃથ્વી મોઝાર;
રાજ્યવર્ધન પુત્ર તેના, હતો ગુણભંડાર. ૭
- સારી કીર્તિ તેની વિસ્તરી, દશ દિશાની માંય;
સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીકેરં, કરતો પાલન થઇ મહાકાય. ૮
- હે વિપ્રાર્થિ તે મહાત્માએ, ધર્મે પાળેલા દશ;
સુખશાંતિમાં સદા રે'તા, રહી લક્ષ્મી આધીન થઇ નરેશ. ૯
- દિન વધતો ચઢતી કળા, જ્યમ થાય સૂર્યની જાણ;
તેમ પ્રજા વધતી જતી, સમ્યક્ સુખે કરી પ્રમાણ. ૧૦
- તે રાયકેશ નગર મધ્યે, સહુ ભયરહિત હતા લોક;
તેની પાળેલી પૃથ્વીમાંથી, નાશી ગયો હતો શોક. ૧૧
- હતી લીલાલે'ર ત્યાંહી, ધર્મ ગ્રેષે સાર; .
મહામારીઆદિ ઉપસર્ગકેરં, કો નવ જાણતું નામ નિર્ધાર. ૧૨
- આધિવ્યાધિ નહિ કોઇને, ખીડતો લવલેશ;
સર્પાદિકકેરો ભય નહિ જ્યાં, અવૃષ્ટિ નામ નહિ સુન્દર. ૧૩
- દમ નૃપના પુત્ર કેરં, જેહ રાજ્ય કે'વાય;
ત્યાં સુખ વિણ ખીજું નહિ કંઈ, કો જનથકી લે'વાય. ૧૪
- તેણે મહામોટા મખ કરીને, સુર પૂજિયા સમગ્ર;
યાચકને દેઇ દાન તર્પ્યા, કોનું મન નહિ જ્યાં વ્યગ્ર. ૧૫
- વિરોધ ન આવે ધર્મને ત્યમ, વિષય ભોગવ્યા સર્વ;
પરુરિપુને છુતિયો તે, કર્યા સ્નાન પર્વેપર્વ. ૧૬
- એમ પ્રજા પાળતાં સમ્યક્ પ્રકારે, વળી ભોગભોગવતાં સાર;
એક દિવસની પેઠ વીત્યાં, તેને સપ્ત સહસ્ર વર્ષ નિર્ધાર. ૧૭
- દક્ષિણનૃપવિદૂરથકેરી, સુતા સમ્યક્ જેહ;
માનિની નામે વર્ષો હતો તે, હતી મહામાનવંતી તેહ. ૧૮

- ઘણા દિવસ સુખશાંતિમાં એમ, ગયા તેના સાર;
એક દિવસના સમાજોગે, ત્યાં યુ' હવે નિર્ધાર. ૧૯
- તે રાજ્યવર્ધનતાણા મિત્રો, મહારાજ પદ ધરનાર;
રાજા કને ખેડ હતા, ત્યાં માનિની નારી તે વાર. ૨૦
- સ્વસ્થમીકેરા મસ્તકે, હતી ખેડી ઘાલતી અપેલ;
તે સમે તેના નેત્રમાંથી, એકાએક ચાલી આંસુ રેલ. ૨૧
- તે અશ્રુ જ્યારે રાયપૃષ્ઠપર, પડવા લાગ્યાં સાર;
ત્યારે રાયે પાછું વાળી જોયું, અગ લીનું લહી નિર્ધાર. ૨૨
- જોતામાં જીવતી આંખ મધ્યે, જોઈ અશ્રુની ધાર;
કલાવીને કારણ પૂછ્યું, રાજ્યવર્ધને તે વાર. ૨૩
- હે પ્રિયા તારી આપનાથી, ક્યમ વહે અશ્રુ અપાર;
તું ક્યમ રડે છે રાણી મારી, ક્યમ નથી ખોલતી આ વાર. ૨૪
- તોય તેને ઉત્તર ન આપ્યો, તવ ફરી ફરી પૂછતો રાય;
જ્યારે મહાઆગ્રહ કર્યો, તવ સુદર મધ્યભાગવાળી ખોલી ત્યાંય. ૨૫
- નરપતિકેરા કેશમાં એક, પળિયુ બતાવતી નાર;
હે મહારાજા જીએ જાત્યે, હું મહાનિર્ભાગણી નિર્ધાર. ૨૬
- આથી કયું કારણ શોકકેશ, મારે બાકી છે ભૂપાળ;
તે સાંભળી મહારાય હસિયો, વળી હસી ખોલતો તે કાળ. ૨૭
- મહાજન નૃપ મળી ખેડા, તે સુણતા નિર્ધાર;
સ્વસ્ત્રી મત્યે કહે રાજા, અહો વિશાળનેત્રી નાર. ૨૮
- શોક શુ ફરવા ફરે તું, હે કલ્યાણી તું આ વાર;
રામા રડવું નવ જોઈએ, જે જન્મવૃદ્ધિ નાશ નિર્ધાર. ૨૯
- ઇત્યાદિક વિકારો સર્વ છે, પ્રાણીપ્રાણ કરતા સંહાર;

- હે વરાનની ! હું શીખ્યો છું, મહાવેદ બેદ અપાર. ૩૦
- કર્યા અનેક યજ્ઞ મે કામિની, અર્ધ્યાં દિવને અતિ દાન;
- થયા પુત્ર ઉત્પન્ન મારે, વળી નરને ફૂલેભ મહાન. ૩૧
- એવા ભોગ મે, ભોગવ્યા, તારી સંગે અતિશે નાર;
- સમ્યક્ મકારે પાળી પૃથ્વી, બુદ્ધે અરિ છતિયા અપાર. ૩૨
- ઇષ્ટ મિત્ર શું મે કર્યાછે અતિ, હાસ્ય વિનોદ ભામિની જાણ;
- વન ઉપવન મધ્યે કર્યા છે, મે વરાનની વિહાર પ્રમાણ. ૩૩
- હવાં શું કરવાનું રહ્યું બાકા, કે રડે પળિયું જોઇ આ વાર;
- તું ને ભય શેનો એતણો, અહો શુભે સ્વામિની સાર. ૩૪
- ભલે કેશ મારા થાય ઉજ્જવળ, સહુ શિરકેરી આજ;
- વળો શરીરે કરચલી, કાયા શિથિલ થાઓ નિર્ધાર. ૩૫
- હું માનું છું કૃતકૃત્ય થયલો, કંઈ બાકી રહ્યું નથી જાણ;
- હે ભદ્રે ભામિની તોં મુને, પળિયું બતાવિયું પ્રમાણ. ૩૬
- તેવડે હવે ઉપાય શોધું, વનનિવાસકેરો આજ;
- બાલ્યવયમાં બાલ્યક્રીડા, હતી ચોગ્ય કહે મહારાજ. ૩૭
- કુમારાવસ્થા વિષે કુમારની, ક્રીડા ચોગ્ય હતી નિર્ધાર;
- યૌવનપણ્યામાં યુવતીકેરી, શુભ ક્રીડા હતી હે નાર. ૩૮
- હવાં વૃદ્ધ વયે વન મધ્યે વસવું, એ છે ક્રીડા ઉત્તમ બાજ;
- હે મૃગનયની એ રીત કરતા, તુજ મુજ પૃથ્વજ રહ્યા દુઃખ ટાળ. ૩૯
- એમ છે તો થાય ફાંસુ, જે આંસુ લાવતી તું નાર;
- મુને કારણ એનું નવ જાણાએ, માનિની આ વાર. ૪૦
- આ પળિયાકેરું જેહ દર્શન, તે છે મારો અલ્પબુદ્ધ કરનાર;
- એમ છે માટે વિના પ્રયોજન, તું રડીશ નવ નિર્ધાર. ૪૧

૩૦ વરાનની—સુદર મુખવાળી ! ૩૯ બાજ—હે બાજા ? ટાળ—
ટાળીને.

- માર્કંડેય કહે છે કૌશ્ઠુકિ, પછે ત્યાં મહાજન ને બેઠા;
તે તથા રાયના મિત્ર ને જે, વધા હાય નાખી હેઠા. ૪૨
- કદ નગરવાસી ત્યાં હતા તે, મર્યાદાપૂર્વક કે'વા લાગ્યા;
અહો રાજ્યવર્ધન વિનતિ સુણીએ, આ વેણે કો નવ અનુરાગ્યા ૪૩
- આપ સત્ય કો'છો પત્નીને, નવ રહ્યું જોઈએ તેણે;
છે રૂદન કરવાનું અમારે, કે સર્વ મળ જન જેને. ૪૪
- અહો સ્વામિન સ્વમુખે જે, વન સળધી બોલો વેણે;
તે સુણતા નવ પ્રાણ નીકળે, અથા અન્ય કયું કુ ખદાણ. ૪૫
- લડાવિયા તમે લાડ અમને, પાડ્યા પુત્રથી અધિક;
તે જો વનનાસ ગનમા વિચારો, તો ત્યાં વસુ તજ સહુ બીક. ૪૬
- જ્યાં તમે ત્યાં અમે સ્વામી, જ્યાં તમે સુખી ત્યાં સુખી અમે;
આમો નર પતિ જાય ઊઠી, તો કહો અમને શે ગમે ? ૪૭
- એમ ઊઠીજતા થશે રાજ, સહુ શુભક્રિયાનો લોપ,
એ આપના વનવાસને છે, અનિપતિ આરોપ. ૪૮
- સશય નથી એ માહી કાઈ, અહો નૃપાળ દયાળ;
ક્રિયાહાનિએ ધર્મ લોપારો, માટે પડા મૂકો વાત જૂપાળ. ૪૯
- હો નૃપ સત્ત સહસ્ર સ વત્સર, આપે પૃથ્વી પાળી જાણ,
તેણે કરી જે પુણ્ય ઉપન્યુ, તેનું પૃથ્વીપતિ કરો પ્રમાણ. * ૫૦
- વનમા વસી તપ જેહ કરશો, તમે કષ્ટી કાય,
તે પૃથ્વીપાલનપુણ્ય આગળ, સોળમે વિભાગે નહિ થાય. ૫૧
- રાજા કહે સહુ રાજાઓ, સપ્ત સહસ્ર વર્ષ પર્યંત,
મે પૃથ્વીનું પાલન કર્યું, પૂજી સુર ને સત. ૫૨
- રાધુના વનવાસકેરો, સમય આવિયો પાસ,

મહાભાગ પુત્રો મારે થયા છે, પછે જગતીત્રાણનો શો ત્રાસ ?	૫૩
મારા પુત્રકેરા પુત્ર જોઈ, જેહ મૃત્યુ ઝેરી સાપ;	
તે સહનકરી રે'શે નહિ, એવું વેદશાસ્ત્રે માપ.	૫૪
તે દશ કરી ઇર્થ્યા બતાવે, કરી લાગ અવલોક;	
તદા દેહસાર્યક થાય નહિ કે ઇ, રહે મન મધ્યે શોક.	૫૫
હે નાગરિકો જીઓ આ સહુ, પળિયુ મહાઅનાર્ય;	
વળી ફૂરકર્મવાળા મૃત્યુનુએ, કરે દૂતકેરૂં કાર્ય	૫૬
જ્યાં સુધી યમકેરા અનુચર, આવ્યા નથી નિર્ધાર;	
ત્યાં સુધીમાં પુત્રને હું, સોંપી રાજ્યનો ભાર.	૫૭
ભોગ તજી વનવાસ સેવુ, તપ આચરું ધરી નમ,	
પૂર્વ જન્મના પુણ્યથી, કરી લેઉં પરલોકકેરૂં ક્ષેમ.	૫૮
માર્કંડેય કહે વન જવાકેરી, જેને હતી ઇચ્છા અપાર;	
એવા રાયે પુત્રને ત્યાં, રાજ્યાભિષેક કર્યાતણો કર્યો વિચાર.	૫૯
પૂછવા માર્કંડે ગણક તેડીને, શુભ મુહૂર્ત તે વાર,	
રાયકેરૂં વચન સુણીને, તે વ્યાકુળ થયા અપાર.	૬૦
શાસ્ત્ર સમ્યક્ આવડે પણ, ભૂલી ગયા તેના ભાવ,	
દિન લગ્ન હોરા કંઈ નવ સજે, મગટયે રાય વનવાસ અભાવ.	૬૧
અશ્રુસહિત ગદગદ કંઠ થઈ તે, કે'વા લાગ્યા નૃપને આમ;	
આ વેણુ તમારું સાલળી, વિજ્ઞાન નાશ પામ્યુ મહાધામ.	૬૨
કાંઈ શાસ્ત્ર અમને નથી સૂઝતુ, કહો શુ કરીએ ભૂપાળ;	
એમ વદી દીન થઈ ઊભા, સર્વે ગણક તે કાળ.	૬૩
જોઈ એવુ રાજ્યવર્ધન, અન્ય દેશ મોકલી દૂત;	
ત્યાથકી ગણક તેડાવિયા, શુભ મુહૂર્ત જોવા પૂત.	૬૪

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
 શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે ખોલ્યા મોટા વિષ્ણુ;
 એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ સિંધુ. ૭૭
 આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
 એ વાત સંયેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
 પછે મહાજન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
 એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
 કેટલાકે જોઈને વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
 કેટલા યજ્ઞરૂ કેટલા ઋગ્ ને, કેટલા સામ ભણતા દિવરાજ. ૮૦
 જાપ જપતા સૂર્યનો, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
 કેટલા દિવ આહાર તણને, નહીતટ પડ્યા રે'તા પ્રમાણ. ૮૧
 અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય મસન્ન;
 અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા એકા, કેટલા નમતા હોબા દીનમન. ૮૨
 કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાક; .
 કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સાચુ જોઈ, રહ્યા હોબા જાણે કાક. ૮૩
 એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
 કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, મસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
 એમ દુઃખ સે'તા જોઈ દિવને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
 વિવિધ યત્ન કર્તાને કુંવા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
 હે દિવ તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
 તો હું કહું તોમ કશે સર્વ, પ્રભાકર મસન્ન થાયે સેવ. ૮૬
 કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરુવિશાળ નામે સિંધોએ જોઈ;
 સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

નગર નગરથી ઘણા જોધી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વન જવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિવ વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડ્યા, કહો દિવ સરખું કાજ;
 તદા નૃપ વર બોલિયો, જીઓ મુહૂર્ત મળી દિવરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરી હું સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 સહુ ગાગુક મળીને આપીએ, મુહૂર્ત વે'લું વે'લું સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી બોલિયા તે, કૃપા કીજે નરદવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતખેવ. ૬૮
 જદા તમો વનમાં જશો, તદા સહુ દુઃખી થાશે લોક;
 હે વીર અમો વય વૃદ્ધ છું, તે તુ કાં ઉપજવતો શોક. ૬૯
 પાછલો બે ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરો મુજાણ. ૭૦
 પ્રભુ તમ પાંખે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જોહ;
 તે અમે જોવા વાંચિએ નહિ, તમો સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માકડેય કહે એ રીતે, કહ્યું તેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા બોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાધે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દે નહિ કોઈને, તે અખંડ રાખે સ્તેમ. ૭૪
 એવે ઉત્તર રાજ દેતો સહુને, તદા મળ્યા કુર મક્કાન;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિવ મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા ગાજ્યા સહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્મે નમ. ૭૬
 શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે બોલ્યા મોટા વિપ્ર;
- એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ ક્ષિપ્ર. ૭૭
 આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
- એ વાત સર્વેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પ્રરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
 પછે મહાજન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
- એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
 કેટલાકે મૌન વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
- કેટલા યજ્ઞુર કેટલા ઋગ્ ને, કેટલા સામ ભણુતા દિવરાજ. ૮૦
 જાપ જપતા સૂર્યનો, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
- કેટલા દિવ આહાર તજીને, નદીતટ પડ્યા રેતા પ્રમાણ. ૮૧
 અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
- અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
 કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
- કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રઘા ઊભા બાણે કાઠ. ૮૩
 એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
- કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
 એમ દુઃખ સેતા જોઈ દિવને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
- વિવિધ યત્ન કરીને કૈંવા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
 હે દિવ તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
- તો હું કહું તેમ કરે સર્વ, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાયે સૌથ. ૮૬
 કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરૂવિશાળ નામે સિધ્ધોએ જોઈ;
- સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

નગર નગરથી ઘણા જોધી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વન જવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિવજ વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડયા, કહો દિવજ સરખું કાજ;
 તદા નૃપ વર બોલિયો, જુઓ યુદ્ધર્ત મળી દિવજરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરી હુ સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 સહુ ગાજુક મળીને આપીએ, યુદ્ધર્ત વે'લું વે'લું સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી બોલિયા તે, કૃપા કીજે નરદવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતજેવ. ૬૮
 જદા તમે વનમાં જશો, તદા સહુ દુ.ખી થાશે લોક;
 હે વીર અમે વય વૃદ્ધ છું, તે તુ કા ઉપજાવતો શોક. ૬૯
 પાછશે બે ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરો સુખાણ. ૭૦
 મૃત્યુ તમ પાપે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જોહ;
 તે અમે જોવા વાંચિએ નહિ, તમે સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માકડેય કહે એ રીતે, કહ્યું નેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા બોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાચે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દે નહિ કાંઈને, તે અખંડ રાખે દોમ. ૭૪
 એવો ઉત્તર રાય દેતો સહુને, તદા મળ્યા પુર પ્રધાન;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિવજ મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા ગાઝ્યા સહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
 શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે બોલ્યા મોટા વિમ્બ;
 એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ ક્ષિપ્ર. ૭૭
 આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
 એ વાત સંધેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
 પછે મહાજનન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને બલિદાન;
 એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
 કેટલાકે ભૈન વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
 કેટલા યજ્ઞુર કેટલા ઋગ્ ને, કેટલા સામ ભણતા દિનરાજ. ૮૦
 જપ જપતા સૂર્યના, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
 કેટલા દિન આહાર તજીને, નદીતટ પડ્યા રેતા પ્રમાણ. ૮૧
 અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
 અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
 કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
 કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા ભણે કાઠ. ૮૩
 એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
 કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
 એમ દુઃખ સેતા જોઈ દિનને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
 વિવિધ યત્ન કર્યાને કે'વા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
 હે દિન તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
 તો હું કહું તેમ કરો સર્વ, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાચે સોય. ૮૬
 કામ રૂપ નામે મહાનગમાં, ગુરુવિશાળ નામે સિધ્ધોએ જોઈ;
 સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર જોઈ. ૮૭

ત્યાં જઇ એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્યનું, કરો આરાધન મુનિજન;
 એ સિદ્ધક્ષેત્ર અતિ પાવન છે, ત્યાં મનોરથ પૂર્ણ થશે પાવન. ૮૮
 માર્કંડેય કહે એ રીતે સુણી, તે મંધર્વકેરૂ વેણ;
 તે વન મધ્યે સહુ દિવ જતા, સૂર્ય આરાધવા મુખદેણ. ૮૯
 ત્યાં જતામાં તેમણે દીકું, શુચિ સુંદર સૂર્યનું દે'રં;
 તે જાઇ દિવજિક વર્ણુ રીઝી, યથુ પ્રસન્ન મન સહુકેરં. ૯૦
 નિયમિત બોજન કરી, આજસ તથા, ધૂપ પ્રબાદિકે કરી જાણ;
 સૂર્યનું પૂજન કરવા લાગ્યા, એકે ચિત્તે નિર્વાણ. ૯૧
 હે કૌશ્ઠિકિ સુમન ચદન ને ધૂપ, દીપ મુગંધ ને નૈવેદ્ય;
 જપ હોમ આદિ ઉપચારવડે, થઇ સાવધ સર્વ અવેદ્ય. ૯૨
 પ્રભાકરની પૂજા કરતા, પછે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેહ;
 દિવ જન કે' અહો સવિતા, રાખો દિવનો દેહ. ૯૩
 અત્યંત તેજસ્વી દેવ દાનવને, વક્ષ ગ્રહ તારિકા સાર;
 તેહતણા જે દેવ સવિતા, તેને શરણે આવ્યા આ વાર. ૯૪
 આકાશે વાસ વશી રહ્યા સુર, જે કરે ચારે પાસ પ્રકાશ;
 ફિરણે કરી મેહી અંતરિક્ષ જેણે, કરી વ્યાપ્ત સર્વાવાસ. ૯૫
 આદિત્ય ભાસ્કર ને ભાનુ, સવિતા પૂષા દિવાકર દેવ;
 દીપ્તદીધિતિ અર્ચમા નામે, સર્વ ભાનુની સાધુ' સેવ. ૯૬
 અભિરામ અભિધાન એવાં, તેને નમું વાર વાર;
 ચાર યુગાંતે કાલાગ્નિ રૂપ, એવા દેવકરૂં નમસ્કાર. ૯૭
 પ્રલયાંતે દુઃખે નિરખાએ, યોગીશ્વર વર્ણે રક્ત;

૯૨ અવેદ્ય—ન જાણવામાં આવે એવા. પ્રભાકર—સૂર્ય. ૯૫ સર્વાવાસ
 —સર્વ જૂતામાત્રના આવાસ (સ્થાનક) રૂપ. ૯૬ દીપ્તદીધિતિ—પ્રકા-
 શમાન ફિરણવાળો (સૂર્ય).

- પીત શ્વેત ને શ્યામ છે જેનો, મહાવર્ણુ માને ભક્ત. ૯૮
- ઋષિ અગ્નિહોત્રે યજ્ઞદેવમાં, કરી રદ્યા મણુ વાસ;
- પરમગૂઢ અક્ષર પરમાત્મા રૂપે, સર્વોત્તમ મોક્ષદાર પ્રકાશ ૯૯
- આકાશગામી એક વાર ને, અશ્વ જોડેલા સાર;
- એવા વેદરૂપ અશ્વવાળે રથે, ઘેરી મેરૂ દુરો નિર્ધાર. ૧૦૦
- એવી મહાક્ષિણા કરો મલાકર, અસ્તોદય કરવામાં આસક્ત;
- સતરૂપ ને અસતરૂપ મણુ, એવું માને મોટા ભક્ત. ૧૦૧
- નાના પ્રકારનાં પુણ્ય તીર્થસ્વરૂપી, હે વિશ્વપાલન કરનાર;
- અચિત્ત્ય મલાકરકેરે શરણે, અમો સહુ જઈએ આ વાર. ૧૦૨
- ને વિધિ વિગણુ મહાદેવ રૂપે, વળી મળપતિ રૂપ નેહ;
- ને વાયુ આકાશ ને પૃથ્વી રૂપે, નગ અગ્નિ ધ્રુવ જેની દહ. ૧૦૩
- નક્ષત્ર ચંદ્ર ને વૃક્ષ રૂપે, ને ઔપધિ વનસ્પતિ રૂપ;
- વ્યક્તાવ્યક્ત ભૂત મધ્યે ને છે, ધર્માધર્મ પ્રવર્તક અનુષ. ૧૦૪
- વિધિ વિગણુ અને મહેશ્વર, એ ત્રણ જેનાં સ્વરૂપ,
- એ રીતે ત્રણ પ્રકારે જેનું, સર્વ શરીર છે સૂર્ય જૂપ. ૧૦૫
- એના સૂર્યદેવ થાઓ પ્રસન્ન અમને, માગુ સર્વ મળી વાર'વાર;
- દર્શન નવ દો દેવ તમે તો, કરી તપ કાયા પાકું આ વાર. ૧૦૬
- માર્કંડેય કહે દ્વિજસત્તમ, એ રીતે સ્તુતિ કરી અપાર;
- વળી પૂર્ણ મેમે સમ્યક્ પ્રકારે, પૂજા કરી નિર્ધાર ૧૦૭
- એમ કરતાં ત્યાં ગયા વીતી, ત્રણ માસ ને દિન ચાર;
- તદા ભગવાન સૂર્ય તેમને, પ્રસન્ન થયા તે વાર. ૧૦૮
- પછે ઉદય થતી વેળાએ જેવી, સ્વપ્રતિબિંબકેરી કાતિ;
- તેવું રૂપ ધરી મહાજથી, ઉતરી આવ્યા કરવા શાતિ. ૧૦૯
- દુર્લભ દર્શન જેહનું એવા, સૂર્ય આવ્યા ત્યાય;

- માર્કડેય કહે સુહૃદ્ય વિષ સર્વે, પછે દિવ્યદિક સર્વ પ્રત્યય;
નિકટ ઊભા નિરખી સૂર્યને, ભરહિત થઇ સહુ જાય. ૩
- નમસ્કાર કરી મળત બોલી, હે અંધકારનારાક દેવ;
જો અમારી ભક્તિએ કરીને, મરાન્ન યથા હો તતખેલ. ૪
- તો રાત્ર્યવધર્મન નૃપ અમાગે, છવો દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
રોગ રહિત થાઓ રાય અમાગે, સુંદરકેસધર મહંત. ૫
- ચોવનપણું સ્થિર થાઓ એનું, સહુ રાત્રુ પમાડો સાંત;
દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત છવો, વળી થઇ રહો મહાદાંત. ૬
- માર્કડેય કહે મુનિસત્તમ સુણે, યથા સૂર્ય દેવ પ્રસન્ન;
તથાસ્તુ કહી અંતર્ધાન થાતા, જે એકાએક યથાંતા ઉત્પન્ન. ૭
- સહુ મેળ વરદાન પામી, થઇ રૂઢ પુષ્ટ અપાર;
સ્વરાય પાસે ગઇ આઢી, જઇ મળી રાયને તે વાર. ૮
- સૂર્ય કને વરદાન મળિયું, તે કહી માંડી વાત;
કાઇએ કંઇ બાકી નવ રાખિયું, કહું વ્યાખ્યાન મર્વ વિખ્યાત. ૯
- તેની પત્ની તે સાંભળી, અત્યંત પામી આનંદ;
કિતુ તેહ નૃપ બહુ વાર મુઢી, વિચાર કરતો ભજી જોવિંદ. ૧૦
- તેણે લોકને કઇ નવ આપ્યો, ભરો ભુડો ઉત્તર ત્યાપ;
પછે માનિની હવે કરી મનનાં, થઇ પૂર્ણ ગઇ પતિ જ્યાંય. ૧૧
- કે'વા લાગી પતિને તે, આડો નૃપ રૂડે ભાગ્યેકરી;
તમ આયુષ્યકેરી વૃધ્ધિ થઇ તે, હે વારતા મહામોદની ભરી. ૧૨
- હે દિવ્યસત્તમ માનિનીએ, હવેથી ~. પર;
અભિનંદન અવનિપતિયું, કહું આગો મે'ર. ૧૩
- હોય ચિંતાઝસ્ત જેનું, થયું જડ મહામન;
એવો નૃપ કાંઇ ન બોલ્યો, રતો નીચું કરી વદન. ૧૪

- પુનઃ ચતુરાએ ચિંતામાં પડેલો, જોઈ પતિ ભાખ્યું આમ;
 પરમ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ક્યમ આનંદતા નવ સ્વામ? ૧૫
- આનંદથી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સ્થિર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ક્યમ નવ મોદ પામો, હે પરમપતિ સુખાણ;
 પરમ અલ્યુદય સમે પતિ, ક્યમ ચિતાતુર ગુણખાણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કરૂણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અલ્યુદય કહે કેથી પેર;
 એ મધ્યે અભિનંદન શું તુ, આપે કરી મુજને મે'ર? ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ પ્રાપ્તિ સમયે, અભિનંદન દેવા જેવું શુંય;
 હું એકલો છપીરા જીવની, પાણુ છવીસ કથી વિધિ તુંય. ૨૦
- જ્યાં સહસ્ર સંવત્સર સુધી, આ રે'શે મારી જાત;
 માનિની મરણ થાશે તાહરું, એ શું અદ્ય જોઈની વાત? ૨૧
- મારાં પુત્ર પૌત્ર પ્રપૌત્ર આદિક, અન્ય ઇષ્ટ બંધુ જેહ;
 તે મરણ સર્વે પામશે, એ શું આણું દુઃખ મારી દહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરણથી હું, થઈશ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે ફૂશ થઈ ગયા મુજમાદ;
 મુજ અર્થે તપ અતિશે કર્યું, શું થાય નવ તેના માર્ગના ઉચ્ચાટ? ૨૪
- હે તન્વંજી એમ વિચારી હું, મહાસંકટ આલ્યું ખાતું;
 અવનિપતિ કે' અલ્યુદય નહિ એ, છે મહાકષ્ટનું પ્રસ્થાનું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ તું, કળતી નથી નિર્વાણ;
 મુને અભિનંદન શેનું આપતી તું, મર્મ જાણ્યાવિના મુજાણ. ૨૬

માનિની કેં મા'રાજ ને ને, તમે કહોછો આ વાર,	
તે નિ સરાય સહુ સત્ય છે, એમા ભૂલ નથી તવભાર	૨૭
મે અને પુરવામીએ, જોઈ તનતણી અતિ પ્રીત,	
આ દાય તેમા નવ લલ્લો, નેણે શુભ થયુ વિપરીત.	૨૮
હે નરપતિ જો એમ છે તો, શુ કરવુ ઘટે આ વાર,	
વસુધરાપતિ કરો તેના, એકમના થઈ વિચાર	૨૯
પ્રભાકરે પ્રસન્ન થઈ ને, આપિયુ વરદાન,	
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ કોઈ કાળે મહાલાન;	૩૦
નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગગવાસીએ નેહ,	
મુજ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ	૩૧
તેનુ સાહુ જો નવ વળે મુજથી, તો વૈભવ ભોગવુ કેમ,	
આજયકી આરભીને હુ, જઈ વસીશ નગમા ક્ષેમ	૩૨
નિયમ ધારી આહારકેશે, કરીશ હુ તો ત્યાગ,	
કરીશ આરાધન અખિલપતિનુ, નેહ માર્તંડ મહાલાગ.	૩૩
જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાધવે આજ,	
જ્યમ પ્રભાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિની હુ કાજ	૩૪
મારે અર્થે પ્રજા સહુને, આવી મળ્યા મહાજદેવ,	
તો પ્રજા અર્થે કેમ મુજને, નહિ મજે તતખેવ	૩૫
પ્રભાકર પ્રસન્ન થઈ જો, આપશે વરદાન,	
તો હુ માગીશ માનની એટલુ, તેમની પાસેથી ગુણવાન	૩૬
જો દશ સહસ્ર વા હુ છુડુ, તો પ્રજા છવે તેટલો કાળ,	
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુદૃઢ નગરના બાળ.	૩૭
વળી સર્વકેરી પ્રજા ને	અર્ચી ઉત્પન્ન,

- પુનઃ ચતુરાએ ચિતામાં પડેલો, જોઈ પતિ ભાખ્યું આમ;
 પરમ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ડયમ આનંદતા નવ સ્વામ ? ૧૫
- આનંદકી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સ્થિર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ડયમ નવ મોદ પામો, છે પરમપતિ મુજાણ;
 પરમ અભ્યુદય સમે પતિ, ડયમ ચિતાતુર ગુણખ્યાણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કરુણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અભ્યુદય કહે કેયી પેર;
 એ મધ્યે અભિનંદન શુ તુ, આપે કરી મુજને મે'ર ? ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ પ્રાપ્તિ સમયે, અભિનંદન દેવા જેવુ શુંય;
 હું એકલો જીવીશ જીવની, પણ જીવીશ કયી વિધિ તુય. ૨૦
- દશ સહસ્ર સંવત્સર મુધી, આ રે'શો મારી જાત;
 માનિની મરણ થાશે તાહડું, એ શું અદ્ય ખેદની વાત ? ૨૧
- મારાં પુત્ર પૌત્ર મપૌત્ર આદિક, અન્ય ઈષ્ટ બંધુ જેહ;
 તે મરણ સર્વે પામશે, એ શું આજીવું દુઃખ મારી દહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરણથી હું, થઈશ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે કૃશ થઈ ગયા મુજમાટે;
 મુજ અર્થે તપ અતિશે કર્યું, શું થાય નવ તેના મર્ણુનો ઉચ્ચાટ ? ૨૪
- છે તન્વંગી એમ વિચારી હું, મહાસંકટ આપ્યું માનું;
 અવનિપતિ કે' અભ્યુદય નહિ એ, છે મહાકબળું પ્રસ્થાનું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ'તુ, કળતી નથો નિર્વાણ;
 મુને અભિનંદન શેતુ આપતી તુ, મર્મ જાણ્યાવિના મુજાણ. ૨૬

- માનિની કેં મા'રાજ જે જે, તમે કહોછો આ વાર;
તે નિઃસંશય સહુ સત્ય છે, એમાં ભૂલ નથી તડમાર. ૨૭
- મેં અને પુરવાસીએ, જોઈ તમતાણી અતિ પ્રીત;
આ દાપ તેમાં નવ લજો, જેણે શુભ થયું વિપરીત. ૨૮
- હે નરપતિ જો એમ છે તો, શું કરવું ઘટે આ વાર;
વસુંધરાપતિ કરો તેના, એકમના થઈ વિચાર. ૨૯
- મલાકરે પ્રસન્ન થઈ જે, આપિયું વરદાન;
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ, કોઈ કાળે મહાભાન; ૩૦
- નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગરવાસીએ જેહ;
મુજ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ. ૩૧
- તેનું સાદું જો નવ વળે મુજથી, તો વૈભવ બોગવું કેમ;
આજયકી આરંભીને હું, જઈ વસીશ નગમાં ક્ષેમ. ૩૨
- તિયમ ધારી આહારકેરો, કરીશ હું તો ત્યાગ;
કરીશ આરાધન અખિલપતિનું, જેહ માર્તંડ મહાભાગ. ૩૩
- જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાંધવે આજ;
જ્યમ મલાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિની હું કાજ. ૩૪
- મારે અર્થે મળ સહુને, આવી મળ્યા મંડળદેવ;
તો મળ અર્થે કેમ મુજને, નહિ મળે તતખેવ. ૩૫
- મલાકર પ્રસન્ન થઈ જો, આપશે વરદાન;
તો હું માગીશ માનની એટલું, તેમની પાસેથી ગુણવાન. ૩૬
- જો દશ સહસ્ર વર્ષ હું જીવું, તો મળ જીવે તેટલો કાળ;
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુદૃઢ નગરના બાળ. ૩૭
- વળી સર્વકેરી મળ જે જે, થાય સ્ત્રી ઉત્પન્ન;

- તે ભોગ ભોગવે ભક્તી ચેરે, માગું એમ થાય મળાકર પ્રસન્ન. ૩૮
 ને માગ્યું મળશે એટલું તો, ભોગ ભોગવીશ ભામિની;
 ને સૂર્ય એમ નહિ કરે તો, ગુણે સત્ય કહું છું માનિની. ૩૯
 આયુધ્ય પૂર્ણ થતા સુધી હું, કરું તપ નગ પર બેસી નિર્ધારી;
 મહાપ્રયત્ને તપ સાધી હું, તજું અવધિ આવ્યે પ્રાણ. ૪૦
 માફડેપ કહે આવું વચન સાંભળી, માની માનિનીએ વાત;
 સ્વસ્વામી આચે ગઈ ગોરી, પર્વત વિષે સાક્ષાત. ૪૧
 હે દિવસતમ સ્ત્રીસહિત નૃપ, ગયો સર્વમંદિર પાસ;
 સમ્યક્ પ્રકારે સેવા સાધી, સૂર્ય આરાધન કરી પ્રકાશ. ૪૨
 રાજપત્નીએ રાય પેઠે, કર્યો આહારકેરો ત્યાગ;
 તેણે કરી કૃશ અંગવાળી, થઈ ગઈ તે જંગ. ૪૩
 શીતળ વાયુ ને તાપ સે'તી, ઉઘ્ર તપ આચરતી નિર્ધાર;
 એ રીતે મહાતપ કરતાં, પૂરો એક સંવત્સર વીત્યો સાર. ૪૪
 જોઈ મહાકાયાકષ્ટ નૃપનું, સર્વ પ્રસન્ન થયા તે વાર;
 સાક્ષાતે સ્વરૂપે દર્શન દેઈ, ત્યાં વધા નિર્ધાર. ૪૫
 જા મનવાંચિત તાહરું નૃપ, મળશે તુને સર્વત્ર;
 સેવક પરિજન આરોગ્ય રે'શે, એવા પુત્રાદિક રે'શે અત્ર. ૪૬
 પરદાન પામી વસુંધરાપતિ, નગર મધ્યે ગયો નિર્ધારી;
 તે ધર્મેકરી પ્રજા પાળતો, કરતો મોદસહિત રાજ્ય ગુણખાણ. ૪૭
 વળી યજ્ઞ અતિશે કર્યા તેણે, ઘણાં દાન દીધાં જાત;
 માનિની સાથે મનસિન્ન તેણે, ભોગવ્યો ભક્તી ભાત. ૪૮
 પુત્ર પૌત્ર પરિજન આદિક, લેઈ સર્વને સાથ;
 દશ સહસ્રવર્ષ લગી તે, સ્થિરચૌવન થયો પુરનાથ. ૪૯

- તેનું આચરણ જોઇ આવું, મમતિ નામ ભાર્ગવ;
અંતઃકર્ણમાં વિસ્મય ધરી, ગાથા વદો મહારવ. ૫૦
- અહો સૂર્ય ભક્તિતાણું કેવું, માહાત્મ્ય કે'વાચે સહી;
જેવડે રાજ્યવર્ધને સ્વપ્રજને, આયુષ્ય અર્પિયું મહીમાં રહી. ૫૧
- અહો દિનસત્તમ જે પૂછિયું, સમર્થ આદિ દેવનું માહાત્મ્ય;
તે સર્વે કહ્યું 'મેં વિસ્તારી, ધરને ધ્યાનમાં મમ આત્મ. ૫૨
- આ સમગ્ર માહાત્મ્ય દિનમુખથી, જે સાંભળે નિર્વાણ;
પાઠ કરતાં પ્રફુલ્લ થાયે, સમ્પત રાત્રિમાં સુજાણ. ૫૩
- વળી જોજ કાળે પાપ યુક્ત થઇ, પરવરે પરલોક;
જે વિચક્ષણ જન ધારણ કરે તે, થાય રોગરહિત અશોક. ૫૪
- સમૃદ્ધિવાન ને ધનવાન થાયે, મહામતિમાન તે થાય;
બૃહદ્ ને મતિશાલી કુળમાં, તે નર નીપજિયો કે'વાય. ૫૫
- હૈ મુનિવર્ય જે જો માહાત્મ્યે, 'માર્તંડમંત્ર કહ્યા છે સાર;
તે મધ્યથી પ્રત્યેકકેરો, જપ ત્રિકાળ કરતા નિર્ધાર. ૫૬
- મહાધાર પાપને તે ન સ્પર્શે, દર્શે ન દુઃખના દિન; "
જ્યાં આ સૂર્યમાહાત્મ્ય સમસ્તનો, પાઠ કરતાં ન થાયે ભિન્ન. ૫૭
- ત્યાંથીકી સૂર્ય સન્નિધિને નવ, તજતા કોઇ કાળ;
જોમ છે માટે દિનસત્તમ, તે અત્યંત પવિત્ર લહી વિશાળ. ૫૮
- સર્વેના માહાત્મ્યકેરું, કરવું ધારણ જાણ;
તેમ વળી જપ કરવો તેહનો, જે થવું પુણ્યશાળી પ્રમાણ. ૫૯
- જે જોઇ આત્મવેતા નર હોયે, તે સુવર્ણ શૃંગવાળી સાર;
અતિ સુંદર અંગવાળી ને વળી, ઘણું કુન્દ દેતી ધેનુ આ વાર. ૬૦
- દાનમાં અર્પે થઇ જો, પવિત્ર મોઢી પેર;

વા સૂર્યમાહાત્મ્ય ત્રણ દિન સુણે તો કરે માધવ મે'ર	૬૧
અનુત્તમ પુણ્યકેરા કૃળની, માપ્તિ યાય નિર્વાણ,	
ભાગે ભટકવુ પુરાણી પેઠે, ઘડી પણ હાથે' નવ માણ	૬૨
યજ્ઞમાનકેરા હુકારા નવ, પડે વેઠવા નિર્વાણ;	
સૂર્યમાહાત્મ્યના શ્રુતિ એવી, વદ વેદ પુરાણ	૬૩
ધૃતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિનામ,	
દશાધિકશતતત્તોધ્યાય પૂરણ, થયો પ્રેમાન દ મણુ રામ.	૬૪

વલણ.

પ્રેમાનદ મણુ રામ પૂરણ, મનવાચિત કાર્ય કરનાર રે,
જન આતુર્વિશી દિન જન હુ, છે મોટમ પુરાણી ધરનાર રે ૬૫

કકલુ* ૧૮૧ મુ*.

રાગ જાડી દગી રેર.

માર્ક ડેય મુનિ કહે રે, સાભળ્ય કોષ્ટકિ પુણ્ય પવિત્ર,	
આદિ અત રહિત દેવતા રે, તેનુ કોણ કહે આર અરિત	૧
માહાત્મ્ય પૂછ્યુ તે જોહનુ ર, તો મે કલો તેવો પ્રતાપ,	
કરી ચિત્ત એકત્વને રે, સમાધિ ધરતા યોગી અમાપ	૨
છે પરમાત્મા મણુ તેમનો રે, અતરાત્મા માણીમાત્રનો જાણ,	
યજ્ઞના કર્તાતણા રે, એ છે યજ્ઞરૂપ પ્રમાણ	૩
કમલ શૂ પચાનન સહી રે, વળી કમલાકાત ભગવાન;	
તે સર્વના અધિકારને રે, ધારણ કરી રહ્યા ગુણવાન.	૪
તેનો તનુ મનુ થયો રે, જે સવ સરાયનો હરનાર,	

૬૪ ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિ—સૂર્યના માહાત્મ્યની સમાપ્તિ ૪ કમ-
લશૂ—બ્રહ્મા પચાનન—શિવ કમલાકાત—વિષ્ણુ

તે મન્વંતર સ્વામી સદા રે, થયો સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર.	૫
સપ્તમો મન્વંતર તે સહી રે, જાણવો જુગતે તેય;	
આજ યથામતિ વર્ણન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેં ય.	૬
ધક્ષવાક નાભગ સિદ્ધ ને રે, નરિષ્યત પૃથગ્ર નાભાગ;	
ધૃષ્ટ આદિક એવા થયા રે, મનુતનુ મહાભાગ.	૭
મહાબલિષ્ઠ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;	
જ્ઞાત રાજાસૂત્રના રે, જીત્યો સર્વે સુતે ગર્વ.	૮
સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્વાણ;	
તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ.	૯
તેવો સુત થવા સહી રે, મિત્રાવરણકેરી જાણ,	
ધાંત ભાવે કરી રે, તેમાં જૂદ્યો મનુમુણ જાણ.	૧૦
હોમ કરતાં ચૂકિયો રે, તેણે કથજ્યું તેનું કાજ;	
સુતને કામે સહી રે, ઇચ્છા સુતા પામ્યો મહારાજ.	૧૧
મહારૂપ ગુણવતી રે, જોઇ કન્યા મુનિએ ત્યાય;	
પુનઃ મિત્રાવરણનું રે, અનિ સ્તવન કર્યું મન માય.	૧૨
વળી વચન મુખે વદ્યો રે, તમ કૃપાથકી મહાદેવ;	
મહાગુણશાલી મુજને રે, સુત ઉપજજો તતખેવ.	૧૩
મેં સુતકાજે સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયો આજ;	
મુતા ઉત્પન્ન થઈ રે, જોણે કથજ્યું મારું કાજ.	૧૪
જો પ્રસન્ન મુજને થયા રે, તો આ કન્યા ક્ષીટી આજ;	
તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાલી પુત્ર થાઓ મહારાજ.	૧૫
સુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ક્ષીટી કન્યા કન્યો થાય !	
જોઇ મનુ રીઝતો રે, એના પાણુ સુતથકી મકલાય.	૧૬

૭ મનુતનુ—મનુના પુત્ર ૧૦ મિત્રાવરણ—એ નામનો એક દેવ.

ઇંદ્રિ—પર ૧૬ કન્યો—બર્યાત પુત્ર.

- સુધુન્ન નામ તેનું ધર્મુ રે, યથો મતાપશાલી તે પુત્ર;
 મનુ મન રીઝિયો રે, જાણ્યું ભલું થયું ઘરસત્ર. ૧૭
 કિંતુ ટાંકે ને કર્મની રે, તે નવ જીએ રાંકે રાજન;
 એકદા સુધુન્ન મૃગયાએ ગયો રે, જે વા'લો મનુતણો મહાન. ૧૮
 મૃગ નાઠો ઘણો રે, પૂકે સુધુન્ન જાળવંત;
 એક વન વાટે આવતું રે, તેમાં પેઠા તે મતિવંત. ૧૯
 શાપ ગિરિજાતણો રે, આવો હતો તે વનમાટ;
 કાઠ નર દહ ધારી અહીં રે, આવે તે પામે ઉચ્ચાટ. ૨૦
 નર ફીટી નારી બને રે, જો મુને બીવડાવી મહાદેવ;
 એમ શાપ દહ સતી ગઈ રે, તે વન તે આવ્યો તતખેવ. ૨૧
 નર ફીટી નારી થયો રે, જેના સુંદર ભૂકટિમરોડ;
 કઠિન કુએ આપતી રે, તણી ધરતી ઝાઝો તોડ. ૨૨
 નંખ શિખ સુંદર થઈ રે, બૂઝી નરના દહનું સુખ;
 અી બેઠું સુખ કંઈ નથી રે, વદતી વારંવારે મુખ. ૨૩
 એમ કરતાં કામાતુર થઈ રે, ફરવા લાગી વનમાં તેહ;
 તેને ચંદ્રસુત છુએ લહી રે, કે વ્યાધો અતનુ અતિ દહ. ૨૪
 સ્વરૂપ કરી સોહામણું રે, આવ્યો વેગે ત્યાંય;
 વન પ્રવેશ કરતાં આંલયો રે, ગિરિજા શાપ મહામનમાંય. ૨૫
 પછે બાહેર રહી બોલિયો રે, જેમ ઉપરે તેને કામ;
 વજી મુખથી ત વગો રે, એકાએકે આમ. ૨૬
 હે મિયા અહીં આવ તું રે, એમ કરતો વારવાર ઉચ્ચાર;
 શબ્દ સુણી વર નરતણો રે, વે'લી વે'લી આવી નાર. ૨૭
 પછે રમ્ય સ્યજે જઈ રે, રમણ કરવા લાગ્યાં ગુણનંડાર;
 તે રતિ રમણવડે રે, રીઝી ભીજી નાર અપાર. ૨૮

- તેયકી ઉપન્યો રે, પુરૂરવા પુત્ર ગુણવાન;
અકવર્તી નૃપતાણા રે, આવ્યો ચિન્હ લઘ ળળવાન. ૨૯
- બ્રુધે સર્વે કહ્યું રે, તું છું મનુતણો કુમાર;
સતીના શાપથી રે, તું તો યદ્ય પડી નૌતમ નાર. ૩૦
- જીવતીએ જાણી વારતા રે, ત્યારે પામી પૂરો ખેદ;
બ્રુધે સુર ઝાળખ્યા રે, તેને વિનવિધા વદી વેદ. ૩૧
- વરદાન તેણે આપિયું રે, જા નારી રૂપે તુંય;
અશ્વમેધ મખ કરચ જઈ રે, નર રૂપ પામીશ કહું હુંય. ૩૨
- એમ કહી અંતર્ધાન થયા રે, ગઈ નારી આશી ધેર;
સુત સાથે લઈ રે, જઈ કહી પિતાને પેર. ૩૩
- સુત સુતા યદ્ય રે, તેનો સુત જોઈ તાત;
અતિશે રીઝિયા રે, વળી કહી શાપમોચનની વાત. ૩૪
- દેવકૃપા અગાધ છે રે, વીર્યસ્ખલને થાય સુત;
સત્વર વૃદ્ધિ પામે સહી રે, એ તો સહુ અદ્ભુત. ૩૫
- પછે સુધુમ્ને નારી રૂપે રે, કર્યો અશ્વમેધ એક પ્રમાણ;
નારી ફીટી નર થયો રે, જેનાં સુરગણે કર્યો વખાણ. ૩૬
- પુરૂષત્વ પામ્યા પછે રે, થયાં તેને જે સંતાન;
તે સહુ વર્ણની કહુ રે, સુહૃદ્ય કૌબૃદ્ધિ યુનિ મહાન. ૩૭
- ઉત્કલ વિનય અને રે, ગયા ત્રણ પુત્ર ગુણવાન;
મહાવીર્યવન થયા રે, મહાપૈરૂષવાન ને મતિમાન. ૩૮
- અપાર યજ્ઞ સર્વે કર્યા રે, શ્રુત્યા અરિગણ સર્વત્ર;
હવાં જે સુત સભાતાણા રે, તેનો વિજાગ જાણું અત્ર. ૩૯
- નર રૂપે સુત ત્રણ થયા રે, તે મા'ધનંજને મતિમાન;
સહુ પૃથ્વી અર્પી તેહને રે, જન્મ કહી ગયા શાસ્ત્ર મહાન. ૪૦

- તે ભૂપતિ ભૂમિના થઇ રે, લાગ્યા બોગવવા વિધવિધ બોગ;
 સુધુમ્ન સ્ત્રી રૂપમાં રે, જે પુત્ર થયો નીરોગ. ૪૧
- તેને શાસ્ત્રવિધિએ કરી રે, કાંઈ મળ્યો ન ભૂમિભાગ;
 ત્રણ સુત કહે એ સહી રે, છે સુત બુધગ્રહનો મહાભાગ. ૪૨
- સુધુમ્ને સમજાવિયા રે, તોયે માને નહિ તે સુત;
 વિરોધ મોટો થયો રે, ઉપન્યુ નૃપને દુઃખ અદ્ભુત. ૪૩
- એવે વસિષ્ઠ મુનિ આવિયારે, તેમણે કયો ઘણો ઉપદેશ;
 શાસ્ત્ર શોધી કરી રે, ત્રણ સુત સમજાવ્યા વરવેશ. ૪૪
- વસિષ્ઠ વચનથકી રે, પ્રતિષ્ઠાન નગર નિર્ધાર;
 પુરૂરવાને અર્પિયું રે, વળી ત્રણ બ્રાતે લેઈ ધર્મવિચાર. ૪૫
- એ સુદર નગરે સહી રે, કરતો પુરૂરવા સુત રાજ્ય;
 આવા ઘણાંક ઘર મહાવિયા રે, તેને કે'વા મુનિ મહારાજ. ૪૬
- પણુ જેણે છંડાવિયાં રે, શોધી શાસ્ત્ર પુરાણ વિચાર;
 તેને પુર આણી કરી રે, ખેંચશે વૈતરણી નિર્ધાર. ૪૭
- છતિ માર્કંડેય પુરાણમાં રે, પ્રાકૃતે વશાનુક્રમ નામ;
 એકાદશાધિકશતતમો રે, અધ્યાય થયો મહાધામ. ૪૮

વર્ણણ.

- મહાધામ ક્રૌંઢકિ સુણ્ય તું, આગળ કરે વિસ્તાર રે;
 મનુસુતકેરા ગુણગણકેરો, કોઈ ન પામે પાર રે. ૪૯

કડબું ૧૮૨ મું.

રાગ મારની દેશી ફેર.

- માર્કંડેય કહે ક્રૌંઢકિ તુય રે, સુણ્ય સર્વે કથા કહું હુંય રે;
 સપ્તમા મનુનો પૃથ્વ કુમાર રે, એકદા મૃગયાએ ગયો નિર્ધાર રે ૧

૪૧ સુધુમ્ન ઈ૦—સુધુમ્ન સ્ત્રીરૂપમાં છતાં જે પુરૂરવા પુત્ર થયો હતો તેને કાંઈ ભાગ મળ્યો નહિ, એ બાવ ૪૮ વશાનુક્રમ—રાજાઓના વંશનો અનુક્રમ.

- વનમાં અટાણ કચું અપાર રે, પણ કંઈ મળ્યો નહિ શિકાર રે; ૨
- ભમતો ભમતો ગયો તે જાણ રે, મનુષ્યવિનાના વને નિર્વાણ રે.
- તે વેરાન વનમાં ભટકી ભટકી રે, યાકચો પાકચો ને રહ્યા અટકી રે; ૩
- કિંતુ મૃગાદિક લાખ્યાં નવ હાથ રે, ઘણો તમ થયો સંજ્ઞાનાથ રે.
- શુધા તૃપાથી વ્યાકુળ કાય રે, અહીં તહીં અથડાઈ ગોથાં ખાય રે; ૪
- એવામાં તેણે જોઈ ત્યાંડી રે, અગ્નિહોત્રની હોમધેનુ જ્યાંહી રે.
- કામદુધાસમી મહાસુંદર રે, અરધી દ્રુમ પૂઠે ઢંકાઈ મહાવર રે; ૫
- અરધી દેખાતી હતી તે ઘેનુ રે, કંઈક વરાહરૂપ દેખાતું તેનું રે.
- તે પૃથ્વે જોઈ જોણી વાર રે, જાણ સંધાન કર્યું નિરધાર રે; ૬
- માથું ત્રિષોન્મિષમાં તેણે રે, જઈ અંત મુરલિ હણી જોણે રે.
- જાણે ભેદાયું હૃદય તેનું રે, પડ્યું પૃથ્વી પર કલેવર એનું રે; ૭
- જોઈ રક્ષક ગોપ જે હુતો રે, તેના મનમાં ભય અતિ ખુલ્યો રે,
- છાનામાનો ગયો તે નાશી રે, જઈ દિગ્મુતની કરી અતિ હાશી રે; ૮
- તારી હોમધેનુને મારી નાખી રે, જાણ તારી અમે અતિ ભાખી રે.
- પણ માન્યુ નવ કંઈ લેશ રે, એવો કોઈ મહામોટા નરેશ રે; ૯
- તે અગ્નિહોત્રી ના'તો ઘેર ત્યારે રે, સુત જાણ્યો મન વિચારે રે.
- મહાબ્રહ્મચારી તપસ્વી તેહ રે, ગયો ગોપવચન ધરી સંદેહ રે; ૧૦
- તે હોમધેનુ સ્વપિતાકેરી રે, જોઈ તરફડતી ન અનેરી રે.
- તત્કાળ ક્રોધામર્ષ તેને વ્યાખ્યા રે, કયે મૂઠે આ ધર્મ ઉચાખ્યા રે; ૧૧
- પરિસ્વેદનાં પાણીપડે રે, મલિન નેત્રેથી અગ્નિ પડે રે.
- યવો જાળવલ્યમાન અગ્નિ રૂપે રે, સહુ નાખી દીધું ડાહ્યાપણ રૂપે રે; ૧૨
- એવો જોઈ ક્રોધી મહાવિષ્ણુ રે, તેને પૃથ્વિ નમિયો શિષ્ય રે.

૩ સંજ્ઞાનાથ—પૃથ્વિ. ૬ ત્રિષોન્મિષમાં—આખા મીંચીને ઉધાડ્યા
જે ટલી વારમાં. ૧૦ ન ઇ—અનેરી (બીજી) નહિ—પોતાનીજ. ૧૨
પરિસ્વેદ—પરસેવો.

- દિવ્યદેવ કરો કૃપાય રે, બૃહ્યે હણાઈ તમારી ગાય રે;
 બાહ્યવ્યે સાંભળ્યું નહિ તે વેણુ રે, માન્યું કહું સર્વે નૃપનું કે'ણુ રે. ૧૩
 પ્રપદ્ર પાણુ ક્રોધાક્રાંત થાતો રે, શું આ મુનિ નથી લજ્જતો રે;
 મુને ક્રુધાતુર ન જીએ એહ રે, એમ જરજડતો મનમાં તેહ રે. ૧૪
 પછે બોલ્યો આહનપણે ચતુર રે, શૂદ્ર પેર ક્રોધ ધરો શું મહાવર રે;
 ઉત્તમ કુળમાં થયા ઉત્પન્ન રે, ક્યમ શૂદ્ર જેવો ક્રોધ ધરો મહામનરે. ૧૫
 તમે જેવો ધરોછો ક્રોધ રે, તેવો ક્ષત્રી વૈશ્ય ન ધારે બોધ રે;
 દિવ્યું બ્રહ્મણ ક્ષમા ગુણુ રે, શે પરવારવા બેઠા પુણ્ય રે. ૧૬
 માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ મુનિ રે, એવું વધા અપરાધી રાજા અગુણી રે;
 એમ ક્યો રાજાએ તિરસ્કાર રે, જે સહી રાક્યા ન દિવ્યકુમાર રે. ૧૭
 દીધો દુરાત્મા રાયને શાપ રે, તુ શૂદ્ર થઈ જાજે આપ રે;
 મારી તે' મારા ગુરૂની ગાય રે, વળી કહું બીજું શું શું થાય રે. ૧૮
 તે' વેદાધ્યયન કર્યું હોય જેહ રે, તે નાશ થાઓ સહુ નિઃસંદેહ રે;
 એ રીતે શાપ પામેલો રાય રે, તેણે અતિ દુઃખ પામ્યો મહાકાય રે. ૧૯
 ક્રોધ વ્યાખ્યા તેના અંગમાંય રે, સામે શાપ દેવા લીધું જળ ન્યાંય રે;
 પેલા બ્રહ્મપુત્રે રાજાનો નાશ રે, કરવા કરિયો ક્રોધ પ્રકાશ રે. ૨૦
 એવામાં અગ્નિહોત્રી ઉતાવળો આગ્યો રે, જેહ તે દિવ્યનો પિતા કા'વ્યો રે;
 તેણે આવી સુતને વાર્યો સાર રે, હે પુત્ર ક્ષમા ક્ષમા આ વાર રે. ૨૧
 દિવ્યને શાંતિના ગુણુ જેહ રે, ઇહ પરલોકે તારે તેહ રે;
 ક્રોધ તપનો કરે છે નાશ રે, એ આયુષ્વહર્તા છે સર્વ પ્રકાશ રે. ૨૨
 થાય નાશ ક્રોધોકેરૂં જ્ઞાન રે, ક્રોધીઅર્થશ્રેય થાયે મહાન રે;
 ક્રોધી પુરૂષ જે કે'વાય રે, ધર્મર્થ કામ ન તેથી ત્રે'વાય રે. ૨૩
 પુરૂષાર્થ સિદ્ધિ કરાય ન તેથી રે, મુલહું થાય ઉલટું એથી રે;

જાણી જોઈ જો રાજાએ સાર રે, ગોહત્યા કરી હોયે નિર્ધાર રે. ૨૪
 તદપિ આત્માનું હિત વિચારી રે, તેન શાપ ન દેવો ધારી રે;
 કરવી દયા તેના પર અપાર રે, હું સર્વે સત્ય કહું આ વાર રે. ૨૫
 એવા રાયને દેવો જે શાપ રે, તે ક્યમ ચોગ્ય ગણાયે બાપ રે !
 એનું મન નિર્દોષ અતિ જાણુ રે, સ્વહિત ઇચ્છી નડે બીજાને પ્રમાણુ રે. ૨૬
 તેવા મૂઠ જનપર દયા કરતા રે, સુત છે એવી મહાવરતા રે;
 જો જ્ઞાની થઈ અજાણુ કરેલા રે, અપરાધ પર દંડ ધરતા મરેલા રે. ૨૭
 એવા જ્ઞાની કરતાં હું માનું સાર રે, સહસ્રાવધિ અજ્ઞાની શુભ વિચાર રે;
 હે સુત તારે આ નૃપને શાપ રે, દેવો ઘટતો નથી મારા બાપ રે. ૨૮
 સ્વકર્મે કરી એ ગાય રે, મૃત્યુ સંકટે આવી પડી મહાકાય રે;
 માર્કિંડેય કહે પૃથક્ક્ર સુણી આમ રે, મુનિપુત્રને મસ્તક નમાવતો સ્વામ રે. ૨૯
 કરી પ્રણામ પૂરેપૂરો રે, અતિચિલાવ ન રાખ્યો અધૂરો રે;
 થયો અજાણુ ગોવધ સાર રે, માટે દયા કરો મુનિકુમાર રે. ૩૦
 મેં વરાહકેરી ત્રાંતિએ લાઇ રે, હણી હોમધેનુ સુખદાઈ રે;
 કર્યો અવધ્યનો અજાણુ ઘાત રે, માટે કૃપા કરો મુનિસન્ન સાંક્ષાત રે. ૩૧
 નષિસુત કહે પૃથક્ક્ર રાજન રે, જન્મારંભથી જાણું ન અસત્ય વચન રે;
 કદા તેણે ન બોલું હુંય રે, સર્વે સાંભળજે નૃપ તુંય રે. ૩૨
 એમ હોવાથી નિર્વાણુ રે, મારો ક્રોધ મિથ્યા ન થાય પ્રમાણુ રે;
 કિંતુ મેં દઈ દીધો જે શાપ રે, તેનું રજ આણું થાય ન માપ રે. ૩૩
 અન્ય શાપ દેવાની કરતો હુંય રે, સર્વ સજાઈ સમજ તુંય રે;
 તે હવે નહિ દજ શાપ અન્ય રે, એમ કહી ચાલવા માંડ્યો મહાધન્ય રે. ૩૪
 પિતા પુત્રને લેઈ સાથ રે, ગયો આશ્રમે ઝાલો હાથ રે;

૨૬ સ્વહિત ઇ—જેઓ પોતાનું હિત ઇચ્છીને બીજાને નડે છે તેવા ઉપર પણ દયા કરવી ઇત્યાદિ. ૨૭ મી કડી સાથે અન્વય. ૨૭ મહાવરતા—મેઘા પુરોણું સારાપણું.

પૃષ્ઠે કર્યો અતિ પ્રણામ રે, પણ તેનું ઉઘડાવ્યું ન તેણે નામ રે. ૩૫
 પિતા પુત્ર ગયા પૂઠે જાણુ રે, પૃષ્ઠ નૃપ શૂદ્રપણું પામ્યો પ્રમાણુ રે;
 તેને થઇ ચિંતા અપરમપાર રે, પુરાણી કરજો કારણુના વિચાર રે. ૩૬
 જો લાગે શૂદ્રપણાની મોટી વાત રે, તો નવ તેના અન્નની કરશો ખ્યાત રે;
 મોદકને અન્નવડે રહે માણુ રે, માતઃકાળે ઉભય વસ્તુ સમાન રે. ૩૭
 એમ પ્રત્યક્ષ જોઇ દાષ રે, કેમ મૂઢમતિ ન થાય સંતોષ રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ રે, પૃષ્ઠોપાખ્યાને પ્રમાણુ રે. ૩૮
 દ્વાદશાધિકશતતત્ત્વોધ્યાય રે, દિન ગુણગણ મનુવંશના ગાય રે.

વલણુ.

ગુણગણ ગાયે મનુવંશના, દિન યથામતિએ આંહી રે
 મેમાનદ પ્રભુ કૃપા કરે તો, અતિ આનંદ મન માંહી રે. ૩૯

—o*o—

નાભાગચરિત્ર.

કંકુ ૧૮૩ મું.

રાગ માઝની ચાલ.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ કરો કૃપાય, નમન કરું ભારતી;
 કરું મનોમય પૂજા કરી પ્રણામ, ઉતારું આઈ આરતી. ૧
 શરણાગતની કરવી સાથ, વેદ એમ વહી ગયા;
 માટે આઈ ધરું હું મામ, કૃતારથ ઘણા થયા. ૨
 કાલિદાસને થઇ પ્રસન્ન, સર્વવશ તેણે કહ્યો;

૩૫ પણ ધ૦—૫ કાણુ છે તે પણ તેને પૂછ્યું નહિ.

યયો મુજને તે અભિલાષ, અધૂરો ન જોઈએ રહ્યો.	૩
શશિનો અતિશે મકારા, જોઈ તારા બાંખા પડે;	
પણ નવ નિવૃત્તિ પામે તેહ, સ્વપ્રકારા સ્વપ્રકારવડે.	૪
એ દષ્ટાંતે બાણજી સર્વ, રંચ ફર નથી કંઈ;	
યથામતિએ ગુણગણ ગાઈ, આઈ સાધ્ય કરો સહી.	૫
નમું કવિ સર્વને હું, નમું સહુ દેવને;	
કઈ હરિ ભકતને મણામ, સાધું સમ્યક્ સેવને.	૬
કહે માર્કંડેય મુનિ જ્યાંય, કૈાબુકિ સાંભળે;	
સૂર્યવંશ સુણે સુખદાય, માયશ્વિતપૂર પરજળે.	૭
કૃષ્ણપુત્ર કૃષ્ણ કે'વાય, મહારૂર સિરોમણિ;	
જેની સંખ્યા સાતસેં થાય, વંશાવળી બંધ ન ગણી.	૮
એવો થયો તેનો વિસ્તાર, વર્ણનીય સર્વ હતા;	
તેમાંથી જે જે જને રૂચ્યા બાણ, કર્યા તેણે તે તો છતાં.	૯
એમાંનું મારે કરવાનું નથી કાય, પડ્યે પંથે ચાલવું;	
વર્ણવું દિધેના વંશ આંધ, રહ્યું માર્કંડેય પ્રમાણે માર્ણવું.	૧૦
દિધેના મહાપ્રતાપી પુત્ર, નાભાગ નામનો;	
ભણિયો ચારે વેદ પ્રમાણ, શૂરો સર્વ ધામનો.	૧૧
અશ્વ વિદ્યામાં એકકો તેહ, નહિ કોઈ તેના સખો;	
કર્યા તેણે વેશી વશ નિર્ધાર, શ્રોતા ભાવે સુણો તમો.	૧૨
જોઈ સુત પરાક્રમ અપાર, પિતા પ્રસન્ન થતો;	
યશો હઠિલો એવો વે'મ, વારંવાર તે પ્રતિ જતો.	૧૩

૪ કાલિદાસે સૂર્ય વંશનું (રઘુવંશ મહાકાવ્ય રૂપે) વર્ણન કર્યું છે અને તમે (પ્રેમાનંદ) પણ તેજ વર્ણવો છો ત્યારે તમે શું તેની બરોબરના છો? એમ કાંઈ શંકા કરે તેના ખુલાસા માટે સવિનય કહે છે. શશિનો ૪૦—૨૫૪ છે.

અરિમત્યે કરવુ એમ, એ કૃત્ય સાચા ચૂરનું;	
હઠિલાપણાનો ને અવગુણ, તે થશે ગુણ પૂરનું.	૧૪
કહ્યું પિતાએ તેને એક દિન, સુદર સ્ત્રી સુત પસે;	
નાભાગ બોલ્યો નહિ કાંઈ બોલ, થયો ઉઠી ત્યાંથી પસે.	૧૫
જાણી રાય થોડે દિને વાત, મનગમતી પત્ની મળે;	
ત્યારે એ પરણશે મળ્યાત, અન્યથુ હેયું નવ હળે.	૧૬
નાભાગકેરો સર્વ સ્વભાવ, પિતાની જાણમા,	
તેથી તે બોલિયો નવ કાંઈ, રખે તૂટે તાણમા.	૧૭
એવામા એક દિનને સમાજેગ, નાભાગ નીકળ્યો પ્રેર;	
એક વૈશ્ય મદિરનીમાય, નારી જોઈ તેહ શરે.	૧૮
જાણે બારી પાડી અગ્રની માય, વિદ્યુત બેઠી આવી;	
કે રાચી ઈન્દ્ર તણ આવી સાર, કે ઉમા લક્ષ્મી કા'વી.	૧૯
પામલોચનાના કટાક્ષ, જોઈ તહિત નબે રહી;	
ભૂકુટિ કુટિલ કમાન, ઉપમા ધનુ વ્યર્થ કહી.	૨૦
મૃગનયની કેમ કંવાય, જોઈ આરૂ ચક્ષને,	
ખજન ઉપમા કેમ અપાય, અપર્જતા ભૂત્રાવે દક્ષને.	૨૧
કહું કીરનાસિકા કપી પેર, રક્ત ને નીચી ઘણી,	
જેના જેવી ન કાંઈ જાણાય, તેહ ક્યમ જાયે જાણી.	૨૨
અધર જોઈને નિંદે સર્વ, મવાળી મહાબળી;	
બિખડળની ગણના ન જાણાય, રહી રેખ ઉભય મગી	૨૩
આરૂ ચિ છુક ચતુરાનું જેહ, અનુપમ હકપચી;	
ભાળ વિશાળ સૂર્ય સમાન, રહ્યા ॥ છુક કે હાર લચી.	૨૪
ચ દ્રમણિના કેટલા હાર, તેણે નીર નીકળી;	

- ખે નગ પાસે વનસ્પતિ કરી ઉત્પન્ન, ઊગી ન ઊગી સાંભળી. ૨૫
 નહિ લીલો પીળો તેનો રંગ, બૂરો ને બુંખરો;
 તેહ જાણાયકે ન જાણાય, ખાંતે વસે ખરખરો. ૨૬
 તેહ પર્વત વધતા જાય, તેણે ભય બાળીને;
 કયો અંગમાં અતિ ઉત્પન્ન, મોહ મે'ર ટાળીને. ૨૭
 અણખેલી ઘેલી તેહ, પડતા પર્વત રાખવા;
 ધરી કુદેલની કાળા કંચુકી એક, જે દૈન્ય રહ્યું દાખવા. ૨૮
 અતિ સૂક્ષ્મ કટિનો ભાગ, ભાર ગુરૂ ઝીલે ઘણો;
 એવું અવનવું જ્યુ' ત્યાંહી, તે માર સહે કુદ્રધ ટોતણો. ૨૯
 હસ્ત અગુલિની ઉપમાય, ન અપાય કોઈને;
 જોઈ જાંધાને રબા જાણુ, રહે ભવોભવ રોઈને. ૩૦
 હારે પાદચક્રી મહાપદ્મ, પેસે જળ મધ્યે જઈ;
 અપી 'સર્નાગ મુદરી નાર, જાયે વાણીએ કયમ્ કહી. ૩૧
 તેવી નાભાગે જોઈ નાર, નારે જોયા તેહને;
 કે લાગ્યા કટાક્ષકેશં જાણુ, ઉપજ્યો મોહ દડને. ૩૨
 નાભાગે કહ્યું તુ ઉતર નાર, આલ્ય મે'લ માહરે;
 નારી કે' હુ પરસ્વાધીન, જુગો જુગ જાહરે. ૩૩
 એટલો વાત થઈ જે વાર, એવે તોડ ટોળે મળ્યા;
 જોઈ નગરશેઠને દ્વાર જપાળ, અઘોરિક જોવાને વળ્યા. ૩૪

૨૫ ચદ્રમણિ ઇ—ચદ્રના દર્શનથી ચદ્રકાત મણિમાંથી પાણી ઝમેછે એની કનિઓની કયની છે. આ સ્ત્રીના કઠગા ચદ્રકાત મણિના દાર હતા તેમાંથી તંના મુખચદ્રના દર્શનથી પાણી વળુ અન જે સ્તન રૂપી નગ(પર્વત) પાસે વનસ્પતિ (રેમાવળી) જે ઉગી કે ન ઉગી—આછી સામળા છે, તેવી ઉત્પન્ન કરી. રૂકષ અને હિત્રેક્ષા ૨૬ પર્વતનો રંગ વર્ણ છે નહિ ઇ—સ્પષ્ટ છે. ૨૭ કયો—ભય ઉત્પન્ન કયો (તે પડી જાય કે શુ અંવા) મેર-મેર (મોહ રૂપી). ૨૯ કુદ્રધટી—ધુધરીઓ. ૩૦ રબા—કેળ.

નાભાગે વિચારી વાત, કારજ કથળી જશે,	
અતનુએ આકર્ષ્યું ચિત્ત, હસારત અહીંઆ થશે.	૩૫
એમ વિચારી મૂક્યો નિ શ્વાસ, હવા હુ શુ ય કરે;	
આવે નારી કેઇ પેર ઘેર, એવું ધ્યાન માને શુ ય ધરે.	૩૬
નવ સૂએ એક ઉપાય કન્યા નવ થાયે પરી,	
લોકમેદિની મળે અપાર, તે કરે વાતો કાન ધરી	૩૭
એવે મુઝી રાયને એક વાત, જાઉં એના પિતર કને;	
માગુ મારે માટે કન્યાય, જે ના નવ કહે મને	૩૮
બીજો સૂઝ્યો ન એક ઉપાય, તદ્દ તેણે તેમ કર્યું;	
જઇ નગરશેઠને મળિયો તેહ, વેણ તેણે શુ ઉચર્યું.	૨૯

વલણ.

વેણ તેણે શુ ઉચર્યું, તે કહુ યથામતિ હુ ય રે,	
માર્કડય કહે હે કોબુકિ, મુણ્ય એકે ચિતે તુ ય રે	૪૦

કડવું ૧૮૪ મું.

રાગ સારંગી દેશી

વાત વિચારી પૈશ્યની પાસે, નાભાગ જાતો જાણુ રે,	
કામે કરી જેની કાયા ક પી રહી, પૂર્ણ વેશાયસો પચખાણુ રે	૧
શેઠ ક્યહા છે શેઠ ક્યહા છે, એમ વદતો મુખ વાણુ રે,	"
તેના અત પુરમા ગયો તે પેશી, મળ્યો વણિકને નિર્વાણુ રે	૨
રાયસુતને ઘેર આવેલો જોઇ, અતિ કયો આદરસત્કાર રે,	
પછે હસ્ત જોડી ઉભો રહ્યો સન્મુખ, કાઇ આજ્ઞા કરો આવાર રે	૩
નાભાગ કે' તારી જે પુત્રી, તે મુજને પરણાવ્ય રે,	

- એટલું હિત કરી તુ મારું, ભાવ ભલો ભજવ્ય રે. ૪
- વૈશ્ય વિચાર્યું કામે કરી આની, મનોવૃત્તિ નથી હાથ રે;
- જે તેનું મન દૂભાએ તો, દૂભાએ દિધ નરનાથ રે. ૫
- એમ ભયકેશ ભણુકાર તેને, ચોદિશ વાગવા લાગ્યા રે;
- મુખના દિન વણિકે મનથી, તે દિન તો ત્યાગ્યા રે. ૬
- ડાહી માનો દિકરો તે કા'વે, બાળ્યો વિચારી વાત રે;
- હસ્ત જોડી વિનયપૂર્વક કે', અહો રાજપુત્ર તમે મળ્યાત રે. ૭
- તમારા પિતા પૃથ્વીપતિ કા'વે, વળી યશો દેવ તમે તેવા રે;
- તમે મહારાજ પૃથ્વીપતિ કા'વો, અમે ર'ક વણિક લેખામાં કે'વા રે. ૮
- તમારા સેવક થઈ અમે આપું, કર જેવો તમે ભાજો રે;
- તમારી અમારી સમાનતા ક્યાંહી, લોક નિંદે તમે ક્યો શાજો રે. ૯
- અમારી તમારી સમાનતા નહિ, તો મ્થમ વિચાર સૂઝ્યો એવો રે;
- સમેવડિયાશુ સબંધ કરવો, જે લા'વો લાજેણા લેવો રે. ૧૦
- આ વાત આપને કેમ રૂચે તે, હું જાણું નહિ તલભાર રે;
- એમ કહી હસ્ત જોડી તે ભલો, નાભાગને નમી વારંવાર રે. ૧૧
- રાજકુંવર કે' વૈશ્ય સાબજો, જે તમે જાણાવી વાત રે;
- નરદહની સમતા કરી કામે, વળી મોહાદિકે મળ્યાત રે. ૧૨
- તોયે કાળ પ્રાપ્ત થયેથી જાણો, કામાદિક નરદહે જોડાય રે;
- એમ થાય ત્યારે તેના કે, તેનાથી ભિન્ન જાતિમાય રે. ૧૩
- જે ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીજાતિ, તેમના કામાદિકે પરસ્પર જાણુ રે;
- ઉપકાર કરનાર થઈ પડે છે, એવું મતિમાન વદી ગયા મમાણુ રે. ૧૪
- એ પેરે કાળે કરી જાણો, અચોગ્ય પદારથ થાય ચોગ્ય રે;

૧૨ નરદહ ઈ—અર્થાત્ કામ, મોહ, વગેરે વિકારો સર્વને સમાન છે માટે મનુષ્ય દેહરૂપે તો સર્વે સમાન છે.

- ચોગ્ય પદાર્થ અચોગ્યતાને પામે, અભોગ્ય પદાર્થ થાય ભોગ્ય રે. ૧૫
- એ પેરે વિચાર કરતાં, દર્શે ચોગ્યાચોગ્યતા કાળાંધ્રીન રે;
- ધમ્મિત ભોજન પાનથકી ને, શરીર અતિશે થાય પીન રે. ૧૬
- તેહ શરીર કાળે કરી જાણો, તેવાં ન તેવાં ભોજનાદિકે પ્રમાણ રે;
- શુષ્ક થઇ જતાં જોઇએ જાતે, તમે સર્વ વાતમાં છો સુખાણ રે. ૧૭
- એ પેરે સમજ સહુ સાચું, જે તમારી પુત્રી કાંવે રે;
- તે અતિશે મુજને મિથ છે માટે, અર્પતાં અડચણ નવ આવે રે. ૧૮
- જે તારી પુત્રી તું નહિ આપે તો, આ જો કાયા મારી કપે રે;
- અધુના કામાગ્નિએ બળી જશે તે, લાગ્યુ ચિત્ત કન્યાકુસુમ ચપે રે. ૧૯
- વૈશ્ય વિચારી વળી વધો વાણી, અમે છીએ પરસ્વાધીન નાભાગ રે;
- તું કહીશ કોના તો તે ગણી બતાવું, નૃપ ન્યાતિતણા મહાભાગ રે. ૨૦
- એ બંધનમાં અમે છુ જેવા, તેવા તમે છો પરતંત્ર રે;
- માટે એક ઉપાય કરો તમે આજે, જેમ ઉભય યદ્યએ સ્વતંત્ર રે. ૨૧
- આપના પિતાની આજ્ઞા લાવો જઇ, એટલે હું પુત્રી પરણાવું મારી રે;
- એમ વદી હસ્ત જોડી તે ઊભો, વળી નાભાગે વાત વિચારી રે. ૨૨
- રાજપુત્ર કહે વૈશ્યને ત્યારે, ગુરુઆજ્ઞામાં વર્તનાર જેહ રે;
- સર્વ કાર્યમાં ગુરુઆજ્ઞા લેવી, એ વાત છે નિઃસંદ્ધ રે. ૨૩
- કિંતુ આવા કાર્યમાં ગુરુ જનને કાંઈ, બોલવા જેવું નથી હોતું રે;
- કામદેવની કથા ક્યાંહાં ને, ક્યાંહાં ગુરુજન સેવા જો તુ રે. ૨૪
- એ પરસ્પરનો મેળ ન બેસે, પૂછવા ન જવાય એહ રે.
- જે પૂછવા જેવું હશે તેમને તે, પૂછીયું જઈ તેહ રે. ૨૫
- વૈશ્ય કહે સાચું કહો સ્વામી, આપને કામકથાની છે વાત રે;
- માટે તેમને ન પૂછશો! તમે કાંઈ, હું કરીશ તમ પિતાકને વિખ્યાત રે. ૨૬
- એતું કારણ છે એવું કંપર જ, મારે કંઈ નથી કામકથાની વાત રે;

- તેણે કરી મારે પૂછવું જાઈએ, એ સર્વ મેં સત્ય કહ્યું સાક્ષાત રે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે સાંભળી એવું તે, નિરૂત્તર થયો ત્યાંય રે;
- કામ જઈ ક્રોધ વશ્યો કાયામાં, વળી ઘણું અમુઝાયો મનમાંય રે. ૨૮
- વૈશ્ય સુતાને આજ્ઞા કરી જઈ, જ્યમ ત્યમ એને પાછો વાળ રે;
- પુરપતિને કહીશું સર્વે, અધુના આ સાલને ટાળ રે. ૨૯
- વૈશ્યપુત્રી રાયસુતને કે'તી, ક્રોધ કરો શું આમ રે;
- હતાવળે આંખા નવ પાકે, ધરો મનમાં મોટી મામ રે; ૩૦
- વળી કટાક્ષમાં કહ્યું કામિનીએ, તું થઈ ચૂક્યો મારો સ્વામ રે;
- અધુના લોક મળ્યા છે દોળે, માટે જાઓ જાઓ તમારે ધામ રે. ૩૧
- મહાહુકિલા હોય તથાપિ, થાય કામથી કામિનીના દાસ રે;
- પાળેલા મર્ડેટપેરે નાચે છે, એવું મોહું કામ ધામ રે! ૩૨
- વૈશ્યને પ્રણામ કરીને વળિયો, નીકળ્યો મંદિરમાંથી બહાર રે;
- લોક અરાપરા થઈ જતા, વાત વાચે આલી પુર મોઝાર રે. ૩૩
- રાજકુવર મંદિરમાં જાતો, પકતી એવે રાત રે;
- કારમાં કામ બાણુ તોઈ આવ્યો, કામીના કરવા ઘાત રે. ૩૪
- કંઈ હૃદય વિષે કંઈ અક્ષવિષે, માર્યાં કર્ણમાં બાણુ રે;
- ગુહ્ય સ્થળનાં પુરાણી ગાણાવે, દિજજન જાણે ન એનું પ્રમાણુ રે. ૩૫
- એમ તલપાપડ નૃપનો સુત કીધો, કામે તાલાવેલી લગાડી રે;
- પ્રભાત પ્રભાત ઝંખ્યા કરે તે, ફરે સેજની અગાડી પછાડી રે. ૩૬
- એવા દુઃખમાં તેની રાત ગઈ સહુ, એવે થાતો પ્રભાત રે;
- વૈશ્ય મળ્યો જઈ રાયને પે'લો, તેહ સર્વ વિસ્તારું હું વાત રે. ૩૭

વલણુ.

- વિસ્તારું હું વાત વેગે, સુણો શ્રોતા વક્તા જન રે;
- રાજવલ્લોચન રામકૃપાએ, કહું નાભાગ ચરિત્ર પાવન રે. ૩૮

કડવું ૧૮૫ મું.

રાગ કેદારો.

માકંડેય કહે મુણ્ય મુનીશ, ગદ્ય દુષ્પરાત્રિ ન ઊખ્યો દીશ;
હવાં વસાવીશ કારજ થશે આપણું રે

૧

ઠાળ

આપણું કારજ થશે એમ, વિચારી દિષ્ટકુમાર;

રાયને મળવા ચાલિયો, તવ ત્યાં દીઠો વૈશ્ય તે વાર.

૨

તેમની થતી વાતો સાભળી, ઊભો રહ્યો તે બા'ર;

વૈશ્ય નમી નૃપને કહેતો, સુત તમારો ગુણુભંડાર.

૩

તે અજ્ઞાન એવી મારી સુતાનો, વિવાહ કરવા ધારે;

સર્વ વૃત્તાંત માંડી કહ્યું વળી, વદા કરવું શું નૃપ મારે.

૪

એ જ્ઞાત મુણી રાયે જદા, તેડાવિયા દિવસજન;

નાભાગનો સ્વભાવ તેને, હતો વિદિત ને સહુ કાજ.

૫

તેણે સત્વર આચાર્ય તેડિયા, ઋચીકાદિક મહાન;

નાભાગને પણ ત્યાંહી તેડ્યો, તે આવી બેઠો મતિમાન.

૬

પછે રાયે દિવસને સહુ, માંડી કહી થઈ વાત;

કૃપા કરી કહો ઋષિ સર્વે, હવાં કરવું શું મળ્યાત.

૭

ઋચીકાદિ ઋષિઓ વધા ત્યારે, જોઈ ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ;

હે રાજકુવર જો મીતિ તારી, હોય વૈશ્ય સુતાપર પ્રમાણ.

૮

તો તેમ કરતા બાધ નથી કંઈ, એ ધર્મ છે નાભાગ,

કિંતુ ન્યાયપૂર્વક થાય તો, કેવાય ધર્મ મહાભાગ.

૯

અભિષિકત થયેલા રાયકેરી, કોઈ સુતા સુદર હોય;

- તેની સાથે લગ્ન તારે, પૂર્વ કરવું સોય. ૧૦
- પછે વૈશ્યની સુતા જે છે, તે થઈ શકે તારી નાર;
- એ રીતે રાસો કહે છે, તું સુણ્ય ગુણભંડાર. ૧૧
- એમ આચરી વૈશ્ય સુતાની સાથે, તું ભોગવ્ય ભાવતા ભોગ;
- અન્યથા આચરણ કરતાં, જળવાય નહિ નૃપ જોગ. ૧૨
- ક્ષત્રિય જાતિની ઉત્તમતા જે, અન્યથાચરણે થાયે નાર;
- માટે એ પેર ધર્માચારી થઈને, પછે જાઓ વણિકકન્યા પાસ. ૧૩
- નાભાગ કે' એ વાત જોટી, હોય એક મેનમાં બેતરવાર ?
- મન એકમાં બે નાર કેઈ વિધ, વસે જુમુર સાર. ૧૪
- પાધરો છે મેમેકરો, નમ મુનિનરનાથ;
- એક સ્થળનો વાસી થાયે, ન જોડાય બીજા સાથ. ૧૫
- જોડાય જો બીજાથી તો, થાય પૂર્વકરો -હાસ;
- એમ કાણુ કાણુ વિરોધ આવે, એવો કર્યો ધર્મ ક્યાંથી પ્રકાશ ? ૧૬
- હવાં મુણુવી નવ વાત મારે, કોઈની તો આજ;
- એમ કહી તે નૃપ કનેથી, ઉઠી ગયો તણ કાજ. ૧૭
- મહામુનિને પિતાકરો, કર્યો વચન અનાદર ઘણો;
- પછે રીસાઈ ગયો મે'લમાં તે, ક્રોધાકાંત જાળ ન ભણ્યો. ૧૮
- તેને વાત એક ન બીકતે, કાંઈ થાય ન દઢ વિચાર;
- પછે મન સાથ નિશ્ચય કરી તે, નીકળ્યો ગૃહથી બા'ર. ૧૯
- ખડ્ગ લીધુ હાથમાં, કરી ઉઘાડું સાર;
- તે વૈશ્યને ઘેર ગયો આઝી, કર્યો મુજે આન ઉચ્ચાર. ૨૦

૧૦ અભિપિક્ત થયેલા — રાજ્યનો અભિષેક જેને થયો હોય

એવા. ૧૩ અન્યથાચરણે—જૂદા પ્રકારનું આચરણ કરવાથી. ૧૬ -હાસ

—ધટાડો.

- રાક્ષસવિવાહે કરી આ હું, વૈશ્યકન્યાને ગ્રહું;
જેનું બળ હોય તે દર્શાવી ગુજને, આને છોડાવજે મુખે કહું. ૨૧
- એ વાત સાંભળી રાજદારથી, વણિક આલ્યો ધસમશયો;
ખડગકરમાં ધરી કન્યા, જોઇ ભય તેને વશ્યો. ૨૨
- વણિક કહે કંઈ ધર્મ આચર, અધર્મી કાં થાય;
કન્યાકેરી ધનજ નહિ તેને, તુ લેઇ શે નૃપ જાય. ૨૩
- નાભાગ કે' રાક્ષસવિવાહે-કરી વડ કન્યા હુ ય;
એની ધનજ ન હોય તોય એ છે, ધર્મ સાલજ્ય તુ ય. ૨૪
- ઘણા ધર્મજ ભૂપતિએ, આચાર્યો એ પંથ;
તારી કન્યાએ તો ગણ્યો ગુજને, હે વૈશ્ય કોડીયો કંથ. ૨૫
- એમ કહી તે આલી નીકળ્યો, ગયો પુરથી બાર;
રમ્ય ઉદ્યાને જઇ ઊતર્યો, સાથે લેઇ નૌતમ નાર. ૨૬
- ત્રેમપ્રીતિ ઉજયકેરી, મંદમતિથી શુ વર્ણ્યાય
મહામનહર મદિર વિષે તે, જોઇ અન્યેન્ય સુખી થાય. ૨૭
- હવાં સે વણિકકન્યાતણા પિતા, જોઇ એણે જાત;
ચોકારકરતો ગયો દાડી, જ્યા હતો દિષ્ટ નૃપ પ્રખ્યાત. ૨૮
- હે મહારાજ વૈશ્ય હું શરણ આલ્યો, ગારૂ કરો રક્ષણ આજ,
મારી સુતાને લેઇ ગયો નાશી, તમ સુત નાભાગ હે મહારાજ. ૨૯
- હસ્તમાંહે ખડગ ધરિયુ, કરી ઉઘાડું જાણું;
હું વડ રાક્ષસવિવાહે એમ, વારંવાર વદિયો વાણું. ૩૦
- બળ હોય તે મૂકાવી જાયે, કન્યા ગ્રહી મે હાથ;
અમે વણિક શુ કરીએ કહો, રહીએ શરણ ભૂમિનાથ. ૩૧
- ધર્મરાજ્યમાં અધર્મ આવો, વણિક ઉપર થાય;
સુતા સતી હરી જાય મારી, નૃપ ગુણ તમારા કોણે ગાય. ૩૨
- તમારા સુતને આપવા હું, કન્યા કરત તૈયાર,

- મેં ના નથી કહી આપ પાસે, આ તો બરબેરીનો વ્યાપાર. ૩૩
- હાય શું કરું હું ક્યમ રહું હું, ક્યાં વસુ દીનદયાળ;
- મારી સુતા લેઈ સટકી ગયો ક'ઈ, એમ કહી રૂદ્રન કરે તે કાળ. ૩૪
- દિધને અતિ કોપ અઢિયો, અરે મુત ચ કાળ;
- શુ નગરશેઠની હરી તેં, જોઈ સુંદરાંગી બાળ. ૩૫
- વચન માઈ માન્યુ નહિ તેં, નવ ધર્મ ધાર્યો ધ્યાન;
- કરી સેનાપતિને આગન્યા, સહુ સેન કરે સાવધાન. ૩૬
- ધર્મદૂષક નાભાગને જઈ, હજો જોતા માંય;
- એ મારો પુત્ર એવુ જે વિચારે, તેને હજુ હું આંય. ૩૭
- નૃપની આજ્ઞા સાંભળી, મહાકોપવાળી જેહ;
- સેન સજ કરી સેનપતિ જે. અઢ્યો કુવર પર તેહ. ૩૮
- અસહ્ય હસિત અશ્વ અઢિયા, પાળાતણો નહિ પાર;
- નાભાગને એક મારવો, તેમા શા વેદ ભણુવા સાર. ૩૯
- ઉત્સાહ એવો સર્વને, કડીધીન ગરજ નાળત ત્યાંય;
- શસ્ત્ર સાહી સુભટ થઈને, ગયુ સેન કુંવર ન્યાય. ૪૦
- ઉદ્યાનને રોકી રહ્યું તે, કરી અસ્ત્ર શસ્ત્રના ચળકાટ;
- હાં મારીએ મંહારીએ, ઘડે વિવિધ એવા ઘાટ. ૪૧
- કામ રૂપ લેઈ કામિનીસહ, કરતો વિહાર;
- તેણે સેન જોઈ સામટી, વળી ધરો ધરોતણા ઉચ્ચાર ૪૨
- પંતનીને કે' બેશ તુ અહીં, હુ જોઉં આવે કોણ;
- મારી સાથે યુધ્ધ કરવા, કોણ ધરે ઈચ્છા જોણ. ૪૩
- એમ કહીને બાણ લીધુ, કર્યો ગર્જને સિહનાદ;
- તવ સેનાપતિએ રાખ પૂર્યો, વળા કર્યો સૈનિકે શરવો માદ. ૪૪
- સેનાપતિ કે' મઠ તું, થયો અધર્મી દુષ્ટ;
- આણુ ન માની પિતાકેરી, તો કર્યુ યુધ્ધે મને સંતુષ્ટ. ૪૫

ક્ષત્રિય જાતિ તજી તેં તો, થયો વૈશ્ય જાતે તુય;	
તેણે યુધ્ધ રીતિ જાલિયો તું, કહું આમું શુંય.	૪૬
એમ કહીને બાણ તાણ્યું, હાણ કરવા કાજ;	
નાભાગ મન વિચારતો, મારે કથાળવુ નવ કાજ.	૪૭
મુજ પિતાકેસ સૈન્યને, વા સૈન્યપતિને હુંય;	
હજું તેમાં પરાક્રમ કશું, શૂરત્વ એમાં શુય.	૪૮
અસ્ત્રવિદ્યા શિખીઓ હું, ગુરૂ પાસે જોહ;	
આજ કહું ઉપયોગ તેનો, જ્યમ કોની હણાએ નવ દેહ.	૪૯
એમ વિચારી મોહાસ લીધુ, નૃપકુ વરે નિર્વાણ;	
તે મત્ર યુક્ત કરી મારું, સત્વર મોહ્યા સહુના માણ.	૫૦
સેનાપતિ ને સૈન્ય સઘણ, હય હસ્તિ રથ વિશાળ;	
સાથા ભાથી રથી મોહ્યા, સહુ પડયા ભૂમિમાં તતકાળ.	૫૧
એમ વિજ્ય કરીને અવિચો તે, વૈશ્યકન્યા પાસે;	
વરાંગીશુ ભહાર કરતો, વિધવિધ હાસવિલાસે.	૫૨
પડયું સેન એવી વારતા, દિષ્ટ નૃપે સુણી કાન;	
વૈશ્ય હાથવરાળ કરતો, અધર્મનો જ્ય થશે રાજન.	૫૩
હવાં કેમ વસશું પુર તારે, શું કરીશું નરદેવ;	
તેની આસનાવાસના કરી રાય ચઢિયો, સુત ઉપરે તતખેવ.	૫૪
અસ ખ્ય સેના સાથ લાંધી, ધર્મ કૃતાંત કોપ સ્વરૂપ;	
હાં હજું સુતને વાર સી છે, એમ ચાલ્યો વદતો જૂપ.	૫૫
એની વાત કંઈ સુણવી નહિ, હણતાં ન કરવી વાર;	
એમ વદી સહુ સેન સોંઠો, નૃપ આવિચો ઉઘાન મોઝાર.	૫૬

પર વરાંગી—સુદરો ૫૫ કૃતાંત કોપ સ્વરૂપ—પ્રાણી માનનો અત કર-
નારા કાળના જોઈ કોધવાળુ સ્વરૂપ

- નાભાગે મનમાં વિચાર્યું, આવ્યા પિતા કરવા સંગ્રામ;
સકળ સૈન્ય તેમની સાથ છે, મુજપર ધર્મો ક્રોધ ઉદ્દામ. ૫૭
- અધર્માચારી હું થયો તેણે, ચઢ્યો પિતાને ક્રોધ;
મુજશું યુદ્ધ કરવા આવ્યા ને, મેં ગ્રહો ન એમના બોધ. ૫૮
- ચિંતા નહિ કરી વાતની, કરવું યુદ્ધ. મારે આજ;
ક્ષત્રિયકેરો ધર્મ છે એ, ઘણા લઢયા પુત્રમહારાજ. ૫૯
- એમ કહી તેણે બાણ મૂક્યાં, ઉભય એકીવાર;
તેણે દિષ્ટને જઈ કર્યો ઝટ, પાચેપડી નમસ્કાર. ૬૦
- તે કરા ઉપર નવ તેણે, લક્ષ્ય દીધું બાણ;
નાભાગકેરો માણ લેવા, ઝટ મારિયું એક બાણ. ૬૧
- કે અસંખ્યાત શરવૃષ્ટિ થાતી, નાભાગપર નિરવાણ;
તે અસ્ત્રને અસ્ત્રે સમાવે, નાભાગસુત સુબાણ. ૬૨
- વળી મોહાસ્ત્ર મૂકી અન્યને, મોહ પ્રગટાવિયો તે કાળ;
દિષ્ટે અસ્ત્ર તે સંહર્ષ, વળી માર્યું બાણ એક કરાળ. ૬૩
- એમ મોહાસ્ત્રકેરો નાશ થાતાં, સહુ સેના ઊડી ત્યાંય;
સહુ મારો મારો ઉચ્ચરે મુખ, ઊભો નાભાગ એકલો જ્યાંય. ૬૪
- વળી તેણે મોહાસ્ત્ર મારી, સવાડી સેના સર્વ;
એક બાણથી પિતાકેરું, ધનુષ્ય કાપિયું કરી ગર્વ. ૬૫
- મંત્ર પ્રધાન પૂરા કર્યા, જે રણપડિત મહાન;
દિષ્ટે ધનુષ્ય બીજું ગ્રહ્યું, તે સુત કાપતો મતિમાન. ૬૬
- એમ અનેક તેણે ધનુષ્ય લીધાં, અનેક કાપિયાં નાભાગ;
ત્યાં પિતા કરતાં પુત્ર વાંધ્યા, રણાંગણ વિષે મહાભાગ. ૬૭
- સમય એવો જોઈને, આકાશમાંથી મુનિદેવ;

- હારી ગયા ઘેર તે ચાલી, એમ મહિલા વદતી મા'લી;
તેને નાભાગ કે'તો આમ, મુનિ નારદ મૂકાવી મામ. ૬
- નહિ તો મારા પિતા મહાસમર્થ, જ્યાં રંચ સરે ન મારો અર્થ;
મુને કહી ગયા નારદ મુન્ય, તું પાળ્ય પિતાઆજ્ઞા મહાપુણ્ય. ૭
- માટે કાલે જઇ પિતાને મળવુ, જે તે કહે તે મારે સાંભળવું;
એમ કહીને ખેઠો તેહ, વાઘ્યા પરસ્પરમા અતિ નેહ. ૮
- પછે તે વર્ષે રાક્ષસવિવાહે કન્યા, જેહ થઇ ગયો ધરણીતળમાં ધન્યા;
ઉદાનમાં રમ્યો રામાની સાથે, હર્યો રૂચો સાથે ઝાલી હાથે; ૯
- કર્યા વિવિધ રગ વિલાસ, કન્યાએ કરી કામકેલિ પ્રકાશ;
એમ સુખ ભોગમાં વોતી રાત, મગટયો પ્રભાકર ને થયો પ્રભાત ૧૦
- વૈશ્યપણું પામ્યો તે રાય, મન વિચાર વણિકજાતિના થાય;
તદા તેણે વિચારી એક મતિ, મુને કહી ગયા શું નારદયતિ. ૧૧
- મારે પાળવી પિતાની આજ્ઞા સત્ય, જે તે કહે તે કરવું મારે કૃત્ય;
ઉદરકાજ કરવો જોઇએ ઉદ્યોગ, નહિ તો આ દહ રહે ન આરોગ્ય. ૧૨
- બીજાને રાજ્યે જઇ ન રે'વાય, એથી બાપનુ મોહું કે'વાય;
એમ વિચારી સર્વ વાત, ગયો ચાલી પિતા પાસે પ્રખ્યાત. ૧૩
- જઇ શિરમાછાંગે નમિયો, હે જૂપ જૂલે ભામે હું ભમિયો;
હવાં કરો આજ્ઞા તમે નરેશ, મારે કરવુ કશું વરવેશ. ૧૪
- રાજ વક્રદંટિએ જોઇ કહે, ધર્માધિકારપર દિજ જે રહે;
ઋચીક બાપ્રવ્યાદિ જેહ, જેની છે મહાતપસ્વો દહ. ૧૫
- તે ધર્માર્થે કહે જે કર્મ, તારે આવરવુ તે પર્મ;
માકડેય કહે જૂદવ, નાભાગે કરી જઇ દિજની સેવ. ૧૬
- તેમણે મેળવી સભા ત્યાંય, નાભાગ હસ્ત જોડી ઊભો રહ્યો જ્યાંય;
સભામાં વિરાજેલા મુનિદેવ, યોડ્યા નૃપઅનુમત લેઈ તતખેવ. ૧૭

- હે નાભાગ કરવુ તારે આમ, તે પશુ પાળવાં મહાનામ;
કરવી કૃષિ અને વ્યાપાર, એવાં ઉત્તમ ધર્મકર્મ બતાવ્યા સાર. ૧૮
- તે રીતે નાભાગે આચરિયાં, જે પૂર્વે જાતિબ્રષ્ટે કરિયાં,
ધર્મવાદીએ કહ્યા જે ધર્મ, તેહ નાભાગે માન્યા મહાપર્વ. ૧૯
- થઈ વૈશ્ય રહ્યો પિતાપુરમાંય, ધનુષ્ય બાણ અર્ધ્યા પિતાને ત્યાંય;
વૈશ્યકન્યાકેરી સાથ, વૈશ્ય થઈ રહ્યો જ્ઞમિનાથ. ૨૦
- કરે કૃષિ અને વ્યાપાર, ભામિની જીએ પશુપાળ ભરતાર;
કૃષિ કગવે કેટલી તેહ, દમે તે કારણ કેટલી દહ. ૨૧
- એ પ્રેમના પાશ છે મોટા, જે કરી દે રાજ્ય પદારથ ઝોટા;
કરે રાજકુવંર ફેડી વ્યાપારી, જોઇ દયો પૂરા પ્રેમતણી એ બારી. ૨૨
- પ્રેમે રાજ્યસુખ ન સાંભરે જેને, બાણવું વ્યાધ્યો પૂરેપૂરો પ્રેમ તેને,
અહોરાત્ર કરી વ્યાપારી કાળ, તે ભોગવે સ્થાપાશુ સુખસાળ. ૨૩
- એમ કરતાં થતું શુ ત્યાંય, તે વર્ણવુ જોવા જેવુ આય;
તે વૈશ્યકન્યાને રહ્યો ગર્ભ, ઉપન્યો પૂરે દિને સુત શર્ભ. ૨૪
- તેડાવ્યા જોધી પુરાણા વ્યાપારી, સુતની ભાગ્યરેખા તેમણે હંચારી;
સુણી થયો માતને અનિ આનંદ, ધર્મુ ભનદન નામ ભજી ગોવિંદ. ૨૫
- સુત ઢાંડે ન વાધે તેટલો રાતે, એમ વાધ્યો અપરમપાર તે જાતે;
જોતા જોતામા થયો કુમાર, જોઇ તેને માતા વદા એક વાર. ૨૬
- હે સુત આજ્ઞા માને જે મારી, તારું સહુ શુભ થવાનું ધારી;
તો તું થા ગોપાળ હે બાળ, વેણુ સુને ગ્રહણ કર્યું તતકાળ. ૨૭
- એ રીતે માતાની આજ્ઞા પામી, ઊઠી આઘ્યો મસ્તક નામી,

૨૨ પ્રેમનુ સામર્થ્ય વણવેછે કરે ઈન્—તે રાજકુવર ફેડીને તેને બ્યા પારી ક (બતાવે) છે ૨૬ કુમાર—પાચ વર્ષનો બાળક ૨૭ ગોપાળ— ગાયો પાળનાર કે પૃથ્વી પાળનાર.

હિમાલય પવંત મોઝાર, રે'તો નીપ રાજર્ષિ તે વાર	૨૮
તેને જઈ મળિયો કુમાર, કર્યો તેને ચરણે પડી નમસ્કાર;	
તે રાજર્ષિ બોલ્યો ભનંદન, મુજપર કૃપા કરો ભગવાન.	૨૯
કરી મારી માતાએ આજ્ઞા આજ, યા તુ ગોપાલ મહારાજ;	
મારે પૃથ્વીપાળ થઈ પૃથ્વી પાળવી, રાજર્ષિવૃત્તિ સંભાળવી	૩૦
તે વચન પાળુ કેઈ પેર, કરો કૃપા ગોપાળ થઈ જઈ ઘેર;	
મારાથી પૃથ્વી પળાએ ક્યારે, તે જો હોય સ્વાધીનમા મારે.	૩૧
મારી સર્વત્ર પૃથ્વી જેહ, મારા પિતરાઈ પચાવી પહિયા તેહ,	
માટે અહો રાજર્ષિ સ્વામિન, કયમ ગોપાલ થઈ આણે દિન.	૩૨
એવી આજ્ઞા કરો મુને આજ, હું આજ્ઞાનુવર્તિ થઈશ મહારાજ,	
દુઃખીઆનું દુઃખ લહો અપાર, કરું નેહી તમને નમસ્કાર.	૩૩
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, વચન, સુણી રીઝ્યો (રાજર્ષિ) મહાગુણી;	
નીપે તેમહાત્મા ભનંદનને, સર્વાસ્ત્રવિદ્યા શીખવી એકે મને.	૩૪
પછે કરી ગુરૂને પ્રણામ, માગી આજ્ઞા તેની મહાનામ,	
પામી અસ્ત્રવિદ્યા ઉદ્દામ, પછે ચાલ્યો ત્યાંથકી તે મહાધામ.	૩૫
વળ્યો પિત્રાઈ પુત્ર ભણી તેહ, નામે વસુરાતાદિક હતા જેહ;	
જઈ તેમની પાસે માગ્યું તેણે, કહ્યું રાજ્યભાગ આપો મધુકે વેણે.	૩૬
છે આ વંશપર પરાનુ રાજ્ય, કયમ અર્ધ ભાગ કરો મારો ત્યાજ,	
તેમણે આજળ્યો ભનંદન, તપ તે વધા મોટમ મન	૩૭
તુ તો છું વૈશ્યડેરો પુત્ર, ન હોય તારે રાજ્યતાણા ધરસત્ર;	
તારો દાવો ન હોય રાજ્યપર, તુ કયા છે રાજ્યતાણો કુવર.	૩૮
એમ વાધો પાડ્યો તેમણે, આખું હોઈયાં કર્યું જેમણે,	
તપ ભનંદન કહે ભાઈ, કરો ચુદ્ધતાણી સજ્જ	૩૯

- રાજ્ય છત તતુ નર્ધાર, મારે તેની તો તરવાર;
એ વચન સુણ્યુ વસુરાતાદિકે, સમય ફાંસ કા'ઢવાનો છે હીકે. ૪૦
- સર્વે હુળી મળી માફ એને, ઇચ્છા રાજ્યની ઉપની જેને;
ગયા રણાંગણમાં યુદ્ધ કાજ, સમ્યક્ મેળવી સેનનો સાજ. ૪૧
- એકલો ભનંદન ઊભો ધરી અસ્ત્ર, જોતાં જોતાંમાં સેનનો ટાળ્યો દસ્ત્ર;
પછે વસુરાતાદિકે આવ્યા જેહ, તેમનો પરાજય કરી ગજ્યો તેહ. ૪૨
- પછે કર્યું ધર્મયુદ્ધ નરેશ, સર્વ પૃથ્વી લેઇ લીધી દિજેશ!
તે હતો ધર્મજ્ઞ મહાન, જીત્યો સર્વે રાત્રુ ગુણવાન ૪૩
- લીધી સર્વ પૃથ્વી ને વિશાળ રાજ્ય, કરી વાર્તા અધર્મની સહુ ત્યાજ;
પછે ગયો માતાપિતાકને તેહ, કર્યું નિવેદન સર્વ મકુલ્લિત દેહ. ૪૪
- કહ્યું પિતાને સુતે જાતે, બોગવો વૈશ્યપાણું કયી વાતે;
રાજ્ય ગ્રહણ કરો સર્વ બાપ, ટળે જેથી તમારો સંતાપ. ૪૫
- એમ માત સમક્ષ બોલ્યો સુત, કરી કૃત્ય મહાઅદ્ભુત;
પણ નાભાગે રાજ્ય ન લીધું, કહ્યું સ્ત્રીસમક્ષ વચન તેણે સીધું. ૪૬
- કહે નાભાગ હે ભનંદન, એ રાજ્ય તારું ને તું રાજન;
જેમ પૂર્વજે પાળ્યું છે એહ, તેમ પ્રજા પાળ્ય તું કબી દેહ. ૪૭
- હું રાજ્ય કરવાને અસમર્થ, પૂર્વે હતો નહિ કંઈ વ્યર્થ;
યુધ્ધકર્મ હું જાણું સર્વ, ગાળ્યા મહાઅરિગણના મેં ગર્વ. ૪૮
- કિંતુ વૈશ્યપાણું હું પામ્યો જાતે, માની આજ્ઞા પિતાતણી સહુ વાતે;
જાણી ધર્મને રાજ્ય મેં તજિયું, સુખ ભર્યું તોયે મેં ન ભજિયુ. ૪૯
- વૈશ્યકન્યા ગ્રહણ કરી જ્યારે, થઇ પિતાની અપ્રીતિ ત્યારે;
એમ અપ્રીતિ સંપાદી હું, ક્યમ થઈ રાજ્યકહે તું? ૫૦
- કદાપિ આજ્ઞા માનું નવ જાતે, તો ઉત્તમગતિની અથડાઈ વાતે;

૪૩ દિજેશ—વૈશ્ય—ભનંદન (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, એ ત્રણેને દિજ સગા છે માટે અથવા) હે દિજેશ.

કરી પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન, થઇ પૃથ્વીપતિ કરું પૃથ્વી પાલન. ૫૧
 તો સહસ્ર કલ્પ સુધી નિર્વાણ, નવ મોક્ષ માત્ર થાય પ્રમાણ;
 મને નથી રાજ્યની ઇચ્છા લાઇ, વળી મારું માનીપણું કહું ગાઇ. ૫૨
 કયમ શ્રદ્ધે મારા જેવો આતું રાજ, જેણે કર્યું જોત જોતામાં ત્યાજ;
 તે થઇ દુર્બળ તારે બાહુબળે, જીતેલું રાજ્ય બોગવે તેમાં શું વળે ? ૫૩
 એવું છે માટે સુત મારા, તમે કરો રૂચે તે અવિધારા;
 કાં તો રાજ્ય કરચ તું જાતે, વા પિતૃસુતને દ પ્રખ્યાતે. ૫૪
 આપી દ તેમને પાછું સર્વ, વા થઇ રાજ ત્યજ મન ગર્વ;
 મારે પિતાની આજ્ઞા પાળવી એજ, છે અતિ શ્રેષ્ઠ પૃથ્વીમાં તેજ. ૫૫
 બાણ પૃથ્વી પાળવી એ નવ શ્રેષ્ઠ, પિતા આજ્ઞા ભગ કરે નર નેષ્ઠ;
 કહે માર્કંડેય એવું સુશી વેણ, તેની પત્ની સુમલા વદી સુખદણ. ૫૬
 કરી કિ ચિત્ હાસ્ય પતિશુ બાપી, પતિ એમ દીનતા જોઇએ ન દાપી;
 આ ભવ્ય રાજ્યનું કરો ગ્રહણ, તમે નથી વૈશ્ય યથા છો વૈશ્યાચરણ. ૫૭
 નથી વૈશ્ય તમે નરનાથ, તેમ નથી ગ્રાહ્યો વૈશ્યમુતાનો તમે હાથ;
 હું વૈશ્યકુળે મંથી થઇ ઉત્પન્ન, મારી વાત સાંભળી થાઓ પ્રસન્ન. ૫૮
 તમે જેમ ક્ષત્રિય છો રાજન, તેમ હું ક્ષત્રિયસુતા છું પાવન;
 સુણો તેનું કારણ કહુ આજ, પૂર્વે પ્રખ્યાત સુદેવ યથો મહારાજ. ૫૯
 તેનો એક મિત્ર હતો મહાગજ, ધૂઆશ્વસુત નૃપ નામ નજ;
 હે નરનાથ આલ્યો માત્ર વૈશાખ, ગળી આશ્રવનમાં જ્યાં ત્યાં સુખ. ૬૦
 સુદેવ મિત્રને લેઇ સાથ, ગયો તે ક્રીડા કરવા નરનાથ;
 ગયો આશ્રવનમાં તે આહ્લી, કર્યા વિવિધ ખાનપાન મન મા'હ્લી. ૬૧
 કર્યા મિત્ર પ્રિયાની સાથ આનંદ, પછે પુષ્કરિણીતીરે ગયા દૈવમંદ;

૫૧ તો ૬૦—ઉત્તમ ગતિની વાતમાં અચગદ—ઉત્તમ ગતિ મળે નહિ. ૫૭ તમે ૬૮—તમે વૈશ્ય થયા નથી પણ વૈશ્યનાં આચરણ માત્ર કરનારા છો.

- હરતા કરતા કરતા કલોલ, રમતા રામાયુ નદીતીરે રંગરોળ. ૬૨
- એવે ચ્યવનકેરો પ્રમતિ બાળ, જોઇ તેની પત્ની સુંદર તેકાળ; ૬૩
- તેહ રાજપુત્રી હતી તન્વંગી, જોઇ તેને ઉભય થયા ઉભંગી. ૬૪
- સુદેવને સમજાણ હતી, કિંતુ નળ મિત્ર મોહો થયો દુર્મતિ; ૬૫
- ઉન્મતની પેરે ગયો તે ચાકી, સુદેવના દેખતાં ઝાલી બાળી. ૬૬
- કહ્યું તેને ચાલ્ય કરીએ રંગવિલાસ, તે શું જોયું સુખ મુનિસુત પાસ; ૬૭
- તે મહાપતિવ્રતા હતી નારી, કરો રક્ષણ રક્ષણ એવું ઉચારી. ૬૮
- તેવું જૂમરાણ સુણ્યું નવ તેણે, વળી દીનપણ જોયું નવ જેણે; ૬૯
- એવે સુણી પત્નીતણા પોકાર, પ્રમતિ દોડી આવ્યો કરી હોકાર. ૭૦
- શું છે શું છે કે'તો આવ્યો સત્વર, ધાઈ આવ્યો એકે શ્વાસે મુનિવર; ૭૧
- આપી જુએ તો ઊભો દોઢો રાય, જેહ પ્રખ્યાત સુદેવ મહાકાય. ૭૨
- દુરાત્મા નળે સ્વપત્નીને ધરી, જેહ કરે કાલાવાલા કરગરી; ૭૩
- એવું જોઇ પ્રમતિ બોલ્યો ત્યાંય, સુદેવ તું કંઈ સમજ મનમાંય. ૭૪
- તું પૃથ્વીપાળ ઊભોછે પાસ, છતાં આ નળ ઉપજાવે ત્રાસ; ૭૫
- માટે તું કર એને શાસન, નહિતો શેનો તું રાજન? ૭૬
- કહે માર્કેડેય સુણી એવું વેણ, હતું જેમાં રક્ષણ કરવાનું કે'ણ; ૭૭
- સુદેવે મિત્રગૌરવ વિચાર્યું, તેણે પ્રમતિશુ વેણ ઉચાર્યું. ૭૮
- હે દિવસાજ વૈશ્ય છું હુંય, કહો રક્ષણ કરું હું શુંય; ૭૯
- જો હોય રક્ષણેચ્છા જસુર, તો કોઈ અન્ય ક્ષત્રી જુઓ મહાશુર. ૮૦
- એવું વેણ સાંભળ્યું પ્રમતિએ ન્યારે, અતિ ક્રોધ દીપ્તમાન થયો તેને ત્યારે; ૮૧
- શું ક્રોધાગ્નિમાં બાળશે સર્વ, એવે રૂપે થયો મુનિ મહાપર્વ. ૮૨
- કહ્યું સુદેવ સામું જોઇ તેણે, તે કહ્યું વૈશ્ય છું એવું વેણે; ૮૩

૬૨ મિત્ર પ્રિયાની સાથ—મિત્રની સાથે અને પોતાની પ્રિયાની સાથે.

૬૫મદ—દુર્ભાગી.

પ્રમતિ કહે અસ્તુ એમ, થઈ જા વૈશ્ય તું ઉચ્ચો નેમ ૭૩
 છેદાયલા ભેદાયલાનું કરે રક્ષણ, જે કે'વાય ક્ષત્રી ધરે એવું પણ;
 પીડા પામતી પ્રજાને દુઃખ શબ્દ, કદાપિ થાયે નવ ઉપલબ્ધ. ૭૪
 કે તેના ઉચ્ચાર કરવો ન પડે, ધરે ક્ષત્રિય રાસ્ય એટલાવડે;
 તારું આચરણ એવું નથી જૂપાળ, માટે તું ક્ષત્રિય ફીટીશ આ કાળ. ૭૫
 થઈશ વૈશ્યકુળમાં તું ઉત્પન્ન, જે તું વધો અતિ થઈ પ્રસન્ન;
 આવાં કરે પુરાણી કાળ, સમયપરત્વે થાય સાચી મહારાજ. ૭૬
 થાયે વેદાંતી જોઈ સમે, પૂરા પાંડિતમાં તે તો અમે;
 કવિરાજ તો અમે છીએ, પુરાણીબાવા શું કાઠથી બીએ. ૭૭
 કિંતુ પ્રમતિ મળશે કોક, કરશે દિનના શૂદ્ર ધરશે ત્યારે શોક;
 ઇતિ શ્રીમાર્ક ડેય પુરાણે, નાલાગચરિતે પૂર પ્રમાણે;
 અતુર્કશાધિકરાતતમોધ્યાય, પુરાણી થઈ કરવી કથાય. ૭૮

વલણ.

કથા કરવી પુરાણી થઈને, ત્યાં શુભ અશુભ હોય શુંય રે;
 મૂનિ માર્ક ડેય કહે કથા, સુણ્ય કોબ્દકિ તુ ય રે. ૭૯

કંકણું ૧૮૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કડેય કહે દઈ શાપ તેને, પછે પ્રમતિ ભાર્ગવ દિજા જ;
 કોપે કરી બાળશે ત્રિલોકી, એવું પ્રગટાવ્યું તપનીજ જ. ૧
 પછે ક્રોધ કરી નળ પ્રત્યે તે બોલ્યો, તું થઈ મદાંધ મહાન જ;

૭૩ અસ્તુ—હો—યાઓ. ૭૪ ક્ષત્રિય શબ્દની નિરૂક્તિ કરેછે: છેદાયલા
 ઇ—છેદાયલા અને ભેદાયલાનું જે રક્ષણ કરે તે ક્ષત્રિય ક્ષત્રી ત્રાણ
 (રક્ષણ) કરે છે તે ક્ષત્રિય એવો અર્થ છે. ઉપલબ્ધ—પ્રાપ્ત. ૧ ભાર્ગવ
 —ભૃગુકુળનો

- મારા આશ્રમમાં આવી તેં આજે, મારી સ્ત્રી ગ્રહણ કરી ગુણવાન છ. ૨
- તેં બાળાત્કાર કયો બહુ પેરે, માટે ભસ્મ થઈ જા તુંય છ;
- જે એક નિષ્ઠાએ તપ આચર્યું તો, થાઓ જેમ કહું છું હુંય છ. ૩
- એ વચન મુખમાંથી નીકળતાં, નીકળી નજઅંગથી મહાજવાળ છ;
- તે જતાં જતાં થયો રાખોડી, ગયો બળી મુનિકોપે તે કાળ છ. ૪
- મમતિના જોઈ મતાપ આવો, ગળી ગયો મુદવનો મદ છ;
- તે નમ્ર થઈ મુનિને પગે પડિયો, જેનાં રાજ્યચિન્હ થઈ ગયાં રદ છ. ૫
- હો કૃપાનાથ કરૂણા કરો કાંઈ, ક્ષમા કરો અપરાધ છ;
- હું સુરાપાનના મદ ભ્રમિત થયેલો, મેં કાંઈ જાણ્યું નવ સાધ છ. ૬
- ક્ષમા કરો ક્ષમાનિધિ મહામતિ, થાઓ પ્રસન્ન દયાળ છ;
- મુને શાપ દીધેલો શાંત કરો મુનિ, કરૂણાળુ થઈ કૃપાળ છ. ૭
- એવી પાર્થિવની માર્થના સુણી, વળી નજ બાળ્યે રાખ્યો જેનો કોપ છ;
- એવો મમતિ ભાર્ગવ પ્રસન્ન થઈ, બોલ્યો આનંદનો કરી આપ છ. ૮
- હું જે વધો તે મિથ્યા નવ થાયે, કિંતુ થયો તારાપર પ્રસન્ન છ;
- શાપાનુગ્રહ કરીશ તેયકી, જા તુંને થશે ન દુઃખ ઉત્પન્ન છ. ૯
- વૈશ્યજાતિ થઈશ નિઃસશય, પણ નગરશેઠની પદવી પામીશ છ;
- તે ને તે જન્મે પુનઃ તું રાજા, વૈશ્યની જાતિ વામીશ છ. ૧૦
- હો વૈશ્ય જ્યારે તારી કન્યાને, બાળાત્કારે ક્ષત્રી કરશે ગ્રહણ છ;
- તદા સમ્યક્ પ્રકારે શાપ અનુગ્રહ, થયે તું થઈશ ક્ષત્રી વર્ણ છ. ૧૧
- હો નાભાગ એ રીતે હતો, મુદવ વૈશ્ય મારો બાપ છ;
- હો મહાભાગ હું કોણ તે જાણો, પછે ટાળો સર્વ સંતાપ છ. ૧૨
- પૂર્વે સુરથ રાજર્ષિ તપ કરતો, ગધમાદન નગ મોઝાર છ;
- તે નિયમિત આહારવાળો હતો અતિ, સંગ તજ્યો જેણે અવિધાર છ. ૧૩

વનવાસી તપસ્વી હતો તે, તેના મુખ આગળ પડી કન્યા જ;
 તે સ્થેન મુખથી જોઈ પડી તે, પતિ કન્યા હું હતી ધન્યા જ. ૧૪
 તે કન્યા જોઈ કૃપા ઉપજી તેને, તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો જ;
 હું અગ્ર સહિત ઊભી રહી પાસે, જ્યારે તે મહાત્મા મૂર્છા વામ્યો જ. ૧૫
 મુને જોઈ સ્નેહવાળે અતઃકરણે, તેણે ઉંચલી લીધી જ;
 વળી આમ યોદ્ધા મુખથી તે મુનિ, મને આ તો ઇશ્વરે દીધી જ. ૧૬
 હું કૃપાવડે પરાભવ પામેલો, તેનાથકી ઉપજી આ મુતા જ;
 તેણે કરી એનું નામ હું પાડું, થા નામે કૃપાવતી મહાપ્રતા જ. ૧૭
 હે ભર્તા પછે તેના આશ્રમે, દિવારાત્રિ હુ વધવા લાગી જ;
 સમાન વયની વયસ્યા મળી મુને, તેણે અધિક અધિક અનુસંગી જ. ૧૮
 એક દિવસ સખી સાથે હુ સ્વામી, વનમાં ફરતી હતી જ;
 ત્યાં અગ્રસ્ત્ય મુનિના ભ્રાતા દીઠો, આગ્રસ્ત્ય મહામતિ જ. ૧૯
 તે વનમાં વનફળ લેવા આવ્યો, તેને મારી સખીએ ખીજવિધો જ;
 સહુ વૈશ્ય વૈશ્ય કહી નાસવા લાગી, તેકોખ્યો કોઈએ ન રીઝવિધો જ. ૨૦
 તેથી તેણે મહાક્રોધ કરીને, શાપ દીધો સ્વામી મને જ;
 તેં ઊભો રહી મુને વૈશ્ય કહ્યો છે, તેથી મુનિ યોદ્ધા શાપું તને જ. ૨૧
 તુ વૈશ્યકેરી સ્ત્રી યદ્યપિ નિઝે, એવું સુણી કપી કાય જ;
 મુનિતણી પ્રાર્થના કરી અતિશે, હે દિગ્વર્ય આતુ શે થાય જ. ૨૨
 મે અપરાધ નથી કીધો કાંઈ, મુનિ તમારો આજ જ;
 બીજાએ અપરાધ ક્યો મુનિ, તો કાં મુને શાપી દિગ્વરાજ જ. ૨૩

૧૪ સ્થેન—જાળ પક્ષી. ૧૫ અગ્ર સહિત—ઉપેથી પડવાવડે જેનાં
 અગ્ર ભાગ્યા નથી એવી આખા અગ્રવાળી. ૧૭ કૃપા—દયા. પરાભવ
 પામેલો—હારી ગયેલો. ૧૮ વયસ્યા—સખી.

- ઋષિ કહે તન્વંગી સુહૃદ્ય તું, જ્યમ હોય પંચગવ્યનો ભર્યો ઘડો છું;
તે અપવિત્ર મધને છાંટે થાયે, એવો કુસગ આવી અડચો છું. ૨૪
- દુષ્ટકેશ સંસર્ગચક્રી, અદુષ્ટ જન દાષ પામે છું;
યથાન્યાય એ સર્વે થયું છે, પણ તું મને પ્રસન્ન કરી શિર નામે છું. ૨૫
- માટે હવે તારો વાંક નથી કંઈ, તેથી કરું શાપ અનુગ્રહ હું'ય છું;
તું એક ચિત્તે સહુ સાંભળજે સતી, તું'ને દુઃખ આવી પડશે શું'ય શું'ય છું. ૨૬
- તું જદા વૈશ્યચોનિમાં જન્મીશ, તદા સ્વપતિને કરીશ બોધ છું;
તે વારે પૂર્વની સ્મૃતિ તુજને, થાશે એકાએક અવબોધ છું. ૨૭
- પછે પતિસહિત ક્ષત્રાણી થઈને, દિવ્ય ભોગ ભોગવીશ સર્વ છું;
ભય ભાગી જાઓ સર્વે તારો, એમ મુનિ બોલ્યા મહાપર્વ છું. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર એ પેરે મુજને, પૂર્વે થયો મહર્ષિના શાપ છું;
આ મારા પિતાને શાપચક્રી કર્યો'તા, પ્રમતિએ સંતાપ છું. ૨૯
- એ રીતે પાર્થિવ છે સર્વે, વૈશ્ય થયા નથી આપ છું;
મરિા પિતા કંઈ વૈશ્ય નથી પતિ, માટે તજે તનનો તાપ છું. ૩૦
- જે હું છું દાષ પામ્યા પિનાની, તો તમે દ્વિપિત થાઓ કેમ છું?
પિતાકેરો પરાજ્ય કર્યો તમે, તદા નારદ વદિયા એમ છું. ૩૧
- તમારા પિતાને ભેદ ન ભાળ્યો, પણ કહ્યું દાપિત નથી મુત છું;
નાભાગને એ વારતા લાગી, અતિશે અદ્ભુત છું. ૩૨
- એવામાં નારદ મુનિ ત્યાં આવ્યા, કહ્યું નારી કહે સહુ સત્ય છું;
નાભાગ નમન કરી તવ ભાળ્યો, મુને રાજ્યેચ્છા નથી મહામત્ય છું. ૩૩
- વળી પુત્રપત્નીનું વચન સુણીને, તે ધર્મજા બોલ્યો ત્યાં'ય છું;
મેં પિતા આજ્ઞાએ રાજ્ય તજ્યું છે, તે હું પુનઃ ગ્રહણ કરું ક્યાં'ય છું? ૩૪
- આ મુનિના સમક્ષ કહું છું આજે, હું રાજ્યગ્રહણ નહિ કરું છું,

- ૨યામા તમે સંતાપ ન કરશો, હે પુત્ર હું સત્ય ઉચ્ચરું છું. ૩૫
- વૈશ્યધર્મે રહ્યા હું તુજને, કર આપીશ નિરંતર છું;
તું આ રાજ્યને ભોગવ્ય મુખે, વા જતું કર્ય મહાવર છું. ૩૬
- એવો તેનો નિશ્ચય જોઈને, નારદ મુનિ હવા અંતર્ધાન છું;
હવાં ભનંદન નૃપ યથો તે દાખુ, જેનો યથો વત્સમી મુત મહાન છું. ૩૭
- પિતાની આજ્ઞા પાલનહારા, એવા મુત છે કોક છું;
પુરાણીકેરા મુત ન મૂકે, તેમની પાછળ પૂરી પોક છું. ૩૮
- બાપનું બોલ્યું અબોલ્યું કરે ઝંટ, એવા દિનમુત ન હોય કોઈ છું;
એમ વેલે વંઠી તુમડીકેરાં, બીજ રહીએ ત્યા બોઈ છું. ૩૯
- શ્રોતાવક્તા મુણશે ભણશે, નાભાગકેરું ચરિત્ર છું;
તે પાપ નાશ કરી થાશે ભવોભવ, મહાપુણ્યવડે પવિત્ર છું. ૪૦
- ગંગા યમુના ગોદાવરીકેરું, ઘેર બેઠાં થાય સ્નાન છું;
મણિકોણિકાને ઘાટે ના'તા, જે પુણ્ય થાય તે મુણ્યે મહાન છું. ૪૧
- સવત સત્તરસે પાસઠય સાલે, ગાયા યથામતિએ ગુણ છું;
પંચ ઋણ એવું છઠું મેં જાણ્યું, પુરાણી રૂપિયું ઋણ છું. ૪૨
- ધતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, નાભાગચરિત્ર થયું પ્રણું છું;
ગાય શીખે ને સાંભળે તેના, પાપ સંતાપ થાયે મૂર્ણું છું. ૪૩

વલ્લભ.

- પાપ સંતાપ મૂર્ણું થાયે, મુણે પચ્ચદશાધિકશતતમોધ્યાવ રે;
ભટ મેમાનંદ આતુર્પિંશી, ગુણગણ હરિના ગાય રે. ૪૪

—૦*૦—

વત્સપ્રીચરિત્ર.

ક્રિ. ૧૮૮ મુ.

રાગ કેદારો.

ગુરુ ગણપતિને કરું પ્રણામ, આ'ય કરો સારદા મહાધામ;
છે મામ વત્સપ્રીચરિત ગાવા મનમાં રે. ૧

માકુંડેય કહે એ રીત, ન કરી નાલાગે રાજ્યે પ્રીત;
થઇ પ્રતીત સુતને તેના વચનમાં રે. ૨

દાળ.

વચન માંહે પ્રતીત થાતી, લનદનને તે ઘડી;
પિતા આજ્ઞા ગ્રહી રાજ્ય યયો, બીજી વાત મૂકી સહુ પડી. ૩

રાજ્યકર્તા થયો જ્યારે, ત્યારે પરણ્યો નાર;

દશે દિશામાં આજુ તેની, વરતાઈ રહી અવિધાર. ૪

અધર્મ મારગ લાણી તેની, ચિત્તવૃત્તિ ન જાની જાણ;

સકળ પૃથ્વીતાણા બૂપતિ, થયા વરાવરતી પ્રમાણ. ૫

નિધિ પુરસ્સર યજ્ઞ તેણે, કર્યા અનેક તે વાર;

સમ્યક્ મકારે પૃથ્વીકેરું, પાવન કર્યું નિર્ધાર. ૬

નવ ખંડ મધ્યે આજુ તેની, વરતાઈ જ્યારે સાર;

તે એક અકવર્તી નૃપ કે'વાયો, તેના વર્ણુ' વિસ્તાર. ૭

શુભ મુહૂર્ત ને શુભ ઘડીએ, તેને સુત હવે ઉત્પન્ન;

તેનું વત્સપ્રીએ' નામ ધરિયું, પુરપતે થઇ પ્રમત્ત. ૮

તેની ચંદ્ર કળાવત્ વાધતી, અંગકેરી કાંતિ જાણ;

તે યોગ્ય સમયે ગુરુદેવ રહી, વિદ્યા લણ્યો પ્રમાણ. ૯

- પિતાથકી તે થયો ચઢતો, ગુણસમુદાયકેરી માંય;
 વિદૂરથ પુત્રી સૌનંદાને, આણી પત્ની રૂપે ઘરમાંય. ૧૦
- એ મહાભાગ્યશાલી પતિવ્રતાને, ઈંદ્રઅરિ કુળ્લૂં નામ;
 તેથકી મૂકાવી વર્યો તે, હારૂં દાનવરાજ ઉદ્દામ. ૧૧
- એમ સ્વપરાક્રમે પત્ની મેળની, જોઈ પિતા થયો પ્રસન્ન;
 કૌબ્હુકિ પૂછે માર્કંડેયને, ક્યમ કલ્લહ થયો ઉત્પન્ન. ૧૨
- હે ભગવાન કુળ્લૂંને હણી, ક્યમ પ્રાપ્ત કરી કન્યાય;
 એ વ્યાખ્યાનસહ આખ્યાન મુને, કહો મુનિ મહાકાય. ૧૩
- માર્કંડેય કહે વિદૂરથ નામે, પ્રખ્યાત પૃથ્વીપતિ એક;
 મહાકીર્તિશાળી થયો પૃથ્વીમાં, જેન મહાજ્ઞાનનો વિવેક. ૧૪
- તેને સુનીતિ ન સુમતિ એવા, એ થયા'તા પુત્ર;
 એક દિવસ તે વિદૂરથ ગયો, વન મૃગયા કારણ સૂત્ર. ૧૫
- ત્યાં જાણે અવનિ રહી મુખ વિકાશી, એવી જોઈ ભયંકર જોય;
 તે જોઈ વિચારવા લાગિયો તે, આ ભયંકર શું હોય. ૧૬
- હું વિચાર કરું જો મનથી તો, લાગે મુજને એમ;
 આ પાતાળ મધ્યે જવાકેરી, હશે જો ન એમાં વે'મ. ૧૭
- પણ ન જાણાયે જૂનુ એ તો, એમ કરતો હતો વિચાર;
 નરવિહોણ વન વિષે નૃપ, એકત્રો પડી તે વાર. ૧૮
- એવામાં સુવૃત્ત નામે તપસ્વી ત્યાં, એક દીઠો તે ઠામ;
 રાજાએ વિમ્ર જોઈ કર્યો તેને, પ્રાણીપત કરી પ્રણામ. ૧૯
- વિસ્મિત થઈ વિદૂરથ પૂછે, આ પૃથ્વીઉદર સમાન;
 અતિ કંદરા ગંભીર દર્શો, તે શું હશે દિવ મહાન. ૨૦
- ઋષિ કહે હે રાજસત્તમ, તમે કેમ ન જાણો એહ;

- છે ગુપ્ત દૂત એ રાયકેશં નેત્ર નિઃસંદેહ. ૨૧
- એમ અમારું છે માનવું, તું જાણ્ય પૃથ્વીપતિ સહુ;
શું થાય પૃથ્વી ઉપરે તે, નૃપવરે જાણવું તે કહું. ૨૨
- એક મહાબલિષ્ઠ દાનવ વસેછે, રસાન જોઝાર;
તે ખાડા ખાણી જગતી મધ્ય આવા, નિત્ય કરતો કરે નિર્ધાર. ૨૩
- કુળ્મ કરીને નામ એનું, છે મહાદાનવ શૂર;
પૃથ્વી ઉપર કે સ્વર્ગમાં જે, તે મહાણુ કરી જન્ય સર્વ અસુર. ૨૪
- રત્ન રૂપ રામા જુએ તો, લેઈ જાયે એહ;
ખરખરો કશી વાતનો નવ, એ ધરે નિજ દેહ. ૨૫
- હે નરપતિ તમે ન જાણો શું, એ દાનવકેરી વાત;
સુનંદ નામે મુસલ જે, વિશ્વકર્માએ રચ્યું સાક્ષાત. ૨૬
- તેણે કરી અરિગણ સહુને, એ હણે વારંવાર;
વળી પાતાળમાં રહી એ પ્રકારે, તે પૃથ્વી ફાડતો નિરધાર. ૨૭
- પછે તે અસુર અન્ય અસુરને, લાવતો એ દાર;
સુનંદ મુસલે પૃથ્વી ફાડે, તેને નવ છુટ્યા તમે નિરધાર. ૨૮
- તો પછે પૃથ્વી કંથી પેરે, પાળશે પૃથ્વીરા;
તે સુરજનનો વિદ્ય કરતા, કરતો યમભંગાણુ ધારી રીસ. ૨૯
- મુસલ સાહી હાથમાં તે, રક્ષણ કરે સહુ અસુરતાણું;
તે દેવને અતિ દુઃખ દેતો, ભૂપતિ તુજને શું ભાણું. ૩૦
- એ પાતાળ મધ્યભાગે હતા રહેતા, અરિ સુરના જેહ;
નાશ નરપતિ કરો તેના, થાઓ ઇશ્વર સમા ઉજેહ. ૩૧
- તેના મુસલને જન સર્વ કેતા, સૈનદ એવે નામે;
નૃપ વિચક્ષણ જન કરે તેને, વ્યર્થ કેવેકામે. ૩૨

- તે સર્વ તુજને દડં બતાવી, કરચ જઈ તેણે વેર;
તે મુસલને સ્ત્રીસ્પર્શ થાયે, તદા કે'વી થાય તેની પેર. ૩૩
- તે બળહીન બની જાય બાપડું, રે' એક દિન એ રીત;
વળી બીજે દિન થાય પાછું, જેણે હતું તેણું પ્રતીત. ૩૪
- એ રીતે કે'વાયછે, એ મુસલ વિષે વાત;
સ્ત્રીઅંગુલિ અડતાં મુસલબળની, થાય છે જે ઘાત. ૩૫
- તે એ મૂઠ અસુરના બાણમાં નથી, બાણે ઋષિ મુનિ સાક્ષાત;
હે ભૂપાળ એ વિધિ મેજ બાળ્યુ, દાનવ બળાબળ પ્રખ્યાત. ૩૬
- મુસલતણો જે બેદ ભારે, તે મે બાણ્યો આ વાર;
હવાં રૂચે તમને તે કરો, નવ ઉઘો ઉઘ મોઝાર. ૩૭
- આ તમારા નગરની સમીપમાં, કોતર પાડિયુ કેરાળ;
એમ કહી અંતર્ધાન થાતા, પછે શું શોચતો નૃપાળ. ૩૮
- કંઈક કાળપર્યંત તેણે, ત્યાં રહી કર્યો વિચાર;
પછે ગયો પુરમાં પાધરો, તેડયા મત્રી ગુણભંડાર. ૩૯
- મંત્રકરવા માંડિયો નૃપ, કરી ભૂમિ ફાટયાતણી ત્યાં વાત;
મહાપરાક્રમી દાનવતાણું, કર્યું બળ સહુ વિખ્યાત. ૪૦
- મુસલકેરું બળ કહ્યું, વળી મુસલ વીર્યહીન ક્યમ થાય;
થયા સહુ કહી અંતર્ધાન મુનિ, તે મત્રીને કહ્યું સહુ રાય. ૪૧
- વિકટ કાર્ય છે મત્રી કહે, માટે કરી સર્વ વિચાર,
મુનિવચન પાળીયું સહી, એમ સર્વે વધા તે વાર. ૪૨
- એ નૃપ મત્રીકેરી વારતા, સુણી નૃપ સુતાએ સાર;
મુદાવતી અભિધાન તેણે, હતુ કૌણ્ટિક નિરધાર. ૪૩

નગર નિકટ રહો દાનવ, પડી ગ્રાહી ખોય;
તે વારતા સુણી સર્વ કપ્યા, કિંતુ જઈ નવ કોઈ જાય. ૪૪

વલણુ.

જઈ નવ કોઈ જાય તેને, વાધ્યા ભય સર્વને અપાર રે;
ભેદ ભણિયા જૂપતિ તેણે, ભયરહિત હતો નિર્ધાર રે. ૪૫

કડવું ૧૮૯ મું.

રાગ સામેરી દેશી ફેર.

એમ દાનવની સુણી વાત રે, ભય સઘળે થયો વિખ્યાત રે;
રાયના મનમાં ભય નથી રે, ગયા મુનિ જાળ દાનવનું કથી રે. ૧
તેને હણવાતણા કરે વિચાર રે, તેને વારે મંત્રી વાર વાર રે;
એવામાં ત્યાં એકાએક રે, જાતો વિદૂરથનો ટેક રે. ૨
તેની સુતા મુદાવતી જેહ રે, ગઈ રમવા વાડીમાં નિઃસદેહ રે;
જેહ મનોરમા સમ રમા રે, રૂપે હારે ઉર્વશી ને ઉમા રે. ૩
તણી તણુ વયમાં ઝંકજોળ રે, રોજ કરે સખીઓશું રંગરોળ રે;
તેને ઇચ્છા થઈ એક વાર રે, જઈ ઉદ્યાનમાં રમવા સાર રે. ૪
પિતાની આજ્ઞા માગી તેહ રે, ગઈ સખીઓ સંઘાતે નિઃસદેહ રે;
ગઈ વાડીમાં બાળી આત્રી રે, જેને ઘડતાં વિધિએ હૃદ વાળી રે. ૫
સર્વાંગ સુદરી મહાસ્વરૂપ રે, દેઈએ ઉપમા શાંતી ને અનુપ રે;
આ નરલોકે ન નારી એવી રે, તે ગઈ વાડીમાં રમવા જેવી રે. ૬
મલ્લિકાકેરો સર્વ છોડ રે, તેમાં પૂરે કુસુમ મનનો કોડ રે;
આ તો સર્વાંગ મલ્લિકા રૂપ રે, જેનું વર્ણી શકે ન કોઈ સ્વરૂપ રે. ૭

- ગુલાબ જેવી ગોરી કેમ ભાખું રે, બૂઘ જેવી બૂવતી નવ દાખું રે;
 ગુલાબ કરમાય ને વીખેરાય રે, આ તો એવી ને એવી જાણાય રે. ૮
 બૂઘનું કુસુમ અતિ ઝીણું રે, આ તો નવપૌવનાનું વાન ભીનું રે;
 ચતુરા ચંપાકળીમખી ન કેંવાય રે, કે તેના વાણીની ઉપમા ન દેવાય રે. ૯
 દિરેક ચંપાને તણ જાય રે, પ્રેમદા પૂઠ ધાણા ફેરા ખાય રે;
 એકલી પીળારા ચંપા માંડી રે, અધિક રક્તતા દર્શે છે આંહી રે. ૧૦
 એમ સર્વ કુસુમ કરતાં કોમળ રે, ધરા કુસુમ દડો રમતી સુંદર રે;
 મારે સખીઓ પરમ્પર માર રે, પુષ્પદડાનો નિર્ધાર રે. ૧૧
 એક નાખે ને એક લેઇ આવે રે, તેમા કાઈ નાની મોટી નવ કા'વે રે;
 એમ વનકેલિ કરે અગ્રબેલી રે, સાથે સમાણી મમાણી સાહેલી રે. ૧૨
 કુળંબે એવી તન્વગી જોઈ રે, પાટે જતાં સાધી લીધી રોઇ રે;
 સખી રૂપલેઈ આવ્યો રમવા રે, મુદાવતીને આગળ દીધી ભમવા રે. ૧૩
 લાગ તખ્તશી હરણુ કરી રે, કુળંભ નાઠો લય અતિ ધરી રે;
 સખી વણવણતી થઇ પરી રે, દાનવ ઠામે બેઠો ઠરી રે. ૧૪
 વાગી નગરમાંહે હાક રે, ચઢી મેદિની સર્વે ચાક રે;
 મુણી રાજાએ તે વાત રે, થયું મુનિવચન તો સાક્ષાત રે. ૧૫
 વીર વશ્યા નેત્રની માંચ રે, કોધે કાયા કંપી ત્યાંચ રે;
 બોલાવ્યા બંને સુત જેહ રે, કહ્યું તેમને ધાર્યું તેહ રે. ૧૬
 તમો વન દૂરવા વિષે છે ચતુર રે, થાઓ અરિશોધ વિષે આતુર રે;
 તમારી લગિનીને લેઇ ગયો જૂર રે, ધાઓ થાઓ સામદ શૂર રે. ૧૭
 નિવિંધ્યાના કિનારા ઉપર રે, એક મહાવિકાળ છે ત્યાં કોતર રે;
 તે માર્ગે થઇ રસાતળે જવાય રે, ત્યાં ઠામ દુષ્ટ દાનવનું કેંવાય રે. ૧૮
 હશે ત્યાં મુદાવતીહરણુ કરનારો રે, કોણ સામદ થાય તેન હણનારો રે;
 સુત કેં કરીએ અમે કાજ રે, તમે નિશ્ચિંત રહો મહારાજ રે. ૧૯

માર્કડેય કહે ભાખી એમ રે, આવ્યા દાનવ પગલે પગલે તેમ રે;
 ગયુ પગલું કોતર માંય રે, કે સેન સુદ્ધા ઉતર્યા ત્યાંય રે. ૨૦
 ત્યાં કળ્પમ જોયો મહાકુળ રે, કે તત્કાળ થયો ક્રોધ પ્રભ રે;
 કરી આજ્ઞા સેનને શૂર રે, હણી જોતજોતામાં અસુર રે. ૨૧
 આજ્ઞા થતામાં જૂઠ્યાં પરિધ ફરશી રે, નિશ્ચિંશ શક્તિ અતિશે વરશી રે;
 શૂલ પ્રાણતું મૂળ ધરનાર રે, વરશ્યાં બાણ હાણ કરનાર રે. ૨૨
 જોના અંત ન આવે કોતાં રે, એવું દારણ યુધ્ધ થયું કુળ લેતાં રે;
 પછે માયાકેરૂં કરી મહાબળ રે, ઉભય રાજસુત બાંધ્યા કરી કળ રે. ૨૩
 રહી સેના તેના કયાં નાશ રે, ધરી લેઇ ગયો રાજકુવર આવાસ રે;
 હે મુનિમત્તમ સુણી આ વાત રે, વિદૂરથ નૃપે થઈને ઘાત રે. ૨૪
 અતિ વૃધ્ધ વય હતી તેની રે, ગઈ હતી ક્ષત્રિયસંપત્તિ એની રે;
 માટે એણે ઉપાય યાજ્યો એક રે, કરી મંત્ર મંત્રીશુ' વર વિવેક રે. ૨૫
 સર્વ સેનાનાયકને કહ્યું તેણે રે, કરો પરાક્રમ કરવું જોણે રે;
 જે મારી સુતાને લાવે છોડાવી રે, નાખી દાનવે બેડી તોડાવી રે. ૨૬
 તેને મૃગનયની અરધું હુંય રે, કોઇ શૂરવીર ન નીકળે શુ'ય રે;
 સમગ્ર નગ્રમાં દાંડી દેવડાવી રે, કોઇએ બીકું લેવા ઇચ્છા ન બતાવી રે. ૨૭
 જીવતો નર પામે સર્વ રે, માટે કરશે મૂકશે ગર્વ રે;
 એમ બીકું કૃત્ય દિન દશ બાર રે, પણ કોઈનર ન થયો નિરધાર રે. ૨૮
 હતા સર્વ જીવ રાખાણહાર રે, તેને રૂએ શૂરત્વના શે ધારા રે;
 વિદૂરથ ચિંતાતુર થયો અપાર રે, કોઇ ન મળ્યો બીકું લેનાર રે. ૨૯
 હવાં મારાં પુત્ર પુત્રી નવ છૂટે રે, પડી તેમના પગમાં બેડી ન તૂટે રે;
 એમ નિરાશ થયો નરપતિ રે, વળી કાઠ્યું દશેદશ મહામતિ રે. ૩૦
 જે હણી દાનવ કરે મુજકાજ રે, તેને અરધું કન્યા ને અરધું રાજ રે;

૨૨ નિશ્ચિંશ—એક જાતનું (યુદ્ધનું) હથિયાર. ૨૬ નાખી ઈ—
 દાનવે નાખી (નાખેલી) બેડી તોડાવીને.

- કોણ વ્યાધ્રને મુખ જાય રે, ઘણા કે' મૃગનોણી ઘણી અથડાય રે. ૩૧
- પણ નિર્વીર પૃથ્વી કંઈ થાય રે ? કોઈને કોઈ કે'વાય રે !
- ભનંદન સુત વત્સમી નેહ રે, તેણે દાંડી કાને મુણી ઐહ રે. ૩૨
- જે અસ્તવિદ્યામાં પ્રવીણ હતો રે, જે શરવીરશુ લઢવા જતો રે;
- અલિષ્ઠપણાનો ઝર્વ અતિ મનમાં રે, ત્રેવડે નહિ મુર અમુરને તનમાં રે. ૩૩
- તે મુણી પ્રતિજ્ઞા થયો સજ રે, ન લીધા સાથે રથ અશ્વ ગજ રે;
- જઈ મળ્યો વિદૂરથને જતે રે, ઐાળખ્યો ભનંદનસુત વાતે વાતે રે. ૩૪
- ભનંદન વિદૂરથ હતા મિત્ર રે, તેણે લાગ્યું ચાર ચતુરચરિત્ર રે;
- અરે તુ તો મારા મિત્રનો સુત રે, કરી તેં આજ સા'થ મને અદ્ભુત રે ૩૫
- હું થયો વૃદ્ધ ગયાં ડાચાં મળી રે, જો જો આ ચઢી ગઈ પાંસળી રે;
- નહિ તો દાનવના શ ભાર રે, કરું કાણમાં તેને તારતાર રે. ૩૬
- વત્સમી કરી કહે પ્રણામ રે, મુને કીજે આજ્ઞા મહાધામ રે;
- હું સ્વસામર્થ્યથી હણુ અમુર રે, તમારા સુત છોડાવી લાવું શૂર રે. ૩૭
- પદ્મિની પુત્રીને લાવું તેડી રે, તુર્ત તોડી નાખું તેની બેડી રે;
- માર્કંડેય કહે તે ભૂપાળે રે, પ્રિય મિત્રપુત્રને જોયો વા'લે રે. ૩૮
- દઇ હર્ષથી આલિંગન રે, બોલ્યો વત્સ કહી મુખે રાજન રે;
- જાઓ સિદ્ધ કરો આવો કાર્ય રે, વેગે જઈ હણુ અનાર્થ રે. ૩૯
- જો થાય કામ તારાથી સુત રે, તો તું મહાપરાક્રમી અદ્ભુત રે;
- થયો અવતાર યોગ્ય સ્થળે સદૃશ રે, હોયે ઉરે ઉત્સાહ તું ને મહાબળ રે. ૪૦
- તો તું ત્યાં જ વે'લો વે'લો રે, એમ હુલાવ્યો કુલાવ્યો અલખેલો રે;
- કહ્યું સેના લેઈ જા સાથ રે, તવ તેણે દેખાડ્યા સ્વહાથ રે. ૪૧
- આ મારી સેના ને આ હાથી રે, આ મારા સાથી ને આ ભાથી રે;
- એમ કહી ચાલ્યો વીર ગંભીર રે, તરવાર ખાંધી લીધી શરીર રે. ૪૨

કરે સાહ્યાં ધનુષ્ય આણુ રે, કવચ ટોપ પે'રી લીધાં સુજાણુ રે;
 પેલી ગુફાને માર્ગે ગયો તેહ રે, સત્વર પાણું થઇ નિઃસંદેહ રે. ૪૩
 જ્ઞેતા જ્ઞેતામાં ગયો પાતાળે રે, પાછો વીર ધીરને કોણ વાળે રે;
 પેઠા પાતાળમાં જોહવારે રે, તેણે અવલોક્યું આરે દિશાએ ત્યારે રે. ૪૪

વસણુ.

તેણે આરે દિશાએ અવલોક્યું, પણ અમુર ન દીઠો ક્યાંહી રે;
 વિપ્ર પ્રેમાનંદ વર્ણવે, તેન ચિતા થઇ મનમાંહી રે. ૪૫

કડવું ૧૯૦ મું.

રાગ માર.

કરી ચિંતા મરી ધરી ધનુષ્ય કરમાં, પાણુ છ ટકારવ કર્યો;
 તે રવે રડવડી ગયું ત્યાં સહુ, શેપને કોકે ધર્યો. ૧
 અખિલ પાતાળ પૂરાઈ જતુ, પાણુ છ ટકારે તહીં;
 સુણી દાનવપતિ કુન્નૃભ ધાચો, સેન સજ્જ આગ્યો તહીં. ૨
 હતો મહાઅલિષ્ઠ ને વજી સેન સાથે, રાજપુત્ર પાળો હતો;
 અધર્મ કર્મે યુદ્ધારંભ્યું, તદ્દપિ વીર ધીર થયો છતો. ૩
 તણુ દિવારાત્રિ સુધી કીધું, યુદ્ધ ઊભી રથવિના;
 દાનવપતિ, સેનાપતિ ત્યાં, થયા કંઈ હીના દીના. ૪
 તવ ક્રોધ પામી અસલ શોધે, ગયો દાનવનો પતિ;
 મહાભાગ વિશ્વકર્મા પ્રજાપતિ, જેણે અસલ ઉપજાવ્યું મહામતિ. ૫
 તે અસલ તેણે અંતઃપુરમાં, મૂક્યું હતું નિશ્ચિંત થઇ;
 ગંધમાલ્ય ધૂપ આદિકથી નિત્ય, પૂજતો તે જઈ જઈ. ૬

૧ શેપને ઇ—કાઈકે તો શેપનો આગ્રવ લીધો. ૩ યુદ્ધારંભ્યું—યુદ્ધનો આરંભ કર્યો.

મુદાવતીએ વાત બાણી, જે તે સ્થળમાંહે હતી;
 થયો પરાજય દાનવતણો, લેવા મુસલ આપ્યો દુર્મતિ. ૭
 કોઇ વીર મહાધીર થઇ લઢતો, પાણો ટાળતો અમુર સહુ;
 કુળ્મને હરાવિયો, હરાવિયો દીન કરી બહુ. ૮
 તદા મુસલ લેવા આવિયો એ, મુસલપ્રભાવ તે બાણી;
 જે પિતાએ કહી વારતા તે, સુંદરી સત્ય પ્રમાણી. ૯
 માટે અધોગ્રીવાએ ઉત્તમ મુસલને, સ્પર્શ તેણે તો કર્યો;
 પળી મુસલ અમુર ચુક કરવા, લેવા જતો ધ્યાને ઝટ ધર્યો. ૧૦
 પાગ લાગવા ગઇ પ્રેમદા, અડકી મુસલને મા'મુદા;
 હસ્ત ફેરવી સમસ્ત સ્થળમા, પરાક્રમ પૂછતી અતિ પ્રેમદા. ૧૧
 કોઇ દિન બોલી નવ અમુરશુ, તે આમ રીઝી કેમ ત્યાં;
 દુર્બુદ્ધિ ઉર હોય ક્યાથી, વાંચે ક્ષેમ તેને વે'મ ક્યાં ? ૧૨
 'અમુર કહે તું બેસ બાણી, ટાળી આણું શત્રુને;
 પછે વર્ણન કરું હું મુસલકેરું, આજ સતોપું જઈ મુજ પિત્રને. ૧૩
 વાહવા કહી નાર ઠેલે, મુસલ હસ્તે ધરી ધરી;
 ઉમંગી રંગી જંગી થઇને, દાનવ ઉછળ્યો ફૂર ઉચ્ચરી. ૧૪
 સન્મુખ આપ્યો મુસલ લેઇ, કુળ્મ લઢવા કારણે;
 મહાર વત્સખી ઉપર કર્યો, શર સાંધતો શર વારણે. ૧૫
 તે વ્યર્થ મુસલ મહાર કરતો, મારતો અતિ બાણુ તે;
 થયુ નિષ્ફળ પરમાત્મ સૌનંદ જોઇ, પળી જોઇ થાતી હાણુ જે. ૧૬
 તદા મુસલ ત્યાગી રાસાત્મ સા'તો, સંગ્રામ કરવા આવતો;

૮ પાણો—પગપાણો હોઇને (વીર) ૯ મુસલપ્રભાવ—મુસલનું સામર્થ્ય
 ૧૦ અધોગ્રીવાએ—નીચી ડાહી કરીને. ૧૨ દુર્બુદ્ધિ ૪૦—જે દુષ્ટ બુદ્ધિ-
 વડે પોતાનું ક્ષેમ વાંચે છે તેના ઉરમા વેહેમ ક્યાંથી હોય ?
 ૧૪ જંગી—લડેલા. ૧૬ સૌનંદ—સૌનંદ નામે પરમાત્મ.

- શસ્ત્રાસ્ત્રમાં અતિ રણપાંડિત, તે સત્રામ તેને ભાવતો. ૧૭
- શસ્ત્ર મૂકતો જેહ દાનવ, તે અસ્ત્રથી વિહારતો;
- નવીન મારતો ઉભડતો, સ્વદેહ રક્ષણ ધારતો. ૧૮
- તદા દાનવ હાર પામી, વિચાર કરવા લાગિયો:
- હવાં શું કરું હું ક્યાં જઈ, અરિ જાય કયમ એ ત્યાગિયો, ૧૯
- માયા ન ચાલે સર્વ ટાળે, શું કરું હું આજ રે;
- સદ્ગુણ મુસલ થયુ નિષ્કુળ, નથી સિધ્ધ કરતું કાજ રે. ૨૦
- છે તન્વંગીએ તે ત્રેવડયું, તે નથી જાણુનો કુબ્ધ;
- વળી શુદ્ધ કરવા ઊઠી ધાયો, થઇ પૂરો રૂઠ પુદ્ધ. ૨૧
- તેનાં અસ્ત્ર શસ્ત્રને કાપિયાં, રાયકુવરે એકે કાળે;
- વળી સમર્થનો રથ ભાંગિયો ઝટ, કહ્યું ઊભો રે' વિકાળે. ૨૨
- રથ ચૂર્ણ થાતાં દુષ્ટ દાનવ, મહાવીર ધીરજ ધરી ઘણી;
- ઢાલ ને તરવાર ધારી, ઝટ ધાયો હણવા નરમણિ. ૨૩
- વેગ જેના વાધતો અતિ, ઉશ્કેરાયસો ઉપર વધે;
- પગે ચાકી શત્રુ ભાળી, જાણ્યું કારજ આહી સધે. ૨૪
- મહાવિકાળ કાળ પ્રચંડ આવે, અસુરશત્રુ આજ રે;
- હું હણુ હાવાં ગણું નવ એ, કરે સહુ સુરનાં કાજ રે. ૨૫
- પછે અગ્નિ સરખું આગનેયાસ્ર, મારવા તે કુબ્ધને;
- અગ્નિ હણ્યો કે'તા માંહી હણિયો, સુર પામવા સંતુષ્ઠને. ૨૬
- આગનેયાસ્રથી તેના હૃદયમાં, ઘા પડ્યો ગાઢો ઘણો;
- દેવઅરિએ સેવ સાધી, યમપુરીની સર્વે ભણો. ૨૭
- કુળ્મ હણિયો બળકે, નવ ચાલિયું તેણે કંઈ;

૨૭ દેવ ઈન્દ્ર—દેવઅરિએ (અસુરે), યમપુરીની સેવ સાધી (મૃત્યુ પામ્યો) એમ સર્વે ભણો.

- જ્યમ હડું વજ્જુ હણતુ ગિરિ મોઠો, એ પેર ત્યાં તો થયું સહી. ૨૮
- રસાતળમાં વાતઃ ચાલી, માનવે દાનવ હણ્યો;
- અત્યંત આનંદ ઘેર ઘેરજ, મગટી રહ્યો પુરે ઘણો. ૨૯
- રાજપુત્ર પર પુષ્પવૃષ્ટિ, થઈ દષ્ટિ દેવની;
- ગાવા લાગિયા અંધર્વપતિ ત્યાં, આરભી સ્તુતિ એવની. ૩૦
- દેવાગતા વાદિત વાદે, એમ થઈ રહ્યો આનંદ ઉદે;
- દાનવ હણ્યા માનવ ગયો ઝડ, દાનવભુવને થઈ મુદ. ૩૧
- એ રાજસુત બંધન પડ્યા તે, છોડવ્યા તેણી ઘડી;
- સુંદરાંગી મુદાવતાને, કરી મુક્ત ન વાર કરી વડી. ૩૨
- કુળુ ભમરાણાને તહી ત્યાં, નાગરાજ મહામણિ;
- સ્વયં સહસ્ર ફાણા શેષછએ, મુસલ ગ્રહ્યુ સુરનું ગણી. ૩૩
- તપ રૂપી છે ધન જેહનુ, સહુ ચોગ ધ્યાને જાણતા;
- દાનવ માનવની મનોવૃત્તિ, પાણું પ્રીતે પ્રમાણતા. ૩૪
- નાગશિરોમણિ શેષ હરખ્યા, જોઈ પ્રસન્ન થઈ મુદાવતી;
- સ્ત્રીહસ્તકેરા રપરાંથી થઈ, મુસલ મુનંદની ફડી ગતિ. ૩૫
- વીર્યહાનિ જાણી નારી માની, મલાવ પૂરો જાણીને;
- વારવાર કીધા સ્પર્શ તેણે, અકુશલ મુસલ પ્રમાણીને. ૩૬
- એ કાર્ય માટે નાગરાજે, આનંદ પામી અંગમાં;
- મુનંદના ગુણધર્મી ઉપજ્યુ, એવું ધર્મુ નામ ઉમંગમાં. ૩૭
- સૌનદ અણુ નામ તેનું, પાડિયુ મેમે કરી;
- સહુ હર્ષ પામ્યો સુરગણ ત્યાં, કીર્તિ નાગલોકે વિસ્તરી. ૩૮
- કંથું નમન સહુને રાજપુત્રે, પહે માગતો વિદાય તે;
- સહુ શુભ વાંચી તેનું કેંતા, થાય ભલું વાટે જાય ને. ૩૯

૩૩ નાગરાજ ધૃમ—નાગરાજના મહામણિ રૂપ સહસ્ર ફાણાવાળા શેષછએ સ્વયં (પોતે) તે મુગળને સુરનું (દેવનું) છે એમ ગણીને લીધું
૩૮ સૌનદ—મુદાવતીનું બીજું નામ.

વલણ.

જેહ વાટે જાય તું સુત, તે વાટે વિદ્ય કંઈ થયો નહિ રે;
એવો આશિર્વાદ આપી વળાવતા, જય શબ્દ થયો જહીં તહીં રે. ૪૦

કંકલું ૧૯૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કડેય કહે કૌણ્ડકિ સુણ્ય છ, એમ વત્સપ્રીતણું વાધુનું પુણ્ય છ;
રાજકુ વરી ને ઉભય કુમાર છ, વત્સપ્રી સાથે લેઈ આલ્યો તે વાર છ. ૧

ઠાળ.

તે વાર માથે લેઈ આલ્યો, વિદ્યુત નૃપ પાસ;
કેટલેક દિન પો'ની પુરમાં, ખોયો તેહ નૃપનો ત્રાસ. ૨

સુતાસુત અર્પણ કરી, કર્યો નમ્ર થઈ મણામ;
વધો હે તાન આ સતાન છે, હરાયા તમારાં મહાનામ. ૩

સુંદરાંગી ગુણવતી છે, પતિવ્રતા પૂરેપૂરી;
આણ્યાં તમારી આજ્ઞાથકી મેં, એમ વયો વાણી મધુરી. ૪

હવાં બીછ આજ્ઞા કરો મુજને, કરેં સત્વર કાજ;
મર્કડેય કહે કૌણ્ડકિ સુણ્ય તુ, એમ વધો વત્સપ્રી મહારાજ. ૫

હવેં હૃદય જેતું ભરાયું, એવો હથે મરે ખોલ્યો ભૂપ;
આંદો વત્સ દે વત્સ તું છ, ધન્યધન્ય અનુપ. ૬

તે અતિ ઉત્તમ પરાક્રમ કર્યું છે, તેણે શું થયું છે બાળ;
ત્રાણ મકરે સુઝ મર મુજને, અભિનંદન દે આ કાળ.

તેમાનુ મયમ એક બાણું, જે તારા સમો જામાત;
અન્ય સન્નુકરો વધ થયો, હવાં ત્રીજી કહું સુણ્ય ત્રાત.

૩ સુતાસુત—પુત્રી અને પુત્રો.

મારા બાળક હતા તેવા, પુન આગી આપ્યા આજ,
 તે મિત્રસુત થઈકર્તુ માર, પૂર્ણ પ્રેમથી કાજ ૯
 છે દિન આજકેરો અતિ રૂડો, માટે કાજ કરચ તુ માર,
 છે મારી સુતા સુદર અવયવવાળી તે હું તુને દેના ધાર ૧૦
 પાણિગ્રહણ કરચ તુ પ્રેમથી, કરચ મુને વચનપાળક આજ,
 કરે કાર્ય જે તુ જોઈલુ તો, તે મહુ મ્યું માડે કાજ ૧૧
 રાજપુત્ર કે' છો તમે મારા, પિતાકેરા મિત્ર,
 તેણે હું પિતારૂપ માનુ છું તમને, મહાપુણ્ય પવિત્ર ૧૨
 આજ્ઞા પાળવી પિતાતણી, છે એવું શાસ્ત્ર પુરાણે કે'ણ,
 તમે જેમ કો' તેમ મેજ કરવું, જે થાય આપને સુખદણ ૧૩
 કિ તુ પિતા તમે જાણો સહુ, આવા કાર્યમા ગતિ કેવી,
 કેવળ હું પરત ત્ર છું સહી, જોઈએ ભન દનનો આજ્ઞા લેવી ૧૪
 વિદ્વરથે તવ પત્ર લખીને, ભનદનને પૂછિયું,
 વત્સપ્રીત્યરિત્ર સધળું, વાચી તેને રૂચિયું ૧૫
 લગન પ્રવેશ કાજ દીધી, આજ્ઞા વડીલે જાણું,
 વિદ્વરથ પુગમા મહામહોત્સવ, આલ્યો સમાચાર થયો પ્રમાણ ૧૬
 વિધિપુર સર લગન વિધિ થઈ, પરણ્યા કન્યકાકુમાર,
 જયજયકાર સુરગાણું સર્વ કરતા, ત્યા થઈ ગ્લો થેઈ થેઈકાર ૧૭
 યાચકજનતાણા મનોરથ પૂર્વા, જૂપે દીધું મન્યાદાન,
 એન મને રીને વગાવા પછે, ગયા એ રાજકુવર મહાન ૧૮
 જઈ ભન દનને બેઠિયા તે, સહુ ચરિત્ર માડીને કહ્યા,
 માધૂર્ણ રહી ઘણા દિન પછી તે, ઘેર આન દ ગયા ૧૯
 હ ના નાચોવન મગટયું જેને, એવો વત્સપ્રી મહારાજ,

- નવયૌવનાશુ રંગ રમતો, કરી ધર્મકેશં કાજ. ૨૦
- સરિતાતટે ઉદ્યાનમાં, વન વાર હોયે જ્યાંય;
- વિહાર વનિતાશુ કરે તે, આનંદ પામી મનમાંય. ૨૧
- ગ્રહ આકાશિગદિક રમ્ય સ્થાનક, ત્યાં અલખેલીકેરી સાથ;
- કેલિ કરતો રેલી રંગે, આલો જુરતીના હાથ. ૨૨
- રાજકેશં કાજ કરતો, પમાડતો સર્વને આનંદ;
- ભનંદનવય જુદા થાતાં, ગયો ભજવા વન ગોવિંદ. ૨૩
- પછે વત્સમી રાજ થયો, તેણે કર્યો આઝ યસ;
- નિરંતર ધર્મે મજા પાળી, થઇ મનમાં મગન. ૨૪
- સ્વપુત્રકેરી પેર તે, મજા પાળતો દિનરાત;
- તેણે દેશમાં આનંદ ઉત્સવ, ઘેર ઘેર થતો વિખ્યાત. ૨૫
- તે રાયકેશ રાજમાં, ચૌરસર્પાદિક ભેડ;
- તેતણે ભય કાંઈ ના'તો, વળી નામે ઉપદ્રવ હોય તેહ. ૨૬
- એમ કશાકેશ ભય નહિ ત્યાં, કો ખોટી ખબર નવ પામે;
- વત્સમીનું નામ મુણતાં, અથ ઓઘ મોટા શામે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પછી સુનંદાને, સુત થયા ઉત્પન્ન;
- તેનાં નામ હું ગણાવું તુજને, સુણ્ય થઇ તન મન મસજ. ૨૮
- માંસુ પ્રચીર ને શૂર નામે, સુચક વિક્રમ ક્રમ;
- બલિ બલાક ચંડ મચંડ ને, સુસ્વરૂપ સુવિક્રમ. ૨૯
- એવા સુત સહુ તેને થયા, જે મહાપરાક્રમી પુર;
- રાણજીત સર્પે હતા સાચા, વળી વક્ત્રા વાણી મધુર. ૩૦
- એ પેર ધન ધાન્ય ને, પુત્ર પરિવાર સમેત;
- સહુ રાજ્ય સોંપી સુતને, ગયો વન તપ કારણ ધરી હેત. ૩૧
- વત્સમીનું ચરિત્ર જે કો, સુણે ભૂણે ન ગાય;
- તે જન ભવાબ્ધિન સે'જે તરીને, મુક્તિપુરીમાં જાય. ૩૨

પુરાણી છે આચરણ આણું, કંઈ તમારા માંય ?

દુષ્ટતાને દીનતા, લેવાય ઉઘડી જ્યાંય.

૩૩

ત્યાં વારંવારે કશું કે'ણું, નિર્લજ્જને શી લાજ;

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, થયુ વત્સમીચરિત પૂરું આજ.

૩૪

ગુરુકૃપાએ થયો છે અહીં, પોડશાધિક્કસતમોધ્યાય;

પુરાણીજનનું પાઠરૂં કરવા, દિજ યથામતિએ ગાય.

૩૫

વલણ.

યથામતિએ ગાય દિજ, લજ્જ હર વિધિ ગોવિંદ રે;

પાઠરૂં કરતાં પાઠરૂ માને તો, તેને કરે શું પ્રેમાનંદ રે.

૩૬

—*—

સ્વનિત્રચરિત્ર.

કડલું ૧૯૨ મુ.

રાગ ગોડી.

ગુરુ ગણપતિને લાગુ પાય, સાંધ કરો ઉમયા માય;

જયમ ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થાય, શારદા એવી વાણી આપો સુખદાય. ૧

ઢાળ.

સુખદાય થાય એવી વાણી આપો, કડલું ખનિત્રચરિત્ર;

માર્કંડેય કહે કૌબ્દકિ સાંભળ્ય, થઈશ પરમ તું પવિત્ર.

૨

એમ વત્સમીના બાર મુત, જે કહ્યા મેં નિર્ધાર;

તે સર્વે હતા ગુણિયલ ઘણા, સંગ્રામજિત ગુણભંડાર.

૩

તે સર્વમાં મહાપરાક્રમી, પ્રાંશુ નામે વડ બ્રાત;

- તે અવનિતણા અધિપતિ થાતો, જેના ગુણની કહું ખ્યાત. ૪
- તે સ્વમમાન ગણનો સ્વય બંધુ, તેણે તેહ કરતા સેવ;
પરિજન સમા આજ્ઞાવરતી સહુ, થઈ રહ્યા તતખેવ. ૫
- તેણે યજ્ઞયાગ કર્યા ઘણા, તેમાં મળ્યું દિવનૈ ધન;
દીન હીન અપંગનુ વળી, તેણે સંતોષ્યું અતિ મન. ૬
- તે યજ્ઞમાં દ્રવ્યદાન કીધું, તેની સંખ્યા ન કોઈથી થાય,
પણ લેતાં લેતા રહ્યું પડી એમ, દિવ પુરાણે ગાય. ૭
- પુષ્કળ ધન એમ રહ્યું પડી ત્યાં, તેણે કરા શું થાય;
વસુધરા નામ પૃથ્વીતાણું પડતુ, એમ કહી ગયા મહાકાય. ૮
- પ્રાંશુએ સાર્થક નામ કીધું, વસુધરાનુ બાણ;
સ્વપુત્ર પેરે મળ પાળી, તેવડે થયાં વખાણ. ૯
- ધનગૃહકેરા સંગ્રહનો તેણે, ઉપયોગ કીધો માર;
લક્ષાવધિ કંતુ કર્યા તેણે, કરી તેની ક્રિયાઓ અપાર. ૧૦
- તેણે યજ્ઞ કરિયા એટલા કે, તેની સંખ્યા ન કદી ગણાય;
એક આંકડે કોઈ કહી શક્યો નહિ, એ કેવો જૂમ બાણાય. ૧૧
- એ પ્રાશુ નૃપને થયો સુત, મળપતિ મહાકાય;
તેણે યજ્ઞ અપાર કીધા, જેણે સુરવર સુખી કે'વાય. ૧૨
- ઇંદ્રકેરી અતુલ વૃષ્ટિ, થઈ તેના યજ્ઞ મોઝાર;
તે કંતુએ શતકંતુ વાધ્યો, જેણે હણ્યા વીર્યવાન અસુર અપાર. ૧૩
- બંધિષ્ઠ મધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો, બલનામ દૈત્ય મનાય;
વળી સંગ્રામ માંડે મુખ્ય જે, બંભાસુર નામ ગણાય. ૧૪
- ઈત્યાદિ મળીને અસુર હણ્યા, બિનગત કે'વાય,
એવો યજ્ઞકર્તા મળપતિ, પ્રાંશુતણા સુત ગણાય. ૧૫

૮ વસુધરા ૮૦—(ક-પ્રેક્ષા) ૧૦ કંતુ—યજ્ઞ ૧૫ ત્રિનરાત્ર—
નવાણું.

સૌરિપુરોહિત અત્રિકુળનો, હતો સુહોત્ર નામે જાણ.	૩૮
ગૌતમવશનો ઉદાવસુ ને, હતો કુશાવર્ત આચાર્ય;	
સુનયનો પુરોહિત હતો જે, તે કરાવતો કશ્યપગોત્રી કાર્ય.	૩૯
હતુ પ્રમતિ અભિધાન તેનું, હવા મહારથતણી વદુ વાત;	
હતો તેનો પુરોહિત વમિષ્ઠકુળનો, પુરોધા નામ પ્રખ્યાત.	૪૦
તે આર નૃપતિ રાજ્ય સ્વયના, ભોગવતા હતા ભરપૂર;	
સાર્વભૌમ ખનિત્ર હુતો, સર્પાધિપતિ મહાશૂર	૪૧
તે સર્વ ભાઈ ઉપરે, અને વળી સર્વ પ્રજાય;	
ખનિત્રપુત્ર સરખો પ્રેમ ધરતો, કોને કૂડી નવ કરતો સળથ	૪૨
એકદા સૌરિતણો મત્રી, વિશ્વવેદી એવું નામ,	
તે અવનિપતિ એકાત તેડી, વધો પ્રથમથી નિજ કામ.	૪૩
મારે કંઈક કે'વું આપને, તે કહી દેઈ રાજન;	
આ સકળ પૃથ્વી હોય જેના, સ્વાધીનમા અનુદિન.	૪૪
કે'વાય તે તો મહાનરપતિ, તેના પછી તેના પુત્ર;	
પૌત્રને પ્રપૌત્ર આદિક, એમ વધે તેનું ઘરસૂત્ર.	૪૫
વંશ તેહનો જેહ તે, રાજા થાય નિર્ધાર;	
અન્ય જે ભાઈ તેહના, તે પ્રથમ અટપ સમયે સાર.	૪૬
સહુ દેશના રણીધણી થાયે, વળી કહું તેનાં કાળ;	
થોડું ઘટે કે વધે કાંઈક, પણ પછે થાય શું મહારાજ.	૪૭
એમ કરતાં ગતકાળ થાયે, તદા તેહ નર નિર્ધાર;	
ચલતા ઉતરતાં થઈજાયે, ઉતરતી હાર મોઝાર	૪૮
કંઈ વધવાતાણી આશા નહિ, વૃદ્ધિ મને માની દેખાય;	
જે પૃથ્વીપતિ હોય પૂર્ણ તે, આપ્યું પાળતા સદાય.	૪૯
તેહ ગયા પૂઠે કંઈક જાય, પૃથ્વી અને મળિયું રાજ;	

- છેવટે સહુ જાયે જાહે, સુત કરે કૃષિકારનાં કાજ. ૫૦
- આણું નીતિશાસ્ત્રે છે વધું, તે જાણાણું છું હું રાય;
- વળી એક ચિત્તે સુણો સર્વે, સ્થિતિ માંડજિકની શી થાય. ૫૧
- તે માંડજિક રાયનો ભાઈ હોયે, સાર્વભૌમ નરેશ;
- અર્પિયુ સ્નેહે સામર્થ્ય જણે, તે નવ ઉદ્ધાર કરતા લેશ. ૫૨
- પૃથ્વીપતિ અને ભ્રાત્ર સુનુ, જેહુ અન્ય કે'વાય;
- સ્નેહાનુબંધ શો તેમનામાં, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં ગવાય. ૫૩
- તેના પુત્રને સ્વપુત્રમાં, પરત્વ યુદ્ધિ થાય;
- એવા રાયકેરો સુત ભાણો, કયા કાર્યે પ્રીતિ યુક્ત કે'વાય. ૫૪
- જેવડે થાય પ્રીતિયુક્તે, તેણે કરી નૃપ સંતોષાય;
- એમ કરી નૃપ જો રહે ખેશી, તો શી ગરજ મંત્રીતણી ગણાય. ૫૫
- મારાં સમાન મંત્રી છે તમારે, તેથકી હે ભૂપાળ;
- આ અખિલ પૃથ્વી રાજ્યને, ભોગવીશકો આ કાળ. ૫૬
- મિથ્યા સંતોષ રાખી કેમ ખેડા, એ નવ નૃપ ગુણ મનાય;
- જો ઇચ્છા રાજ્ય કરવાતાણી હોયે, તો આણું જોઈએ રાંધ. ૫૭
- જે કાર્યે સિદ્ધિ કરનાર સાધન, તેને કર્તાતાણી જરૂર;
- અમે સાધનભૂત મંત્રી સર્વ છીએ, છો કર્તા તમે મહારૂર. ૫૮
- તમારું કાર્ય છે જે રાજ્યપ્રાપ્તિ, માટે કરો નૃપવર આમ;
- સાધનભૂતવડે પિતારાજ્યને, સ્વાધીન કરી લ્યો મહાનામ. ૫૯
- અમે પરલોક વિષે જઈને પાણુ, છીએ કૃણ અર્પવા તૈયાર;

૫૩ અન્ય — પરમાર્થ. ૫૪ પરત્વયુદ્ધિ—આ તો પારકા છોકરા છે એવી યુદ્ધિ. ૫૫ જેવડે ઇન્-જેવડે કરીને સાર્વભૌમ રાજ્ય જે પોતાનો ભાઈ છે તે પ્રીતિયુક્ત થાય, તે કાર્ય કરવાવડેજ જે રાજ્ય સંતોષાય અને એમ ભાઈને સંતોષ આપવાનું જ ઠીક છે એમ ધારી ખેશી રહે તો પછી મંત્રીઓની પણ તેને શી ગરજ (જરૂર) છે ? ૫૬ સાધનભૂતવડે—સાધનભૂત મંત્રીઓવડે.

- પછે તમારે ચિંતા કરી રાજા, ન ઘટે બેશી રે'ણું નિર્ધાર. ૬૦
- રાજા કહે ખનિત્ર છે, અમારો જ્યેષ્ઠ બધુ પ્રમાણુ;
- તેનાથકી તે છે પૃથ્વીપતિ, એમાં શો દાષ છે સુખાણુ. ૬૧
- અમે લઘુબ્રાતા તેહના, તેણે અદ્યપૃથ્વીના પતિ;
- હે મહા મતિ અમો પાંચ ભાઈ, પૃથ્વી એકલી નારી સતી. ૬૨
- તો સ્વામિત્વ સર્વ પૃથ્વીતાણું, ક્યમ એક-હાથે સંભવે ?
- સર્વસ્વ તમને લાગશે, સમાધાન તો મંત્રી હવે. ૬૩
- વિશ્વવેદી કહે રાજા, એક પૃથ્વી છે કહો;
- તો ક્યમ સર્વ પૃથ્વી સ્વાધીન તમારે, કરીને નવ તમે રહો. ૬૪
- તમારે સ્થાનકે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા, રાજ્ય કરે થઈ રણિયાત;
- તમે ક્યમ નવ થાઓ સર્વાધિપ, શું તમે નૃપ નથી વિખ્યાત. ૬૫
- જ્યમ યત્ન કરે' હું તમ અર્થે, ત્યમ તમારા અન્ય બંધુના પ્રધાન;
- તેમના હિતાર્થે યત્ન કરતા, મેં જાણ્યા છે મહાન. ૬૬
- રાજા કહે જે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા તે, અનુરાગે કરી ગણે પુત્ર સમાન;
- સ્નેહું એવો સર્વપર રાખે, તો ક્યમ મહીમમત્વ થાય ગુણવાન. ૬૭
- કહે વિશ્વવેદી અહો રાજા, તમો રાજ્ય ઉપર રહી સદા;
- જ્યેષ્ઠ બ્રાતાને બેઠ અરબી, પૂજી શકશો થઈ મુદા. ૬૮
- કિંતુ રાજ્ય ઇચ્છા થાય ત્યારે, કોણુ જ્યેષ્ઠ ને કનિષ્ઠ;
- સાર્વભૌમ પદવી મળી જેને, તેનાં જાવ રિષ્ટ ને થાય શિષ્ટ. ૬૯
- માર્કંડેય કહે એમ અહોનિશ તે, ઉપદેશ કરતો જાણુ;
- ઘણું દિવસે નૃપે માનિયું, મંત્રી વચન નિર્વાણુ ૭૦
- પછે આજ્ઞા આપી તેહને, કરો વિશ્વવેદી ક્ષાવે તેમ;

૬૨ નારી સતી—સતી નારી જેની (પૃથ્વી). ૬૪ વિશ્વવેદી—મંત્રીનું નામ. ૬૭ મહીમમત્વ—તેની પૃથ્વી ઉપર પોતાપણા રૂપ અભિનિવેશ.

પછે વિશ્વવેદીએ યત્ન કીધું, જેમ સ્વનૃપનું થાય સ્તેમ. ૭૧

તેના બ્રાતાકેરાં સર્વ મંત્રી, પુરોહિત પ્રમાણ;

પછે સર્વરાય વશ કર્યા તેણે, સ્વહિતાર્યે નિર્ધાણ. ૭૨

એ સર્વ બેદ કપટે કરી, ઘટિત રીતિએ કર્યું;

પછે સ્વનૃપકેરી સાંતિ વાંચી, ખનિત્ર રહિત ઉરે ધર્યું. ૭૩

ખનિત્રાભિચાર માટે, અનુષ્ઠાન બેસાડિયાં;

તેના વિશ્વાસુ પરિજન ફરવ્યા, સામદાનાદિકે કરી તોડિયાં. ૭૪

સ્વદંડકેરી પ્રભાવ વધવા, એવા ઉદ્યોગ કર્યા અપાર;

અનુષ્ઠાન કરવા દિજા એઠા, તેની સંભાળ નિત્ય લેતો સાર. ૭૫

નિત્ય નિત્ય અભિચાર સાધન, કરતા હુતા પુરોહિત જેહ;

પછે એકાએક ચાર કૃત્યા, ત્યાં ઉપની કરાણી દેહ. ૭૬

તેમનાં વકત્ર અતિ વિકરાળ હુતાં, દર્શી ભયકારી અપાર;

હસ્તમાં દારણ શસ્ત્ર સાંધું, જેના વિસ્તારનો નહિ પાર. ૭૭

શું કરીએ એમ કહી ઊભી, તવ અનુષ્ઠાની યોલ્યા દિજા;

જાએ ખનિત્રનો સંહાર કરવા, તદા ગઈ તેપામી મનમાં, શીઝ. ૭૮

વિશ્વવેદી મંત્રી ત્યાં, થતો પ્રસન્ન મન તે વાર;

હવાં કૃત્યાઓ ગઈ કાળ કરવા, તેણે જોયા ખનિત્રના આચાર. ૭૯

તેનાં પ્રહ્લય પર્વત્ર અતિ ઘણાં, તેણે જવાયુ નહિ પાસ;

યત્નશીલ થાતાં થયા તેમને, ત્રિવિધિનો ત્રાસ. ૮૦

પછે કોપ કરીને વળી પાછી, તેણે શૌરિપુરોહિત સહુ માર્યા;

વિશ્વવેદી મંત્રીને હણ્યા, વળી તેણે મારવા વિચાર્યા. ૮૧

૭૩ ખનિત્ર રહિત ઈ—આ જગત ખનિત્ર રહિત થાએ, એમ મનમાં ધાર્યું. ૭૪ ખનિત્રાભિચાર—ખનિત્રને મંત્ર પ્રયોગાદિથી મારવાનું અનુષ્ઠાન. ૭૫ ૬૩—રાજ્ય બળ. ૭૭ વકત્ર—મુખ. ૮૦ યત્નશીલ થાતાં —ખનિત્રને મારવાને યત્નશીલ થતાં.

નેત્રે નેત્રે ખોટું શીખવ્યું, તે સર્વના લીધા પ્રાણ;
 પુરોહિત વિશ્વવેદીને તો કરી દીધા કચ્ચર્યાણ. ૮૨
 આથા મંત્રી ઘણા નૃપના, રાજ્ય તબ્બપતા દેખાય;
 હવાં ગૃહપતિના મંત્રીએ કંઈ, દિન વણિક કે'વાય. ૮૩
 તેમાં હોય જેનો દિનમંત્રી, પુરાણી જેવો સોય;
 તેણે સરવસ્વ ગયું એમ જાણુ, પુઠે મંત્રીનું પાંધર હોય. ૮૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અનિત્યચરિત્રની માંય;
 હરિકૃપાએ થયો પૂરો, સમદરાધિકરાતતમોધ્યાય. ૮૫

વલ્લભ.

અધ્યાય પૂરો થયો અહિંયા, હવાં પથ થોડો તો રહ્યો રે;
 ચાતુર્વિંશી દિને જોઈએ, અથ પુરાણીને પૂરો કહ્યો રે. ૮૬

કંડુ ૧૯૩ મું.

રાગ ગાડી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય જુદેવ, ત્યાં એમ કુદ હણાયા તતખેવ;
 જૂદા જૂદા નગરે વસનારા જેહ, એકે કાળે મૃત્યુ પામ્યા તેહ. ૧
 જોઈ સર્પ જનને-વિસ્મય થયો, કોઈએ સમાચાર અનિત્રને કહ્યો;
 સુણી પુરોહિત વિશ્વવેદી મંત્રીહાણ, થયા અનિત્રના તલપાપડ પ્રાણ. ૨
 અરે આશું થયું એમ તે ભાષે, શોક વિસ્મય વાર વાર દાષે;
 પણ તેનું કારણ નવ કળાય, અનિત્રે જાણવા કર્યા અતિ ઉપાય. ૩
 એવામાં વસિષ્ઠ મુનિ આવ્યા સ્વગેહ, તદા અર્ધપાદે પૂજા બોલ્યો તેહ;
 મારા શ્રાતાના મંત્રી પુરોહિત, થયા નારા તેની થાય ન કાંઈ પ્રતીત. ૪
 હું વિનવી પૂછ મુનિદેવ, કહો જાણતા હો તો તતખેવ;
 એમ પૂછવા પરથી મુનિ ભાષ્યા, કર્યા છગબેદ મંત્રીએ દાખ્યા. ૫

શૌરિના મત્રીએ કહ્યું હતું જેહ, શૌરિએ ઉત્તર વાળ્યા હતા તેહ;
 જાતામાં બેઠ પાડવામાટે, ગચો'તો તે કુષ્ટ જોણી વાટે. ૬

પુરોહિતે કયું હતું અનુષ્ઠાન, તે કહ્યું નિષ્પાપને મુનિ મહાન;
 જેને શત્રુ ઉપર દયા આવે, જેને કોઈનું ભુકું મનથી ન ભાવે. ૭

તેનું ભુકું કરવાને કયો પ્રયત્ન, એ સર્વે કહ્યો તુને મેં યથાયત્ન;
 મુણી એ વારતા રાજા પામ્યો ખેદ, અંગે જ્ઞેતજ્ઞેતામાં વળ્યો પ્રસ્વેદ. ૮

કયા ઘણા ખેદતણા ઉચ્ચાર, રે હું કુષ્ટ કુષ્ટ કે'તો વારવાર;
 વળી વસિષ્ઠ મુનિ પાસે પોતાતણો, તે કરવા લાગ્યો ધિઃકાર ઘણો. ૯

ખનિત્ર કે' હું છું પાપનું સ્થાન, ભાગ્યહીન નઠોર મહાન;
 દૈવ દાપરૂપ કરેલો હુંય, મહાપાપી કહું પાપ શુંય. ૧૦

હું સર્વ જને નિ દલો નિર્વાણ, મુને ધિઃક ધિઃક છે મુનિ મુળાણ;
 મારેનિમિત્ત મુઆ દિજ ચાર, મારા જેવો કોણ પાપી પૃથ્વી મોઝાર. ૧૧

જ્ઞેજ્ઞમ ન થયો હોત મારો મુનિ, તો આવી કઠોર વાણી જાત ન.મુણી;
 જન્મ મારો શુભ કુળ મોઝાર, હું થયો સાર્વભૈ મ તેને ધિઃકાર. ૧૨

થયો દિજ નાશકારણ, હુંય, હવાં કોને મુખ દખાડું શુંય; *
 મારા જ્ઞાતાના પુરોહિત જેહ, સ્વામીહિત કરતાં મુઆ નિઃસંદેહ. ૧૩

માટે તે કુષ્ટ નથી તિલમાત્ર, મહામુનિ છે કુષ્ટ મારું ગાત્ર;
 થયો તેમના નાશનું કારણ જાણ, હવાં શુ કરું ક્યાં જાઉં અજાણ. ૧૪

વધારે પાપી નથી કોઈ મારા કરતાં, એમ નૃપ બોલતો હતો કરતાં;
 પ્રાક્ષીણ નાશ થોગે હું થયો પાપહેતુ, એમ વિદ્યપતો રહતો પુણ્યકેતુ. ૧૫

ભગ્નાઈ જેને જેવી હોય તે જુઓ, અમે ભગ્ના ભગ્ના કે'તાં હવેથી રૂઓ;
 ભલો તો એક ખનિત્ર રાજા હુઓ, એવો જુઓ ત્યાં સંશય જુઓ. ૧૬

નિવૃત્તિ પામ્યો ન એટલું કરયે, ઉરે અતિ ઉદ્વેગ તે તો ધરે;
 મન રાજકાજમાંથી પાછું વાળ્યું, તેણે જન જઘ ધ્યાન ધરવા ધાર્યું. ૧૭

ન માન્યો કોઈતણો ઉપદેશ, જેને થયો દિજહત્યાએ મનમા કલેશ;

- ભરપૂર ભલાઈ રાખી રહ્યો, તોય મને જુડો કોઈએ કહ્યો. ૧૮
- વા કર્યા પૂઠ કોઈએ વિચાર, તો હવે એ રાજ્ય કરવામાં ધિક્કાર;
- એવા પૂછનારને દત્તો ઉત્તર, પછે કને જોલાઓ સુત વર. ૧૯
- તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વાર, સાર્વભૌમ સુપ થયો નિર્ધાર;
- ખનિત્રે સાથે લીધી પોતાની ત્રાણ નાર, ગયો તપ કરવા વન મોઝાર. ૨૦
- પાનપ્રસ્થ વિધિનો જ્ઞાત તેહ, દમી સાઠાતણસે વર્ષે પર્યંત દહ;
- હો દ્વિજસત્તમ તે વનવાસીકેરી, જદા સદ્ગુણ થઈ આરાધન ફેરી. ૨૧
- ક્ષીણ થયો તપવડે અતિ દહ, તપ તેણે વિચારું એહ;
- સાધી સમાધિ રોક્યાં મહુ દ્વાર, પછે પ્રાણત્યાગ કર્યો તે વાર. ૨૨
- કર્યા અશ્વમેધ યજ્ઞ જેણે અપાર, છતાં ન મળ્યા સુખ જોગ નિર્ધાર;
- તેવાં સર્વે સુખ પામ્યો તેહ, થયો અક્ષય લોકવામી થઈ નિઃસંદહ. ૨૩
- તેની ત્રાણ સ્ત્રીઓ તેની સાથે, પ્રાણત્યાગ કરી ગઈ સંઘાતે;
- તે સાલોક્યતા પામી પતિ સહિત, છે એવું માહાત્મ્ય કરે પરહિત. ૨૪
- એમ મહાભાગ ખનિત્રનું ચરિત્ર, સુણનાર ભણનાર થાયે પવિત્ર;
- છે પાપનાશકર્તા પૂરેપૂરું, હવાં સુપચરિત્ર કહું મધુરં. ૨૫
- કહે પુરાણી સર્વને આમ, અમારામાં વશી ભલાઈ ધામેશામ;
- ગૌતમી દેખાઈએ અમે, હર હર ભજિયે સર્વે સમે. ૨૬
- રાધાકૃષ્ણ આશા પૂરે અમારી, દેખાડે એવી દીનતા ઉચ્ચારી;
- કિંતુ ગૌતમીવ્યાઘ્ર છે એહ, જાણો જન મહુ નિસંદહ. ૨૭
- સંવત સત્તરસે પાંસઠ્યમાંય, ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થયું જ્યાંય;
- પુરાણી જનની કૃપાએ કરી, દાખી ભલાની ભલાઈ ઉચ્ચરી. ૨૮
- ઇતિ ન માર્કંડેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્ર સમાપ્ત પ્રમાણે;
- થયો અષ્ટાદશાધિકશતતમોઽધ્યાય, સુણે ભણે આ ચરિત્રતે સુખી થાય. ૨૯

વસણ

ખનીત્રકેરું ચરિત્ર સુણતાં, સુખી થાય નર નાર રે;
વિમ મેમાનદ કાંઈ ન જાણે, જાને ખજા શકર મુરાર રે. ૩૦

ક્ષુપચરિત્ર.

કહ્યું ૧૯૪ મું.

રાગ મેવાડા.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ હો, નમન કરું નેહથી;
શારદા પૂરો આશા હો, ઉજેહકાર ઉજેહથી. ૧
ક્ષુપચરિત્ર કે'વા હો, આશા ઊર અતિઘણી;
માર્કંડેય કે'છે હો, સુણે કૌબ્હુકિ દિનમણિ. ૨
ખનિત્રસુત ક્ષુપ હો, રાજ્યાસને ખેઠો જદા;
પિતા પેરે મળરજન હો, કરતો ધર્મે કરી સદા. ૩
મળ પાળવા પ્રીતિ હો, રાજ્ય ધરતો અતિ;
તે દાનશાલી કે'વાયો હો, મખકત્તા થયો મહામતિ. ૪
વ્યવહારાદિક કાર્યે હો, શત્રુ મિત્ર તે જોતો;
સંમાન બુદ્ધિએ કરી હો, અન્ય સન્નય ખોતો. ૫
અહો મુનિસત્તમ હો, એક દિવસે ત્યાંહી;
તે રાજ્યાસન પર ખેઠો હો, જેને વશ્યુ પ્રણય મનમાંહી. ૬
તદા સત્ત માગધ ખોલ્યા હો, પૂર્વે ક્ષુપ થયો રાજ્ય;
તેના જેવો છું તું નૃપ હો, ક્ષુપ નામે મહામાજા. ૭
થયો ખજાનો પુત્ર ક્ષુપ હો, તેતું હવું ચરિત જેવું;

- તેણું સમ્બંધ છે તારું હો, પવિત્ર ચરિત્ર એણું. ૮
- તદા શુપ નૃપ બોલિયો હો, હું તે મહાત્માતાણું;
ચરિત્ર સુણવા ઇચ્છું હો, કેહો હશે શુચિ ઘણું. ૯
- જે તેના જેણું થાય મારાથી હો, તો હું તેમ આચરું;
વળી વળી શું વહું હો, ન અસત્ય રજ ઉચ્ચરું. ૧૦
- સૂત ક'તો કથા હો, સાંભળો નરમણિ આને;
તેણે દિન સુરભિ પરથી હો, કર કાઢી લીધો શુભકાને. ૧૧
- પશ્ચાંશવડે તેણે હો, પૃથ્વી વિષે યજ્ઞ કર્યા;
તવ રાજા બોલ્યો હો, વિચાર ધ્યાન માને ધર્મા. ૧૨
- તે મહાત્માને મારું હો, મારા જેવો ક્યમ જાયે !
તોય પવિત્ર ઉત્તમ ચરિત્ર જેણું હો, તેના અનુયાયી નવ કો થાયે. ૧૩
- હું કરું યત્ન તેવો હો, તે કાને પ્રતિજ્ઞા ધારું;
સર્વે સાંભળો બેઠા હો, અસત્ય નવ ઉચ્ચારું. ૧૪
- તે મહારાજા શુપ જેણું હો, આચરણ હું કરીશ સહી;
છે આર અર્ધિધ મર્યાદા જેની હો, હું બોગવું એવો મહી અહીં. ૧૫
- તે પૃથ્વીની માંહે હો, ધાન્ય પ્રાપ્તિ થાવાને;
અહર્નિશ ત્રણ યજ્ઞ હો, હું કરીશ કુઃખ જાવાને. ૧૬
- શુભ પાક થાઓ કે ન થાઓ હો, પણ પ્રતિજ્ઞા પાળીશ પૂરી;
સુરભિદિનપર જે આવી હો, કરનિમિત્ત શ્રી પૂરી અધૂરી. ૧૭

૧૨ પશ્ચાંશવડે—પ્રજા પાસેથી ઉત્પન્નનો છઠ્ઠો ભાગ લેઈને તેવડે યજ્ઞ કર્યા. ૧૬ અહર્નિશ—નિરંતર (પ્રતિવર્ષે). ૧૭ સુરભિ ઇન્—કરના નિમિત્તથી સુરભિ (ગાય) અને દિન (જાઘણ) ઉપર જે પૂરી કે અધૂરી શ્રી (લક્ષ્મી) આવી હશે તે હું યજ્ઞ કરીને દક્ષિણાને બાહાને પાછી આપીશ.

- તે સર્વને આજ હો, પાછી આપીશ જાણો;
 એ મારી પ્રતિજ્ઞા યાઓ સત્ય હો, પછે શુપ જોવો મુને વખાણો. ૧૮
- માર્કંડેય કહે મુણ્ય મુનિ હો, એ રીતે પ્રતિજ્ઞા કીધી;
 તે તેણે પૂરે પૂરી પાળી હો, વળી ઘણી પૃથ્વી દાને દીધી. ૧૯
- ન્યાં ધાન્ય નીપજિયું હો, કે તે ત્રણ યજ્ઞ કરતો સહી;
 પ્રથમ દિવસુરલિ ઉપર હો, જે કર લીધો હતો કહી. ૨૦
- તેટલું દ્રવ્ય તેણે હો, દિવસુરલિ નિમિત્ત આપ્યું;
 એમ દીનજનનુ દારિદ્ય હો, કપાય તેટલું તેણે કાપ્યું. ૨૧
- તેને પ્રમથા નારી વિષે હો, પ્રશસનીય પુત્ર હોવો;
 વીર નામ તેનું હો, તે થયો પિતા જેવો અવનવો. ૨૨
- પછે રાજ વનવાસ જાતો હો, સોંપી પુત્રને સર્વે;
 તપ કરી પામ્યો નિવૃત્તિ હો, પધાર્યો મુક્તિ પર્યે. ૨૩
- જે દાન લેવું હોયે હો, તો જાઓ પુરાણી જાવા;
 શુપ આપશે પૂરું હો, પછે ધનદુઃખ રે'શે નહિ ગાવા. ૨૪

વલણ

- ધનદુઃખ ગાવા રે'શે નહિ, પણ જો ન કરે તહીં કોઈ આઠ રે;
 ભક્તમણિ માટે છે તે પુરી, જોઈ પુરાણીને ધરે દારમાં પા'ઠ રે. ૨૫

—૦*૦—

૨૨ પ્રશસનીય—વખાણવા જેવો. ૨૫ આઠ—અટકાવ. અટકાવ કરવાનું કારણ કહે છે: ભક્તમણિ ૪૦—૨૫૯ છે.

વિવિંશચરિત્ર.

કડવું ૧૯૫ મું.

રાગ કેદારી.

ગુર ગણપતિ લાગુ પાય, કરો કરણા નેમ કષ્ટ નય;
 થાય સુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે.
 માર્કડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ કુપ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
 સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી ઝાડે રે
 પછે તેના કુંવર વીર જેહ, યથો ભૂમિપતિ પરાક્રમી રહ;
 તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે.
 વશ કર્યા શૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉલ્લંઘી શકે નવ માઝા;
 એવો રાજા ભૂમિમડળમાં એ અવનવો રે.
 તે વિદર્ભ રાજાની પુત્રી વયો, જઈ નંદિનીના પાણિ ધર્યો;
 કર્યો સુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે.
 વિવિંશ નામેતેને મુત થયો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ થયો અતિ પ્રસન્ન;
 પછે વન ગયો રાજ્ય તદ્દ મહામતિ રે.
 વિવિંશ પૃથ્વીપાઞ થયો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અપાર;
 તેવા ગાઢ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ?
 માળ્યા મેહુ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં જ્યાંય;
 લોક રાય વિવિંશ રહો કહે રે.
 અનાજના રોપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મહાન;
 દાન રસ પુષ્ટિકેરું દેતા ઘણું રે.
 પુષ્ટિ એવી હતી નિર્પાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન પ્રમાણ;

૨ સુણી—સુણી છે ૩ વીર—એ નામનો રાજા. ૯ પુષ્ટિ કેરું—
 પોષણ ક્રિયાનું.

- કરું એવા સુભાણુનું વર્ણન સોહામણું રે. ૧૦
- ભયો રે'તા અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ કો નરને મદ ન થાતો તે વાર;
સહુ ભગતા મોગર દયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહો માર્કંડેય જુદેવ, કરતા તેની મર્ષે શત્રુ સેવ;
અરિ અહુમેવ ગળો ગયા તે કાળ રે ૧૨
- સ્વસ્થતા સમ્મનને મન અતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્મતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિપુત્રશાં ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજતો જે ઠામ, મસર્યો'તો આન દ ધામોધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ મકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આલ્યા લલવા ઉલટા રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિશુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી ક્યો અશ્રમ, માર્યો વિવિશને એકલો ધારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમા એમ તે નૃપ મુખો રે. ૧૭
- ઇંદ્રયોગ પામ્યો તે પૃથ્વાપાળ, તેને હતો ખનીનત્ર નામે ખાળ;
તે ભૂપાળ થયો હુવા જીવ્યો રે ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જોહ, તેની કપટે કપાય ન દેહ;
સદેહ એ વાતમાં નવ આણુવો રે. ૧૯
- સ્વવિધાની વૃદ્ધિ દેખાડવા, મહાન મોટા પડિત પેખાડવા,
લેખાડવા લક્ષણ પુરાણી પ્રમાણુવો રે. ૨૦
- એવા કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અસત્યને કરી સત્ય,
મૂઢ ગત્ય પુરાણીની એની ઘણી રે ૨૧

વિવિંશચરિત્ર.

કડવું ૧૯૫ મું.

રાગ કેદારી.

- ગુર ગણપતિ લાગુ પાપ, કરો કરુણા જેમ કષ્ટ ભય;
થાય મુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે. ૧
- માફડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ કુપ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી ઝડે રે. ૨
- પછે તેના કુંવર વીર જેહ, થયો ભૂમિપતિ પરાક્રમી દેહ;
તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે. ૩
- વશ કર્યો શૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉલ્લંઘી શકે નવ માઝા;
એવો રાજા ભૂમિમંડળમાં એ અવનવો રે. ૪
- તે વિદુર્ભ રાજાની પુત્રી વયો, જઈ નંદિનીનો પાણિ ધર્યો;
કર્યો મુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે. ૫
- વિવિંશ નામે તેને સુત થયો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ થયો અતિ પ્રસન્ન;
પછે વન ગયો રાજ્ય તણ મહામતિ રે. ૬
- વિવિંશ પૃથ્વોપાળ થયો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અપાર;
તેવા ગાઠ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ? ૭
- માથ્યા મેહ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં જૂયાંય;
લોક રાય વિવિંશ રૂડો કહે રે. ૮
- અનાજના ચેપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મહાન;
દાન રસ પુષ્ટિકેરું દેતા ઘણું રે. ૯
- પુષ્ટિ એવી હતી નિર્વાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન મમાણ;

૨ સુણી—સુણી છે. ૩ વીર—એ નામનો રાજા. ૯ પુષ્ટિ કેરું—
ચોપણ ક્રિયાનું.

- કરું એવા મુખાણનું વર્ણન સોહામણું રે. ૧૦
- ભર્યા રે'તા અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ કો નરને મદ ન થાતો તે વાર;
સહુ ભજતા મોરાર દંયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહો માર્કંડેય બૂદવ, કરતા તેની મવે શત્રુ સેવ;
અરિ અહુમેવ ગળી ગયા તે કાળ રે. ૧૨
- સ્વસ્થતા સજ્જનને મન અતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્મતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિપુત્રશી ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજનતો જે કામ, પ્રસર્યો'તો આનંદ ધામોધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ મકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આવ્યા લઠવા ઉલટો રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિશુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી ક્યો અધર્મ, માર્યો વિવિંશને એકલો ધારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમાં એમ તે નૃપ મુખો રે. ૧૭
- હંદ્રલોક પામ્યો તે પૃથ્વીપાળ, તેને હતો ખનીનેત્ર નામે બાળ;
તે ભૂપાળ થયો હવાં બુખો રે. ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જહ, તેની કપટે કપાય ન દહ;
સંદહ એ વાતમાં નવ આણુવો રે. ૧૯
- સ્વવિધાની વૃદ્ધિ દેખાડવા, મહાન મોટા પંડિત પેખાડવા;
લેખાડવા લેક્ષણ પુરાણી પ્રમાણુવો રે. ૨૦
- એવાં કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અસત્યને કરી મત્ય;
'મૂઠ ગત્ય પુરાણીની એની ઘણી રે. ૨૧

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, ચતુર્થ વિવિંશત્યરિત પ્રમાણ;

સુભાણ સંશય છેદાશે જીવ્યા ભણી રે.

૨૨

(યથો)ઘનવિંશત્યધિકશતતત્ત્રયોધ્યાય, જેમાં પવિત્ર ચરિત્ર વિવિંશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે.

૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, થાઓ દિન ઉપર કરુણાબિંધ કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની લ્યો રમાપતિ રે.

૨૪

વલણ.

રમાપતિ લ્યો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી પ્રેમ રે;

જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન ભણે, ભર્યો વપુમાં મહાવે'મ રે.

૨૫

શ્વેતનીનેત્રચરિત્ર.

કંડકુ' ૧૯૬ મુ'.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગુ' પાય, ભારતી આરતી પુરો સુખ થાય;

દિન ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુપર તેમાં તમે સા'ય. ૧

લાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કંડેય કહે કથાય;

કૌશલ્ય મુનિ સહુ સંભાળે, જાય જેણે જનમોજનમ વ્યથાય. ૨

વિવિંશસુત ખનીનેત્ર જે, હુતો પરાક્રમી બળવાન;

૨૬ ઘનવિંશત્યધિકશતતત્ત્રયોધ્યાય—એકસો એગણીસમે. ૨૫ વપુ—શરીર.

૧ આરતી—આરવ—ઈચ્છા.

તેણે પિતા અરિકેરે નાશ કીધો, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
કોઈ અરિ ના'તો તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;

તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
વિરમયવાળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;

ઘણા ગાન કરવા આવતા, લેઈ સાજ સમાજ અપાર. ૫
ખનીનેત્ર સરખો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;

તેણે દશસહસ્ત્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેવું દાન કરતો રાય. ૬
સમૃદ્ધ સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિવને કરી દાન.

પછે તપવડે ધન ઉપાર્જન, વળી ધનચૂક ભરે મહાન. ૭
તે ધનવડે જે આપી દાને, તે પૃથ્વી મૂકાવી ત્યાંય;

એમ અસંખ્ય દિવને દાન દીધું, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
એ સર્વોત્તમ દાતા કનથી, લીધા દિવને ધનભંડાર;

યાચકજન સંતોષિયા દાને, ઇચ્છા વૃપ્ત કરી અપાર. ૯
પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહતું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;

જેણે છોતેર સહસ્ત્ર ને છોતેર શત, ને છોતેર મખ કર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;

તે નૃપને કંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
કોઈ મુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાને મેળવી;

તે તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાયે, જે તું ભણું જાણે જોળવી ૧૨
તે વચન સુણી રાય ગયો મૃગયા, ધરી વર્ષ ધનુષ્યને બાણ;

ખડ્ગ ખપુરો લેઈ ચઢ્યો અન્ધે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્વાણ. ૧૩
એકલો ગયો ગાઢ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અશ્વ;

૪ નિષ્કંટક—કાંટા (૩૪ શત્રુ) વગરનું. ૧૦ છોતેર ૪૦—૮૩૬૭૬
યજ્ઞ કર્યા. ૧૩ વર્ષ—કવચ.

ધૃતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણ, યયું વિવિશચરિત મમાણ;

સુખાણ સ થય છેદાશે જીઓ બાણી રે.

૨૨

(થયો) જીનવિશત્પધિકશતતમોધ્યાય, જેમા પવિત્ર ચરિત્ર વિવિશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે.

૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, થાઓ દિન ઉપર કંડણાબિંદ્ર કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની હ્યો રમાપતિ રે.

૨૪.

વલણ.

રમાપતિ હ્યો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી પ્રેમ રે;

જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે. ભયો વપુમા મહાવે'મ રે.

૨૫

સ્વનીનેત્રચરિત્ર.

કંકુ' ૧૯૬ મુ'.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગું પાય, ભારતી આરતી પુરો સુખ થાય;

દિન ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુવર તેમાં તમે સા'ય. ૧

હાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કડેય કહે કથાય;

જોષ્ટકિ મુનિ સહુ સાંભળે, જાય જોણે જન્મેજન્મ વ્યથાય. ૨

વિવિશસુત ખનીનેત્ર જે, હતો પરાક્રમી જાળવાન;

૨૦ જીનવિશત્પધિકશતતમ-એકસો ઝોગણીસમો. ૨૫ વપું—સરીર.

૧ આરતી—આરવ—ઈચ્છા.

- તેણે પિતાં અરિકેરે નાશ કીધો, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
કોઈ અરિ ના'તો તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;
- તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
વિસ્મયવાળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;
- ઘણા ગાન કરવા આવતા, લેઈ સાજ સમાજ અપાર. ૫
ખનીનેત્ર સરખો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;
- તેણે દશસહસ્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેવું દાન કરતો રાય. ૬
સમુદ્ર સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિવને કરી દાન.
- પછે તપવડે ધન ઉપાઈને, વળી ધનગૃહ ભરે મહાન. ૭
તે ધનવડે જ આપી દાને, તે પૃથ્વી મૂકાવી ત્યાંય;
- એમ અસંખ્ય દિવને દાન દીધાં, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
એ સર્વોત્તમ દાતા કનેથી, લીધા દિવનેથી ધનભંડાર;
- યાચકજન સંતોષિયા દાને, ઇચ્છા વૃષ્ટ કરી અપાર. ૯
પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહતું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;
- જેણે છોતેર સહસ્ર ને છોતેર શત, ને છોતેર મખકર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;
- તે નૃપને કંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
કોઈ મુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાતે મેળવી;
- તે તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાય, જો તું ભણું જાણે જોળવી ૧૨
તે વચન સુણી રાય ગયો મૃગયા, ધરી વર્ષ ધનુષ્યને ખાણુ;
- ખડ્ગ ખપુવો લેઈ ચઢ્યો અથે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્વાણ. ૧૩
એકલો ગયો ગાઠ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અથ;

૪ નિષ્કંટક—કાંટા (૩૫ રાત્રી) વૃગરતું. ૧૦ છોતેર ૪૦—૮૩૬૭૬
યજ્ઞ કર્યા. ૧૩ વર્ષ—કવચ.

- હગી ગહન વનમાં વનસ્પતિ, દરે પશુ પક્ષી સર્વસ્વ. ૧૪
- રાય જોતો જોતો ચાલતો, એવે એક મૃગ નીકળ્યો બારે;
- તે ઉચ્ચર્યો માનવની પેરે, શુદ્ધ સરણ કરી ઉચ્ચાર. ૧૫
- મુને મારી કરચ તું કાર્યે ધાર્યું, નૃપ લગાડીશ નવ વાર;
- નૃપ કહે મુને જોઈ ભાગે, અન્ય મૃગ અવિધાર. ૧૬
- તું નાસતો નથી ત્રાસતો નથી ક્યમ મૃત્યુ ઇચ્છતો મૃગબાળ;
- મૃગ કહે ભૂપાળ મારે, નથી સંતતિ આ કાળ. ૧૭
- એમ પ્રયોજનવિહીન છે, મારૂં જીવતર વૃથાય;
- તો શા કાળ મારે જીવવું, તેનું કારણ મુને નવ કળાય. ૧૮
- માર્કડેય કહે મૃગ રાય એ રીત, વાત કરતા જ્યાંય;
- ત્યાં બીજો મૃગ આવી નિકટ ઊભો, અતિ હરખતો મનમાંય. ૧૯
- જોઈ રાયને તે જોલિયો, એ મૃગને ન મારીશ તુ'ય;
- તો વાત કરી એ સાથ એ તો, થયું સંપૂર્ણ માનુ હું'ય. ૨૦
- હજી મુજને સત્પર થઈ, મારૂં માંસ લ્યો નરનાથ;
- કર્મ આચરો ધર્મ ધારો, લ્યો મારી મુને નૃપ સાથ. ૨૧
- સિંધ અર્થ થાશે તમતણા, ને થશે મુજપર ઉપકાર;
- નૃપ પુત્ર અર્થે પિત્ર પોષવા, તમે કર્યો છે નિરધાર. ૨૨
- તો આ અપુત્રમૃગના માંસથી, મનોરથ પ્રાપ્તિ નહિ થાય;
- જેવું કર્મ સંપાદવું હોય તેવું, જો સાહિત્ય તો મેળવાય. ૨૩
- જેમ સુગંધિ વસ્તુના ગંધજ્ઞાનનો, નિર્ણય દુર્જધિએ નવ થાય;
- એમ જોલતો મૃગ સુણી જોલ્યો, મહાવીર ધીર ત્યાં રાય. ૨૪
- પેલા મૃગે વૈરાગ્ય કારણ કહી, અપુત્રતા મુને જાણ;
- તેમ તુજ પ્રાણત્યાગનું કહે કારણ, ક્યમ વૈરાગ્ય થયો પ્રમાણ. ૨૫
- મૃગ કહે હે રાય મારે, છે ઘણાં પુત્રી પુત્ર;

- તેમનું કરવું પોષણ મારે, વળી સંપાદવાં ઘરમૂત્ર. ૨૬
- જેની ચિંતાવડે થયેલી કુખરૂપી, દાવાગિનિ જ્વાળ કરાળ;
- તે માંહી હું બળ્યા કરું છું, હે નરમણિ ભૂમિપાળ. ૨૭
- અમારી મૃગજાતિ જે છે, તે ઘણી ભયશાલી છે ભૂર;
- વળી સાધ્ય છે સહુ કોઈને, ફરે મૃગયા ઘણા નર શૂર. ૨૮
- બાળ જે જે માહુરાં છે, છે તે ઉપર મમતા બહુ.
- એ કારણથી હું કુખી ને દીન, વળી કારણ સહુ માંડી કહું. ૨૯
- હે પૃથ્વીપતિ ભય મનુષ્યથી ને, સિંહથી નિર્વાણ;
- વ્યાઘ્ર વરૂથી ભય મુજને, થાય જાણ સુખાણ. ૩૦
- સર્વ પ્રાણી માંહે અધમ જે, શૃગાલ ને વળી શ્વાન;
- તેતણાં પણ ભય મુજને, તું સમજ સહુ રાજાન. ૩૧
- એમ છે માટે હું મહાપાપી, મારા કુટુંબ અર્થે ભૂપ;
- નરસિંહાદિકના ભયવડે, અખિત્ર મહીનું વિચારું શૂન્ય સ્વરૂપ. ૩૨
- * સુરભિ અજા ને ઝોકડાં, અશ્વ આદિક જાણો સર્વ;
- તૃણ ઉપર નિર્વાહ સહુનો, માટે મુને થાય ન ધર્વ. ૩૩
- મુજ કુટુંબકેરા પોષણાર્થે, હું જાણુ મરે સર્વ તો સાડું;
- એમ વાર વારે નૃપમણિ હું, ધ્યાન માને ધારું. ૩૪
- જદા મારાં બાળ નીકળે, ભિન્ન ભિન્ન વન મોઝાર;
- તદા મમતાએ છવાયલું ચિત્ત માડું, ચિંતાતુર થાય અપાર. ૩૫
- કોંઈ વન ફરતા મુજ બાળને, પાશ વજ્રે સાથે;
- ફાંદા માંહે ફસાવી કોઈ, લેઈ જઈ કાયા ખાય. ૩૬
- વા મનુષ્ય કે સિંહ સ્વાધીન, રખે કો થઈ જાય;
- આ એક તો અહીં આવિયો પ્રભુ, જે જોઈ મન મકલાય. ૩૭

- પાણુ મારાં બીજાં બાળક ગયાં છે, ચરતાં ચરતાં વન મોઝાર;
તે કેવી અવસ્થાને પામશે, હું કરું વારંવાર વિચાર. ૩૮
- હે નૃપ મુજ પુત્ર મારી પાસ આવે, તવ થાય મુને કંઈક નિરાંત;
રાત્રિ મુખમાં જાય તેની, એમ હું વિચારું થઈ શાંત. ૩૯
- પ્રાતઃકાળે સૂર્ય ઉગ્યો, તે આધમ્યા સુધી સોય;
દિવસ કુશળ જાય સહુનો, વળી રાત્રિ કુશળ હોય. ૪૦
- છે સદૈવ ઇચ્છા મુજ મનમાં, કે કુશળ રહે સર્વત્ર;
કંઈ અકુશળ જણાય નહિ, થાય એવું ડ્યારે અત્ર. ૪૧
- હે ભૂપ એ ઉદ્દેગ કારણ, કહ્યું માંડી મેંય;
હવાં કૃપા કરી મારા ઉપરે, બાણ નાખવું જોઈએ તોંય. ૪૨
- એવાં અનેક કારણથી વીંટલો, વળી ને કારણે તનું પ્રાણ;
તે સર્વ તુજને આજ ભાખું, તુ સમજ જાણ મુજાણ. ૪૩
- આત્મઘાતી મનુષ્ય પામે, અસૂર્યા નામે લોકે;
મણુ યજ્ઞાર્યે ને કામ લીધો, તે પશુ પામે ઉત્તમ જોક. ૪૪
- પૂર્વે વંન્હિ વરુણ ને સવિતા, પશુ થયાંતા પ્રમાણ;
તે યજ્ઞકામે આવિયાંતા, માટે ઉત્તમ સ્થાન પામ્યા જાણ. ૪૫
- હે મણુ એવું સાંભળ્યું મેં, માટે કૃપા કરો મહાન;
મુને સત્વર પ્રમાડો રાય છ, તમે અનુત્તમ સ્થાન. ૪૬
- તમને પુત્રલાલ થશે સહી, મનોરથ સિદ્ધ થાશે સાર;
તવ પૂર્વ મૃગ કે' સાંભળો, હે રાજેન્દ્ર ગુણભંડાર. ૪૭
- છે આ મૃગને પરિવાર મોઢો, તેણે એ પ્રહરશાલીને ઇ ધન્ય;
માટે એને હણવો નહિ નૃપ, કંઈ વિચાર કરીને અન્ય. ૪૮
- હું છું સંતતિહીન પાંડિયો, નથી રહનાર મારે કોઈ;

માટે વે'લા થઇ મુજને હજો, જેની પાછળ રહે નહિ કોઇ રોઇ. ૪૯
 અન્ય મૃગ કે' સુહૃય રાજા, જેને છે દહતું એક દુઃખ;
 એવો એ મૃગ ધન્ય છે, ક્યાં એ સમાને છે મુખ. ૫૦
 જેને ઘણા દહતું દુઃખ છે, તે વર્ણાય કેઇ પેર;
 કે'ઇ વિચારમાં આવે નહિ, માટે કરો મુજ પર ગે'ર. ૫૧
 હું હતો જ્યારે એમ્લો, ત્યારે હતુ મુને મારું દુઃખ;
 જ્યારે પરણ્યો મૃગી સ્ત્રી પદ્મિની, ત્યારે અમારું થયું દુઃખસુખ. ૫૨
 એ રીતે ઉભય પ્રકારનું, નૃપ દુઃખ થયું નિર્વાણ;
 જ્યારે થયાં બાળક મુજને, ત્યારે થયાં તેટલાં દુઃખ પ્રમાણ. ૫૩
 મારા મન રૂપી શરીર જાણો, જેટલાં નરદવ;
 દુઃખ છે પણ તેટલાં મળુ, કહું સર્વ તજી અહમેવ ૫૪
 માટે આ પૂર્વ મૃગનો જન્મ છે નહિ, દુઃખાર્થે જૂપાળ;
 એ મહાભાગ્યશાલી હરિણ છે, માટે તું રજે જીને ટાળ. ૫૫
 મારો જન્મ છે આ લોકમાં, અતિ દુઃખાર્થે પ્રમાણ;
 છે પરલોકે દુર્ગતિ દેતા, તે સમજાવું જાણ સુજાણ. ૫૬
 મુજ બાળકકેરા રક્ષણાર્થે, પોષણાર્થે પૂર;
 હું ચિંતા કર્યા કરું છું અતિ, વળી વારંછું કુરાળ મોટા શૂર. ૫૭
 એ કારણમાટે થશે નિશ્ચે, મુને નરકપ્રાપ્તિ સુજાણ;
 જાન કહે હું સમજતો નથી, કે કોના હરવા પ્રાણ. ૫૮
 છે સંતતિ તે ધન્ય છે, કે અસંતતિ ધન્ય કે'વાય;
 તે આ સ્થળે નિર્ણય થાય નહિ, ધર્માધર્મ નવ લે'વાય. ૫૯
 હે મૃગ આ આરંભ મારો પુત્ર અર્થે, સત્ય છે પ્રમાણ;

૫૫ ટાળ—ટાળે—મારે ! ૫૬ એ કારણમાટે—કુંકુંબપોષણની
 ચિંતામાં હરિ ન લગવાથી.

તેણે ડોલાયમાન થયું મન મારું, મારી મુઝાય છે અતિ વાણ. ૬૦
 રે આ લોક કે પરલોક મધ્યે, છે સંતતિ દુઃખ દેનાર;
 તોયે અપુત્રકેરું પંચ જાણુ જો, નથી નિવૃત્તિ પામતાં નિર્ધાર. ૬૧
 એવું મેં શાસ્ત્ર પુરાણે સાંભળ્યું છે, તેથી કરું નિર્ણય એક;
 માણહિ સા કર્યા પાળે, ધરું પુત્રાર્થે યત્નનો વિવેક. ૬૨
 તપવડે મારે પુત્ર થાશે, એમ થાય છે સિદ્ધ;
 માટે તમે સુખે જાઓ ઉભય મૃગ, મેં તપસી થવું પ્રસિદ્ધ. ૬૩
 આ ઉભય મૃગ જોવા ઘણા છે, અર્થ કરતા પુરાણી દેવ;
 દેહ કષ્ટાવતા યજ્ઞમાનને, મિથ્યાન આરોગીને તતખેવ. ૬૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ખનીનેત્રચરિતં નામ;
 વિંશાધિકશતતત્તમાધ્યાય પૂરણ, હવે રાજવલોચન રામ. ૬૫

વલેણ.

શંજીવલોચન રામકૃપાએ, ચક્રવિણુ રથ આદ્યો જાય રે;
 નથી રથી કે કોઈ સારથિ, નથી ધનુ બાણ પાણુની માંય રે. ૬૬

કંકુ* ૧૯૭ મું.

રાગ મારની ઢેશી.

માર્કંડેય કહે કૌબ્લકિ મુનિ, સુણ કથા પરમ પવિત્ર;
 વિવિશસુત ખનીનેત્રણુ, પુણ્યકારી પૂરણ ચરિત્ર. ૧
 પછે તે રાજ ગયો જ્યહાં, તીર્થ હતુ પાપનાશક ગોમતી;
 ત્યાં જઈ નિત્ય નિયમ ધરી રહ્યો તે, કરતો ઈંદ્રની સ્તુતિ મહામતિ. ૨
 મન વાણી કાયા રાખી નિયમે, ઉગ્ર તપને આચર્યું;
 પછે તે નૃપે એક ચિત્તે ઈંદ્રની સ્તુતિ, કરવા અતિશે આદર્યું. ૩

તેની સ્તુતિ તપ ને ભક્તિ જોઈ, યથો સુરેંદ્ર પ્રસન્ન;
 પ્રત્યક્ષ દર્શન દેઈ વધો તે, તુજ તપભક્તિએ રીઝ્યું મારું મન. ૪
 તે જે સ્તોત્રનો ઉચ્ચાર કર્યો, તે સુણી રીઝ્યો હું અપાર;
 માગ્ય માગ્ય ગુપ્ત માગ્યું આપું, તુને હું આ વાર. ૫
 રાજા કહે હું અપુત્ર છું, માટે પુત્ર ઘો દવેશ;
 સર્વ શસ્ત્રમાં ધારી શ્રેષ્ઠ હોયે, વળી અખંડ ઐશ્વર્યવાળો એવ. ૬
 હોયે ધર્મજ્ઞ ને ધર્માચારી, પુણ્યશાળી હોય પવિત્ર;
 જેના નરનારી ગાયે અહોનિશ, ચારૂ સહસ્રાક્ષિ ! ચરિત્ર. ૭
 તથાસ્તુ કહી ઇંદ્ર થાતો, તે સ્થળે અંતર્ધાન;
 જેના મનોરથ સિદ્ધ થયા તે, ઘેર ગયો રાજાન. ૮
 નગરે આવી કર્યું તેણે, મળપાલન પૂર;
 એમ રાજ્ય કરતા તેહ નૃપને, ઈંદ્રકૃપાએ મહાશૂર. ૯
 પુત્ર એક પ્રગટ્યો સહી, જેનું બલ્લાશ્વ પાડ્યું નામ;
 તેને શીખવી સહુ શસ્ત્રવિદ્યા, પછે વન ગયો મહાધામ. ૧૦
 આ ખનીનેત્રકેરૂ ચરિત્ર પાવન, જે સુણે ભણે કે ગાય;
 તેના તાપ પાપ સંતાપ ટળશે. તે ખનીનેત્ર સમ સુખી થાય. ૧૧
 સંવત સત્તર પાંચઠ્યમાં, કર્યું યથામતિ આખ્યાન;
 સસ્કૃત જોઈ મારૂત કર્યું છે, પછે તેનું થાય કથમ વ્યાખ્યાન. ૧૨

વલ્લભ.

વ્યાખ્યાન કથમ કરી થાય શ્રોતા, વક્તા વિચારો મન રે;
 જન પ્રેમાત્મક કાંઈ ન જાણે, જેને એક હરિ તન મન ધન રે. ૧૩

—૦*૦—

૫ સ્તોત્ર—સ્તુતિ પાઠ. ૭ ચાર ઇંદ્ર—ચાર (સુંદર) છે સહસ્ર અક્ષિ
 (નેત્ર) જેને એવા હે ઇંદ્ર. ૧૨ વ્યાખ્યાન—વખાણ.

અવૈક્ષત્તચરિત્ર.

કડલુ' ૧૬૮ મુ'.

રાગ કેદારી.

હે લંબોદર મુખકવાહન દેવ, ગરુડારૂઢ નધારૂઢ મહાદેવ;
શારદા કરૂં સેવ કરો કૃપા ઘણી રે.

૧*

ઢાળ.

આઈ કરો કૃપા કરૂણાણુ થઇ, થાય સિદ્ધ દિગ્ગજુ કાજ;

અવૈક્ષિત્તચરિત્ર વર્ણન કરાચે, એમ કૃપા કીજે આજ.

૨

માર્કંડેય કહે કૌબુકિ મુણ્ડય, ખનીનેત્રનો જે બાળ;

બલાશ્વ નામે મહાશૂરો, થયો વાસવવરે બૂપાળ.

૩

તેણે સ્વપિતા વન ગયા પૂઠે, કર્યો દિગ્વિજય સહુ જોમ;

દિવાનરનો પ્રકાશ જ્યાં સુધી, વા તપે વ્યોમે સોમ.

૪

ત્યાં સુધીના સર્વ રાજ, છુનિયો તે જાણ;

ગ્રહણ કર્યા વર પદાર્થ પૂર્વે, એવો લીધો કર નિર્માણ.

૫

એમ સર્વ રાય નમાવિયા, થઇ પૃથ્વીપતિ પ્રખ્યાત;

પછે પ્રજાકેશ પાલન મધ્યે, તેહ થયો વિખ્યાત.

૬

હવાં બલાશ્વકેશ પિત્રાઇ જે, દુર્મદાંધ અતિશે દહ;

તે વાર વારે સામા થાતા, નવ કર આપતા એહ.

૭

સંતોષ એટલું કર્યાથકી તે, માનતા નહિ લેશ;

કરતા દશ ઉજડ બલાશ્વના, તેને કરતો સાસન નરેશ.

૮

એમ રાજ્ય લીધાં કંઈકનાં, કંઈકને કર્યા સ્વાધીન જાણ;

લીધા કર કોઈ કનેથી અતિ, મહાબલિષ્ઠ બલાશ્વ પ્રમાણ.

૯

- એમ વિરોધ કરી તે આવિયો, સ્વનગર વિશે નિર્વાણ;
 એવામાં મળ્યા સર્વ રાજા, મહાધનિકે ને સુખાણ. ૧૦
- તે સર્વે મળી વિચારિયું, લેવા બલાશ્વના પ્રાણ;
 સાર્વભૌમ ક્રોધ પેર થાયે, સહુ મળી કરો અલ્પમાં હાણ. ૧૧
- એમ એકઠા મળી આવિયા સહુ, ઘેરું નગર વિશાળ;
 તે જોઇ બલાશ્વને અતિ ક્રોધ ચઢિયો, કરી આરા સેનને તત્કાળ. ૧૨
- સૈનિક નર લઢિયા ઘણા, હઠિયા ન પાછા કોઈ;
 પણ આવી મળે બહુ બા'રના, તેણે રહે નગરના અરિ રોધ. ૧૩
- તે રીતે બલાશ્વને કંઈ, થયું નહિ નિર્વાણ;
 સાચા સૈનિક હતા તેના, અતિ શૂર પૂર પ્રમાણ. ૧૪
- કિંતુ ભંડાર ખાલી થયા સર્વે, યદ્ય ઘણા જણની હાણ;
 તેથી નૃપે મન વિચાર્યું, શોકાજ ધરવા પ્રાણ. ૧૫
- હું યુદ્ધ કરવા નીસરું, તવ મંત્રી ન કે' કોઈ હાય;
 અમો છતાં તમો યુદ્ધ કરવા, કેમ બૂપ જવાય. ૧૬
- દિન દિન પ્રતિ ક્ષય અતિ થાતો, નૃપ શોચતો મનમાંય;
 કોઈ સા'ય કરનાર નવ આવતો, તાલાવેલી લાગતી તનમાંય. ૧૭
- એમ શોચ કરતા બલાશ્વે પછી, ધર્યા દય હસ્ત કપાળ;
 હવાં યુદ્ધ કરવા સંચરું હું, હણ્યું અરિગણ વિકાળ. ૧૮
- એવામાં અવનવું થાતું, તેના કરતાયું જેહ પોલાણ;
 વાંચુથી હણાતા અસંખ્ય નીકળ્યા, કરતા ચોધ મહાબૂંબાણ. ૧૯
- નીકળ્યા રથ હસ્તિ ને અ'પ અતિશે, ભરાયું જોતજોતામાં પૂર;
 નગરમાં માયા નહિ તે, પડ્યા યુદ્ધ કરવા બાહર શૂર. ૨૦
- મહાસેન જોઇ રાય ઊડ્યો, નવ માનિયો કોનો બોધ;

૧૦ મહાધનિક—ઘણા ધનવાળા. ૧૬ વાયુથી હણાતા—એના બેદા-
 યના વાયુથી હણાતા.

- અરિગણે વીંટાયલા નગ્રમાથી, નીકળ્યો કરી અરિની શોધ. ૨૧
- જેયો યુદ્ધ કરવા આવતો, બલાશ્વ શરૂ જૂપાળ,
વળી સેન ઉમટી સામટી, સહુ નૃપ નાસી ગયા તતકાળ. ૨૨
- એમ પરાજય એક પલકમા, કરી વળ્યો ભારે ભૂપ,
પછે એક એકને નગરે જઈ, બાધી દીધુ કરનું રૂપ. ૨૩
- એમ પુનઃ કર સ્થાપિત કરીને, પુરે આવ્યો રાય,
આનંદોત્સવ થયો અતિશે, જેના દવગણ ગુણ ગાય ૨૪
- વદન પાસે રાખ્યા કર, તેથી નીકળ્યુ નિર્ધાર;
અરિ હાલ કરતા સૈન્ય મોટુ, તેણે કર ધ્રમ નામ પડ્યુ તે વાર. ૨૫
- ત્રણ હોકમા વિખ્યાત અતિશે, થયો કરધ્રમ નૃપ સાર,
તે હતો ધર્માત્મા ઉદાર અતિશે, સહુ પ્રાણીમાત્રમિત્ર નિર્ધાર ૨૬
- એવો જોઈ જેન ધર્મરાયે, સૈન્ય મોકલ્યુ સુખવાય,
ધર્મ પીઠા ટાળી તેની, કરી પ્રકુલિત નૃપકાય ૨૭
- પોતાની મેળે મગટ થઈ અતિ, સેન વાછ રથ સમેત,
શત્રુકેરો નારા કરવા, આણી બલાશ્વ ઉપર હેત ૨૮
- ઇતિ શ્રીમાકંડેયપુરાણે, અવૈક્ષિનપિતાચરિત નામ,
થયો એકવિશાધિકશતતમોધ્યાય, પુરાણીરાણી કામ. ૨૯

વલણ.

- પુરાણીરાણી કામકાળે, થયો અધ્યાય પૂર્ણ આ કામ રે;
હર્ષા હરિકૃપાએ આની પો'ર્યા, લેઈશુ પછે વિશ્રામ રે. ૩૦

૨૫ કરધ્રમ—હાથને ધમનારો—હાથવડે વાયુ નાખનારો ૨૬
હાથના પોતાણીથી મૈન્ય કેમ નીકળ્યુ તેનો ખુનામો કરે છે તે ધ્રમ—
સ્પષ્ટ છે

કડવું ૧૯૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી

માર્કંડેય કહે ભૂદેવ હ, એવી કરધમે સાધી ધર્મની સેવ હ;
ઘણા રાય જીત્યો જાતે જઈ હ, એવામાં એક કથા નવી થઈ હ ૧

ઢાળ

થઈ વારતા દશ વિદેશમાં, કરે સ્વયંવર વીર્યચક્ર નૃપાળ;
તેની વીરાસુતા મહાચતુર છે, પામશે ભાગ્યશાળી કોઈ ભૂપાળ ૨
તે કરધમે સુણી વારતા, કે ગયો સ્વયંવર માય,
વીરાએ એ વીરકેશ, પરાક્રમ સુણ્યાં હતા જ્યાં ત્યાય. ૩
તે પરથી આરોપી સતીએ, કરી પતિ કરધમને વરમાળ,
કરધમ મહાહર્ષ પામી, કન્યા લેઈ ઘેર ગયો તતકાળ ૪
તે વનિતાશુ વિહાર કરતા, એક સુત થયો ઉત્પન્ન,
કરધમ અતિ હરખિયો, થયા સ્વજન મન મસન્ન. ૫
જદા પુત્રકેશ જન્મ થાતો, તદા નૃપ ગણક તેડતો ત્યાંય,
તેણે જોધી જોઈ પૂછિયુ, સશય નિવારો દિજરાય. ૬
શુભ નક્ષત્ર ને શુભ લગ્નમા, થયો સુજ સુત ઉત્પન્ન આજ;
વળી મારા પુત્રકેશ જન્મ જોયો, કહો શુભ ગ્રહોએ મહારાજ. ૭
તેના ઉપર કુપ્રગ્રહની, દષ્ટિ તો નથી ભૂદેવ,
એ પેર વિધિ વિધિ મન્ન કરીને, નૃપ પૂછતો તતખેવ. ૮
તપ ગણક કે'તા રાવને, સુહૃદ કરધમ ભૂપાળ;
શુભ મુહૂર્ત શુભ નક્ષત્રમા, શુભ લગ્ને જન્મિયો આ બાળ ૯
એ થશે વીર્યવાન પરાક્રમી, મહાભાગ્યશાલી રાય,

થશે બલિષ્ઠ રાજ મહારાજ પોતે, બેઠ એના સુણો મહાકાય. ૧૦

છે બૃહસ્પતિ ને શુક્ર એના, સપ્તમા સ્થાનક માંહી;

ત્યાં રહ્યા નિરખે છે સહી, એ નહિ પીડા પામે કાંઈ. ૧૧

અંદ્ર ચોથે સ્થાન બેઠો, બુધે છે તુજ બાળ;

ઉપાંત્ય સ્થાને રહી જોતો, સુધ્ય સર્વ તું ભૂપાળ. ૧૨

હે નરેન્દ્ર તારા પુત્રને, સૂર્ય મગળ રાજેશ્વર જોઈ;

કોઈ પ્રકારે જોતા નથી, થા નર પતિ નિઃસદૃહ. ૧૩

તારો પુત્ર થાશે ભાગ્યશાલી, કલ્યાણશાલી રાય;

થાશે સંપત્તિમાન પરાક્રમી, જેના ગુણ ગંધર્વજન સહુ ગાય. ૧૪

માર્કંડેય કહે એ સીતે ભાળ્યા, જોધીઓએ ને બોલ;

તે વચનકેરો કર્યો રાયે, મન વિષે અતિશે તોલ. ૧૫

પછે પૂર્ણાનંદી થઈ વધો તે, સહુ જોધીઓ કે' આમ;

અસ્થાન પર બેસી બુધે છે, દેવ ગુરૂ બૃહસ્પતિ મહાનામ. ૧૬

સોમપુત્ર બુધ તેવો, કરે અવેક્ષા શુક્ર નિર્ધાર;

સૂર્ય મગળ રાજેશ્વર એની, અવેક્ષા નથી કરતા સાર. ૧૭

એ પેર વચન 'અવેક્ષત' કહ્યું, જોધીઓ તમે બહુ વાર;

તેણે કરી નામ અવેક્ષત થશે એતું, એમ મેં કર્યો નિર્ધાર. ૧૮

માર્કંડેય કહે તે સુત તેનો, અવેક્ષત એવે નામ;

દિન દિન પ્રતિ ઓટો થયો, કર્યો કષ્ટિયકર્મ સહુ તે ઠામ. ૧૯

પછે ગુરૂધેર તેને ઓકલ્યો, ત્યાં સીંચ્યો વેદ વેદાંગ;

સીંચ્યો કણ્વકેરા સુત કેનેથી, સર્વ અસ્રવિધા સાંગ. ૨૦

૧૧ સપ્તમા સ્થાનક માંહી—જન્મકુલિના સાતમા કોશમાં—ત્રી-
ભુવનમાં. નિરખે છે—દેહ ભુવનને. ૧૨ ચોથે સ્થાને—સુત ભુવનમાં. તુજ-
બાળ—તારા પુત્રના દેહ ભુવનને. ઉપાંત્ય ૪૦—લાગ ભુવન (?) ૧૭ અ-
વેક્ષા કરે—દષ્ટિ કરે—બુધે ૧૮ અવેક્ષત—જોધું. ૨૦ સાંગ—અ મસહિત.

- એ સુત અશ્વિનીકુમાર કરતાં, હતો અધિક રૂપ મોઝાર;
બૃહસ્પતિ કરતાં બુદ્ધિબળમાં, હતો અધિક નિર્ધાર. ૨૧
- શોભામાંહે ચદ્ર કરતાં, વધતો હતો અપાર;
તેજમાંહે સૂર્ય કરતાં, હતો વધુ તેજસ્વી અવિધાર. ૨૨
- ધૈર્યમાં સમુદ્ર કરતાં, વધતો હતો ગુણભંડાર;
સહનશીલતા વિષે તે, હતો મહીયકી ચઢતો સાર. ૨૩
- એ મહાત્મા વીર્યવાનની, સ્પર્ધા ન કરતું કોઇ;
નેઇ શરશિરોમણિ અરિ રે'તા, મહાબલિષ્ઠ તદ્દપિ શેઇ. ૨૪
- હેમધર્માતણી પુત્રી, વરા એવે નામ;
સુદેવસુતા ગૌરી નામે, બલિસુતા સુભદ્રા મહાધામ. ૨૫
- વીરકેરી સુતા લીલાવતી, વીરભદ્રની નિભા નામ;
ભીમસુતા માન્યવર્તી ને, દંભસુતા કુમુદતી અભિરામ. ૨૬
- એ સર્વ સ્ત્રીઓ સ્વયંવરથી, વધ્યાં હતો નિર્ધાર;
જે સ્ત્રીએ સ્વયંવર મધ્ય તેને, ન વાચ્છ્યો હતો જે વાર. ૨૭
- તે સમય છતી સર્વને, હરી ગયો હતો સ્વયંવર નાર;
તે કન્યાતણા પિતા આદિક રહ્યા'તા, કરી વારવાર પોકાર. ૨૮
- સ્વસામર્થ્યથી આ બલિષ્ઠ નર, વળી બળે ઉન્મત્ત થઈ અપાર;
બળાત્કારે પરણ્યો હતો કંઈ, નારીઓ નિર્વાર. ૨૯
- હવે એક સમયે શું થયું તે, કહું કૌબુદ્ધિ સુણ્ય આજ;
વૈદિશ દશતણા હતો નૃપ, વિશાલ નામ મહારાજ. ૩૦
- તેની સુતા વૈશાલિની હતી, તેના સ્વયંવર ક્યાં'તો સાર;
અભિરામ દતપંકિતપત્ની તે, આવી સ્વયંવર મોઝાર. ૩૧
- તેણે અવૈક્ષત વરિયો નહિ, સ્વેચ્છાએ કરી તે વાર;

એમ ઉવેખી ચાલી સુ દરી, તે જોઇ અવૈક્ષત કોપિયો અપાર.૩૨
સર્વ નૃપતણા પરાભવ કરી, ગ્રહી બળાત્કારથી તે નાર;

જ્યમ અન્ય ગ્રહી તેમ ગ્રહી તેને, કઇ ક્યો નવ વિચાર ૩૩

હોયે બળકેરો ગર્વ જેને, તેને સહુ જગત નિર્ણજ જણાય;

એન્યાય યથાર્થ કરી દાખવ્યો, પણ ભલુ ભુકુ દૈવ કોથી ભણાય ૩૪

ઘણા માનવતા રાજપુત્રો, સગ્રામ કરવા આવિયા;

પણ અવૈક્ષતરુ કોઇ નરવર, યુધ્ધવિષે નવ કાવિયા ૩૫

ઉદ્દાસ થઇ સર્વે રહ્યા, મહાપરાક્રમી રાજકુમાર;

થઈ વ્યાકુળ માહોમાહ્ય કે'તા, એક બીજાને તે વાર. ૩૬

આપણ સર્વ મહાભલિષ્ટ છીએ, વળી એક જાતીય ને અપાર

તેમ છતા આ એકલો અહીં, લેઇ જાય રાજ્યકન્યા સાર. ૩૭

છતાં મૂઠ મહુ થઇ રહ્યા ખેશી, તો છે રાજ્યકુળે ધર્મ ધિ કાર;

જે નર દુષ્ટથકી વધ કરાતા, માનવ મૂકાવે સાર. ૩૮

મહાર કરી અરિને હણે તે, ક્ષત્રિય તો કે'વાય;

જે દુષ્ટ જનથી સુજનને, અતિરક્ષતા જણાય. ૩૯

તેમને ક્ષત્રિય એવું નામ છે, વફુ ચોગ્ય રાજકુમાર;

અન્ય ક્ષત્રિય નામ જે જે, ધારતા નિરધાર. ૪૦

એ સર્વ મિથ્યા જાણવું, એમા નથી કાઇ સાર;

આ દુષ્ટથી સ્વય ક્ષતતાણું, રક્ષણ કરાવું નથી આ વાર. ૪૧

એવા ક્ષત્રિય કુળમાં નીપજેલાની, ક્યમ આવી મતિ થઇ આજ,

હે વીરનરો સત્ત આગધ કરે, જે સ્તુતિ તમારી મહારાજ. ૪૨

વળી અન્ય યશવંતા ભણે યશ, તે સત્ય કરો આ વાર;

કિંતુ વ્યર્થ કરશે નહિ દરી, એવું ઘણા વધા રાજકુમાર. ૪૩

દિશાંતરમાં ભૂપ એવો, શબ્દ મિથ્યા ન વાધો સાર;
તમે સર્વ ઉત્તમકુળે જન્મ્યા, વળી પૌરુષવાળા છે અવિધાર. ૪૪
મરણથી કો નથી બીતો? કો યુદ્ધ વિના અમર છે કાપ!
એમ વિચારી શસ્ત્ર પર જીવનારે, કરકું પુરુષત્વ હઠકું ન રાય. ૪૫
એવું સાંભળી સહુ રાય ત્યાં, સ્પષ્ટામર્થથી થઈ પૂર્ણ;
અન્યો અન્યે કે'વા લાગિયા, એને કરી નાખીએ સહુ ચૂર્ણ. ૪૬
અસ્ત્ર સાહી ઊભા રહ્યા કોઈ, કોઈ રથે ચઢતા બાણ;
કોઈ હસ્તિએ બિરાજતા જઈ, કોઈ અન્વારૂઠ થતા નિર્વાણ. ૪૭
કો અમર્થને આધીન થઈ, પગપાળા પળતા પૂર;
એમ અવેક્ષત સન્મુખ ધાયા, મળી સર્વ શિરોમણિ શૂર. ૪૮
પુરાણીબાવા જાઓ વે'લા, યુદ્ધ જોવું હોયે જાત;
મરત થઈ મોકમ યુદ્ધ કરતા, છે સહુ એવી એમાં વાત. ૪૯
ઘણા નર પૃથ્વીમાંહી પડશે, તેનું ધન જડશે મળશે દાન;
કોઈ કૃષ્ણાર્પણ કરશે ગૃહ બળતું, થશે વે'લા વે'લા ધનવાન. ૫૦
ઇતિ શ્રીમાર્કેડેય પુરાણે, અવેક્ષાચરિતે નામ;
થયો દ્વાવિંશાધિકશતતમેધ્યાય, કરી કૃપા કમળલોચન રામ. ૫૧

વલણ.

કમળલોચન રામજીએ, કરી કૃપા મુજ ઉપર અપાર રે;
ત્યારે પુરાણીની મનસા પૂરાઈ, નીકર ક્યમ પમાય સાગર પાર રે. ૫૨

૪૫ મરણ ૪૦—મરણથી કોણ નથી બીહીતો? અર્થાત્ બધાજ બીહે છે. જેમ આપણે મરણથી ડરીએ છીએ તેમ શત્રુ કેમ નહિ ડરે? એવો વિચાર કરવો. બીજો વિચાર કહે છે: કો ઈ૦—યુદ્ધ કર્યા વિના પણ અમર કાપાવાળો કોણ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. યુદ્ધ નહિ કરિયે તોપણ મૃત્યુ તો આવશેજ, ત્યારે યુદ્ધ કરતાજ સામાટે ન મરવું? ૪૬ સ્પષ્ટામર્થથી—પ્રજ્ઞા કોધથી.

૬૬૫ ૨૦૦ મું.

રાગ ત્રિતાળો.

માકંડેયે કુંય જ્યેય પૂર્વેય હાર્યા, થઇ કૂદ્યુ યુધ્ધ કરવા તે તો સીધાર્યા;
 મારી હાક ને ચાક ચઢાવી ભૂમિ, કહે ઊભો રે' ઊભો રે' ઝડુમી ઝડુમી. ૧
 અવૈક્ષત મહામત્ત સુણે જદા તે, થઇ સ્થિર મહાધીર ઊભો તદા તે;
 વઢે ટેકથી એકલો રાજસૂત્ર, ભીડી બાય બહુ સાય કરવાજ સૂત્ર. ૨
 સહુ રાજકુમાર કે' માર માર ન જાય ન થાય જુદા એ લગાર;
 તણ ઉણુ દારણુ કરે યુધ્ધ સર્વે, આવી રાજધિરાજના સૂત ગર્વે. ૩
 તરવારના માર ચાલે અપાર, ઘણી શક્તિ શક્તિ હરે તેણી વાર;
 તદા તે ગદા મારતા થઇ મુદા તે, ધરી પાણુ બાણુ કરે શુ જૂદા તે. ૪
 ન્તેઇ સોઇ એવી અવૈક્ષત જતે, ધરી શસ્ત્ર ને અસ્ત્ર ધાયો ઉત્તે;
 કરે ખુંડિત રણપંડિત બાણુ, કરી રાજચન્દ્રેશ્વરોકેરી હાણુ. ૫
 ઘણા બેદિયા હેદિયા સુર શ્રેષ્ઠ, ઘણા બૂપ કુરૂપ કરિયાજ નેષ્ઠ;
 તદા સર્વ જ્ઞાયે ધર્યા ધનુ હાયે, ધરી ધીર વીંધ્યા મહાવીર જતે. ૬
 અવૈક્ષત મહામત્ત થઇ બાહુ કાપે, શિવા કોઇની ત્યાં ગ્રીવા લેઇ માપે;
 મહામાતી છાતી વિપે બાણુમાર્યા, ઘણા શુડખડા ક્યાં હસ્તિ સારા. ૭
 ઘણા ઘોટની ખાટ ખાતેથી કીધી, મહારથ સમરથની શોધ લીધી;
 રથિ સારથિ કાપિયા એક પલકે, મહાવીરનાં તીર ધૈર્યથી ઝલકે. ૮
 કરે બાણુ ને હાણુ સન્નુખ આવે, મહાભાગ વિભાગ કરતાં લંજવે;
 અમિ હસ્ત ને હોય ચળકત પરી, ધનુષ કિંત ધ ઝતી કરી રૂ અધૂરી. ૯
 ધરી ધર્મેને પર્મ કાપે કુમાર, કરી કર્મ તે પર્મ કરતો ઉચાર;

૧ રાગત્રિતાળો—સુજગીની ચાલ. ૩ રાજધિરાજ—રાજધિરાજ.
 ૭ શિવા—શિયાળતુ. ગ્રીવા—કોઠા અર્થાત્ કોઇની કોઠા શિયાળવાં
 કરી ખાય છે શુડખડા—કપાલની શુડનાળા. ૮ ધઝતી—ધણુકારાકરતી
 અર્થાત્ ટકારવ કરવા ધનુષ્યને કાપી નાખે

અવૈક્ષત યદ્ધિમત્ત એ પેર પીડે, તદ્દા સર્વ ત્યાં ગર્વ ત્યાગી ન ભીડે. ૧૦
નાસાનાસ થાતી ન પાછા વળે કો, આપો નારી એને ન જોને કળે કો;
યદ્દ શાંત માર્દાંત નાસે ઘણા ત્યાં, ન માને સમાને મૂકી છે મણા જ્યાં. ૧૧

વલણ.

મણા મૂકી મહીપતિ નાહા, જે એકો કરી સહુ આવિયા રે;
તેને વારિયા ક્રેધી પેર બીજે, વળી શૂરા કરી પાછા વાળિયા રે. ૧૨

સપ્તશત ચોદ્ધા ઊભા રહ્યા ત્યારે, જેહુ સ્વકુળ કીર્તિ વિચારે;
 વય શૌર્ય પરાક્રમનો કરે વિચાર, તે ક્યમ નાસે રણ મૂકી નિર્ધાર. ૭
 એકો કરી લલવા ગયા સહુ માથ, લલતો ધર્મયુધ્ધે વૈશાલિનીનાથ;
 સપ્તશત અધર્મ કરી લલતા, એમ રાજ્યપુત્રને ક્રોધી કરતાં નવ અડતા. ૮
 અધર્મ કરતા જોઈ તેમને જૂન, ધારે કવચરહિત કરવા કુરુપ;
 વાહન શસ્ત્રાસ્ત્રનો કરવા નાશ, તે નરવર નિશ્ચય કરી ધરતો ઉલ્લાસ. ૯
 ને હતો ધર્મપુરસ્સર યુદ્ધ કરનાર. તેની સાથે આઘ્યા લલવા રાજકુમાર;
 જોનાં પ્રસ્વેદજળે છનાયા મુખ, અવા અધર્મયુદ્ધ કરવા લાગ્યા પ્રમુખ ૧૦
 મળ્યા એકઠા સર્વે જાને, પછે લીધાં શસ્ત્રાસ્ત્ર સઘાતે;
 કોઈએ બાણ સમુદાયે પીંધ્યા તેને, કોઈએ ધનુ ભાંજીને પીડ્યા એને. ૧૧
 કોઈએ ધન બાણવડે કાપી નાખ્યા, કોઈએ ઘંટા સાથે અધૂરો ન રાખ્યા;
 કોઈએ તેના અશ્વ મારી નાખ્યા ત્યાય, કોઈએ રથ ભાંગ્યા જોતામાંય. ૧૨
 કોઈએ ધરી ગદા સ્વહાથ, કોઈએ મૂક્યા શરતણા ઘણા સાથ;
 કોઈ કરતા તેના પૃષ્ઠ ઉપર પ્રહાર, એમ કરતા ચોદિસથી મારોમાર. ૧૩
 જદા અવેક્ષત ધનુષ્ય થયું ભગ્ન, તદા ધાયો ખડ્ગ ધારી કર નગ્ન,
 ઢાલ ધારી હકારી વકારી, ધાયો ક્રોધ કરી તેહ પોકારી ૧૪
 જોઈ એવો આવતો કૃતાતકાળ, કાપી નાખી કેટલાકે મટ ઢાલ;
 તરવાર તોડી નાખી પળમાંય, ઘણાને એકલો પો'રે ક્યાંય. ૧૫
 ઢાલ તરવારનો થયો નાશ, તદા ગદા લેઈ ધાયો પ્રકાશ;
 તે ગદાને મારી તીક્ષણ બાણ, સોપચારો કરી નાખી કચ્ચરઘાણ. ૧૬
 એવે કોઈએ સહસ્ર માર્યા શર, કોઈએ દ્વયસહસ્ર શત ઉપર;
 એમ ધર્મયુદ્ધ મૂકી તે લલિયા, ચોપાસે અરિગણ વીંટી વળિયા. ૧૭
 કર્યા વિધવિધના પ્રહાર, તેણે થયો પીડિત અતિ કુમાર;

- ધા સહન કરી શકી નવ કાયા, ક'યો રાજકુંવર કે અરિ ઉભયા. ૧૮
- કર્ધા ઘણા શસ્ત્ર અસ્ત્રના ધાય, અપેક્ષત શિથિલ વિથિલ થાય;
- તદા પડ્યો પૃથ્વીમાં તે શૂર, કરી પરાક્રમ પૂરેપૂર. ૧૯
- તદા ત્યાં આવી મળ્યા સર્વ, છત થઇ કરતા તેનો ગર્વ;
- પડ્યો કુંવર બાંધી લીધો, જેમણે અધર્મ કરી લા'વો લીધો. ૨૦
- હતો વિશાળ રાજ તેમની સાથ, માટે પેઠા વૈદિશ નગરે નરનાથ;
- પામેલા એકને છતી સહુ હર્ષ, મોદ ઝુકત થયેલા માની ઉત્કર્ષ. ૨૧
- બાંધી લીધેલો જેહ કુમાર, આણી તેની પાસે સ્વયંવરની નાર;
- તેને તેના પિતાએ કહ્યું ત્યાંય, કહ્યું વારંવાર પુરોહિતે જ્યાંય. ૨૨
- આ તુંને લેઇ ગયો હતો રાજકુમાર, પડ્યો તેહ તો બંધન મોઝાર;
- હવાં આ રાજ મળ્યા છે જેહ, તેમાંથી તુંને રૂચે કોના દહ. ૨૩
- જેહ ગમે વર તને કન્યા, આરોપ્ય વરમાળા કરી તેને ધન્યા;
- જદા તું કન્યાને ગમ્યો નવ કોઇ, ન રૂચિ તેને અધર્મી નૃપની સેધ. ૨૪
- કહ્યું પિતાને તેણે આમ, આમાં મારા ચોગ્ય નથી કોઇ સ્વામ;
- જ્યારે એવું કન્યા બોલી જતો, ત્યારે રાય ગણકને પૂછતો વારંવાર. ૨૫
- આ કન્યાના લગ્નકેરો શુભ દિન, મુને કહો જ્યોતિર્વેતા પાવન;
- એને ન ગમ્યો આમાંના કોઇ, તો મારે સાધવી રહી હજી સોઇ. ૨૬
- છે આજનો દિન સારો, આવ્યો જેથી ઘણાના મરાણનો વારો;
- તેમાટે જોશી મુહૂર્ત જોઇ આપો, મારા તાપ સંતાપ સર્વે કાપો. ૨૭
- એ પેરે નૃપે પૂછ્યું જ્યારે, અર્થજ્ઞાત જોશીજી વધા ત્યારે;
- પામી મન ગ્લાનિ કરી વિચાર, પછે કે'વાલાગ્યા ગયને તે વાર. ૨૮
- હે પૃથ્વીપતિ યોડા દિન મોઝાર, શુભમુહૂર્ત લગ્ન અન્ય નીકળશે માર;
- જેમાં મોટું વિદ્ય થયું ઉત્પન્ન, તે જોઇએ ત્યાગવા દિન રાજન. ૨૯

- એમ કહી માંડીવાળી વાત, ત્યાં ઘણા રહ્યા વાટ જોઈ નૃપ પ્રખ્યાત;
કરજો ગર્વ પુરાણીબાવા જોઈ, અવૈક્ષતની સાધી સોઈ. ૩૦
- મહાશૂરવીરનો ગળિયો ગર્વ, તો યાશે કેયી પેર તમને ધર્વ;
જો હોય માલ કે મતિમાંહી, તો તો તમે વિચાર કરો કાંઈ. ૩૧
- છતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે નૃપ વખાણે;
થયો ત્રયોવિંશત્યધિકશતતત્ત્રિધ્યાય, અવૈક્ષતજ ધન દિજજન ગાય. ૩૨

વસણ.

- ગાય ગુણ દિજ હરિ હરના, સર્વમા મતિ હરિકેરી કરી રે;
કહો અચ્યુત કેશવ પુરાણીબાવા, ગભીર સ્વરે અતિ ઉચ્ચરી રે. ૩૩

કંકણું રંભર મું.

રાગ સામેરી

- માર્કડેય કે' જાણી કર ધમે વાત, તેની વીરા પત્ની થઈ પૃથ્વીપાત;
અન્ય નૃપે' જાણી બધનની પેર, પુરમાં શોક થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર. ૧

ઢાળ.

- જોકે થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર ત્યાં, જાણી રાજ્યપુત્ર બાંધન પેર;
અર્ધમે' કરી મહુ નૃપે મળીને, વાળ્યુ પૂર્વકેરું વેર. ૨
- એવી વારતા જનમુખ માંભળી, નૃપ કરતો વિચાર;
રાજ્યમંડળ મેળવી મંત્રી તેડયા, ક્યો તેણુ મંત્ર તેણી વાર. ૩
- ઘણા માડલિક રાજા વધા મુળથી, કરો સર્વ નૃપતણો સંહાર;
સહુ મળીને અર્ધમ કીધા, એકલો કુવર બાધ્યો ચુદ્ધ મોઝાર. ૪
- કેટલાક મંત્રી આદિક કે', મુ ખેંચી રહ્યા નરનાથ,
સત્વર સેના સજ કરો, જઈ લડો દુષ્ટની સાથ. ૫

- વિશાળ આદિક મળ્યા નૃપ જે, અધર્મ કર્મ કરવા જાણ,
તેના આ ઘડીએ કરધમ નૃપ, સત્વર થઈ લેવા માણ ૬
- કેટલાક ન્યાયી બોલ્યા, ગભીર સ્વરે તે વાર,
આમા પૂર્વ અધર્મ છે અરેકાતનો, જોઈએ પામવો તેના પાર ૭
- સ્વયને ઇચ્છતી નહિ એવી, કર્ણ કામિનીનું હરણ,
બળાત્કારે બાળા ધરી કરી, માગી લીધું મરણ ૮
- તે સહુ સ્વયં વર મધ્ય જાતો, કરતો રાજકુ વરને અપમાન,
કોઈ કન્યા વરવા નવ દેનો, ધરી ગર્વ મને મહાન ૯
- એને જોઈ બળિયા સહુ મળ્યા ટોળે, પછે કયુ તેમણે યુદ્ધ,
અપરાધ કે અધર્મ શો ત્યા, જ્યાં ઉભો અરિગણ થઈ કુદ્ધ ૧૦
- કથમ સામંત માથ ન રાખ્યા, ગયો એકલો કોણ કામ,
સર્વ પ્રકારે નિચાર કરવો, કરધમ નૃપ મહાનામ ૧૧
- આવા વચન સુણી તેહના, વદી વીરાસુતની માત,
જે વીર કુલોત્પન્ન હોતી, વીર વનિતા હતી વિખ્યાત ૧૨
- વીરમાતા વીરા પામી, હર્ષ કરી ઉચ્ચાર,
જ્યમ અન્ય નૃપ મત્રી સુણે, વળી સુણે કરધમ ભરતાર ૧૩
- રૂડા કુળને ભોગવનાર મારો, પુત્ર જે કે'વ ય,
તે સમગ્ર નૃપને જીતીને, કન્યા બળાત્કાર ગ્રે'તો રાય ૧૪
- જોમ કરી એણે હરણ કીધા, ઘણા ઘણાં જૂપાળ,
તે અનુસમ કાર્ય એણે કર્યું એવો થયો નથી કોઈ બાળ ૧૫
- એ કારણ માટે ઘણાએ મળી, યુદ્ધ કરતા સા'ચો સુત,
અધર્મ બધને બાધિયો, એમા વાત સી અદ્ભુત ! ૧૬
- રહી શુદ્ધ ચરારે જ્યાં સુધી, નવ કપ્યો ત્યાં સુધી રાજન,

- વધી કીર્તિ મારા સુતની, હું નવ માનું એ અપમાન. ૧૭
- એનું નામજ પૌરુષ કે'છે, કે જ્યાં અમર્ષના હેતુથી; ૧૮
- નર હણવાતણી ઇચ્છા કરે, ત્યાં કયો નર રે'તો ટકી? ૧૯
- જ્યમ સમજે ન નીતિ સિંહ કાંઈ, મૂકી બાળુએ પરાક્રમ કરે; ૨૦
- સ્વયં વર અર્થે સજ થયેલી, ઘણી કન્યા એ રીત સુત ધરે. ૨૧
- ઘણી કન્યા આણી એણે, માનવતા નૃપ બેસી રહ્યા; ૨૨
- પરાક્રમ છે ધન્ય એનું, એણે ક્ષત્રીગુણ ખરા ગ્રહ્યા, ૨૩
- ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મ ક્યાં ને, ક્યાં દુર્ભજ જને સેવી યાચના; ૨૪
- ક્ષત્રિય તો બીજા ક્ષત્રિય જોતાં, કરે બળાત્કાર ડર્યા વિના. ૨૫
- કાયર નર લોહશૃખલાએ, બધાયલા જો હોય; ૨૬
- તોય વરા નવ તેય થાય, તેમાં કશું પરાક્રમ સોય. ૨૭
- કાર્ય સ પાઠન કરતા બળાત્કારે, થાય ધર્મશાળી રાજા વરા; ૨૮
- જોયાના શી હોય એમાં, જ્યાં લીધો કસેકસ. ૨૯
- છે સ્તુતિપાત્ર બંધનમાં પડ્યો એ, વળી તમારાં જોહ આયુધ; ૩૦
- થાય સ્તુતિપાત્ર શત્રુશિર પડી, એમ કરચે કો ન કે' અબુધ. ૩૧
- પૃથ્વીપતિનાં પુત્ર પૃથ્વી, ઇત્યાદિક જો જો ધન; ૩૨
- અબળા અને આચાર્ય કારણ, મહતા પામિયા રાજન. ૩૩
- એવું સમજી ઉતાવળ કરો, જાઓ સંગ્રામમાં થઈ ચર; ૩૪
- રથારૂઠ થઈ વેગે વધો, માર'રથિ આરથિ ભરપૂર. ૩૫
- હસ્તિ અશ્વ પદાતિને, સત્વર સજ કરો નરનાથ; ૩૬
- ઘણા નૃપ સાથે યુદ્ધ કરવું, તે શું માનો છો વારૂ વાત. ૩૭
- શૂર નરને ઘણા જાણુ સાથે, સંગ્રામ દે સંતોષ; ૩૮
- લધુ સંગ્રામમાં શી છે ક્રિયાઓ, કરવાતણી કરી રોષ. ૩૯
- હે રાજેન્દ્ર અદ્ય શત્રુ પરે, નથી થતા કોણ બળવાન; ૪૦

- પુત્ર અરિને હણવા વિષે, નથી અલ્પ મધ્યે ભય મહાન. ૨૯
- જે નર સમગ્ર જનમા વિચારીને, પરાજય કરે સર્વ શત્રુતણાં;
- તે તમ પરાજય કરી સૂર્ય શાબે, તેની પેઠ શાબે છે ધણા. ૩૦
- માર્કંડેય કહે હે મુનિસત્તમ, એ રીતે આણ્યો સ્ત્રીએ ઉત્સાહ;
- તેવડે ઉત્તુક થઈ કરંધમ, ચઢ્યો લેઈ સેન પૂરમવાહ. ૩૧
- શત્રુએ સુત બાંધ્યો, તેને મુક્ત કરવાતણા ઉદ્યોગ;
- કરંધમ કરવા લાગ્યો અતિ, જોવા પુત્રને આરોગ્ય. ૩૨
- જ્યાં સુત અરિ મળી વસતા હતા, ત્યાં સત્વર સેન લેઈ આલિયો;
- હમણાં જય કરે છું એમ મનમા, મહીપતિ અતિ માલિયો. ૩૩
- પછે સુત બધાયલા નૃપતણું, થયુ યુદ્ધ કેઈ પેર;
- વિશાલાદિક નૃપ સમગ્રનું, લીધુ ક્યેવી પેરે વેર. ૩૪
- તે સર્વ વર્ણવી દાખવુ હું, સુણ્ય તુ એક ચિત્તે આજ;
- વિશાલાનુવર્તી રાયકેડ', કરંધમે લલ્લુ પરાક્રમ સજ્જ સાજ. ૩૫
- ત્રણ દિવસ મહાધોર યુદ્ધજ, થયું તેણે ઠામ;
- તેણે રાજ્યમડળ વિખેરી નાખ્યુ, મારી રાજ્ય ઉદ્ધામ. ૩૬
- કરંધમ નામનુ કાર્ય મહુ કોઈ, જાણતા હતા શૂરવીર;
- તેણેકરી નાઠા કંઈક જૂપત, થઈ વીરના અવીર. ૩૭
- જ્યારે રાજ્યમડળ ગયું નારી, ત્યારે વિશાળ રાજ્ય જેહ;
- અર્ધ હસ્તે લેઈ આવ્યો, કરંધમ પૂજને તેહ. ૩૮
- સન્માન કરિયું વિશાળે અતિ, કરંધમ નૃપનું સાર;
- સ્વપુત્ર બધનથી મુક્ત કરી તે, એક રાત્રિ રહ્યો નિર્વાર. ૩૯
- તે જોઈ પિતા સમક્ષમાં, અવેક્ષતને નવ લાવિયો;

- પછે વિશાલ રાજ લેઈ કન્યા, વિવાહ અર્થે આવિયો. ૪૦
- તે બોલિયો પિતા કને, સુણો શ્રેષ્ઠ ભૂપાળ;
- અરિએ જે જીવતી જોતાં, કર્યો મારો પરાજય કૃપાળ. ૪૧
- તે કન્યાતાણું નવ ગ્રહણ મારે, કરવું કોઈ કાળ;
- તેમ હવાં અન્ય સ્ત્રીકેરું ન મારે, કદા ગ્રહણ કરવું નૃપાળ. ૪૨
- જેના પરાભવ અરિએ નવ કર્યો, એવો અખંડિત યશસ્વી જેહ .
- તેવો પરાક્રમી જોઈ આ કન્યાને, પરાણાવવી નિઃસ દેહ. ૪૩
- એ ભલે પરણો અન્યને, સ્વેચ્છિત કોઈ ભૂપાળ;
- કર્યો અરિએ પરાભવ માહરો, હું થયો કન્યા સમોકાયર બાળ. ૪૪
- આ સ્થળે શું છે માહરું, પુરૂષત્વ હો પૃથ્વીરા;
- અબળા અને મુજમાં નથી, કાંઈ અંતર વશાપીરા. ૪૫
- પુરૂષ સર્વદા સ્વતંત્ર છે, અબળા તેવી છે પરતંત્ર;
- જે પુરૂષ હોય પરતંત્ર તેને, કયમ કે'વાય નર સ્વતંત્ર. ૪૬
- માટે તેજ હું કે જેનું જીવતીએ, મુખ દીકું છે નરદેવ;
- તેનેતો ફરી શીપેર દાખવું, જો સાધી અનરત્વની સેવ. ૪૭
- એના સમક્ષમાં શત્રુ નૃપે, રણભૂમિકા મોઝાર;
- મુને તુચ્છ કરીને બાંધિયો, નવ ગણ્યો કાર કે ભાર. ૪૮
- એ રીતે નરત્વથી હીન થયેલો, હું કયમ કરી જાણું એના હાથ;
- એ રીતે તે બોલી રહ્યો, પછે બોલ્યો વિશાળ કન્યા સાથ. ૪૯
- હો મુતા આ મહાત્મા જે, વચન વદે છે આજ;
- તે સર્વ સાંભળ્યાં હશે તો, હવાં કરવું કહે શું કાજ. ૫૦
- જે જોઈ તારું મન થાયે, મસત્ર અતિશે બાળ;
- તેવા પતિને પર પ્રેમદા, દઈ કન્યાદાન હું તતકાળ. ૫૧
- વા તુમ ચિત્ત લાગ્યું જેહ નરમાં, હું વિવાહ કરું તે સંઘાત;
- હે અંદ્રમુખી એ ઉભવ માર્ગથી, એક સ્વાધીન કરચ તું વાત મર

- કન્યા કહે હે રાય મોટા, કર્યા ઘણા જાણે મળી સત્રામ;
 ધર્મ રીતે આચરતા રાજસુતને, પમાડ્યો અધર્મે પરાભવ તે ઠામ. ૫૩
- એ યશ પરાક્રમને હાનિ કરતા, નથી માનતી હુંય;
 હસ્તિ સમૂહ સામે સિંહપેરે, એકલો ઊભો રહ્યો એ શુંય! ૫૪
- કહ્યું અહ્ય પરાક્રમ છે પિતા, એટલાવડે હે ગુણવાન;
 એનું પરમ ઐશ્વર્ય પ્રગટ થાયે, જાણાએ એ કેવો છે બળવાન. ૫૫
- કેવળ યુદ્ધમાં ઊભો રહ્યો એમ, નથી એકલુ એહ;
 કિંતુ યત્ને કરી એ જીતિયા, બહુ પ્રકારની સેના જેહ ૫૬
- વળી સ્વપરાક્રમ પ્રખ્યાત કીધું, તેણે શૌર્ય પરાક્રમ સંયુક્ત;
 એણે ધૈર્ય કરી સહુ નૃપ જીતિયા, એમાં લજ્જા ધરેશની પુજત. ૫૭
- હું લલચાઈ જાઉં રૂપ એનું, એમ નથી કંઈ વાત,
 કિંતુ શૌર્ય પરાક્રમ વૈર્ય જાઉં, યજ્ઞ ચિત્તહરણ સાક્ષાત. ૫૮
- કિબહુના વધે વાણી, કિંતુ તમારે કરવી મારે કાજ;
 ઉદાર ચરિત્ર એવા એહ નરની, યાચના તો આજ. ૫૯
- કોઈ અન્યને હું નહિ કરૂં, પતિ મારો જાણુ;
 વિશાલ કહે હે રાજકુવર, મારી પુત્રી આપી કહે પ્રેમાણુ. ૬૦
- સમ્યક્ પ્રકારે સત્ય વારતા, કહે છે સહુ એહ;
 એ છે મત્ય કંઈ સરાય નથી, માનો તમે નિઃસંદેહ. ૬૧
- તમ સરખો રાજસુત કોઈ, નથી પૃથ્વીપર નિર્ધાર;
 જિવાદ વિહોણુ શૌર્ય છે તમ, વળી પરાક્રમતણો નથી પાર. ૬૨
- એવું છે માટે વીર ધીર તું, કરચ ગ્રહણ કન્યા મારી;
 કરચ પવિત્ર મારા કુળને, અમ વધો નમ્રતાએ ભારી. ૬૩
- માર્કેડેય કહે પછે કરધમ ત્યા, બોલ્યો સુત મત્યે તેહ;
 આ વિશાલ કન્યાકેરા છે સુત, તુજ પર આરૂઢરનેહ. ૬૪

૫૯ કિબહુના ?—બહુ કહેવાળી શું ?

એ કારણ માટે કર્યું તું એનું, ગ્રહણ મારા સુત;
 નવ આશાભંગ કરવી કામિની, એમાં કંઈ થયું નથી અદ્ભુત. ૬૫
 રાજકુવર કે' જનક મારા, મે નથી આશાભંગ કરી કો કાળ;
 અદ્યાપિ સુધી નિયમ પાળ્યો, તે નવ મૂકાવશો નૃપાળ. ૬૬
 એવી આજ્ઞા કરો પિતા, કે જે હું ધારી રાખું શીશ; .
 માર્કંડેય કહે રાજપુત્રની, નિશ્ચયબુદ્ધિ જોઈ તે દિશ. ૬૭
 નિશાળ નૃપ વ્યાકળ થયો, જોલ્યો પુત્રી મતિ તે દિન;
 હવાં હે સુતા એ નર પરથી, કરીદ ચિત્ત તારું ભિન્ન. ૬૮
 ઘણા પૃથ્વી પર છે રાજકુવર, તેમાંથી ધારય ધ્યાને કોઈ;
 હું વિવાહ સંબંધ કર તારો, નુજ સ્વેચ્છિત નરને જોઈ. ૬૯
 કન્યા કહે હે તાત આ નર, જો સ્પૃહા ન રાખે મારી;
 તો હું મન માનતો વર લેઉં જોળી, સહુ જુઓ ધ્યાને ધારી. ૭૦
 આ લવમાં મારો પતિ, તપ વિના થશે નવ કોઈ
 એમ વારંવાર ઉચ્ચારી શ્યામા, જેણે ઇચ્છિતપતિ આશા જોઈ. ૭૧
 માર્કંડેય કહે પછી કરંધમ નૃપ, રહ્યો નિશાળ સાથ ત્રણ દિન;
 પછે સ્વનગરમાં સોધાર્યો તે, પાત્ર અવેક્ષત તજે નવ દીન. ૭૨
 તેને પૂર્વે થયેલાં દષ્ટાંત કહી, શાંત કરિયો સાર;
 તે સુણી પિતાવેણુ માની, આવિયો સ્વનગર મોઝાર. ૭૩
 કન્યકાએ પિતાકેરું, માન્યું નહિ જ્યારે વેણુ;
 ત્યારે સ્વસજ્જન ત્યાગી તે, જેને દિન આવિયા દુઃખદાણું. ૭૪
 દુઃખમાં વૈરાગ્ય આવે, એહ ઉઘડ વાત;
 એમ યતાં વન મધ્ય ગછ તે, ખેડી આહાર તજી સાક્ષાત. ૭૫
 તેણે તપ ત્યાં આરંભિયુ, તેમાં ત્રણ માસ પર્યંત;
 અન્ન વ્રજને સ્પર્શી નહિ, તપ શુદ્ધ થઈ ગઈ દેહ મહાંત. ૭૬

- રહ્યો શ્વાસ માત્ર એક ચાલતો, પરમ પીડા પામી એહ;
તન્વંગી સુકુમાર કન્યા, થઈ હિત્સાહુરહિત તેહ. ૭૭
- મરવા નેવી થઈ ગઇ તે, તવ વિચારતી તે નાર;
હવાં દેહ ત્યાગ કરવો સહી, એમ તેણે ક્યૈં દઢ વિચાર. ૭૮
- જીવ ત્યાગનો નિશ્ચય ક્યૈં, એની ન્તેઈ સુરે નાર;
સહુ એકઠા થઈ એક દૂત ત્યા, મોકલિયો નિર્ધાર. ૭૯
- તે દૂત કન્યા પાસ જઈને, કે'વા લાગ્યો આમ;
હે રાજકન્યા સુરે મોકલ્યો હુ, દૂત કરી આ કામ. ૮૦
- જે કામ માટે આવિયો હું, તે કહી સભજાવુ નાર;
અતિ દુર્ગંજ આ અગતારે, નવ તજવુ કોઈ વાર. ૮૧
- હે ભદ્રે ચક્રવર્તી નૃપતાણી, તું જનની થઇશ નિર્વાણ;
મહાભાગે હણ્યા શત્રુ નેના, જેની ઉદ્ધવી ન કોઈએ આણ. ૮૨
- એવો તારો પુત્ર સખત દીપાધિપ થાશે, બહુ કળ બોગવશે મહી,
તે દેવના સમક્ષ હણશે, તરુનિત્ અય અરિ સહી. ૮૩
- કૂરશંક નામે શત્રુ સુરના, એહ કરશે નાર;
પછે પ્રજા ધર્મે સ્થાપીને, થાશે મહાભૂપ પ્રકાશ. ૮૪
- ચાર વર્ણની પ્રજા જે છે, તેને સ્વધર્મે પાળશે એહ;
ચાર મ્હેચ્છ કુકર્મી આદિક, હણશે નિઃસ દેહ. ૮૫
- હે ભદ્રે તે અશ્વમેધાદિક, કરશે યજ્ઞ અપાર;
છત્રીરા સહસ્ર સખ્યા થશે તેની, અનુસમ દક્ષિણા દશે સાર. ૮૬
- યજ્ઞ સમાપ્તિ વિષે કરશે, સુરતાણું પૂજન;
માર્કંડેય કહે દિવ્ય હાર ન્તેઈ, વળી કર્યું લેપન અતિ ચદન. ૮૭
- અતરિક્ષમાં ઊભો રહેવો, દેવદૂત સાક્ષાતઃ
તેને નારીએ નિશ્ચે બાણિયો, એ છે દેવદૂત વિખ્યાત. ૮૮

- પછે કમળનયની ક્રોમળવચ્ચને, વદી તેણે વેણુ,
 હે ભ્રાત સ્વર્ગથી આવિયો તુ, નિશ્ચે તુ દેવદૂત સુખદણ. ૮૯
- તાડું વચ્ચન અસત્ય થશે નહિ, કિંતુ પડે સશય એક;
 પતિ વિના પુત્ર થશે કેથી પેરે, એના કડું વારંવાર વિવેક. ૯૦
- અવૈક્ષત પાળે આ જન્મમા, મારો સ્વામી ન થાશે કોઇ,
 એ પ્રમાણે જનક સમક્ષ મે, પૂરી કરી પ્રતિજ્ઞા સોઇ. ૯૧
- કરંધમે ને મારા પિતાએ, અવૈક્ષત સમજાવ્યો બહુ પ્રકાર;
 મે સમ્યક્ પ્રકારે કરી યાચના, પણ તેણે ન માન્યું લગાર. ૯૨
- તે ઇચ્છતો નથી રજ ગુજને, તવ દેવદૂત કે'તો આમ;
 હે મહાભાગે અતિ કે'વાયકો, શુ થાય તારૂ કામ. ૯૩
- કિંતુ તુજને પુત્ર થાશે, માટે અધર્મે કરીશ ન આતમધાત;
 કરચ પોષણ ક્ષીણ થયેલા દેહનું, આ વનમાં વસી વિખ્યાત. ૯૪
- તપતાણા પ્રભાવે કરી, સર્વે થશે સમ્યક્ નાર;
 માર્કંડેય કહે એમ ઉચ્ચરી, દેવદૂત ગયો તે વાર. ૯૫
- જેમ આળ્યો હતો તેમ તે, ગયો જોતા જોતા માંય;
 તે તન્વ ગી કન્યાએ પછે, પોષવા માંડ્યું શરીર ત્યાંય. ૯૬
- આવા દૂત થઇ પુરાણી જાયે, ઘણે કામ કરવા કામ;
 તેમાં સ્વાર્થ હોયે ધનતણા એક, નવ પરમાર્થકેરું નામ. ૯૭
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;
 થયો અતુર્ગિશાધિકશતતત્રોધ્યાય, ભજર્તા હરિહરમુરાર. ૯૮

વલણ.

- હરિહરમુરાર ભજતા, થયો અધ્યાય સંપૂર્ણ રે,
 દ્વિન્દેવીના શુભ થવા લાર્યા, જોત જોતામાં ચૂર્ણ રે. ૯૯

કડવું ૨૦૩ મું.

રાગ કલ્યાણ.

- માફડેય કહે કૌબુકિ સુણે, હવાં કથા વિસ્તારું; .
 વીરસંતતિવાળી અવેક્ષત માતા, તેણે પછોશું વિચારું. ૧
 તેણે નૃપને પાસ તેડ્યો, કહી મનની વાત;
 પુત્ર ત્યાગી થઇ રહ્યો, હવાં કરવું કર્યું મળ્યાત. ૨
 રાય કહે મુને થાય ચિંતા, દિવારાત્રિ વિચારું એહ;
 કાંઈ ઉપાય કરય તું યદ્ધિની, જ્યમ મકુલિલત થાય દહ. ૩
 તદા કર્ણમાં કહ્યું નારીએ, પતિ આત્મરત્ને આમ;
 પછે નૃપ નૃપમંડળ જઈ ખેઠો, શું કરતી વીરા વામ. ૪
 શુભ નક્ષત્ર ને શુભ દિન જોઈ, તેણે અવેક્ષત પુત્ર તેડાવ્યો;
 તે માતૃભક્તિવાળો તનુજ, ત્યાં વેલો વેલો આવ્યો. ૫
 માતા કહે હે પુત્ર મારા, તારા મહાત્મા પિતાએ મુને;
 આજ્ઞા કરી તે કહી ઠાપ્યું, આજ હું સહુ તુને. ૬
 કુબેર કિમિચ્છક વ્રતકેરો, હું આજ કરું ઉપવાસ;
 હે સુત એ વ્રત છે સહી, તુજ પિતા આધીન પ્રકાર. ૭
 વળી કંઈ કરવું પડશે તાહરે, મારે પણ કાર્ય કરવું એમાંય;
 માટે સુત જો મુજ મનોરથ પૂરવા, તું કંઈ ઈચ્છતો હોય આંધ. ૮
 તું કરે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ પ્રીતે, કે હું કરીશ રૂડો યત્ન;
 તો હું તુજ પિતા પાસેથી લેઉં માગી, વરદાન કરી મયત્ન. ૯
 ધન ભંડારમાંથી જોઈએ, કિમિચ્છકમાટ અરધું ધન;

૧ વીરસંતતિવાળી—જેની સતતિ (પુત્ર) વીર છે એવી. ૪ આમ—
 અર્થાત્ હું કિમિચ્છક વ્રત લેછશ, અને તે સંધિ તપાસી તમે મારી પાસે
 એવું માગજો કે જેથી તમારા પુત્રને સંતાન થાય. ૭ કિમિચ્છક—જે
 મનુષ્ય જે ઈચ્છે તે તેને આપવાનું વ્રત.

- તે હું કરીશ સ્વાધીન તાહરે, તું આચરાવજે વ્રત પાવન. ૧૦
- સહુ દ્રવ્ય છે તુજ પિતા સ્વાધીન, મે તેમને કરી છે વાત;
તેમણે અરધીપરધી હા કહી છે, એમ વદી સુતશુ માત. ૧૧
- એ વ્રતરૂપ કલ્યાણને જો, હુંજ કરી શકું સિદ્ધ;
તો તે કલેશે કરી સિદ્ધ કરવા જેવુ, થાશે સુત પ્રસિદ્ધ. ૧૨
- વારું એ વ્રત માહરું થશે, સિદ્ધ તુજ બલપરાક્રમે સુત;
જો તેમ ન થાયે સુત તો, એ વ્રત મહાદુઃખસાધ્ય છે પૂત. ૧૩
- એવુ છે માટે સુત મારા, એ વ્રત આચરાવા કાલ;
તું પ્રતિજ્ઞા કરતો હોય તો, હું વ્રતારભ કરું મહારાજ. ૧૪
- એ કાર્ય માંહે હોય જેવો, અભિમાય તારો જાણ;
તે સર્વ કહી દે આજ તુ, જે હું સાંભળુ આ કાળ. ૧૫
- અવૈક્ષત કહે જે દ્રવ્ય છે તે, છે મુજ પિતા સ્વાધીન માંધ;
દાવો તે પર નથી મારો, વળી કરાય નહિ કપાંધ. ૧૬
- કિંતુ આ અંગથી જે થઈ શકશે, તે હું કરીશ સર્વે માત;
તારી-આજ્ઞા માથે ચઢાવીશ હું, એ મેં કરી સાચી વાત. ૧૭
- મારા પિતા જે છે દ્રવ્યકેરા, સ્વામી પૂરેપૂરા;
તેમની આજ્ઞા તેં લીધી હોય તો, ન રાખીશ મનોરથ અધૂરા. ૧૮
- હું સર્વ સાંધ કરીશ માતા, એમ સુત યોગ્યો ત્યાંધ;
માર્કડેય કહે કૌષ્ઠકિ સાંભળ્ય, પછે થતું શું એ માંધ. ૧૯
- વીરા રાણીએ તે વ્રત કર્યું, કયો તે નિમિત્ત ઉપવાસ;
સાવધાન થઈ શાસ્ત્રે કહ્યું તેમ, કર્યું ધનદપૂજન ઉલ્લાસ. ૨૦
- મન વાણી અંગને નિયમે રાખી, પૂજ્યા નિધિરક્ષક દેવ;

૧૨ તો ઇત્યન્—તે વ્રત કલેશે કરીને સિદ્ધ કરવા જેવુ થશે. અર્થાત્ એ વ્રત સંપૂર્ણ કરવા ધણાં કષ્ટ વેડવાં પડશે. ૧૩ પૂત—પવિત્ર (વ્રત). ૨૦ ધનદપૂજન—કુબેરભગવાનનું પૂજન.

- પરમ ભગ્નિએ લક્ષ્મીતાણુ, કર્યું પૂજન તતજેવ ૨૧
- હવા તે સમે કર ધમ એકાત સ્થળમા, બેઠો હતો નિર્વાર,
તે નેઈ નીતિજા મત્રીઓ વધા તુ નૃપ સુણ્ય ગુણુભડાર ૨૨
- સચિવ કહે હે નરપતિ, આ પૃથ્વી પાળતા નરદેવ,
અતિ વૃદ્ધ થઈ તમે ગયા, વળી ગયા ગર્વને અહમેવ ૨૩
- છે અપેક્ષત એક પુત્ર તમારે, તે પાણુ છે પત્નીસ ગવિલીન,
હે જગતીપતિ જદા સુત તમારો, થશે કાળસ્વારીન ૨૪
- તે સમે સ પાદી તમે જે, પૃથ્વી અપર પાર,
તે શત્રુને હસ્તે જશે, વળી થશે વશશય નિર્ધાર ૨૫
- પિંડ નહિ મળે પિતૃઆને રે'શે કો બુ ઉદ્ધક દેનાર,
એ રીતે કર્મના લોપ યાતા, ઉપજે છિદ્ર મોઢું સાર ૨૬
- અ સર્વનો વિચાર કરી, કરય તુ યતન વાર વાર,
જ્યમ ઉપકારકર્તા પિતૃઆને, તુજ સુત બુદ્ધિ કરે નિર્ધાર, ૨૭
- માર્કડેય કહે એમ કહીને તે, રહ્યા ચૂપાચૂપ,
તે સમયે વીરાકેરો પુરોહિત, જાચકમતિ બોલતો યઈ.ભૂપ ૨૮
- તે રાજા રાધે સાલજ્યો, કહ્યું પુરોહિતે આમ,
સહુ અહીં આવો શુ ઇચ્છોછો, માગી હ્યો થાય કામ ૨૯
- કહે કરીને પ્રાપ્ત એવુ, કોને શુ પ્રાપ્ત કરવુ આજ,
કર ધમપત્નીએ કિમિચ્છક વ્રતનો, ઉપવાસ કર્યો છે દિવસાજ. ૩૦
- અપેક્ષત કુ વરે એ પુરોહિતનુ, વચન સાલજ્યુ જે વાગ,
તદા સર્વ યાચક પાસ તે, આવી ઊભો રહ્યો રાજદાર ૩૧
- તેણે કહ્યું મારા અગધી, જે થઈ રાકે એવુ હોય,
તે સુખે કંઈ મહુ માગજો, જેની કહે ના નવ કોય ૩૨
- મહાભાગ મારી જનેતાઅ, કર્યો કિમિચ્છક વ્રતનો ઉપવાસ,

- હે યાચક જન મેં કરી પ્રતિજ્ઞા તે, તમકને કરું સર્વ પ્રકાશ. ૩૩
 કિમિચ્છક વ્રત અહીં થાય છે, માટે માગો જેને જેહ ઇચ્છા હોય;
 હુ આપવા ઊભો રહ્યો છું, મેં ના નવ કે'વી સોચ. ૩૪
 કહે માર્કંડેય પુત્રમુખથી, નાકળ્યુ એવું વેણુ;
 તે સાંભળી કરી ઊઠી આવ્યો, કરંધમ નૃપ સુખદેણુ. ૩૫
 યોગ યુવતીએ મેળવ્યો જોઈ, માગે પુત્ર પાસે આપ;
 હે અવૈક્ષત યાચક છુ અમે, માગ્યું આપી ટાળ્ય સંતાપ. ૩૬
 અવૈક્ષત કહે હે તાત મારે, શુ તમને આપવું આજ;
 તે માગી હ્યો મારી કને, કરીશ યથારાક્તિ કાજ. ૩૭
 કળે કરાયે કે સિદ્ધ થાયે, એવું હાથે જેહ;
 તે માગી હ્યો ઉતાવળા, હુ અર્પીશ મારી દહ. ૩૮
 રાજા કહે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો, જો હોય તું નરદેવ;
 જે ઇચ્છે તેને તેહ આપે, એવો નિયમ ધાર્યો તતજેવ. ૩૯
 તો મારા ઉત્સર્ગે મારા પૌત્રનુ, હું મુખ જોઈ જેમ;
 એ આપ્ય મુજને દાનેશ્વરી, મારું મન રીઝે એમ. ૪૦
 અવૈક્ષત કહે હું તમારો છું, એક પુત્ર ભૂપાળ;
 અને મેં તો બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, મારે નથી પુત્ર દયાળ. ૪૧
 તો હે પિતા તમને પૌત્રનુ, ક્યમ કરી બતાવું મુખ;
 મુને એકે ઊપાય ન ઊકલે, કે ક્યમ થાય તમને સુખ. ૪૨
 કરંધમ કે' તો બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, છેતેથી પાપમાત્ર થનાર;
 તું તારી જાતને છોડાવ્ય સુત, કાગ્નિમધ્યેથી આ વાર. ૪૩
 કરાવ્ય મુજને પૌત્રદર્શન, મારે માગવું છે એહ
 અવૈક્ષત કહે હે પિતા મારા, મૂકો વાત વેતી તેહ. ૪૪
 કાંઈ અન્ય ંચિત હોય તે, આજ માગો તાત;

- સીસંગ તજ્યો મેં વૈરાગ્ય ધારી, તે એમ છો રહે પ્રખ્યાત. ૪૫
- રાજા કહે ઘણા શૂર સાથે, લઢનાર હોય ને એક;
- તે શત્રુને જીતે નહિ, કે રહે ન એકનો ટેક. ૪૬
- એમ છતાં જો તેજ કારણ, થયો હોય તુને વૈરાગ્ય;
- તો અરુ કે'વો તુજને, ને તું ન માને કહ્યું મહાભાગ. ૪૭
- અમે કહીએ ઘણું શું તુજને, પડ્યું મૂક્યું તું બ્રહ્મચર્ય;
- તારી માતાની ઇચ્છા એવી છે, માટે દેખાડય પૌત્રવદન વર્ચ. ૪૮
- માર્કંડેય કહે એ પેર જ્યારે, કહ્યું નૃપે વારંવાર;
- વળી સુત કે'તાં ન માગ્યું અન્ય જ્યારે, ત્યારે દીન થયો કુમાર. ૪૯
- પછે બોલિયો તે બાપ સાથે, તમને દઇ ઇચ્છિત વરદાન;
- હું ઘણા સકટમાં પડ્યો છું, તે નવ કહી દાખું રાજાન. ૫૦
- કિંતુ હું નિર્લજ થઇ શું, કરીશ ગ્રહણ સ્ત્રીનું બાણ;
- સીસમક્ષમાં મારો થયો પરાભવ, વળીહું પૃથ્વી પડ્યો પ્રમાણ. ૫૧
- શું એમ છતાં મારે સ્ત્રીતણા, સ્વામી થવું નરનાથ;
- એ બહુ દુષ્કર મુને લાગે, તોપણ શું કરું હે તાત. ૫૨
- સત્ય બંધને બંધાયો હું, તે કરીશ કહો તમે જેમ;
- તમે મુખે રાજ્યપૈભવ બોગવો, પ્રભુ કરશે શાંતિ દેમ. ૫૩
- બૈદ વા પ્રપચ આને, વા યુક્તિ પ્રયુક્તિ નામ;
- અર્પીએ તે અર્પાય છે, જીએ વીરા નારીકેરાં કામ ! ૫૪
- પુરાણીને નવ આવડે, આવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કાંઈ;
- છાતું કર્યું તે યાય ચાહન, ન કો અમુઝાય મનમાંહી. ૫૫
- ધિકાર છે એ બેદને, જેનો શુભકાળ નહિ વ્યય;
- બૂદવ થઇને ભટકી મરશો, નહિ યાય જન્મોજન્મ ઉદય. ૫૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;

૫ ચવિ શાધિકસતતગોધ્યાય, પૂર્ણ થયો આ વાર.

વલણ

આ વાર દેવમુરાર ભજતા, થયુ પુરાણીજનનુ કાજ રે,
દિજને પ્રાકૃત કરો નથી લેણુ નિશ્ચે, પુરાણીજનનુ રાજ રે. ૫૮

કંઠુ ૨૦૪ મુ.

રાગ સારંગ.

તાલાવેલી લાગી તનને, મુણી તાતલણુ વચન,
માર્ઙ્ય કહે કહુ કથા, સુણ્ય કૌબુદિક પાવન ટેક. ૧
અહનિશ ચિ તા થાય મનમા, ડયમ વૈરાગ્ય ત્યાગુ હુ ય,
મતિજા કર વ્યર્થ મારી, ધાર્યુ શુ ય ને થયુ શુ ય તાલાવેલી ૦ ૨
એક દિવસ ચિ તા પરી કરવા, તે ગયો મૃગયા જાણુ,
મૃગ વસાહ વ્યાઘ્રાદિહ હણુતો, વિચરી વને નિર્વાણુ ૫ ૩
એમ મૃગયા કરતો ગયો આલ્યો, મહાવનમાં તેહ
એવે રક્ષણ કરે રક્ષણ કરે એવો, શબ્દ મુણ્યો નિ સ દેહ ૫ ૪
તે શબ્દ કરતી સ્ત્રી હશે ક્રોધ, એમ નિર્ભય કર્યો તે કાળ,
તે શબ્દ ભયથી ભગ્ન થયેલો, વળી નાખે ચીસ કંઈ કરાળ ૫ ૫
એવો શબ્દ સાભળી અવૈક્ષત યોલ્યો ભય પામીસ નહિ હે નાર,
એમ વદી આલ્યો શબ્દ ભણી તે, અશ્વ હાકી નિરધાર. ૫ ૬
તે મનુષ્યવિહોણા વનમા, દૃઢકેશી દાનવ નામ,
કન્યાને ધરતો હતો, વળી તેણે પાડી જૂમ ઉદામ ૫ ૭
નારો ક'તો કરગરી, કોઈ વાર ચઢો આ વાર,
હુ પૃથ્વીપતિ કર ધમસુત્રનો, અવૈક્ષતનાર નિર્ધાર. ૫ ૮

૫૭ ચરિતે—ચરિતે ૫૮ દિજને—ત્રેમાનદને

- એમ છતાં આ દુષ્ટ મુજને, હરાણ કરીને જાય;
 જે નૃપની આગળ સર્વ નૃપ, હારી રહે કંપી કાય. „ ૯
- હોયે ગંધર્વ કે યક્ષ જાતે, પણ ઊભા રહે નવ તેહ;
 તેવા અવૈક્ષતની હું છું પત્ની, આ અસુર હરી જાયે એહ. „ ૧૦
- હરાણ થાય છે માહરું, કોઈ નથી કરતું વારું;
 મૃત્યુ સરખો કોઈ છે, મારા સ્વામીતણો નિરધાર. „ ૧૧
- પરાક્રમ પુરંદર સમુ છે, કરંધમસુતનુ જાણ;
 તેની પ્રિયાકેરૂ હરાણ કરે છે, દુષ્ટ દાનવ પ્રમાણ „ ૧૨
- માર્કડેય કહે એ વચન સાંભળી, ધનુષ્યખાણધારી રાજકુમાર;
 આ કોણ વને મારી કામિની, એમ કરવા લાગ્યો વિચાર. „ ૧૩
- નિશ્ચય આ તો હશે માયા, વન વસનાર રાક્ષસતણી;
 વાહું નિકટ આવ્યો જોઈ આલી, એમ વિચારતો નૃપમણિ. „ ૧૪
- હું કને આવ્યો સમજીશ હવાં, કારણ કશું છે એહ;
 માર્કડેય કહે તે પછે જાતો, સત્વર પણે જોવા તેહ. „ ૧૫
- ત્યાં જઈ જુએ તો દીકી નારી, અલંકાર સમેત; „ ૧૬
- જેની શ્રી સમી શોભા હતી, મનોરમ માનિની મીનકેત „ ૧૬
- એવી જોઈ કન્યા નરમણિએ, દનુસુત દંડકેશે ધરી દેહ;
 તે દયામણે રવે ઉચ્ચાર કરતી, અતિ કંપતી અખળા તેહ. „ ૧૭
- મૂકાવીએ મૂકાવીએ, એમ વારંવાર કરતી પોકાર;
 અવૈક્ષતે કહ્યું તેહને, ભય નવ ધરીશ લગાર. „ ૧૮
- દંડકેશ દાનવને કહ્યું, માર્યો ગયો તું આજ;
 ધર્મજ્ઞ કરંધમ નૃપ રાજ્ય કરતો, તેમાં ક્યાં કરે દંડ કાજ. „ ૧૯

આ ગહન ગાઢા વન વિષે પણ, દુષ્ટાચરણ કોણ કરનાર;
 હરણ અબળાતાણું નવ કરી શકાયે, કરધમ રાજ્ય મોઝાર. ॥ ૨૦
 જેના પ્રતાપને નરમણિ સર્વે, કરે આવી આવી નમસ્કાર;
 રાજપુત્રીએ રક્ષક નીહાળ્યો, તદ્દા તન્વંગી બોલી તે વાર. ॥ ૨૧
 હું છું કરધમવધૂ અવૈક્ષતભાર્યા, તેને આ દુષ્ટ લેઈ જાય;
 હે શૂર રક્ષણ કરો મારું, એમ દીન થઈ ગુણ ગાય. ॥ ૨૨
 હું સનાથ છતાં અનાથ ગણી એ, વન વિષે કરતો હરણ;
 તેનું વચન સાંભળી અવૈક્ષત, વિચારી જોતો ધરણ. ॥ ૨૩
 આ નારી મારી કેવી પેરે? વળી કરધમવધૂ કેમ ?
 એ વિષેના ઝુજને પડ્યો, નારીવેણથી અતિ વેમ. ॥ ૨૪
 પૂર્વે એને મૂકાણું હતું, પછે જાણાશે સર્વ;
 રક્ષણ કરવું દુઃખી દીનનું, એ છે ક્ષત્રિય જનનો ગર્વ. ॥ ૨૫
 મ્મસ્ર ધરવા એજ કારણ, એમ કહે શાસ્ત્ર પુરાણ;
 પછે આ વીર કોપ કરી કહે, દુર્બુદ્ધિ દાનવને નિર્વાણ. ॥ ૨૬
 હે અધમ જીવ્યાતાણી જો તું, આશ કરતો હોય;
 તો નારી જ આ નારી મૂકી, નીકર નિધનઆવ્યું સોય. ॥ ૨૭
 પછે દાનવે તે કરી પરી, સાહી આવતો સ્વદંડ;
 ગર્જના અતિ ગાઢી કરતો, વળી ધરતો દહ પ્રચંડ. ॥ ૨૮
 ધશ્યો ધશ્યો સન્મુખ આવતો, તેને અવૈક્ષત મારતો બાણ;
 પ્રચંડ દહ આજ્ઞાદી નાખ્યો, તવ અસુરે વિચારી હાણ. ॥ ૨૯
 ખાળ્યો તોય તેને બાણથી, તવ હન્મત દાનવ તેહ;
 ફંકતો સો શંકુચક્રી, વીટલાયલો દંડ મોટો જેહ. ॥ ૩૦

૨૨ વધુ—દીકરાની વહુ. ૨૩ જોતો ધરણ—પૃથ્વી સામું જેવા
 સામ્યો (વિચારમાં પડીને). ૨૭ નિધન—મૃત્યુ. ૩૦ શંકુ ઈ—શંકુ
 આકૃતિના આસાવાળો દંડ.

- અવૈક્ષતે તે દંડને, નિકટ આવતાની માંય;
 છિન્ન ભિન્ન કરી નાખિયો, દાનવ રહ્યો જતો ત્યાંય. „ ૩૧
- તવ નિકટકેરું વૃક્ષ જોચી, કરવા આવિયો સંગ્રામ;
 બાણવૃષ્ટિ કરતા રાજકુંવર પર, વૃક્ષ નાખિયું ઉદામ. „ ૩૨
- તદા ચતુર શિક્ષીએ તીક્ષ્ણ કરેલા, ધરી ભલ્લ જોચાર,
 તે દ્રુમ તિલ તિલ કરી નાખ્યો, નવ લાગી તેને વાર. „ ૩૩
- તદા દાનવે અવૈક્ષત ઉપર, મોટી શિલા નાખી એક;
 તે આપલ્યતાએ છેદી તેણે, વૃદ્ધિંગત કરી યુદ્ધ વિવેક. „ ૩૪
- તે શિલા નિષ્કૂળ થઇ પડી, પૃથ્વીતણા પૃષ્ઠ મોઝાર;
 એ રીત જે જે દાનવ નાખતો, તેનો થતો બાણધી સંહાર. „ ૩૫
- રાજકુંવરને મન રમત એ તો, શિલા વૃક્ષ છેડવાં સાર;
 એમ સર્વ અસ્ત્ર જ્યારે નાશ પામ્યાં, રહ્યો જાત ધારી નિર્ધાર. „ ૩૬
- તદા મુષ્ટિ ઉગામી ધાચો, તેને જોયો આવતો કરંધમકુમાર;
 તેનું અતિ તીક્ષ્ણ અસ્ત્રથી, શિર છેદિયું તેણી વાર. „ ૩૭
- કુરાચારી દાનવ હણાયો જવ, તવ સકળ દેવ કરતા સૌદ;
 કરંધમસુત ધન્ય છે, વળી કયેા ધન્યવાદનો નાદ. „ ૩૮
- પુષ્પવૃષ્ટિ દેવ કરતા, આનંદ પામી અપાર;
 સહુ દેવ મળી કે' માગ્ય તું, આજ વરદાન રાજકુમાર. „ ૩૯
- તેણે સ્વપિતા પ્રસન્ન કરવા, માગ્યો મહાવીર્યવાળો સુત;
 મુર કહે નિબાપ! તુંને, થશે સુત અદ્ભુત. „ ૪૦
- તે' આ કન્યકાને મૂકાવી છે, તે વિષે થશે તારે પુત્ર;
 તે મહાબલિષ્ઠ થાશે ચક્રવર્તી, તારું શોભાવશે ધરસૂત. „ ૪૧

રાજસુત કે' સત્યના બધથી, મુને છે બાધિયો પિતાય,
 માટે હું પુત્ર વાચ્છુ છું સહી, મારે નથી અન્ય કાઈ ઇચ્છાય ॥ ૪૨
 સગ્રામ મધ્યે કર્યો મારો, પરાભવ શત્રુએ અપાર,
 સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવું ન મે, લીધી હે સુર પ્રતિજ્ઞા સાર ॥ ૪૩
 વિશાળ નૃપની કન્યકાએ, કરી યાચના મારી અપાર,
 તોયે મે તણ છે તેહને, તેણે નરસમાગમ તજ્યો નિર્ધાર ॥ ૪૪
 માટે તે વિશાલસુતાને તણ હું બીજી કુદ્ધ દયિતા વડે કેમ,
 દેવ કહે ને વિશાલસુતા, તું વર્ણવે છે જેમ ॥ ૪૫
 તે પ્રશસનીય આ પદ્મિની છે, આચરે છે તપ તુજમાટ,
 પત્ની તારી તેજ છે આ, તું તજ્ય અવેક્ષત ઉચ્ચાટ ॥ ૪૬
 સુત ઉત્પન્ન થશે એને વિષે, સપ્ત દ્વીપને છતનાર,
 વળી સહસ્રાવધિ યજ્ઞકેરો, થશે તેહ કરનાર ॥ ૪૭
 ગ્રીર ધીર ચક્રવર્તી થાશે, સુત તુજને રાય,
 માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ, એમ નૃપ સુતને કહી સુર જાય ॥ ૪૮
 પછે દેવપત્ની ને કે'વા લાગિયો, હે ભીરુ આ છે શુચ,
 તદા તન્વગી બોલી તે તમ ત્યાગે અહીં આવી હુય ॥ ૪૯
 પરમ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો મુજને, મે કર્યો સ્વજનબધુત્યાગ,
 આ સ્થળે તપઆવી આરભ્યુ, એ સહુ સત્ય છે મહાભાગ ॥ ૫૦
 જદા તપવડે આ દેહ મારો, ઘણો ક્ષીણ થયો નૃપબાળ,
 તદા તેના ત્યાગ કરવા, મે ધારિયું તતકાળ ॥ ૫૧
 કિ તું દેવદત્તે આવી મુજને, વારી'તી ભરતાર,
 કહ્યું મહાબલિષ્ઠ તુજને સુત થાશે, ચક્રવર્તી ચતુર અપાર ॥ ૫૨
 તે સર્વ સુરને વૃષ્ટ કરશે, કરશે અસુરનો સહાર,

એ રીત સુરઆરાધી સુરદૂતે, મુને અટકાવી'તી તેવાર. ॥ ૫૩

પછે તમ સમાગમ આરા ધારી, આ ધારી રહી'તી દેહ;

હું પરમદિવસે ગઈ સ્નાન કરવા, ગંગાહરે થઈ નિઃસંદેહ. ॥ ૫૪

તદા આકર્ષી મુજને કોઈ વૃદ્ધ નાગે, તે લેઈ ગયો રસાતળ મોઝાર;

એટલે મારી પાસે આવિયા, સહસ્રાવધિ નાગ નિર્ધાર. ॥ ૫૫

નાગપત્નીએ ને નાગકુંવર, આવી ઊભારહ્યા બૂપાળ;

કેટલાક મારી સ્તુતિ કરવા, ત્યાં લાગિયા તે કાળ. ॥ ૫૬

પૂજા કરવા લાગિયા કોઈ, નાગ નાગપત્ની નિરધાર;

મારી પિનયપુરસ્સર યાચના, સહુ કરવા લાગ્યાં તે વાર. ॥ ૫૭

હે માનવતી તું કર્ય કૃપા, અમારા ઉપર તો આજ;

અપરાધી થયલા નાગનો, વધ કરશે, મૃત તારો રાજ. ॥ ૫૮

તેને અટકાવ જેતું અખળા, જ્યારે નાગ કરે તુંજ પુત્રનો અપરાધ;

ત્યારે નિવારણ કરજે સહી, કરી કૃપાળ અમપર સાધ. ॥ ૫૯

મેં હા કહી તે વાતની, તદા પાતાળમાંથી નાથ;

દિવ્ય ભૂષણ વસન સુમન, નાગે આપિયાં મુને હાથ. ॥ ૬૦

એમ અલંકૃત કરી મુજને, વળી કરી પૂર્વ કાંતિ સમી;

કરી રમ્ય રૂપાળી નાગપતિએ, આ લોકમાં મૂકી નમી. ॥ ૬૧

એ રીતે સર્વ અલંકારથી, ભૂષિત થઈ હું ભામિની;

વળી જોઈ રમ્ય રૂપવતી મુજને, કામસમાને કામિની. ॥ ૬૨

તદા દુર્બુધ્ધિ દઢકેશ દાનવ, મુને હરવા આવિયો;

હે રાજપુત્ર તેને અધુના, તમે આવી લજાવિયો. ॥ ૬૩

તમારા બાહુબળવડે હું, મુક્ત થઈ રહી આજ;

મહાબાહો કરો કૃપા મુજપર, સ્વીકારવા મહારાજ. „ ૬૪

તમ સમાન કોઈ નથી, ભૂમિતળે રાજકુમાર,

હું સાચે સાચુ કહું સ્વામી, હવાં કરી લિયો મુજને નાર. „ ૬૫

જો પુરાણી આપુ સાભળે તો, કદા જાણે ખૂર,

જો સ્વયં વરમા જાય તો, પરાજય કરે કોઈ પૂર. „ ૬૬

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિત નામ,

પદ્મિનાયકશતતત્ત્વોધ્યાય, યથો પુરાણી જનને કામ „ ૬૭

વલણુ.

પુરાણીજનને કામ થાતો, અધ્યાય પૂરો આજ રે,

વિષ્ણુ મેમાનદ કાઇ ન જાણે, જાણે માધવ જો જગરાજ રે. ૬૮

કડવું ૨૦૫ મું.

રાજ દેશાખની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે કૌણ્ડકિ જુદેવ, એવુ વેણુ મુણ્ડુ તતજેવ,

કિમિચ્છક વ્રતની પરીક્ષા જેહ, કરતાં નૃપે કહ્યુ હતુ એહ ૧

તે સ્વપિતાનુ શુભ વચન, સ્મરતો અવૈક્ષત મહામન,

સ્વઅર્થે તજ્યા છે જેણે જોગ, ધારી જીવતી રહી છે જોગ ૨

છે અનુરાગ યુક્ત જેનું મન, એવી કન્યાને કે'વા લાગ્યો વચન,

હે તન્વગી જ્યારે અરિ જીતી, મે' તુને પ્રાપ્ત કરી યથા નીતિ. ૩

તદા અરિધી પરાજય પામી સાર, મે તને તજી હતી નિર્ધાર;

૬૫ ભૂમિતળે—પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર ૧ પરીક્ષા—પુત્ર પેતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે આપણુ કિમિચ્છક વ્રત સ્વપાદન કરી આપણા સાહાય કરે છે કે કેમ ? એવી પરીક્ષા

- કિંતુ હવાં શું કરવું મારે નાર, તેહ તુંજ કહે આ વાર. ■
- કન્યકા કહે રાજકુમાર, કરો રમણ આ રમણિક વન મોઝાર;
પાણિગ્રહણ કરો તમે મારો, વગી એક સિદ્ધાંત મનમાં ધારો. ૫
- સકામ સ્ત્રીનો સકામ નરસાથ, સમાગમ સુખદાના થાય નાથ;
રાજપુત્ર કે' વારું એમ, થાઓ તું વાંચે છે તેમ. ૬
- ભદ્રે ભદ્ર થાઓ તારું આજ, છે દૈવે નીમ્નું કરાવવા એ કાજ;
નીકર તું ક્યાં ને ક્યાં હું, આ સ્થળે એકત્ર થવાનું શુ ય. ૭
- માર્કડેય કહે કૌશ્ઠિકિ સુણ્ય, મુગટયું તે નરનારીનું પુણ્ય;
એમ ઊભાં રહી કરતાં હતાં વાત, એવે ગંધર્વસુત આવ્યો પ્રખ્યાત. ૮
- અપ્સરાગણથી પીંટાયે તોહ, આરાધે ઘણા ગંધર્વ સેવક દહ;
તે ગંધર્વકંવર કે'તો આમ, હે રાજકંવર રૂપના ધામ. ૯
- આ ઊભી ભામિની કન્યા જોહ, તે મારી સુતા છે નિ.સંદહ;
તે અગસ્ત્યના શાપચક્રી નિર્ધાર, વિશાળસુતા થઈ છે નૃપકુમાર. ૧૦
- બાલ્યવયમાં રમતાં રમતાં એણે, ઉપજાવ્યો હતો ક્રોધ અગસ્ત્યને જોણે;
તેણેકરી તેમણે શાપી એહ, તું ધરીશ માનુષીકેરી દહ. ૧૧
- તદા અમે મુનિની વિનતિ કરી, કહ્યું એ શ્રીષ્ઠ બાળકે ન જાણ્યા હરિ;
એણે કર્યો અજ્ઞાને મુનિ અપરાધ, માટે ક્ષમા કરવી ઘટે મોટા સાધ. ૧૨
- એમ પ્રાર્થના કર્યા પરથી નિર્ધાર, ત્યાં મહામુનિ બોલ્યા તે વાર;
એ બાળક છે એમ જાણી કરી, મેં સ્વરૂપ શાપ દીધો ચિત્ત ધરી. ૧૩
- તે કદી મિથ્યા નથી થનાર, એ પેરે અગસ્ત્યશાપથી થયું સાર;
આ સુંદર સુભૂ મારી છે કન્યા, નામ ભામિની હતું જોનું ધન્યા. ૧૪
- તે થઈ વિશાળજોહ ઉત્પત્ત, જેને જોઈ થાય જન મસત્ત;
હે રાજકંવર હુ આવ્યો અહીં, તે તો એને અર્થે જાણ્ય તુ સહી. ૧૫

૧૨ હરિ—હરિરૂપ અગસ્ત્યને. ૧૪ સુભૂ—સુંદર શકુટિવાળી.

આ માની સુતાનો કરચ તું સ્વીકાર, જિનાથી થશે તુને ચક્રવર્તી કુમાર;
 માર્કંડેય કહે માની તેની વાત, રાજ કુંવરે સ્ત્રી ગ્રહણ કરી પ્રખ્યાત. ૧૬

ગ્રહો તેના વિધિ પુરઃસર પાણિ, તદા આચાર્ય તુંબડ્ પોલ્યા વાણી;
 અખિલ મહીનું રક્ષણ કરનાર, એવા પુત્રને ઉદર વિષે ધરનાર. ૧૭

એવી કારણભૂત કામિની સાથે લગ્ન, કર્યું તેં રાજકુંવર થઈને મગ્ન;
 તે તારી આશા પૂરશે દેવ, તે શુભ સાધી છે વૃદ્ધની સેવ. ૧૮

તદા દેવ ગંધર્વ ગાવા લાગ્યા, જે ઉભયસમાગમે અનુરાગ્યા;
 નૃત્ય કરવા લાગો અપ્સરા ત્યાંય, કુસુમવૃષ્ટિ થવા લાગો જ્યાંય. ૧૯

વાગ્યાં મુસ્તણાં વાનિત્ર, એમ પરણ્યાં નરનારી પવિત્ર;
 પછે તે ગંધર્વ મહાત્માની સાથ, રાજપુત્રકન્યાનો સાહો હાથ. ૨૦

ગયો તે ગંધર્વલોક મોઝાર, ત્યાં સુખ પામ્યો કર ધમકુમાર;
 સ્વસ્ત્રી ભામિની સાથે તેહ, નારી સ્વપતિ અવૈક્ષિત સાથે જેહ. ૨૧

ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યાં, ઉભય તન મનમાં અતિ અનુરાગ્યાં;
 ગંધર્વલોકની જોઈ સ પતિ, આનંદ ઉપજ્યો વિસરી વિપતિ. ૨૨

કદા હંસ કરંડવ પક્ષાએ યુક્ત, સુંદર નદીતટપર ફરતાં પ્રકૃત;
 કદા ધરમાં કરતાં વિહાર, કદા મનોહર મે'લ મોઝાર. ૨૩

એ રીત અન્ય રમણિક વિહાર સ્થળે, સ્વતન્વ ગી સાથે સ્વેચ્છા બળે;
 અવૈક્ષિત કરતો આનંદ, જેનું મન નવ રે'તું મંદ. ૨૪

સ્ત્રી સ્વમહાત્મા સ્વામી સાથ, ધરતી રમણુ ઝાલીને હાથ;
 મુનિ ગંધર્વ ને કિન્નર, અર્પતા સાહિત્ય તેમને વર. ૨૫

ભક્ત્ય ભોજ્ય ને સુગંધિ લેપ, વસ્ત્રહારપાનાદિક દેતા કરી જોપ;
 આપતા ભેટ ભાવતા પદાર્થ, એમ દુર્લભ ગંધર્વ લોકનો જોયો સાર્થ. ૨૬

દાગ્ધા દિન વીત્યા સુખભોગે, સ્વામિનીસ્નામીના સ યોગે;

પછે અવૈક્ષત વીરથકી મહાન, ચાર ચતુર પુત્ર પ્રગટ્યો ગુણવાન. ૨૭
 તેના પ્રગટ થવાથી ગંધર્વ લોકે, મહાઆનંદ પ્રગટ્યો તેણે આકે;
 ઐતુન્ કારણ એ હતુન્ મુનિદેવ, કુંવરે કાર્યસિદ્ધિ માની હતી તતખેવ ૨૮
 ગંધર્વ ક્રેટલાક લાગ્યા ગાવા, ક્રેટલાક લાગ્યા મૃદંગ પટહ સાવા;
 દુહ્લિ વીણા ને વાંસળી, લાગ્યા વગાડવા જન્મ સાંભળી. ૨૯
 અત્યંત અપ્સરા નાચવા લાગી ત્યાંય, મેઘે પ્રુષ્પવૃદ્ધિ કરી છે ન્યાય;
 કોમળ ગર્જના કરી ગાજતા મેઘ, વધતો દીસતો વિદ્યુત્તવેગ. ૩૦
 આવો થયો ઉત્સવ ને ધામધૂમ, સુણી તુ બરુએ આનંદકેરી બૂમ;
 તદા તે આવ્યા ત્યાં ચાલી, કર્યું જાતકર્મ સંકળ સ ભાળી. ૩૧
 તે સમયે આવ્યા સર્વે દેવ, નિર્મળ દેવર્ષિ આવ્યા તતખેવ,
 આવ્યા પાતાળેથી મહાશેષ, વાસુકિ આદિક નાગ અશેષ ૩૨
 તક્ષકાદિક નાગના રાય, આવ્યા દ્વિજસત્તમ ત્યા સુખદાય;
 દેવ જ્ઞાનવના જેહ નરેશ, ન રહ્યા ચક્ષુઘ્ણકના કોઈ શેષ. ૩૩
 આવ્યા ઐગણ્ધાર્યાસ વાયુ ત્યાય, અવૈક્ષતસુત જન્મ્યો ન્યાય,
 પધારેલા ઋષિ દેવ જ્ઞાનવ, નાગ મુનિ ગંધર્વ મુક્ત માનવ. ૩૪
 તેવડે ગંધર્વ નત્ર ભરાઇ ગયું, તે સહુ સુરગણે ખીચોખીચ થયું;
 પછે કરી તે બાળકનું જાતકર્મ, જણાવ્યો તુ બરુ એ ધર્મ પર્મ ૩૫
 પછે સ્તુતિપુરઃસર આશિર્વાદ, અર્પ્યો તુ બરુએ ધરી ઉલ્લાસ;
 હે બાળકં તું થા ચક્રવર્તી રાય, મહાવીર્યવાન ને મહાકાય. ૩૬
 આજનુબાહુવાળો થા બાળ, થા શક્તિવાળો તું તતકાળ;
 મહાકાળ લગી અખિલ મહીકેરૂ, બોગવ્ય રાજ્ય સ્વાધીન કરી મેરૂ. ૩૭

૩૨ અશેષ—સમય. ૩૬ સ્તુતિપુર સર—વખાણુપૂર્વક ઉદ્ભાદ—
 આદ્યાદ ૩૭ આજનુબાહુવાળો—ઘૂટણુ લગી લાળા હાથવાળો

- હે બાળક આ ઈંદ્રાદિક લોકપાળ, કરો તારૂં કહ્યાણુ મુનિ તતકાળ;
હો તારૂં અરિનાશક પરાક્રમ, વાધો તારા વંશાણુ મહાક્રમ. ૩૮
- પૂર્વમાંથી જે રજકણુ વહે, તે મરૂત ભદ્ર કરી તારૂં રહે;
દક્ષિણુ નિર્મળ મરૂત જેહ, તુ ને અક્ષય સુખદ હો તેહ. ૩૯
- પશ્ચિમે મરૂત ઉત્તમ આપો રેત, ઉત્તરમરૂત ઉત્તમ બળ અર્પો કરી હેત;
એવા આશિર્વાદની અંતે ત્યાંય, આકાશવાણી થતી નલ માંય. ૪૦
- મરૂતવ એવુ ગુરૂ બોલ્યા ઘણી વાર, તેથી મરૂત નામ પડશે નિર્ધાર;
જગતીના રાજાઓ જેહ, વરતશે એની આજ્ઞામા તેહ. ૪૧
- થશે સર્વ ભૂમિપતિકેરો ભૂપ, થશે નરસિરોમણિ અનુપ;
થશે ચક્રવર્તી મહાબલિષ્ટ, થશે સપ્ત દ્વીપનો પતિ વરિષ્ટ. ૪૨
- સ્વાધીન થશે પૃથ્વીતણા નરેશ, એ નિર્વિઘ્નનાએ ભોગવશે દશ;
યજ્ઞકર્તા થયા નૃપ જેહ, તેમાં મુખ્યતા પામશે એહ. ૪૩
- થશે સૌર્યવીર્યે કરી મહાન, થશે અન્ય નૃપતિ કરતાં ઘણવાન;
માર્કંડેય કહેઁદેવોમાંથી, કાઠએ કહ્યું વચન એવુ ક્યાંથી ! ૪૪
- કે જે સુણી હરખ્યા સકળ વિભ, ગંધર્વ જન આનંદ પામ્યા સિમ;
થયો તેના માતપિતાને સંતોષ, જાણ્યો સુત મહાગુણકેરો કોશ. ૪૫
- આવા સુત પુરાણીને સર્વ, જાણ્યા ગણ્યા રહિત ગર્વ;
કાઠે બાપદાદાનુ એવા નામ, ધોળાં નહિ તો કરે કાળાં કામ. ૪૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, અવૈક્ષતચરિતે સુત વખાણ;
સપ્તવિંશાધિકશતતથોધ્યાય, ગાયો જેમાં પુરાણીમુત મહિમાય. ૪૭

૩૯ રજકણુ—(સુગંધાદિકના), મરૂત—વાયુ ભદ્ર—કહ્યાણુ સુખદ
—સુખ આપનારો. ૪૦ રેત—વીર્ય. ૪૧ મરૂતવ—મરૂત (વાયુ) તવ
(તારૂં), ૪૪ ક્યાંથી—કોઈક પણ જગ્યાએથી

વલણ.

મહિમા પુરાણી દેવીતણો, ગાર્તા થાય પાવન પ્રાણી રે;
જેના મુત હર પ્રજ્ઞાદિક છે; જુઓ પુરાણમાં પ્રમાણી રે.

૪૮

કડવું ૨૦૬ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે તે રાજસૂત્ર પછી, સ્વપુત્ર ન લેઈ નાર રે;
ગયો ગંધર્વગણ સહિત સ્વપુરમાં, પિતા પાસે નિર્ધાર રે. ૧
જઈ પિતાને નમસ્કાર કરિયો, ચરણમાં મસ્તક મૂકી રે;
ઘણુ દિવસે મુત મળિયો પિતાને, તેણે તેને જોતો હુંકી રે. ૨
ભાઈ તું ક્યાં ગયો હતો એમ તે પૂછે, વારંવારે ભાવે રે;
એવે લજ્જતવતી રાજપુત્રી તેને, નખી મુખ ઉપજાવે રે. ૩
સર્વ નૃપના મધ્યે ખેડા, ધર્માસને કરધમ ભૂપ રે;
તદા સ્વકુંવર લેઈ યોદ્ધો અવૈક્ષત, થઈ લજ્જતસહિત તદ્રૂપ રે. ૪
હે પિતા મારી માતાને અર્થે, કિમિચ્છક વ્રત મોઝાર રે;
મે જે તમને વચન આપ્યું હતું, તે સિદ્ધ થયું આ વાર રે. ૫
તમે માગ્યું હતું મારી પાસે એકું, કે કરકું ઉત્સંગે પૌત્રદર્શન રે;
તે પ્રમાણે હરિકૃપાએ સર્વે, આજ થયું મહારાજન રે. ૬
એમ વદી મસ્તક વરને, કરધમ ઝોળે મૂક્યો રે;
પછે સર્વ વાર્તા વરાણી દાખી, અવૈક્ષત કેતાં નવ ચૂક્યો રે. ૭
તે નૃપ સ્વપૌત્ર આલિંગન કરીને, હર્ષાશ્રુએ કરતો મલિન નેત્ર રે;
હુ ભાગ્યશાળી ભરપૂર છું, એમ વદી યાતો, આનંદનું ક્ષેત્ર રે. ૮
સ્વપ્રસાસા તે કરવા લાગ્યો, પછે ત્યાં આવેલા ગંધર્વ જોઈ રે;

- અર્ધપાદાદિકે પૂજા કરી તેની, સારી સાધી સત્કારની સોઇ રે. ૯
- તેને કેટલાક દિવસે સન્માને રાખી, પછે તેમને જાવા આજ્ઞા દીધી રે;
આનંદની વાતો સર્વે તે જોલ્યો, જોઇ પૌત્રસ્વરૂપની સુખસિદ્ધિ રે. ૧૦
- આનંદાસક્ત થયો તેની સાથે, એ વિસ્તરી પુરમધ્યે વાત રે;
કરંધમ સતતિવાજો થયો એમ, જ્યાં ત્યાં થયું પ્રખ્યાત રે. ૧૧
- નગરવાસી જને ઘેરઘેર કીધો, આનંદ ઉત્સવ અત્ય રે;
થયા ગીતવાદના શબ્દ મનોહર, આનંદમય થયુ સહુ સત્ય રે. ૧૨
- સુદરાંગી વારાંગનાઓએ ત્યાં, અનુત્તમ નૃત્ય આચરિયુ રે;
રાજાએ પણ અતિ હર્ષ પામી, દાનેશ્વરીપણુ ધરિયુ રે. ૧૩
- આખ્યાં દિનને રત્ન દ્રવ્ય અતિ, સુરભિ વસ્ત્રને અલકાર રે;
પછે તે સુત ત્યાં વધવા લાગ્યો, શુકલપક્ષ અદ્રવ્ય સાર રે. ૧૪
- તેણે પિતાપિતામહને આનંદપ્રાપ્તિ, કરી અપરમપાર રે;
સર્વ લોકોના વાંલો થયો એ, પછે શાસ્ત્ર શીખ્યો નિર્ધાર રે. ૧૫
- યે'લાં આચાર્ય પાસેથી તે શીખ્યો, આર વેદ અતુર રે;
પછે સર્વ આગમ ધનુર્વેદ શીખ્યો, થઈ યુદ્ધકર્મમાં આતુર રે. ૧૬
- ખડ્ગકર્મ ને ધનુષ્યકર્મમાં, વગી અન્ય શસ્ત્રાસ્ત્ર રિયે રે;
શ્રમસહિત પ્રવીણતા પૂરી, તેણે મેળવી એણું દીસે રે. ૧૬
- એ સર્વ શીખી રહ્યા પૂઠે તે, ગયો જુગુપ્સુ શુકની પાસે રે;
અસ્ત્રવિદ્યા શીખ્યો તેમની કનેથી, એમ પુત્ર આલ્યો પ્રકાગે રે. ૧૮
- વિનયપણે નમ્રતાએ કરીને, તે અત્યંત ગુરૂપીતિ મેળવતો રે;
એમ સર્વાન્ત્રવિદ્યા શીખી રહ્યા તે, ન હવે તેણુ હેળવતો રે. ૧૯
- વેદવેદાંગે પારગત થાતો, શીખ્યો ધનુર્વેદ પૂર્ણ રે;
સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણુ થયો તે, જોને જોઇ ચિતા થાચે વ્યર્ણુ રે. ૨૦
- પછે યુવાવસ્થા તે પામ્યો પૂની, તદપિ ગંભીર રહ્યા તેમાં રે;

ઉન્મત્તપાણુ કાંઈ પ્રાપ્ત થયું નહિ, એથી અતિ રતિ ઉપની એમાં રે. ૨૧
 વિશાલ રાજાએ વારતા જાણી, જે પુત્રી પરાણી મારી રે;
 દોહિત્રકેરી યોગ્યતા જાણી, પામ્યો અતિ આનંદ તે અવિધારીરે. ૨૨
 કર ધમે પૌત્ર જોયો પ્રોદો, મહામતિમાન ને ગુણવાન રે;
 તેના મનોરથ સફળ થયા સહુ, પછે વિચાર્યું વન જવા રાજાન રે. ૨૩
 અનેક યજ્ઞ કર્યા તેણે જાતે, આખ્યાં યાચકને દાન રે;
 સર્વ કર્મ સંપૂર્ણ કરીને, નૃપવર કે'વાયો મહાન રે. ૨૪
 માહલિક રાજાએ સહિતે, ધર્મથી પૃથ્વી પાળી રે;
 શત્રુ છતી સર્વ સમા કીધા, દીન જનની આપદા ટાળી રે. ૨૫
 પછે વન જવાનો નિશ્ચય કીધો, તદા અવેક્ષતને તેડયો પાસે રે;
 કહ્યું હે પુત્ર હું વૃદ્ધ થયો છું, હવા વન જવું જોઈએ ઉલ્લાસે રે. ૨૬
 હવાં તુ આ મારું રાજ્ય ગ્રહણ કર, હું કૃતકૃત્ય થયો છું આજ રે;
 તને અભિષેક કરવા કરતાં હવે નથી કંઈ, મારે રહેલું બાકી કાજ રે. ૨૭
 મે સમ્યક્ પ્રકારે સંપાદેલું જે, તે રાજ્ય આપુ છું તુ ને રે;
 એ સાંભળી અવેક્ષત પદો ત્યાં, પિતામ્રી એ રૂએ નવ મુને રે. ૨૮
 તપ કરવા વન જતા પિતાને, જોઈ વિનયે તે ભાખ્યો રે;
 હે તાત પૃથ્વીપાલન કરવાનો નથી હું, તને ધર્મ બાકી નથી રાખ્યો રે. ૨૯
 કિંતુ અધ્યાપિ મારા મનમાંથી, લજ્જા ગદ્ય નથી નાશી રે;
 યોજે કોઈ રાજ્યાસને બીજાને, જે હું બધાંયો થઈ મારી હાસી રે. ૩૦
 મને છોડાધ્યો મારા પિતાએ, હું સ્વપરાક્રમથી નવ છૂટ્યો રે,
 પુરૂષત્વ તે મારામાં કેટલું, મે મુને માન્યો પિતા કર્મકૂટ્યો રે ? ૩૧
 પૃથ્વી પુરૂષથી પળાય પિતા, હું સ્વપાલન કરવા નથી સમર્થ રે;

૨૧ રતિ—પ્રીતિ (ખીજા સર્વ કોઈની) ૨૨ દોહિત્ર-દીકરીનો દીકરો.

૩૦ યોજે ઇન્—રાજ્યાસને કોઈ બીજાને યોજે—ખીજા કોઈને રાજ્ય ગાદી આપે.

તો પૃથ્વી શી પેર પાળી સકુ હું, કહો થાય મારાથી શો અથ રે. ૩૨
 એવું છે માટે રાજ્યાસન અર્પે, કોઇ સારો જોઇ તાત રે;
 જે નરનો કરે પરાભવ બીજા, તેને જાણુવો જીવતી જાત રે. ૩૩
 માત્ર સ્નેહાનુબંધનથી તમે મુને, બંધનથી છોડાવ્યો રે;
 તે સ્ત્રી સમાન હું ક્યમ થઉં રાજા, જેણે વસા સંહુ વખાડાવ્યો રે. ૩૪
 કરધમ કહે પિતા પુત્રયકી, પુત્ર પિતાયકી નથી ભિન્ન રે;
 એવું છે માટે હે વીર તુજને, નથી છોડાવ્યો પિતાએ કોઇ દિન રે. ૩૫
 નર નારીનો સ્વામી થાયે, થાયે શરે પૂરો રાજા રે;
 વેદ વેદાંગ ને શાસ્ત્રપુરાણમાં, ભાખી એવી મોટી માઝા રે. ૩૬
 પુત્ર કહે હે પિતા મારાથી, મારું હૃદય નવ ફરવાય રે;
 તમે મુને મુક્ત કર્યો પિતાજી, લજ્જા એવી ખસતી નથી મહારાય રે. ૩૭
 પિતાની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી, જેહ બોગવે તેનો પુત્ર રે;
 જેને જનકે સંકટથી મુક્ત કર્યો હોય, તેનું કેમ ચાલે ધરસત્ર રે. ૩૮
 જે પિતાના નામમાં આજખાએ, એવો નર અમારે કુળ ન ધાર્યો રે;
 જેણે સ્વપરાક્રમે ધન સંપાદ્યું, તેનાથી કોઇ નવ લગશો રે. ૩૯
 જે સ્વપરાક્રમે પ્રસિદ્ધ થાતો, જેને જોઇ અરિ પામે ત્રાસ રે;
 જે પોતાની મેળે સંકટથી છૂટે, તેના જેવી મારી ગતિ ધાઓ મકાશ રે. ૪૦
 મારુંડેય કહે એમ વદ્યો તે, તેને સમજાવ્યો સમ્યક્ મકાર રે;
 તોય તેણે હઠ છોડી નહિ રજ, બાંધી રહ્યો ટેકની તરવાર રે. ૪૧
 તદા કરધમે પૌત્ર બેસાડ્યો, રાજ્યાસને નિર્ધાર રે;
 સ્વપિતાની અનુમતિથી તે પામ્યો, પિતામહનું રાજ્ય તે વાર રે. ૪૨
 પછે ગરૂતે સ્વજન સતોળ્યા, આનંદ પ્રાપ્ત થાય કર્યું તેમ રાજ રે;
 કરધમ નૃપ પત્ની વીરા સહિત, ગયો વનમાં કરી સહુ ત્યાજ રે. ૪૩
 તેણે વનમાં વસી તપ આરંભ્યું, મન વાણી ચરીર કરી વસા રે;

સહસ્ર સંવત્સર ઉગ્ર તપ કરી, કાઠી લીધો દહનો કસ રે. ૪૪
 એમ કરતાં દહ ત્યાગ થયો તેનો, પામ્યો તે નૃપ ઈંદ્રલોક રે;
 માથે જટાવાળી મલિન જેની કાયા, એવી વીરા રહી તે ઓક રે. ૪૫
 સ્વર્ગે સીધારેલા મહાત્મા પતિની, સાથે જાવા ઇચ્છા જેને રે;
 એવી ભૂગુ ઝુનિના આંશ્રમે રે'તી, તપ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ તેને રે. ૪૬
 કૃળ મૃળ પર નિર્વાહ કરતી તે, વસતી પ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ મોઝાર રે;
 હતી દિવસેવામાં આદરવાળી, તે વધુ શત વર્ષ રહી નિરધાર રે. ૪૭
 ટેકતોરો ને રાખો પુરાણી, તો અવૈક્ષત જેવો રાખો રે;
 માગી ખાવું ન મસીદ સવું, એ ન્યાય તે ક્યાંના લાખો રે. ૪૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિત્ર સમાપ્ત રે;
 અષ્ટાવિંશત્યધિકશતતત્ત્વોધ્યાય થયો, મુણે ભણે તેને મળે આપ્ત રે. ૪૯
 સકળ તીર્થે જન સ્નાન કરે, તેટલું પુણ્ય પામે મુણી આખ્યાન રે;
 સત્તરસૌ પાંસઠયમાં યથામતિ, વિષે કર્યું વ્યાખ્યાન રે. ૫૦

વલ્લભ.

વ્યાખ્યાન વિષે યથામતિએ, કર્યું ભવતારક ભણ હરિ રે;
 ચાતુર્વિંશી જન પ્રેમાનંદ, મહતા નવ માને જરી રે. ૫૧

૪૮ ટેકતોરો—ટેકરૂપી તોરો. ૪૯ આપ્ત—સર્ગાવાદાલાં.

મરુત્તચરિત્ર.

કડવું ૨૦૭ મું.

રાગ કેદારો.

વકતુંડ શુંડદંડ સ્વામી, ભારતી આરતી પૂરો મહાનામી;

કવિતાકામી જન વિનતિ કરે રે.

૧

કહું મરુતચરિત્ર પાવન, સાથે કરો વિશ્વતાણા સ્વામીન;

અનુદિન સંકટ મારાં હરો રે.

૨

ઢાળ.

સંકટ હરો શ્રી સ્વામી મારાં, કહું વિનવી વારંવાર;

કોઠટુકિ કે' ભગવન્ મુજને, કરધમકથા કહી સાર.

૩

અવૈક્ષતનું ચરિત્ર ભાખ્યું, અતિ કરી વિસ્તાર;

હવાં તેના પુત્ર મરુતતાણું કહો, ચરિત્ર ગુણભંડાર.

૪

જે મહાત્મા સર્વ કરતાં, હતો પરાક્રમી પૂર;

એવું સુણી આખ્યાન એનું, મારે સુણવું મધુર.

૫

એ નૃપ અકવર્તી ભાગ્યશાળી, તેજસ્વી ને મહાશરો;

ધર્મજ્ઞ ને મહામતિશાલી, પૃથ્વી પાળવામાં પૂરો.

૬

તેના ગુણગણ સુણવા કોણ નવ, ચિત્ત ધરે મુનિદેવ;

માર્કડેય કહે સુણ્ય એક ચિત્તે, કહું કથા તું ને તતખેવ.

૭

પિતાકેરી અનુમતિથી, મરુત પામ્યો પિતામહનું રાજ્ય;

પિતા જ્યમ ઔરસ પુત્ર પાળે, ત્યમ આચર્યો ધર્મનાં કાજ.

૮

૧ વકતુંડ ઇ—વક (વાંક) તુંડ (મુખ)વાળા અને શુંડ રૂપી દડવાળા સ્વામી (ગણપતિ). કવિતા ઇ—કવિતાને પ્રમી (ઇચ્છાવાળો) જન (પ્રેમાનંદ) વિનતિ કરે છે.

- સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીપાલન. કરવા લાગ્યો તેહ;
 ઋત્વિક પુરોહિતની આજ્ઞાપાળી, રે'તો તેને સ્વાધીન એહ. ૯
- એવા પુણ્યશાળી પવિત્ર નૃપે, ઘણા યજ્ઞ કરિયા જાણ;
 તેમાં દક્ષિણા દિજને અરપી ઘણી, જેતું થાય નવ પ્રમાણ. ૧૦
- અવિચિત્ર આજ્ઞા તેહની, થઇ સપ્તદ્વીપમાં માન;
 આકાશ ને પાતાળમાં, જતો અબ્ધિજળ વિષે મહાન. ૧૧
- એવી ગતિના રોધ ક્યાંહી, નવ થતો નિરવાણ;
 સર્વ સ્થળમાં વિચરતો તે, મરૂત જાણ સુજાણ. ૧૨
- એના મખથકો ધન પામી ઘણું, સ્વક્રિયા કુશળ વિમ્બ;
 મહાન યજ્ઞ કરી કરતા, પ્રસન્ન પુરંદરને ક્ષિપ્ત. ૧૩
- અન્ય વર્ણના જન ઘણા, થઇ સ્વકર્મે સાવધાન;
 નૃપકનેથી ધન લેઇ, ઇષ્ટાપૂર્તાદિ કરતા માન. ૧૪
- હે દિજ સત્તમ મરૂતે જે, પાળી પૃથ્વી સાર;
 તે કરતી સ્પર્શ સ્વર્ગ સાથે, થયા જન સુર સમા નિરધાર. ૧૫
- ઘણા યજ્ઞ કરી તેણે, નમાવિયા નૃપાળ;
 એમાં કાંઇ હતું નહિ પાણ, થયું વિશેષ કંઈ તે કાળ. ૧૬
- શક્તિ કયો શતક્રતુ તેણે, કરી યજ્ઞ અપાર;
 બૃહસ્પતિપ્રાતા અંગિરાસૂત્ર, સર્વત તપભડાર. ૧૭
- તે મહાઋષિ ઋત્વિક હતો, મરૂતકેરો જાણ;
 તેણે મરૂતઅર્થે આણ્યું તું, નગસુવર્ણશિખર નિર્માણ. ૧૮
- સુરગણે સેવેલા ગુંજવાન નગનું, સુવર્ણશિખર જેહ;

૯ ઋત્વિક-યજ્ઞ કરવામાં યોગ્યથવા પ્રાદક્ષણ. ૧૧ અવિચિત્ર-અપ્રત્યક્ષ.
 અબ્ધિ-સમુદ્ર. ૧૭ બૃહસ્પતિ ઇન્દ્ર-બૃહસ્પતિના ભાઈ-અગિરાનો પુત્ર સંવર્ત
 એના યજ્ઞમાં ઋત્વિક હતો. ૧૮ નગ ઇન્દ્ર-પર્વતનું સોનાનું શિખર.

- તે તપબળે પૃથ્વી ઉપર આણ્યું, હે દિવ્ય નિઃસંદેહ. ૧૯
- તે ઋષિએ તેના યજ્ઞમાં, ભૂમિભાગાદિક સર્વ;
- નિર્મળ મે'લ આદિક તપબળથી, કનકમય કર્ચા'તાં મહાપર્વ. ૨૦
- એ વિષે ઋષીશ્વર યેઠા ભણતા, વેદ અહોરાત્ર;
- તે રીત મરૂતચરિત્રગાથા, અધ્યયન કરતા હતા મહાપાત્ર. ૨૧
- મહીપર મરૂત સમે, કોઈ નથી મખ કરનાર;
- થયો નહિ યાશે નહિ, એમ મુનિ વદતા સાર. ૨૨
- જેના યજ્ઞમાં અખિલ સભા, વળી નિવાસકેરા મે'લ;
- હતા સર્વે સુવર્ણના, જ્યાં યદ્ય રે'તી રંગરેલ. ૨૩
- શશિપતિને સોમરસથી, દિવ્યને દક્ષિણાથી જાણ;
- મરૂતમખમાં મદ થયો'તો, એવું નવ કઈ થયું સુજાણ. ૨૪
- ઈંદ્રાદિક ઉત્તમ દેવ જે જે, તે ખીરસતા દિવ્યનાં પાત્ર;
- જેમ મરૂતમખમાં દિવ્યમદિર, રત્ન રૂપ થયાં'તાં માત્ર. ૨૫
- તેમ થવાથી દિવ્ય સઘળે, સુવર્ણ નાંખી દીધ;
- એવું કયા નૃપના યજ્ઞમાં, થયું સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ? ૨૬
- તેના યજ્ઞમાં સુવર્ણકેરા, જે હતા મે'લ વિશેષ;
- તે મળ્યા ત્રણ વર્ણની પ્રજાને, નૃપે રાજ્યું ન કાંઈ શેષ. ૨૭
- ઘણું ધન મળ્યું જે જનને, તેણે કર્યા અપરિમિત દાન;
- ઘણા દિવે ધન ત્યાગિયું, તેવડે થયા રંક મહાન. ૨૮
- ધન લેઈ ગયા ભિન્ન ભિન્ન દેશે, ત્યાં કર્યા તેમણે ગહાયાગ;
- એ રીતે રાજ્ય કરતા મરૂતને, એક મળ્યો તપસ્વી મહાભાગ. ૨૯
- તે વધો હે મરૂતાધિરાજ, તપસ્વીમંડળને આ વાર;
- મદાન્મત સર્વો વિપથી, નીકળ્યા દુઃખ દેવા નિરધાર. ૩૦

- એમ જોઇને તમ પિતાકેરી, વીરા માતા જોહ;
તેણે કા'વિયું છે મુજ સાથે, તમે સહુ સુણો નિ.સ દહ. ૩૧
- તારા પિતામહ સમ્યક્ પ્રકારે, કરી પૃથ્વીનું પાલન;
સ્વર્ગમાંહી સૌધારિયા તે, હું રહી તપ કરું પાવન. ૩૨
- શક્તિમાન છું તેણે કરૂં છું, ઔર્વ મુનિઆશ્રમે તપ;
નિરંતર એક તાળી લાગી, કરૂં છુ જગતપતિનો જપ. ૩૩
- હે મરૂત રાજ્ય કરે છે તું, તેમાં ખામી તારી દખાય;
તેવી ખામી તારા પિતામહમાં, કે પ્રપિતામહે ન ક'વાય. ૩૪
- શું તુ ભોગાસકત થઇને, અનિદ્રિયજીત થયો છુ બાળ ?
તું સાવધ નથી શું સુત મારા, વા સમય આવિયો વિકાળ ? ૩૫
- તાકે ચારચક્ષુપણુ સુત શુ, થઇ ગયું છે નાશ ?
શુભ અશુભ તારા કર્ણનિકટ, પામે આવતા શુ ત્રાસ ? ૩૬
- પાતાળના મદાન્મત નાગે, મુનિસૂતુદંડ્યા સાત;
વિષયુક્ત કર્યો જળસ્થાન સર્વે, કરી પ્રસ્વેદ મૂત્ર વિષ્ટાપાત. ૩૭
- એમ પકવ થયલા હવિધ્યને સુત, કયાળી નાખ્યાં સાર;
ધાણા સમથથી છે આપિયો, જે નાગ બલિ નિર્ધાર. ૩૮
- એમ છતાં જાણી જોઇને, અપરાધ ઉદ્દેશે કરી;
નાગે દુરાચાર આર લિયો, શકે કોણ તેને ધરી. ૩૯
- મુનિઓ ભસ્મ કરવા નાગને, છે સમર્થ અપાર;
કિંતુ એ કાર્યમાં નથી એમનો, હે સુત કંઈ અધિકાર. ૪૦
- એ અધિકાર ધારણ તું કરે છે, સમજ શાણા સુત;

૩૪ પિતામહે—બાપના બાપમા. પ્રપિતામહે—દાદાના બાપમા.

૩૬ ચારચક્ષુપણુ—ચુપ્તદૃતથી ખમર, જાણવારપ કાર્ય. ૩૯ અપરાધ

ઇન્—અપરાધ કરવાનોજ ઉદ્દેશ રાખીને

આજ કાંવુ શીખામાણુ તુજને, જેમાં નથી કંઈ અદ્ભુત. ૪૧
 સ સાર ભોગવિલાસનુ સુખ, છે ત્યાં લગી નરદેવ;
 ન્યાં લગી અભિષેક જળ નવ, શિર સ્થિર સ્થપાયું તતજેવ. ૪૨
 દશ કાળ ઈચ્છા જાણવાને, જે વાંચતા નરેશ;
 તેણે મત્તભેદભયથી દૂતજનને, મોકલવા દશ વિદેશ. ૪૩
 તમને અન્ય જન નવ કોઈ જાણે, ત્યમ અટન કરવા દેવી આજ્ઞાય;
 તે સાધનવડે નૃપતિએ જાણવું, કોણ મારા મિત્ર શત્રુ કેંવાપ. ૪૪
 કંટકું છે શત્રુનું જળ, વળી મિત્ર જે જે હોય;
 કંટકા છે અન્ય રાજા, મુજ પક્ષકેસ સોય. ૪૫
 કંટકો છે દ્રવ્યભંડાર મારો, કયા નર પ્રીતિ રાખે પૂર;
 કયા નર અપ્રીતિ રાખે, સમ્યક્ સમજવું એ શૂર. ૪૬
 ભેદ પમાડેલા શત્રુઓએ, કયા નર વસે છે પુર;
 ભેદેલા અરિગણુતાણા, કયા નર વસે ભરપૂર. ૪૭
 મારા નગરમાં કે દશ મધ્યે, સદાચારી નર છે કોણ;
 સદાચારી છતાં ધર્મનાં કૃત્ય કરતા, એવા કોણુ નર છે એણુ. ૪૮
 ધર્મ કર્મમાં મૂઢ મોટા, કોણુ છે નરદેવ;
 અપરાધ શિક્ષા સહન કરવા, કોણુ તૈયાર છે તતજેન. ૪૯
 છે પાલન કરવા યોગ્ય ક્રિયા, ક્રિયા સંભાળવા સરખા નથી;

૪૩ મત્તભેદ ભયથી ઇ—રજેને અમારો મત્ર (ગુપ્ત મવાદ મસ-
 લહત) શત્રુઓ જાણી તેા નથી ગયા, એવા ભયથી તેની તજ્જીજ કરવાને
 દેશ વિદેશ દૂત મોકલવા ૪૪ તમને—દૂતને. અટન કરવા—કરવા

૪૭ ભેદ પમાડેલા ઇ—શત્રુઓએ ભેદ પમાડેલા (ફેરડેલા) હોય
 એવા આપણા કયા કયા નર નગરમાં વસે છે તે જ્ઞેવું. ભેદેલા ઇ—આપણે
 ભેદ પમાડેલા શત્રુના કયા માણુઓ નગરમાં નથી રહેવા

ઇત્યાદિકે ભચાર કરવા બેઠ્યએ, શું વધુ કા'ણું તુજને સર્વથી. ૫૦
 સર્વ સચિવાદિકે ઉપરે, ગુપ્ત દ્વત મૂકવા બાણ;
 એ રીતે કાર્યાસક્ત નિત્યે, જોડ્યે રે'ણુ નૃપ ચિત્ત નિર્વાણ. ૫૧
 રાત્રિ દિવસ એવાં કામમાં, છે કાઢવાની રાય;
 કિંતુ બોગ વિલાસ માંહે પડી, સુખિયા નૃપે નવ દવાય. ૫૨
 હે રાય ! રાજાદિકેરો, થયો જન્મ ને વાર;
 તે, બોગવિલાસાસક્તમાં નથી, તુ સહુ સમજ ગુણભંડાર. ૫૩
 રક્ષી અધર્મને પૃથ્વી પાળવી, કરવી મજા રંજન પૂર;
 ક્યેશ સે'વા જન્મ નૃપનો, છે શિરોમણિ મહારૂ. ૫૪
 ને નર પૃથ્વી ને અધર્મ કેરું, કરે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન;
 તેને આ લોકમા શાંતિ નથી, તું શ્રદ્ધાવડે સુણ્ય રાજન. ૫૫
 કિંતુ સ્વર્ગચોકે પરમ અક્ષય, સુખ પામે તેહ;
 એમ જાણી નરદેવ તારે, કરવું પૃથ્વીપાલન જેહ. ૫૬
 સહુ બોગ તજવા ક્યેશ સે'વા, છે એણું નીતિશાસ્ત્રનું વેશ;
 તારા રાજ્યમાં અનિઆને થયો, સપેદંશતો દુઃખદણ. ૫૭
 તોય ચારાંધ તુ નથી જાણનો, હવાં કા'ણું વધારે શુંય;
 તુ કરે ગિદ્દા દુષ્ટને, સજ્જન પાળજે કહું હુંય. ૫૮
 હે નરમણિ તેણે કરી તું, ધર્મ ષટ ભાગ પામીય;
 જો રક્ષણ નહિ કરે અનિતાણું તો, તું સર્વ સુખ વામીય. ૫૯
 દુષ્ટ નરે અવિનયથી ને, હશે કરેણું પાપ;
 તે ચોટશે મહુ તુંને આવી, પછે થશે તાપ ઉતાપ. ૬૦
 એણું છે માટે સુત મારા, જાણી સ્વેચ્છિત કરજે તુય;
 આ મે ને હું તે તુંને કહ્યું સર્વે, છું તારી વૃદ્ધ માતા હુંય. ૬૧
 પછે ગમે તે કરચ સુવંતુ, કે'વા મારાથી ન અચાય;

હુવાં દિન પુરાણીને ઉપદેશ કરતો, જ્યમ શ્રોતાવડતાથી સંભળાય. ૬૨
 ધર્મી ને દલ તળવો, તળવી હુ પદ હે શૂદ્રવ;
 કામ તળવો ક્રોધ તળવો, માનવો યોધ સાધી સેવ. ૬૩
 પુરાણીપણું સહુ તણ દેવ, થવું નૂતન નાયિકા નાર;
 ઈતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરુત્ત્યરિતે નિરધાર. ૬૪
 જીનત્રિંશાધિકશતતમોધ્યાય, થયો સ્થાણુતાણી કૃપાય;
 છે પુરાણીને ઉપદેશ જોમા, દિનતણો સુખદાય. ૬૫

વલણ.

સુખદાય છે ઉપદેશ જોમાં, ગ્રહો પુરાણી દેવ રે;
 વિપ્ર પ્રેમાનંદ સદા સાધિ, હર હરિ વિધિની સેવ રે. ૬૬

કડવું ૨૦૮ મું.

રાગ રામત્રી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌભૂતિ, સુણ્ય ઐવ તપસ્વીવેણ;
 મરુત લજ્જા પામ્યો ઘણી, ધિઃક હું આરાંધિ હુઃખદણ. ટેક. ૧
 ઐમ વદી નિ શ્વાસ નાખ્યો ઘણો, પછે લીધું ધનુષ્ય પાણ;
 સત્વર ઔર્વના આશ્રમે તે ગયો, સુણી પિતા માતાની વાણ માંર
 જઈ નમ્યો વીરાદવીને, કર્વી અન્ય ઋષિને પ્રણામ;
 સહુએ આશિર્વાદ આપ્યો, દખાડ્યા દશેલા મુનિ, મહાનામ., ૩
 સાત તપસ્વીને દંશિયા, નાગ મહાવિષધર જેહ;
 તે નિકટ પડ્યા જોઈ નરમણિ, ધિઃકારતો સ્વદેહ. , ૪
 પછે મુખે યોહ્યો તે સહી, કરનાર મુજ વીર્યઅપમાન;

૬૪ પુરાણીપણું — પુરાણીવેળ અથવા જૂની સ્ત્રીપણ. ૬૫ જીન-
 ત્રિંશાધિકશતતમો — એકસો એગણત્રીસમો. સ્થાણુ — મહાદેવ ૨ પિતા-
 માતાની — પિતાની અને માતાની.

- એવા પ્રહલદેષિ સહુ નાગને, કરું આજ શિક્ષા મહાન. માર્કંડેય૦ ૫
- તે નિરખો દેવ દૈત્ય સર્વે મળી, વળી નરયુક્ત અખિલ જગત;
- એમ કહી થયો આકળો, અતિ મરુતનૃપ કોપાસકત. " ૬
- ઉચ્ચાર એવો કર્યા પૂઠે, પાતાળ પૃથ્વીપર ફરનાર;
- મર્વ નાગનાશહેતુ ધરી, સાહુ સ વર્તક શસ્ત્ર કર સાર. " ૭
- હે વિમ પછે તે મૂકિયું, મહાઅશ્ત્ર ઘોર ગભીર;
- કે નાગલોકે સહુ નાગ ને, લાગ્યા બળવા તણ 'પીર. " ૮
- જે અગ્નિ પ્રગટ થઇ આવતો, તે ખાજ્યો ખળે ન જાણ;
- મરુતમહાઅશ્ત્રકેરા પાતથી, થઇ રહ્યો હાહાકાર મમાણ. " ૯
- હા તાત હા માત વત્સ હા, એમ કરતા નાગ પોકાર;
- કોઇ વળગી કામિની કંઠ ક યને, કરતી હો હા કરી હોકાર. " ૧૦
- ધણા સર્પની લાગી છે પૂછડી, લાગી રૂણ. કોઇની કરાણ;
- સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર કરી પરા, વચ્ચાલકાર મૂકી તે કાળ. " ૧૧
- છોડી પાતાળ નાકા નાગ સહુ, ગયા મરુતમાતની પાસ;
- અભયવચનપૂર્વે આપિયું, ભક્તી ભામિનીએ ખોવાને ત્રાસ " ૧૨
- તેની નિકટ જઇને પડ્યા, કરતા નાગલોક અતિશે પ્રણામ;
- છે ભયથી કંપિત કાયા જેમની, છૂટ્યો અગ્રોઅગથી ધામ. " ૧૩
- ગદગદ વાણીએ તે ઉચ્ચર્યા, સ્મરો પૂર્વવચન માત;
- હે વીરમાતા રસાતળ વિષે, માગ્યું 'તું' પૂર્વેનમી પ્રખ્યાત. " ૧૪
- તે સમય આજ આવ્યો સહી, અહો મહિષી જાણુ સુજાણ;
- નાગ ઉગારો નિવારો સુત તમતાણે, અમારા જેમ રહે દહે પ્રાણ. " ૧૫
- અશ્ત્રઅગ્નિએ નાગલોક સહુ, ધીકી ઊઠ્યો છે નિર્વાણ;

૭ મ વર્તક—પનય કરનારે અશ્ત્ર ૧૪ વીરમાતા—વીર એના પુત્રની માતા. ૧૫ નિવારો—અટકાવો.

- હે યશસ્વિની આ સમે રહી, તારા પુત્રથી દહન થઈએ જાણ. માં ૧૬
- તેને શરણ આપનાર કોઈ નથી, ભામિની તારાવિણુ પ્રમાણ;
- દયિતા દયા લાવ દીનમાં, આ સમય સૂઝે શાંત વખાણ. , ૧૭
- એવું જાણી કૃપા કર્ય સહી, કહે માર્કંડેય કથાય;
- એવું વચન સાંભળી તેમણું, સ્મર્યું પૂર્વવેણુ સુખદાય. " ૧૮
- સાધવી સ્વામી પાસે જઈ ઊભી, બોલવા લાગી તે બોલ;
- મેં પૂર્વે પાતાળે સહુ સર્પને, અભય આપ્યું હતું કરી તોલ. . " ૧૯
- સર્વે નાગે મળી મુજને કહ્યું, તારા સુતથી રાખજે નાગ;
- એ વાર્તા કહી હતી સ્વામી મેં, મારો જાગ્યો જહીં પૂર્વ રાગ. " ૨૦
- તે આ નાગલોક સહુ આવિયા, બળતા મરૂતશસ્ત્રથી સ્વાન;
- તે શરણ વાંચે પતિ માહરું, મેં અભય આપ્યું હતું મહાનામ. " ૨૧
- જે શરણે આવ્યા પતિ માહરે, તે છે તમારે શરણે થય;
- કાં કે અભિજ્ઞધર્માચરણવતી, હું છું પતિ આપથી પ્રેર. " ૨૨
- જો સર્પ શરણે આવ્યા માહરે, તો છે મારે પતિનું શરણ;
- એ સર્પ જાણી મારા પતિ, અટકાવો નાગલોકનું મર્ણ. " ૨૩
- સમજવો મરૂત સુતને, હું પણ આવું પતિ સાથ;
- હું માગી લેછશ એનીકને, માફ કરો કાર્ય પ્રિય નાથ. " ૨૪
- અવૈક્ષત કહે સુણ્ય મુંદરી, કયો નાગે મહાઅપરાધ;
- મરૂતને કોપ તેણે અઢ્યો, હણ્યા નાગે સપ્ત મહાસાધ. " ૨૫
- હું એ કારણની ધારણુ ધરું, ત્યારે સૂઝે મુને સતી વાત;
- હે ભામિની સુત તારાતણા, નિવર્તે નહિ કોપ મળ્યાત. " ૨૬
- નાગલોક કહે નૃપ અમે તમારે, શરણે આવ્યા છું આજ;
- માટે કૃપા કરો અમ ઉપરે, અહો અવૈક્ષત ક્ષત્રીરાજ. " ૨૭
- પીડિત રક્ષણુ કારણે ધરે, ક્ષત્રી રાસ્ર નિર્વાણ;

- માર્કંડેય કહે નાગ કરગરે, અતિ અતિ દીન કરી વાણ. માર્કંડેય ૨૮
- ભયગ્રસ્ત ને શરણ ઇચ્છતા, સુણી નાગની એવી વાણ;
વળી માર્યના સુણી સ્વપત્નીતાણી, અવૈક્ષત યશસ્વી પ્રમાણ. ૨૯
- અહો ભદ્રે હું ઉતાવળો, જઈ તારા સુતની પાસ;
જઈ રક્ષણ કરું નાગલોકનું, જઈ જોઈ તેમનો ત્રાસ. ૩૦
- શરણાગતનો ત્યાગ નવ ઘટે, એવી શાસ્ત્ર પુરાણે વાત;
જો તારો સૂનુ વચન માને નહિ, અસ્તઉપસંહાર કરે ન પ્રખ્યાત. ૩૧
- તો મારાં અસ્ત્રોએ કરી તેહનાં, સર્વ અસ્ત્રોતણે જાણ;
સંહાર કરીશ હું સુંદરી, હું પાછો નહિ વળું નિર્વાણ. ૩૨
- માર્કંડેય કહે પછે ચાલિયો, ક્ષત્રિયોત્તમ જૂપ;
અવૈક્ષતે લીધી સ્ત્રી સાથમાં, લાજ્યો ભાર્ગવઆશ્રમ અનુપ. ૩૩
- આમ સુત ઉપર ચઢી જાયતો, પુરાણી યાચ પાધરા પૂત;
નીકર નડે કનડે ઘણા, આચરે આચરણ અદ્ભુત ૩૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, મહત્ત ચરિતં નામ;
ત્રિંશદધિકશતતત્તમોધ્યાય થયો, ભાવે ભજતાં કેશવ રામ. ૩૫

વલણ.

- રામ પુરાણી દેવ ભજતા, ધરી હજ મૂશળની બીક રે;
એ પ્રભુ પ્રેમાનંદ પર કૃપા ધરતા, સહુ કરતા ડીકાડીક રે. ૩૬

કંકડુ ૨૦૯ મું.

રાગ ખાંગ વેરાડી.

માર્કંડેય કહે ઉત્તમ ધનુ ધર્યું કર, વળી વક્ર ભૂકુટિવાળો;

૩૫ ત્રિંશદધિકશતતત્તમો—ત્રિંશત (ત્રીસ) અધિક (વત્તા) ચતત-
મો (સોમો)—એકસો ત્રીસમો. ૩૩ ક્ષત્રિયોત્તમ—ક્ષત્રિયમાં ઉત્તમ.

- કોધાયમાન મુખ જેનું અતિ છે, એવા સ્વસુતને નિહાળ્યો ૧
- તે ધનુષ્ય મધ્યેની જ્વાળાવડે, દિશાઅંતર થયા છે વ્યાપી; ૨
- મહાભારે અગ્નિ ઝરે છે જેમાંથી, નાખતો નાગકુળ જે કાપી. ૨
- જેવડે અખિલ જગતીકરે, પૃથ્થ થયું છે જાજ્વલ્યમાન; ૩
- પાતાળના મધ્યભાગ સુધી જે, પો'થી છે જ્વાળા મહાન ૩
- તે સ્થળે ધોર ભયાનક છે, અસહ્ય રૂપ ધરતા તેહ, ૪
- એવા જોઇ અગ્નિવાન અસ્ત્રને, ત્યાં આવ્યો અવૈક્ષત જેહ. ૪
- વારવાર ઉતાવળે બોલતા, જેના અક્ષરક્રમ થયા લોપ, ૫
- મહામતિશાલી ઉદાર દિલનો, અવૈક્ષત વધો અકોપ. ૫
- અવૈક્ષત કહે હે મરુત રાજા, કરાશ નવ તું ક્રોધ; ૬
- અજ્ઞાતજ્ઞા ઉપસ હાર કર્ય તું, માની મારો આજ બોધ. ૬
- તેણે જનકનું વચન સુણીને, જોઇ માતાને સાક્ષાત; ૭
- કરધનુષ્ય સહિત માનપૂર્વક તેણે, નમસ્કાર કર્યો નમી જાત ૭
- પછે બોલ્યો પિતાજી મુણિયે, સર્પે કર્યો મારો ઘણો અપરાધ; ૮
- હું પૃથ્વીપક્ષન કરું છું પિતાજી, તોયે કર્યો તેણે આવી બાધ. ૮
- મારા વીર્યકરો અનાદર કરીને, આ આશ્રય વિષે તાત; ૯
- મહામુનિઓને દશ કર્યા છે, જુઓ પડ્યા પેલા સાત. ૯
- હે પૃથ્વીપતિ મારી આજ્ઞા લોપીને, દુરાચારી થયા અતિ સાપ; ૧૦
- આશ્રમવાસી મુનિનાં હવિષ્ય બગાડ્યા, એ શુ ઓછો પિતા સતાપ ૧૦
- સર્વ જળાશય વિષમય કીધા, એવા એવા કારણ છે અનેક; ૧૧
- માટે આપે આજ્ઞા કાઈ કરવી ન મુજને, ધારી ધ્યાને માને વિવેક. ૧૧
- પ્રક્ષહ્ન્યારા સર્પોકરો, ક્ષય અટકાવવો નહિ સારો; ૧૨
- અધમ નીચનો છેજ પિતાજી, આખર તો આ વારો ૧૨

- હે મુનિસત્તમ એમ કહીને, કોપ કર્યો વિક્રાળ;
રક્તનેત્ર અતિશે થયાં તેનાં, લાગ્યો દેખાવા અવેક્ષત મહાકાળ. ૨૪
- તેણે ધનુષ્ય ચઢાવી કાલાસ્ત્ર લીધું, સ્વકરમાં તેણી વાર;
શત્રુસમૂહને નાશકર્તા સર, અગ્નિજ્વાળે આચ્છાદલું અપાર. ૨૫
- એણું મહાવીર્યવાન કાલાસ્ત્ર નામનું, અસ્ત્ર ધનુષ્યે કર્યું સંધાણ;
તદા સંવર્તાસ્ત્રથી તૃપ્ત થએલી, નગ સમુદ્રવતી મહી જાણ. ૨૬
- ક્ષોભ પામી ગઈ જોત જોતામાં, કપ્યા દાન ! દેવ;
અવેક્ષતે સિહગર્જના કીધી, જોણે સિદ્ધ સાધી'તી ગુરૂમેવ. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પિતાએ પૂર, કાલાસ્ત્ર ચઢાવ્યું જ્યાંય;
તે નીરખી મરૂત્તે દીર્ઘસ્વરે કહ્યું, (કે) જે મેં અસ્ત્ર ચઢાવ્યું છે આંય. ૨૮
- તે છે અધમ નાગને શિક્ષા કરવા, નથી કરવા તમારો વધ;
હું આજ્ઞા વર્તીધું આપનો, મેં સદ્ધર્મની જાણી છે હૃદ. ૨૯
- એવા તમારા પુત્ર ઉપર, થયા અસ્ત્ર મૂકવા તૈયાર;
એ શુ પિતાજી ઘટિત છે રજ, કાંઈ કરી જીજ્ઞો વિચાર. ૩૦
- હે મહાભાગ મારે કરણું જોઈએ, પ્રજાતાણુ પાલન;
કિતુ તમે મારો વધ કરવા પિતાજી, કયમ ચઢાવ્યું અસ્ત્ર રાજન. ૩૧
- અવેક્ષત કહે શરણે આવેલાનું, રક્ષણ કરણું મારે;
એ મારો દૃઢ નિશ્ચય તું બેઠો ફેરવવા, હવે આવે શે તું વિચારે. ૩૨
- આડે આવે એ કૃત્યમાં માટે, હું હણું નિશ્ચે તુંને આજ;
વા મારી મુજને અસ્ત્ર પ્રભાવે, કરય કુષ્ટ નાગઘાત મહારાજ. ૩૩
- કે મારા અસ્ત્રથી મારી તુજને, હું સર્પરક્ષણ કરૂં હે બાળ;
કોઈ નર શરણે આવિયો, પછે હોય ગમે તેવો કાળ. ૩૪

૨૬ નગ સમુદ્રવતી—પર્વત, અને સંમુદ્રવાળી. ૩૪ હે બાળ—હે બાલિશ—નાદાન !

- વળી હોય શત્રુપક્ષના તે સહી, પણ તેને રક્ષવો નિરધાર;
તેને જેહુ નર નથી રક્ષતા, છે તેના જીવિતને ધિક્કાર. ૩૫
- હું ક્ષત્રિય છું મરૂત સાંભળ્યું આવ્યા સર્પ ભયગ્રસ્ત એવું જાણી;
છે તેનો નાશકર્તા સુત મારો, તેને ક્યમ નવ હણું મમાણી. ૩૬
- મરૂત કહે જો મિત્ર હોયે, વા જાંધુ પિતા ગુરુ હોય;
અન્યથા હોય ગમે તે પણ, મળપાલન કરતાં સોય. ૩૭
- જે વિદ્ય કરતા નીવડે તેને, હણવો નૃપે નિર્વાણ;
એમ છે માટે પિતા આજે, હું કરીશ તમ પર મહાર મમાણ. ૩૮
- હે પિતા ક્રોધ કંઈ મારા ઉપર, કરવો ઘટે નહિ શૂર;
મારે સ્વધર્મ પાળવા રૂપી છે, હે પિતા કૃત્ય મહાપૂર. ૩૯
- રજ તમારા પર નથી મુજને, પિતાશ્રી કંઈ ક્રોધ;
કિંતુ ક્ષત્રીકેરો ધર્મ એ છે, તમે એવો ક્યો છે મુને બોધ. ૪૦
- માર્કંડેય કહે જોઈ ઉભય એવા, પરસ્પરનો કરતા નાશ;
ત્યાં ભાર્ગવાદિ મુનિ આવ્યા, નિશ્ચય તળવવાને પાસ. ૪૧
- પિતાપુત્રની મધ્યે આવી, ઊભા રહ્યા દિવદેવ;
મરૂતને કહ્યું મુનિ સઘળે, તારે પિતાની કરવી સેવ. ૪૨
- તેના સામે અસ્ર તે નવ, કદી મૂકવું બાળ;
હે રાજન તારે પણ ન હણવો, પરાક્રમી પ્રખ્યાત જાપાળ. ૪૩
- મરૂત કહે હે દિવસત્તમ, છે નૃપધર્મ પ્રખ્યાત;
સતકેરૂં કરવું રક્ષણ, કરવો દુષ્ટ જનનો ઘાત. ૪૪
- આ નાગ સર્વે દુષ્ટ છે, તેને હણું છું હુંય;
એમાં અપરાધ શો છે મુનિ મારો. હું અશુભ આચરું શુંય! ૪૫
- અવેક્ષત કહે જુદેવ મુણીએ, શરણાગતનું રક્ષણ જેહા
મારે કરવું જોઈએ દૃઢ થઈ, એમાં ન કંઈ સ દેહ. ૪૬
- મુજ શરણ આવ્યા તેહને એ, હણે છે નિર્વાણ;

- માટે અપરાધી છે એ પુત્ર મારો, એમ કહી તાણતો બાણ. ૪૭
 ઉભયને ઋષિ વારતા, વળી કહેતા આમ;
 છે ભયથી ચંચળ નેત્ર જોનાં, એવા કહે નાગ કરીએ કામ. ૪૮
 અમે દંશ જે જે દિવને, કરિયા છે અતિશે સાર;
 તેને સહુ મળી કરીએ જીવતા, તમે મુણા રાય રાજકુમાર. ૪૯
 એવુ છે માટે જવા દેવો, કરવો વિગ્રહ મુખણ;
 ઉભય ઉત્તમ નરપતિ છો, વળી ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ. ૫૦
 છો ઉભયજન તમે ધર્મમાંહી, કુરાળ જ્ઞાતા આજ;
 માર્કંડેય કહે પછે પીરા માતા, આવી સમાધાન કરવા કાજ. ૫૧
 તે કે'વાલાગી પુત્રને, મારા વચનથી તુજ પુત્ર;
 પ્રવૃત્ત નાગને હણવા થયો છે, વળી ભાંજવા તેહનાં ઘરસૂત્ર. ૫૨
 ને મુઆ જીવે દિવ તો તો, કાંઈ નથી રાઠ કે આડ;
 કાર્ય થાયે આપણુ ને, મટે જીમ્યની વઢવાડ. ૫૩
 પછે હણવાતણુ નથી કાંઈ, કારણ મરતને જાણુ;
 જીવિતજ્ઞાન દેવું શરણાગતને, એમાં કંઈ વાંધા નથી નિર્વાણ. ૫૪
 ભામિની કહે પૂર્વે પાતાળવાસી, નાગના જે લોક
 તેણે કરી પ્રાર્થના માહરી, ટળવા મૃત્યુકેરો શોક. ૫૫
 તે કાર્ય માટે સ્વામીને મે, પ્રેરિયા છે માત;
 હે આર્યે અતિ ઉત્તમ આણિયો, આજ નીવેડો સાક્ષાત. ૫૬
 જોણે કરી મારા સ્વામી સુત ને, વળી તમારા પુત્રપૌત્રની જાણુ;
 શોભા રહી એ ઉભયકેરો, વળી રહ્યા એકના તો પ્રાણુ. ૫૭

૫૦ ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ—ઉભય (જન્ને) પ્રતિજ્ઞાને પ્રમાણ કરો એવા છે, અને જન્નેની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ છે

૫૭ એકના ઈ—સુદ્ધ ચતા પ્રેમાથી એક તો મરત માટે આ નીવેડાથી બેના નહિ તો મમે તે એકના તો પ્રાણુ રહ્યા (જમ્યા)

- માર્કંડેય કહે પછે વિષહારક, દિવ્ય ઔષધિઔષધકી;
નાગલોકે દ્વિજ છવાડ્યા. રક્ષા ધર્મ ઉભયના ટકો. ૫૮
- મરુત રાચે પાણુ કર્યો પછી, પિતાચરણમાં પ્રણામ;
અવૈક્ષતે બેઠી મુતને, કહ્યું ઉત્સાહ આણી આમ. ૫૯
- હે સુતું તુ થા રાત્રુકેરાં, માન ખંડન કરનાર;
કર્ય દીર્ઘકાળ લગી પૃથ્વીપાલન, યારો તુંને પુત્ર પૌત્ર અપાર. ૬૦
- તેમના હિતમાં આનંદ પામ્ય તું, વળી તારે શિરઅરિ ન થાચે કોય;
પછે મુનિગણની આજ્ઞા લેઇ, ઉભય નૃપ ઘેર જાતા સોય. ૬૧
- લક્ષ્મી ભામિની પતિ સાથ જાતી, સ્વનગર મોઝાર;
ધર્મજ વીશ તપાચરતી, મુનિઆશ્રમ રહી નિરધાર. ૬૨
- મહાભાગ્યશાળી પતિપ્રતા તે, પામી સાલોક્યમાં વિશ્રામ;
જઈ પતિને આલિંગી પત્ની, એમ થઇ ગયું સહુનુ કામ. ૬૩
- ધર્મ પ્રમાણે પૃથ્વીપાલન, કર્યું મરુતે તે કાળ;
પદ અરિને છતી જાતે, ભોગવ્યા ભોગ નિશાળ. ૬૪
- વિદર્ભપુત્રી પ્રભાવતીને, સુવીરસુતા સૌવીરી નામ;
માગધરાય કેતુવીર્યકેરી, નારી સુકેરી કામતું ધામ. ૬૫
- મદ્રરાજ સિંધુવીર્યની, પુત્રી કેકેયી અભિરામ;
કેકયરાય સિંધુભર્તાતણી, સુતા સૈરંધ્રી કામવિશ્રામ. ૬૬
- ચૈદિરાજસુતા વપુષ્મતી, એ સર્વ સુંદર નાર;
ભાગ્યવતી પત્નીઓ મરુતકેરી, હતી તેણી વાર. ૬૭
- તે જ્ઞીમાંથી તેહને, અષ્ટાદશ થયા'તા મુત;
તે સર્વમાં મુખ્ય અને મોટો, હતો નરિષ્યત નામ અદ્ભુત ૬૮
- એવો પરાક્રમી મરુતરાજ, પૂર્વે થયો'તો સોય;

૬૨ તપાચરતી — તપ આચરતી. ૬૩ સાલોક્યમાં — પતિના

જેની આગુ કંઈ વાંધા વિના, વરતાઈ મખત દ્વીપમા સોય. ૬૯
 બળ પરાક્રમ વીર્ય અતુલિત, હેતુ મરત મધ્યે જાણુ;
 તેના સમો મખ કરનાર કોઈ, નથી થયો ભૂમિષ્ઠ પ્રમાણુ. ૭૦
 કોઈ થશે નહિ એ ભવિષ્ય જાણુ, સુણ્ય દિવસતમ આજ,
 તે મહાત્મા મરતનો જન્મ જે જન, વા સુણે અરિત્ર દિવસજ. ૭૧
 કથાવક્તા નાશ કર્યો, સર્વ પાપનો જાણુ,
 કિતુ મન ન ભમતુ હોય તો, યાચે કૃણશ્રુતિ પ્રમાણુ. ૭૨
 આવી આવી કથાઓ આ કાળમા, નથી મોટી લાગતી રજ;
 કા જે પુરાણીને પુરાણીસૂત્ર, થતા લઢવા ધર્માધર્મે સજ. ૭૩
 સંવત સત્તરસે પાસઠ્ય મધ્યે, ગાયુ મરતનુ અરિત્ર,
 સુણે ભણે જે આતાવક્તા, તે થઇ રહે પરમ પવિત્ર. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરતચરિતસમાપ્તૌ નામ,
 એકત્રિશદ્ધિકથિતતત્તોધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ પ્રભુ ઘનશ્યામ. ૭૫

વલણુ.

ઘનશ્યામ એવા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની, કૃપાદષ્ટિ થઈ આ વાર રો;
 દિવ આતુર્વિંશા મઠ જનને, અલપ મતિ અપી કયો ઉપકારરો. ૭૬

૭૨ કથાવક્તા ઇ૦—અથવા જે તેની કથાનો વક્તા (કહેનાર) હોય તે મર્વના પાપનો નાશ કરનાર એ આખ્યાન છે

૩ ધર્માધર્મે—એક ધર્મવડે તો બીજો અધર્મવડે, એમ લઢવાને સજ થાય છે ૭૫ મરતચરિતસમાપ્તૌ—મરતના ચરિત્રની અમાપ્તિમા

સગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
 તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
 પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
 તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હુ કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. „ ૧૨
 પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
 ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? „ ૧૩
 સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન પ્રજા તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર;
 રાપ પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
 ગુણજ દિવને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
 જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. „ ૧૫
 કુળવાનપણું ને દોષ લગજ, ચતુષ્પક્ષનો આશ્રય જોહ;
 સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
 એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
 તેમના જીવું થાયે કોનાથી, તે હું કયમ જાણુ અજાણ. „ ૧૭
 મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
 જે સગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
 એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
 મહાસગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરુષત્વકેરો પાર. „ ૧૯
 હવા તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયુ કર્મ કરું દેવેશ !
 વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ કંઠ્યા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. „ ૨૦
 કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
 માટે તેહ કૃત્ય હુ આચર, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરવ મુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો ૧૪ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
 —યજ્ઞ કરવામાં શોભતા ૧૯ સંમર્દ—યુદ્ધ ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી.
 અવશેષ—બાકી

એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેણે, એક મહાદ્રવ્યદાન સમેત;
 શોભિનો યજ્ઞ નરિચ્છંતે કીધો, લાવી વિષ ઉપર અતિ હેત. ગુણ ૦ ૨૨
 તેના જેવો અન્ય યજ્ઞ નથી કંઈ, આજસુધી થયો સોય;
 જીવિતપર્યંત ચાલે એટલું આપ્યું, યજ્ઞે દિવન ધન જોય. ૨૩
 વળી દ્રવ્ય એટલું આપ્યા પૂઠે, શતગણું યજ્ઞ કરવા ધન આપ્યું;
 અખિલ પૃથ્વીમાં વસનાર દિવન, અત્યંત ધન આપી દુઃખ કાપ્યું. ૨૪
 મુરલિ વસ્ત્રાલંકાર આપ્યા, ધાન્ય ભરી અર્પ્યાં ઘરબાર;
 પછે તે નૃપે અન્ય યજ્ઞ આરંભ્યો, વળી તેને ચલાવ્યો તે વાર. ૨૫
 તદા તેમાં પ્રાક્ષણ નવ મળિયા, જે જે દિવન કે'તો રાય;
 ઋત્વિક થા તું મારો આજે, અર્પું મનમાની દક્ષિણા દિવરાય. ૨૬
 ત્યારે બ્રાહ્મણાએ ઉત્તર તેને વાળ્યો, અમે પણ આરંભિયો છે યજ્ઞ;
 માટે અન્ય દિવન શોધી કાઢો, સુણી રાયતું મન થયું મગન. ૨૭
 દિવ કહે તમે ધન જે અર્પ્યું, તેનો કઢાય ન કોઈ અંત;
 વળી બીજી અર્પવા કયમ સજ થયા છો, જે નથી સમજતું મહંત. ૨૮
 માર્કેડેય કહે જ્યારે ઋત્વિક તેને, પ્રાક્ષણ ન મળ્યા કોઈ;
 ત્યારે વેદી ખાંર દાન મૂકવા માંડ્યું, બાણ્યું નૃપે લેશે કોઈ જોઈ. ૨૯
 કિંતુ કોઈએ નવ તે ધન લીધું, તેનું કારણ સુણ્ય દિવરાજ;
 સર્વનાં ઘર સંપૂર્ણ થયાંતાં, નૃપકૃપાએ ધન ધાન્ય ને સાજ. ૩૦
 ધન લેનાર ન દિવ કો મળિયો, ત્યારે નૃપ નિર્વેદ પામી બોલ્યો;
 શું જગતીમાં કોઈ દિવ નથી, નિર્ધન તોલ એવો મેં તોલ્યો. ૩૧
 એ અત્યંત સમ્યક, વાત છે, કિંતુ યજ્ઞાર્યે મારા ભડારકેરં;
 ધન ખરચાતું નથી તેણે થાય છે, અતિ નિષ્ફળ ને અવેર. ૩૨
 શોકજનક છે એહ વારતા, શું થયા સર્વ યજ્ઞ કરનાર ઉદ્યોગી;
 શું ઋત્વિક મુને નથી કોઈ મળતો, હું બેઠો ધનનો કરવા સ યોગી. ૩૩
 એમ છતાં કોઈ દિવ ન ઇચ્છે, ધન લેવાને આજ;

૨૯ વેદી ખાંર—યજ્ઞની વેદીની પ્લાહાર. ૩૧ નિર્વેદ—ઉદાસીનતા. ૩૨
 અવેર—વેર, થા વગરનું અર્થાત્ નકામું

માર્કંડેય કહે પછે નરિધ્યંતે, ક્યમ કરી લીધું નિજકાજ. ગુણનિધિઃ ૩૪
વારંવાર નમસ્કાર કરી દિજને, સુતોળ્યા ભક્તિસહિત;

એમ કરી નતિવશ્ચ યજ્ઞ કીધા, આચર્યો મહામખ ધરી પ્રીત. „ ૩૫

એ નરવરે યજ્ઞ કર્યો જ્યારે, ત્યારે પૃથ્વીતણા મહુ લોક;

ધેર ધેર યજ્ઞ કરતા હતા, એ હતુ મોટું અવનવું આલોક „ ૩૬

સદસ્ય તેમાં કોઈ હતો નહિ, ઘણા દિજ હતા યજ્ઞ કરનાર;

કેટલાક યજ્ઞ કરાવનાર હતા, નાતો કોઈ બિશુવૃત્તિ ધરનાર. „ ૩૭

નરિધ્યંત નૃપે જ્યારે યજ્ઞ કર્યો, ત્યારે તેના અપેક્ષા ધનથી જાણ;

સકળ પૃથ્વીમાં યજ્ઞ થતા હતા, મુનિસત્તમ સિદ્ધ પ્રમાણ. „ ૩૮

અષ્ટાદશ કોટિ કરતાં અધિક મખ, થતા હતા પૂર્વ દિશા મોઝાર;

પશ્ચિમ દિશામાં સપ્તકોટિ મખ, થતા હતા રો વાર. „ ૩૯

ચતુર્દશ કોટિ મખ થતા હતા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;

હુ મુનિજદા નરિધ્યંતે મખ કીધો, ત્યારે પમાડું ઉત્તરનો તું ને પાર. „ ૪૦

પચાસ કોટિ મખ થતા હતા, ઉત્તર દિશાએ દિજદેવ;

મખ્યાત છે ખજ પૌરુષ નેતુ, એવો મરૂત સનું ધર્માત્મા એવ. „ ૪૧

નરિધ્યંત નામ હતું નેહતું, પૂર્વે હતો એવો રાય;

પુરાણી ને આ વાત જાણે તો, કરે હાથવરાળ લેવા ધન ધાય ! „ ૪૨

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નરિધ્યંતચરિત નામ;

દ્વાત્રિંશદધિકશતતત્તમોધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ મણુ ભજતાં રામ. „ ૪૩

વલણ.

રામ નામ ભંજતાં થયો પૂરો, અધ્યાય આણે કામ રે;

વિપ્ર ચાતુર્વિંશી વર્ણવે, વળી યથામતિએ સજ્જન કામ રે. ૪૬

કંડ ૨૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી

માર્કંડેય કે' નરિધ્યતનો સુત છ, થયો દમ નામે અતિ અદ્ભૂત છ;
દુષ્ટ આરિને દમન કરે એવો છ, પરાક્રમમાં પુર દર જેવો છ ૧

હાળ

પુર દર જેવો પરાક્રમી દમ, થયો મુનિ જેવો દયાળ;
આચરણ સર્વે મુનિ જેવા, હોતો મહાભાનમન કૃપાળ ૨
બ્રહ્મસુતા ઇંદ્રસેનાથકી તે. મગદિયો નરિધ્ય તકમાર;
તે ગહાયશવાન કુવર ગાતઉદરે, રહ્યો નવ વર્ષ નિરધાર. ૩
જનનીને દમન જકરે રહી કર્કુ, તેણે રાજસુત દમન કરનાર;
થશે એવુ બાણ્યું સર્વે, ત્રિકાળજ્ઞાની પુરોહિતે નિર્ધાર. ૪
તેણે નરિધ્યંતકેરા કુંવરનું, દમ નામ પાડ્યું તેથી;
અસુરરાય વૃષપર્પા કનેથી, સમગ્ર ધનુર્વેદ શીખ્યો એથી. ૫
તપોવન વિશ્રામ કરતા, દૈત્ય શ્રેષ્ઠ દુકુલિ નામ;
તેની કનેથી સર્વાસ્ત્રસમૃદ્ધ શીખ્યો, નરિધ્ય તકુવર ઉદામ. ૬
ઈંદ્ર પાસેથી સહુ વેદ શીખ્યો, વળી સર્વ શીખ્યો વેદાંગ,
આદિપેણ રાજકષિકનેથી, તે શીખ્યો યોગવિદ્યા સાંગ. ૭
એ રીતે અસ્ત્રાદિવિદ્યા શીખેલો, થયો મહાત્મા મહાબળવાન,
એ રાજપુત્રને દારાણ્ય દેશના, નૃપતી પુત્રી ગુણવાન. ૮
પરોત્તમ મૃદુ આર્યવર્ષાણી, સુતા સુમત્તા અભિષેકાત્,
સાચ વર ક્યો પિતાએ, તેમા તે દમ વરી મહાન. ૯
તે કન્યા અર્થે જે આહ્યા'તા, મહાબળવાન નૃપાળ;

- તે સહુ જોઈ રહ્યા ત્યાં, કંન્યાએ દમને આરોપી વરમાળ. ૧૦
- તે સમે મદ્રરાજનો સુત, મહાનદ મહાળળવાન;
વળી પૂરેપૂરો હતો પરાક્રમી, મહાયુદ્ધમા મતિમાન ૧૧
- બીજા પિદ્ધ નૃપ સંકંદનસુત, ત્રીજો ઉદારમતિ વ્યુષ્માન;
એ ત્રણ રાજકુવર જોઈ સુમનાને, મોહિત થયા હતા મહાન. ૧૨
- સ્વયં વરમાં સુમનાને, વરવાતાણી હતી ઇચ્છાય,
તે તો દુષ્ટ અરિને દમન કરતા, દમ વયો મહાકાય. ૧૩
- પછે મોહિત થયેલા કામથી, તેમણે કયો નિશ્ચય એક;
આપણ ત્રણે મળી ઉપવતી કન્યા, હરણ કરીએ બિગાડારે છેક. ૧૪
- એ કન્યાને લેઈ જઈ કરી, પછે પૂછિયે તેને વાત,
ત્રણમાંથી જેને સ્વેચ્છાપૂર્વક, તે વરે વર માની પ્રખ્યાત. ૧૫
- તેની સ્ત્રી તે થાય નિશ્ચે, એમાં નહિ કાંઈ સદેહ;
એ તન્વગી સ્વયં વર વિધિએ, સ્વધર્ષણથી અર્પે દેહ ૧૬
- જેનાપર પતિમતિ કરે તેની, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થયેલી નાર;
જાણવી સર્વે જણે સહી, વળી કરીએ દૃઢ વિચાર. ૧૭
- આપણ ત્રણમાંથી મદિરેક્ષણા, કોઈને ન ઇચ્છતી હોય;
તો કરે નાશ જે દમતણા, થાયે તેની સ્ત્રી તે સાય. ૧૮
- માઈડેય કહે કરી નિશ્ચય એવો, તે ત્રણ રાજકુવરે ત્યાય;
દમનિકટ બેઠેલી સુદરીને, લીધી હરિ જોતજોત માય ૧૯
- તે સમે મળ્યાંતા મહાનૃપ ત્યાં, તેમાંથી તેમના પક્ષના જેહ;
હતા છતાં થઈ તેહ બોલ્યા, મન ગમતુ થઈ નિઃસદેહ. ૨૦
- કેટલાક મધ્યસ્થ થઈને, લાગ્યા ગર્જના કરવા ત્યાય,
તે સમે હે મુનિસત્તમ, દમ નિરખતો ચોદિશે નૃપમાંય. ૨૧
- ગભીરતાથી નજર નાખી, જોયું તેણે કરી તોલ,

વ્યાકુલ થયા પાછે પરાક્રમી તે, યોગ્યો આ પ્રમાણે યોગ ૨૨

દમ કે' ધર્મકૃત્ય સ્વયંવરમાં, પધારેલા ધાર્મિક જૂપ;

આ રાજકુવરો જળાત્કારથી, કન્યા લેઈ જાય છે અનુપ. ૨૩

તદા તમે આ સ્વયંવરકર્મને, અધર્મ માનાછો નરેશ !

જે અધર્મ માનના તે અવનિપતિ, તો કંઈ કે'ડું મારે લેશ. ૨૪

જે અધર્મ કર્મ આ માનના હો, તો મારે નથી નારીનું કામ;

હું કોઈ બીજી પરણીશ બાલિકા, એનાથકી અતિ અભિરામ. ૨૫

કિંતુ જે ધર્મ માનતા હો તમે, તો તેના થવા ન દેવો લોપ,

પ્રાણરક્ષાશુ કરવા કરતાં, ધરવો એ અર્થ પ્રાણહરણ આરોપ ૨૬

તે સમે દાશાર્ણનૃપ આર્ધર્થ, કરી સખા મર્યે શાંત,

હે મુનિસત્તમ ! યોગ્યિયા તે, આ રીતે મહાન. ૨૭

આફે નૃપમણિ આ દમ જે પૂછે, ધર્મ અધર્મ વિષે પ્રશ્ન;

તેના ઉત્તર અનિહિત આપો, જેમ ન તોપાય ધર્મની તૃષ્ણ. ૨૮

પછે કેટલાક રાજા દમમતિ, કે'વા લાગિયા તે કામ,

પરસ્પર પ્રીતિ થતા થાયલગ્નજ, તે કે'વાય ગ ધર્મવિદા' આમ ૨૯

એ કર્તવ્ય છે ક્ષત્રી સર્વનું, કિંતુ ન દિજ વૈશ્ય ચંદ્રનું સાર;

તે પૃથ્વીપતિ તારી પુત્રીના, છે પ્રેમ દમ ઉપર અપાર. ૩૦

તે દમને દેવી પુત્રી એ છે, મહાધર્મ ધીમાન !

હે વિમસત્તમ વળી અન્ય યોગ્યા, જે દાશાર્ણનૃપચક્ષીય મહાન ૩૧

જે કહ્યું તે સહુ સત્ય છે, વિરૂદ્ધ આચરે ધન પ્રાપ્ત,—

- વા મોહથી કોઈ કરે એવું, તે અધર્મ જાણવો ઉદ્દામ. ૩૨.
- બોલિયા ત્યાં બીજા જાપત, કહો છું મોહથી સૂરવીર;
છે ક્ષત્રિયધર્મ જ્યમ ગ ધર્મવિવા', ત્યમ અસ્થપર જીવનારા ધીર. ૩૩
- ગ ધર્મવિવાહથીકી માનતા, ઉત્તમ રાક્ષસવિવાહ;
હે નૃપ બળાત્કારે ચત્રુ હણી, લેઇ જાય નારી કહી વાહવાહ. ૩૪
- તેમનીજ થાય રાક્ષસવિધિએ, નારી તો નિર્ધાણ;
ઉભય પ્રકારના નિવા'વિધિમાં, છે રાક્ષસ શ્રેષ્ઠ મમાણ. ૩૫
- એમ છે માટે મહાનદાદિકે, ધર્મ આચર્યા છે આજ;
માફકેય કહે પછે પૂર્વકેગ, બોલ્યા ત્યાં મહારાજ. ૩૬
- પરસ્પર પ્રીતિથીકી વા, જાતિ ધર્માશ્રય વચન;
બોલિયા તે બા કરીને, વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજન. ૩૭
- રાક્ષસવિવાહ ઉત્તમ અતિ છે, એ સત્ય સર્વે વાત;
ક્ષત્રિયકેરૂં જૂથણ એ છે, જેમાં થાય પરાક્રમ પ્રખ્યાત. ૩૮
- કિંતુ આ કામ તેના નથી સંભવ, હોય પિતાસ્વાધીનમાં કન્યાય;
ત્યાં સુધી સંભવે રાક્ષસવિવાહ, પણ અહીં થયું કેવુ રાય. ૩૯
- અહીં સ્વેચ્છાએ કુમારિકાએ, કર્યો મનગમતો સ્વામ;
તેથી વાત વિપરીત એ થઇ છે, સુણો નૃપ તમે મહાનામ. ૪૦
- પિતા આદિક સભંધીઆને, મારી કરી બળાત્કાર;
કન્યા લેઇજવી એ છે સહી, રાક્ષસનિવા' નિર્ધાર. ૪૧
- કિંતુ સતી સ્વામીકેરા હાથમાંથી, લેઇ લેવી જેહ;
તેને કેવો વિવાહ કે'વો, એ વિષે ઉપજે સંદેહ. ૪૨

૩૫ તેમનીજ ઇ—જે બળાત્કારે હરણ કરીને લેઈ જાય તેમનીજ તે નારી થાય, એ અન્ય. ૩૬ પૂર્વકેરા—પહેલા બોલ્યા હતા તે—દમપક્ષીય.

૩૭ શુ બોલ્યો તે કહે છે. વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજન એ પરસ્પરની પ્રીતિથી અથવા જાતિધર્મ (ક્ષત્રિયધર્મ)ને આશરીને જે બળ કરીને વચન બોલ્યા, કે રાક્ષસવિવાહ અતિ ઉત્તમ છે, ધ્યાદિ—સ્પષ્ટ છે.

સર્વ રાયના દેખતાં, કન્યાએ દમને પે'રાવી વરમાળ;
 માટે ગંધર્વવિવાહ થયો અહીં તો, મુણો સહુ મળ્યા ભૂપાળ. ૪૩
 હવાં રાક્ષસવિવાહનણો અહિંયાં, કહો કરો છે સંભવ;
 વિવાહ કરેલી કન્યકાતું, કન્યાત્વ રે'તું નથી કંઈ લવ. ૪૪
 કન્યાકંરો વિવાહવિધિએ, થયો જેની સાથ સંજન્ધ;
 તે તેના સમ્યક્ પ્રકારે, થાય સ્વામી શુદ્ધ મુગંધ. ૪૫
 હવાં જેઓ આ કન્યાને, બળાત્કારે કની નિર્વાણ;
 દમકનેથી લેઈ જવા ઇચ્છે, તે જો હોય બજવાન મહાન. ૪૬
 તો ભણે એવો કરે હૃદયમ, કિંતુ તે ન શુભ કે'વાય;
 માર્કંડેય કહે આ વચન સાંભળી, ત્યાં દમને કેવુ થાય. ૪૭
 થયાં ક્રોધથી રાતાં નેત્ર જેનાં, એક દમે અકાવિષ્ટ ધનુષ્ય;
 પછે આ પ્રમાણે તે બોલિયો, રે ક્રોધ માયે જણ્યો છે મનુષ્ય. ૪૮
 જો બલિષ્ઠ નૃપ મારા દેખતાં, મારી પત્નીને લેઈ જાય;
 તો મારો અનતાર નપુંસકતણો, સહુએ જાણવો મહાકાય. ૪૯
 છે મહાન કુળ જે માહરં, વળી ભુજંગાળ માતું હુંય;
 તે કરા કામતું જો આમ થાયે, કહું વારવાર હું શુંય. ૫૦
 જો એમ થાયે તોજ મારાં, અન્ન સોર્ષ ન પાણ.
 ધનુષ્ય ને વળી મહાત્મા મરુતકુળમાં, મારો વ્યર્થ જન્મ પ્રમાણ ૫૧
 જો આ બળથકી હનમત થયેલા, તણ મળિયા મૂર્ખ;
 મારી પત્ની લેઈ જવતા પળે તો, હુ ધિક્ક જન્મ્યો પુર્ખ. ૫૨
 એ રીતે મહાબલિષ્ઠને, મહાઅરિષ્ટમત કરતાર;
 દમન મહાનંદાદિક સન્મુખ બોલી, અન્ય નૃપને કે'તો સાર. ૫૩
 આ કન્યકા આ બોલિયા છે, અહિં સુદર વેશ;

- અવયવ મનોહર એહના છે, મદિરેક્ષણા અંગ ઉન્નેશ. ૫૪
 છે કુલવતી એ કામિની, જેને ઘેર નથી એવી નાગ;
 તેના વચ્ચે છે શા કામનો, જેમ વધો નરિધ્યતકુમાર. ૫૫
 હે સહુ મહામાની મહીપતિ, મે કહ્યો તેવો કરી વિચાર;
 યુદ્ધ કરવા થાઓ તત્પર, કે મુને છતી પામો નાર. ૫૬
 અમ વહીને જેમ ઢાકે, અધકાર વૃક્ષને નિર્ધાર;
 ત્યમ બાણની વૃષ્ટિધકી ત્યાં, ઢાક્યા સર્વ રાજકુમાર. ૫૭
 તે વીર નરે પણ બાણ શક્તિ, ઋષ્ટિ મુદ્ગર ત્યાય;
 નાખવા માડ્યા ઝાંકીવારે, ઊભો નરિધ્યતકુવર જ્યાય ૫૮
 તને કાપી નાખ્યા રમત રાતે, દમ મહાપરાક્રમી પૂર;
 નરિધ્યતમુલના શર મૂકેલા, કાપી નાખતા તે જૂર. ૫૯
 તેમના દમ નાશ કરતો, અમ મર્યુ યુદ્ધ ભરપૂર;
 ત મમે હસ્તમા ખડગ સાહી, જે ગમ દમ ઊભો હતો શૂર. ૬૦
 તમા ભણી મહાનંદ ધાવો, કરી એકાએક પ્રવેશ;
 તેને હસ્તમા લેઈ ખડગ આવતો, જોયો યુદ્ધ કારણ દમ નરેશ. ૬૧
 તદા ઈંદ્ર જ્યમ વૃષ્ટિ કરે તેમ, દમે વૃષ્ટિત મૂક્યા બાણ;
 તેનાં અસ્ત્ર ને સહુ બાણ કાપ્યા, મહાનંદ ખડગથી નિર્વાણ. ૬૨
 કેટલાક શરથી તણે બચાવો, સ્વકાયા તેણી વાર;
 ખેડે ક્રોધ કરી દમ રથે ચઢિયો, બલિષ્ઠ મહાનંદ અપાર. ૬૩
 ત્યા જઈ યુદ્ધ કરવા લાગિયો તે, દમની સાથે કરાળ;
 તેને જોઈ બહુ પ્રકારે યુદ્ધ કર્યો, તમે શર મારિયો વિકાળ. ૬૪
 જે ચપળતાયો ચેતી માર્યો, દમે મહાનંદ હૃદયે બાણ;
 તે તણે પોતાની જે જો ખેતી કાટ્યો, પોરતવ ધારી પ્રમાણ. ૬૫

સુમનાનો વિધિપુરસ્સર, આરંભિયો વિવાહ;
 પદ્મિની પરાણી દમ રહ્યો ત્યાં, દાશાર્ણ્ય દશે પૂર્ણ પ્રવાહ. ૭૮
 તેને કેટલાક દિન એમ વીત્યા, પછે થયો સ્વગૌહ જાવા સંજ;
 દાશાર્ણ્યના નૃપતિએ આપ્યા, તેને હય રથ બળદ ને ગજ. ૭૯
 અતિ ખાંતે ખચ્ચર આપિયાં, વળી અર્ધ્યાં ઉધ્ધ તો અનેક;
 દાસી દાસ વસ્ત્રાભૂષણ આપ્યાં, જોઈ જાગત વર વિવેક. ૮૦
 ઉત્તમ સાહિત્ય ધનુષ્યાદિ સ્વયંનુ, વળી અન્ય આર્પિયાં જાનન;
 ઇત્યાદિક પરિપૂરણ દઈને, કયેા વિદાય કરી પૂજન. ૮૧
 હે પુરાણી કામ મોહે આમ થાયે, પામ નામ ભગતા સાર;
 સમજો શ્રામમાં નવ મ્હાન કોઈનુ, પણ જુએ બેઠો મુરાર. ૮૨
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિધ્યંતસુત દમચરિત;
 ત્રયસિંસાધિકશતતત્તોધ્યાય જ્યાં, ત્યાં થયું પૂરણ પ્રીત. ૮૩

વક્તવ્ય

પૂરાણ પ્રીતે ચરિત્ર ગાયું, જન આતુર્ષી સીએ આજ રે;
 પાધરૂં થાવા પુરાણીઆવા, આઘ્યુ આઘ્યુ અતિ નિકટ કામ રે. ૮૪

કકલુ ૨૦૬ મું.

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે મહામુનિ, તે દમ રાજકુંવર મહાગુણી;
 સુમના પત્ની પામ્યો પ્રખ્યાત, જઈ નમ્યો વૃદ્ધને ચરણે વિખ્યાત. ૧
 જોઈ સ્વમાતા પિતાને કયેા પ્રણામ સુશ્રૂ મુમના નગતી વૃદ્ધને તે ડામ;
 કયેા સામુ સમરણે નમી નમસ્કાર, સુહૃદ્ દિવ્યમતમ કૈ.બુદ્ધિ સાર. ૨
 તે વૃદ્ધ માતપિતાએ ત્યાંધ, આનંદી અભિવદન આપ્યું જ્યાંધ;

પછે હુપિન થઇ દીધો આશિર્વાદ, ગર્જ્યો જ્યા ત્યા ઉત્સવકરો નાદ. ૩
 હી પરણી દાશાર્ણ નગરથી આવ્યો, તે નરિધ્યતે મહોત્સવ ઉપજવ્યો,
 યથો દાશાર્ણાધિપતિ ગમે સ બધો, વળી ધોગ મચતાં થયો દૃઢ ધ ધી. ૪
 સર્વ નૃપને જીતી આવ્યો કુમાર, એ સહુ સાગી નરિધ્યતે આનંદો અપાર;
 પછે સુત નરિધ્યતનો દમ, નીરખી સુમના ર ભાસમ ૫
 જાગ્યો તેની સાથે કરવા વિહાર, ઉત્તમ ઉદાન ઉપવન મોઝાર;
 મેલ મ દિર પર્વત મંથ, ઇત્યાદિક સ્થળ નીરખી અરધ ૬
 જાગ્યો લલનાશુ કરવા કામકેલિ, ત્યમ ત્યમ વરમ્વરૂપા થતી અલમેલી,
 એમ વિહાર કરતા વીત્યા ઘણાં વર્ષ કરે કામકેલિ સુમના પામી હર્ષ ૭
 પછે રહ્યો મહીષિને મહાગર્ભ, જન્મ્યો સુત શત્રુકેરો શર્ભ,
 નરિધ્યત મિથ વિષ ભોગડી ભોગ, પછે પામી વિરામ ને ધર્મો ભોગ, ૮
 દૃઢ વય જો પોત તાજુ, તેણે કયું મન અતિ દયામણુ,
 પછે દમને ખોલાવ્યો ત્યાય, રાજ્યમત્રી મહાજન મળિયા જ્યાય. ૯
 સર્વની સમત્તિ લેઈ સાગ, કર્યો દમને રાજ્ય ભિષેક નિર્માર,
 પછે સાથે લેઇ ઇંદ્રોના નાર, થઈ તપસ્વી ગયો વન મોઝાર. ૧૦
 ત્યા વાનમથ્યાશ્રમ તેણે ધાર્યો, જણે એ માર્ગ તરવાનો વિચાર્યો;
 પછે પાની થઇ ખેઠો ત્યા ભૂપ, કરે સેવા ઇંદ્રોના અનુપ ૧૧
 હવા ખેઠો રાખી નૃપને અર્પી, જઈએ જોવા દમનુ ચરિત જહો,
 તેમા થાશે એ નૃપનુ દર્શન, યુગુરો ભાગુરો તે ધારો પ્રસન્ન ૧૨
 પાપ મ તાપ ટાળશે સર્વ, ટાળી જશે તન મનડોગ ગર્વ,
 થશે એના વડનાનુ કે ાણુ, સુગુરો ભાગુરો નરિધ્યતચરિત્ર પ્રમાણ ૧૩

૪ ધોગ—ધોગાણુ—દાંડ ધધી—ગુદ કરનારો ૫ સુમના—
 દમની પત્નીનું નામ

વલ્લભ.

નરિધ્યંતચરિત્ર પ્રમાણ કરતાં, તરશે શ્રે તા વક્તા જન રે;
ભટ પ્રેમાનંદ હરિ સ્મરી, ગાયે સૂર્યવશ પાવન રે. ૧૪

—૦*૦—

દમચરિત્ર.

કકલુ' ૨૧૩ મુ'.

રાગ સોરઠી.

શુરગણપતિ શારદા, નારદાદિ કરૂં પ્રણામ રે;
હવાં આ શ્રથ મધ્યે છેલ્લવેલી, કરો કૃપા મહાધામ રે.
સુરગણ કૃપા કરો મુજ ઉપર, જેણે થાય તમારૂં પાણકામ રે;
હુ એક વાર વિનતિ કરૂં, તે અનેક મુખે થાય મહાનામ રે. ૨
જો દેવ રીઝો સેવ કરતાં, તો શુ આ સેવ નવ કૃંવાય રે;
જો કૃંવાય તો કરૂંશ્યા કરો, દિવજન તમારો ગવાય રે. ૩
નરબુદ્ધિએ કંઈનું કંઈ કહે, કિતુ ક્ષમાભૂષણ આપ મનાવ રે;
એ ન્યાયથી કરૂંશ્યા હુ વાંચું, તન મને રાખી ભરપૂર ભાવ રે ૪
માર્કડેય કહે કોબુદ્ધિ મતિ, મુણાણું દમચરિત્ર નિરધાર રે;
નરિધ્યત નૃપ વનમાં ગયો, દમ થયો પૃથ્વીપતિ તે વાર રે. ૫
તે પૂર્વજને પથે પળ્યો, કર્યા ઘણા યજ્ઞ ને યાગ રે;
વપુઃમાન સાથે યુદ્ધ મોટું, કરી જીતિયોગા મહાભ રે ૬

૨ તમારૂં છું—હે દેવો ! મારા પર કૃપા કરતા તમારૂં પણ કામ
યશે અર્થાત્ તમારી સ્તુતિરૂપ સેવા થશે

૪ ક્ષમાભૂષણ—ક્ષમારૂપ સ્વલકારવાળા. આપ—દેવ ૬ પુર્વજને
પથે પળ્યો—પૂર્વજે જેમ આચર્યું હતું તેમ કર્યું.

- એકાએક ક્રોધક્રિ યોદ્યો, કહો એ કથા મુનિદેવ રે;
હું એક ચિત્તે સર્વ સાંભળું; તથા તન મનથકી અહમેવ રે. ૭
- માર્કેટ્ટેય કહે સંકંદન નૃપનો, મહાકુરાચારી પુત્ર રે;
વપુષ્માન દક્ષિણ દશનો, જેનું એ દિશાએ ઘરમત્ર રે. ૮
- તે સ્વરૂપ સેના સાથ લેઇ, મુગયા કરવા ગયો વનમાંય રે;
તેણે મલિન દહવાળો નિરખિયો, નરિધ્યંત તપસ્વી ત્યાંય રે. ૯
- તપવડે કૃશ થઇ કામિની, એવી ઈંદ્રસેના જોઇ નાર રે;
તેને પ્રેમ આણી પૂછિયું, તું કાણ છે નિર્વાર રે. ૧૦
- તું છુ પ્રાક્ષાણી કે અન્ય જાતિ, વા વનવસતા ક્ષત્રીકેરી કામિની રે;
વાનપ્રસ્થાશ્રમી કાઇ વૈશ્યકેરી, શું તું છુ સ્વરૂપા ભામિની રે. ૧૧
- જે હોય તે કહે સર્વ મુજને, તુ તપાચરણને નથી ચોખ્ખ રે;
વામજોચના ! થઇ વૃદ્ધ અતિ તુ, તારે જીવતી ન જોઇએ જોગ રે. ૧૨
- તદા મૌનમત ધારી નૃપ બેઠો, તે નરિધ્ય ત ન યોદ્યો કાંઈ રે;
કિંતુ ઈંદ્રસેનાએ કહ્યું તેને, જેણું હતુ સર્વ ત્યાંહી રે. ૧૩
- આ દમ નરપતિકેરા પિતા છે, છું હું દમ સાર્વભૌમની માત રે;
વાનપ્રસ્થાશ્રમી થઈ રહ્યાં અહીં, એ અમારું ચરિત્ર છે મખ્યાત રે. ૧૪
- માર્કેટ્ટેય કહે સુણ્ય ક્રોધક્રિ, વપુષ્માને યોગજ્યો નરદેવ રે;
કે તેને પૂર્વ વૈર તાદશ થઇ ગયું, જે હણ્યો દમે મુજ અહમેવ રે. ૧૫
- એ મારા અરિકેરો આ પિતા, આજ આવી ચક્રો મુજ હાથ રે;
એમ વહી અતિ કોપ કરીને, જાદ્યો જટાએ નરનાથ રે. ૧૬
- ઈંદ્રસેના : છુ. છુ. ક્રી., આણી, અણુ, નૃપના, અપત્ત રે;

૧૨ વામજોચના—વાંકી દૃષ્ટિવાળી—શ્રી ! ૧૪ તાદશ—તેના (પૂર્વના) જેવું. અર્થાત્, પૂર્વનું વૈર જેવું હતુ તેવુંજ આ કાળે પણ મનમા પ્રકટી આવ્યું. અહમેવ—અહાકાર. ૧૬ જટાએ—જટા આગળથી

- ગદગદ સ્વરે પોકાર કરતી, પણ કો ન સુણે તેની વાર રે. ૧૭
- એવામાં તો ખડ્ગ ખેંચી, બોલ્યો વપુષ્માન તે વાર રે;
- જેણે સંગ્રામમાં હરાવ્યો મુને, મિથા લેઈ ગયો મુમના નાર રે. ૧૮
- તેજ આ દમના પિતાને, હું આજ નાખીશ મારી રે;
- જોઈએ ઉગારે ડયમ દમ એને, એમ વદ્યો કુષ્ટ પ્રુખારી રે. ૧૯
- જેણે કન્યાઅર્થે રાજકુંવરને, ધ્રુવવિયાંતા ધરાણી રે;
- તે દુર્મતિમાનકેરા પિતાને હું, હાણુ દમ જીએ મારી કરણી રે. ૨૦
- એ મહાદુરાત્મા સંગ્રામ મધ્યે, છે ગર્વતણો મૂર્તિમાન રે;
- તે અટકાવી દમ કવમ રહે આજે, તે હું જોઈં છું બળવાન રે. ૨૧
- હું તેના પિતાને આ હાણું છું, માર્કડેય કહે એમ ભાખી રે;
- કુષ્ટ વપુષ્માને ઈંદ્રસેના, ત્યાં અગિ રડતી રાખી રે. ૨૨
- હાં કહી ધાવો હાકટી, મારી છાણુમાં તરવાર રે;
- નરિંધતકેશ સાર્થ તેણે, કાપી લાધું તે વાર રે. ૨૩
- એ જોઈ તે સ્થળના મુનિ સહુ, વળી વનવાસી બીજા જોઈ રે;
- કે' ધિક્ક છે તુને ધિક્ક છે, બળો વપુષ્માન તારી દહ રે. ૨૪
- વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધરીને, રહ્યા મુનિવેશે રાય રે;
- તેને અધમ તે' કયાં પેર માર્યો, એ શુ ક્ષત્રીધર્મ કે'વાય રે. ૨૫
- તેણે કાન ધર્મ નવ કોઈનું, ગયો વનમાંથી આલી ઘેર રે;
- તે ગયા પૂઠે ઈંદ્રસેના, ધરતી મન વિષે મહાવેર રે. ૨૬
- તેણે એક રાત્ર તપસ્વી તેડિયો, બોલ્યો તેને દમ નગરે જાણુ રે;
- તેને કહ્યું જા તું ઉતાવળો, મુજપુત્રને કહી દાખ્ય મારી વાણુ રે. ૨૭

૨૦ દુર્મતિમાનકેરા—કુષ્ટ બુધિવાળા દમના. ૨૧ ગર્વતણો ઈં—
ગર્વની મૂર્તિવાળો—અગિ ગર્વિષ્ઠ. ૨૨ રડતી રાખી—રડતી સ્થિતિમાં
રહેવા દીધી

૨૩ મારી ઇં—છાણુમાં તરવાર મારી અર્થાત્ અતિ નિર્ભય પરાક્રમ
કર્મ (નરિંધ્યન જેવા વાનપ્રસ્થને માગવા ૩૫).

- ના તું સર્વ જાણે વારતા, માટે તું ને ફરી નવ કહું હુય રે;
તદપિ રાયતું આપમાન કરિયુ, એ આજો ગજળ છે શુય રે । ૨૮
- એમ ધારી કહું તુજને, જેથી થાય મુજ મન શાંત રે;
તું મારું કહ્યું સહુ જઈ કે'જે, હે સૂદ્ર તપસ્વી મહાદાંત રે. ૨૯
- મારા સ્વામીએ અર્પ્યો તુજને, અતુર વર્ણાશ્રમ પાળનાર રે;
રાયનો અધિકાર સર્વે, તો તું આવો ક્યમ થયો આ વાર રે. ૩૦
- નથી કરતો તપસ્વીતણું તું, રક્ષણ ફડી રીત રે;
એ શું ઘટારત છે તુજને, ક્યમ બધાં બેઠાં મેમની પ્રીત રે! ૩૧
- તું પૃથ્વીપતિ છે સુત મારો, છતાં નરિધ્ય ત મારો સ્વામ રે;
તપાચારી થઈ રહ્યો બેસી, વળી હું વિલપતી રહી વામ રે. ૩૨
- તે માર્યો ગયો અનાથ પેરે, ઝાલ્યા જેના કંઈ વિણઅપરાધ રે;
હણ્યો બળાત્કારે વપુષ્માને, કહે જન વિણઅપરાધથી મહાસાધ રે ૩૩
- એણું છે માટે સુત મારા, આવરય જેમ ન થાય ધર્મના લોપ રે;
હવાં વંધુ કે'વા જેણુ નથી કાંઈ, ન ચહે પિતાવધે કોને કોપ રે! ૩૪
- હું તપસી છું તનુજ મારા, માટે કહું એટલું આજ રે;
તારો તપસ્વી વૃદ્ધ પિતા હણિયો, વિના અપરાધથી મહારાજ રે. ૩૫
- તેને શાસન જેહ કરણું ઘટે, તેના કરી જો તું વિચાર રે;
■ સૂર સામદ મંત્રી સર્વ તારા, નીતિશાસ્ત્રાર્થ જાણુનહાર રે. ૩૬
- તે મંત્રી સાથે મત્ર કરીને, જે કરણું ઘટે આ વાર રે;
તે સત્વર થઈ કરય સર્વ તું, એમ કા'વે સુતને નાર રે. ૩૭
- હે કમજાજન કરજ આમ તુ, એણું પ્રતઃ કે'વાનો અધિકાર રે;
તે તપસી થાતાં તનુજ ગયો છે, મુણ્ય સુત શાણા સાર રે. ૩૮

૩૩ હણ્યો ઈ—વપુષ્માને વગર, અપરાધે મોટા સાધુને બળાત્કારે
હણ્યો એના જન કહેશે

- વિદ્યરથકેશ બાપને બ્યારે, ચવને હણ્યા મહાશૂર રે; •
 ત્યારે તેણે ચવનકુળના નારા કરિયો, વશ નિર્ભણ કરી ભરપૂર રે. • ૩૯
- જ ભાસુરકેશ પિતાને, સર્પે દંશ કરિયો હતો રે;
 તે કારણ માટે તેણે સર્પક્ષય કર્યો, પાતાળ સુધી તો છતો રે. ૪૦
- પરાશરે સ્વશક્તિ પિત ને, રાક્ષસે હણિયો સાંભળી રે;
 સર્વ રાક્ષસકુળ મહાવન્હિ નાખ્યું, અરિ જીવ્યાની આશા નવ કળી રે. ૪૧
- સ્વપક્ષકેશ કોઇનું, નેહ થાય અતિ અપમાન રે;
 તે ક્ષત્રિય સહી શકતા નથી, એમ કહે શાસ્ત્રમાં મહાન રે. • ૪૨
- તો હણ્યા એણે પિતા તારો, તેની કૈથી પેર કે'વી વાત રે;
 તુજ પિતાને એણે હણ્યો, વા તમને કર્યો શસ્ત્રનો ઘાત રે. ૪૩
- એમ તારે ન કાંઈ જાણવું, પણ માનવ હણાયો તુંજ રે;
 ને ઘા કર્યો તે તુજ ઉપર, માનું સુત પહિયો હુજ રે. ૪૪
- નેણે વનવાસી તાપસ ઉપરે, કર્યો શસ્ત્રપાત પ્રમાણ રે;
 તેના શસ્ત્રકેશો ભય કર્યો છે, તુ સહુ સમજ જાણ સુજાણ રે. • ૪૫
- કિંતુ એ રાયકેશ પુત્ર સર્પે, તુજ અસ્ત્રથી નિર્વાણ રે;
 ભય પામો કે ન પામો પછે, કિંતુ તુજ ઉપમર્દ થયો પ્રમાણ રે. ૪૬
- એમાં ન સંશય છે કહી, સુણ્ય મહાપવિત્ર ઝોટા રાય રે;
 પરિજન જ્ઞાતિ બધવ સહિત, વપુઃમાનપ્રતિ ઘટે તે કરચ કાર્ય રે. ૪૭
- માર્કેડેય કહે એ નીત તેને, કા'વી મોકલતી મહારાજ રે;
 દૂત વિદાય કર્યો પૂઠે તે, શું કરતી ઇંદ્રસેના કાજ રે. • ૪૮

૩૯ પિતૃવધનું વૈર લેવું ઉચિત છે તેના ઉદાહરણ બતાવે છે વિદ્યરથ
 ૪૦—૨૫૮ છે.

૪૫ રાત્રીની નિર્ભયતા વર્ણવે છે નેણે ૪૦—૨૫૮ છે. અર્થાત્ તપસ્વી
 ઉપર શસ્ત્રપાત કરવા ૩૫ અધર્મથી એનું બળ નાશ પામેનું છે માટે તું
 એને મુદ્દમા છતી શકીશ એ જાણ છે. ૪૬ ઉપમર્દ—અપમાન ૩૫
 વધ.

‘રાખ સ્વસ્વામીકેરૂં હસ્તમાં લેઇ, તેણે ક્યૌં અગ્નિપ્રવેશ રે;

જે પેર કરશેા પુરાણી તો, વરવો થશે આવો વેશ રે.

૪૯

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિબ્યંતવધ દમચરિત રે;

યયો અતુલિ શદધિકશતતમોધ્યાય, કરી મેમાનંદ પ્રભુએ પ્રીત રે.

૫૦

વસણ.

મેમાનંદ પ્રભુએ પ્રીત કીધી, દીધી આશિષ રૂડી આજ રે;

હવાં આવી રહ્યુ પુરાણી બાપા, આરંભેલું અંતે કાજ રે.

૫૧

કડવું ૨૧૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે ઇંદ્રસેનાએ જેને, આજ્ઞા કરી મોકલિયો છ;

તે શૂદ્ર તપસ્વી દમભણી આવ્યો, તેણે રાજ્યાસને મહારાજ કળિયો છ. ૧

જે પેર પૂર્વે ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું, તે પેરે કહ્યું સહુ તેણે છ;

દમપિતા મૃત્યુની વાત નિવેદન, કરી જુક્તિ જુક્તિએ જોણે છ. ૨

શૂદ્ર તપસ્વીએ પિતામરણની, કહી વાત વિસ્તારી છ;

તે મુણતાં થઇ દશા દમની, આજ સર્વ કહું અવિધારી છ. ૩

મદિસ પાવક જેમ હુતધન પામી, બળવા માંડે બળમાં છ;

તેવી ક્રોધાગ્નિકેરી જ્વાળા, લાગી દમહૃદય નિર્મળમાં છ. ૪

હે મુનિસત્તમ તે વીર ક્રોધાગ્નિએ, થઇ પ્રજ્વલિત પૂરે છ;

હસ્તેહસ્ત ઘસીને ઓલ્યો મુખ, આવુ વાક્ય મહારૂર છ. ૫

હું પુત્ર સજીવન છતાં યુ માર્યો, અનાયની પેરે મારો બાપ છ;

મારા કુળને તુચ્છાર્થું તે કુળે, જોણે માધ્યું ન માર માપ છ. ૬

જો હું નપુંસક થઈ કામા કરૂં તો, નિદ જગના મુને લોકે છે,
 કુષ્ટનાશ સદાચારીનું રક્ષણ, માન્યો ક્ષત્રીધર્મ એહ અગ્રોક છે. ૭
 પિતા હણેલો જોઈ જો એ, તે કુણ્ણ જીવ્યાથી શો લાભ છે;
 ઉપકારી નથી કંઈ જગતનાણાં એ, પોયો ઠઠ માનો આલ છે. ૮
 હા જનક! કહી વિજ્યાથી શુ? ત્યારે શું કરવું જોગ્યે આજ છે;
 ને કરવું ઘટે તે હું કરજી જાને, મને માન્યું જોહ શુદ્ધ કાજ છે. ૯
 જો હું વપુઃમાનકેરા અગ્ર મધ્યથી, નીડજોલા શોણિવડે છે;
 મારા પિતાનું તર્પણ કરું નહિ તો, આ દેહ અગ્નિમા પડે છે. ૧૦
 જો તેના રૂધિરથી જલાંજલિ ને, તેના માસથી કરાવું ન દિનભોજન છે;
 વા પિતાને પિ હમદાન કરું નહિ, તો નાપુ અગ્નિમા આ તન છે. ૧૧
 જો કાઈ સુર અસુર યક્ષ ગર્ધર્વ, વિદ્યાધર વા સિદ્ધ સમુદાય છે;
 એની સહાય કરવાને આવે તો, મારા શસ્ત્રાસ્ત્રથી ભસ્મ તે થાય છે. ૧૨
 મહાકૂર અત્યંત અધર્મી, તે જન નિંદકને મારી છે;
 ક્ષણિકવાસીને કુદ્ધમાં પાડી, હું ભોગવીશ જૂનિ સારી છે. ૧૩
 એમ કરતાં નહિ મશય જો તે, તો હું કરીશ અગ્નિપવેશ છે;
 એ અત્યંત કુષ્ટમતિવાળાએ, નરિષ્યંત તપસ્વી માર્યો નરેશ છે. ૧૪
 વનવાસી સાધુતણી ક્રિયાઓ, દહન કરતાં એહ છે,
 તે અધમોધમ મહાકુષ્ટને હું પણ હગ્નીશ નિઃસંદેહ છે. ૧૫
 તેના સર્વ પાંધવને મિત્ર પદ્ધતિ, હસ્તિ સૈન્ય સહિત જ;
 અધુના હું હણી હરખાદશ, દેખાડીશ કુષ્ટને કુષ્ટ રીત છે. ૧૬
 હસ્તમાં ધનુષ્ય ખડ્ગ ગ્રહીને, વળી બેસી રથ મોઝાર છે;

૧૦ વપુઃમાન વધની પ્રતિગા કરે છે. જો ઈ—૨૫૪ છે. ૧૧ દિન-
 ભોજન—રાક્ષસ કુળના આકાષણેને ભોજન

૧૩ ક્ષણિકવાસી—ક્ષણ વાર જોડું જીવતર છે એવો સારી જૂનિ—
 સારા લોક—સ્વર્ગાદિ

- શત્રુ સૈન્યમાં આજ નઈ હું, કરી નાખું તેમના સર્વ સંહાર છ. ૧૭
- તે નિર્જર નિમાનમાં ખેરી જીઓ, મારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવનાર છ;
- તે દુષ્ટને સાંધ કરવા જશે જે, તે નરનું કળ મૂળમાંથી હરનાર છ. ૧૮
- વળી બાહુ માત્ર છે સેના જેની, એવો હું થઈ ઊભો છું સજ છ;
- કદા તેનું રક્ષણ કરવા કાજે આવે, વન્ધુધર ઇંદ્ર ખેરી મજ છ. ૧૯
- વા કોપથી ભયાનક દંડ લેઈ, યમરાજ આવે સામે છ;
- યત્ન કરે ધનદ વરણ કે, અરિહા સ્વતેજ નામે છ. ૨૦
- તોયે હું ઉત્તમ તીક્ષણ બાણે, આરુઢી લેઈશ તેને છ;
- હું સમર્થ પુત્ર સમક્ષ છતાં, થઈ નિયમિત વૃત્તિ જેને છ. ૨૧
- સદૈવ વનમાં વાસ કરતા, કરતા ભૂમિ પડેલા કૃણનું બોજન છ;
- સર્વ પ્રાણીનાત્રના પવિત્ર મિત્ર જે, મારા પિતા પાવન છ. ૨૨
- તેમને હાણનારાકેરું આજે, આભિષેખોલિત સર્વ છ;
- ગૃધ્ર તૃપ્ત થતા સુધી ખાઓ, માની મનથી મોઢું પર્વ છ. ૨૩
- સુત ઉપજવો તો ઉપજવો આવા, પુરાણી બાવા તમે છ;
- માઘકાંગણ રાંડે છલ્યા, તે કામ આવે ન સારે સમે છ. ૨૪
- હતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, દમચરિતનામ છ;
- પચ્ચિંશદ્ધિક્ષતતતમેધ્યાય, થયો ભજતાં સીતાપતિ રામ છ. ૨૫

વલિણ.

સીતાપતિ રામ ભજતાં જન, તથા કોટયાનકોટિ બાણ રે;
તો ક્યન પુરાણ મારું થશે ન ખૂરું, નિરખો પુરાણી કરી પ્રમાણ રે. ૨૬

૧૮ નિર્જર—દેવો. ૨૦ અરિહા—સૂર્ય. ૨૩ ગૃધ્ર—ગીધ. અર્થાત્
માંસાહારી પ્રાણીઓ.

કડવું ૨૧૫ મું.

રાગ સારંગ.

મુનિવર માર્કડેય કહે એ રીત, કરી હણવાની પ્રતિજ્ઞા રણજીત; કુરાત્માને હણવાને કર્યો ક્રોધ, આલી રહ્યો જ્યા ત્યા અરિના ગોધ.	મુનિવર૦	૧
અમર્યવડે થઇ વડે આંખ, શકે ક્રોધએ તોડી ગરૂડની પાખ; તેણે મૂછ ઉપર ફેવી હાથ, બાલ્યો દમ વસુંધરાનાથ.	મુનિવર૦	૨
હાથ મને હણે છે એવો, સ્થિતિ પિતાની અતરે આણી નેધી; કરી પોતાના ભાગ્યતણો ધિકાર, બાલાવ્યા મત્રી પુરોહિત તે વાર.	મુનિવર૦	૩
દમ કહે આ શૂદ્ર તપસ્વીએ આજ, કહ્યું તે તમે સાભળ્યું દિગ્ગજ, મારો તાત ઘાતવડે પામ્યો સ્વર્ગ, મેં તેના અરિ મોકલવો નરકવર્ગ.	મુનિવર૦	૪
વા શું કરવું કહો તે સર્વ, હો મંત્રી પુરોહિત મહાપર્વ; તે નૃપ વૃદ્ધ તપસ્વી હતો, વાનમન્ય પ્રત્ન ધરી થયો છતો.	મુનિવર૦	૫
મૌન વૃત્તિ ધરી બેઠો તેહ, હતી જેની ચસવિહોણી દૃઢ; વળી મારી માતા મૃદુસેના નામ, હતી સ્વસ્વામી સમીપે મહાનામ.	મુનિવર૦	૬

તેથી તેના અંગના સંબંધે જાણ,
 માની વપુઆનને નૃપ પ્રમાણ;
 તેના પ્રશ્નના ઉત્તર આપ્યા યથાર્થ,
 તેથી તેનું કારજ થાવું સાર્ય. મુનિવર૦ ૭
 તેણે વામ હસ્તે ધરી તરવાર,
 હુણ્યે જ્યાં ઝાલી જટિલ નિરધાર;
 તે કુષ્ટે લોકનાથ અનાયની પેર,
 મારી નાખ્યો સંભારીને વેર. મુનિવર૦ ૮
 મારી માતા મોકલી મુને કૃ'વા સંદેશો,
 ગાઇ સ્વર્ગે ધરી અંતર અંદેશો;
 હા ધિઃક ધિઃક યોલી બહુ વાર,
 સ્વઅમંગલ મંદભાગ્ય નિંદતી સાર. મુનિવર૦ ૯
 બળી મોઘ અગ્નિ મધ્ય બાઈ,
 ધિઃક ધિઃક હું પુત્રકમાઈ;
 કુઝે કરી નરિધ્યંતને આલિંગન,
 ગાઈ સ્વર્ગે થઇ સતી પાવન. મુનિવર૦ ૧૦
 તેણે જતાં જતાં કહ્યું છે જેહ,
 તે તો મારે કરવું સર્વે તેહ;
 તમો યાઓ સત્વર સહુ તૈયાર,
 હસ્તિ રથ અશ્વ લેઇ આ વાર. મુનિવર૦ ૧૧
 પાયદલાદિક ચતુરરંગ સેન,
 વળી ચોદા લેઇ ચઢો સહુ જોન;
 'હીધા પિતા પિતાકેરું વેર,

પિતૃઘાતકનો કર્યા પાછે કેર. , મુનિવર૦ ૧૨
 માતાનુ વચન માન્યા પિના,
 શુ હુ ને જીવણ ગમે થઈ રહ્યો હોના;
 માર્કડેય કહે મંત્રીએ ત્યાય,
 સુણ્યુ વચન નૃપનુ જ્યાય મુનિવર૦ ૧૩
 કે અતિ ગ્લાનિ પામ્યા સહુ તેહ,
 હા હા રાજા ઉચરવા લાગ્યા એહ,
 મહામદલાજ્ય કહી કહી દેહ,
 સેન સજ કરવા લાગ્યા સહુ તેહ મુનિવર૦ ૧૪
 મેળ્યા સેના સેવક ને પરિવાર,
 વાહન આહન વળી અપરમપાર,
 દમ કરી સર્વને ત્યા તૈયાર,
 વળી પૂર્વગામી કરી તે વાર. મુનિવર૦ ૧૫
 નોકળ્યો અરિના પુર ઉપર,
 તદા ત્રિકાળદર્શી દિજ આલ્યા મહાવર,
 દીધા પ્રોહિતે આશિર્વાદ,
 બાણી વેદમંત્રને સરવે સાદ. મુનિવર૦ ૧૬
 મૂકનો મહાસર્પની પેઠ નિશ્વાસ,
 આલ્યો દમ રાજા વપુષ્માન પાસ,
 હણ્યા દેશ સીમાને સાચનનાર,
 સત્વર કર્યા અવા સામંત તારતાર. મુનિવર૦ ૧૭
 વળી આલ્યો દક્ષિણ દિશા બાણી નૃપાણ,
 તેને આવતો બાણ્યો સંકેદનગાણ,

૧૨ એન—ઉત્તમ (યોદ્ધા) ૧૫ આત્મન—આયુષ્ય પૂર્વગામી કરી—
 (દમને) અર્થાત્ દમને આગળ ૧૬ ને બધી મેના નીકળી ૧૬ સરવે—
 મહુર

સુણી વપુમાન ભરાયો કોયે,
 જાણ્યું દેમ આવ્યો છે મારી શોધે. મુનિવર૦ ૧૮
 પરિવાર પ્રધાન સેન સમેત,
 ચઢી આવ્યો કાળ કરી શું વૃષભકેત;
 તોપણ કંપાયમાન થયો નવ તેહ,
 દત્તો સેન સજ કરવા આજ્ઞા એહ. મુનિવર૦ ૧૯
 જ્યાં સજ થઈ ગઈ સહુ સેન,
 કે દત્તીવ્યાં યુધ્ધનાં તેણે ચેન;
 નીકળ્યો નગરની બાહાર રાય, ૧
 પછે કોણે મોકલિયો દૂત ત્યાં. મુનિવર૦ ૨૦
 દૂત દમને કહેતો જઈ,
 અતિ શૂરો પૂરો સામક થઈ;
 વપુમાન કે' વેલો તું આવ,
 તારા નરિચ્ચંતને ધર્યો મૂકાવ. મુનિવર૦ ૨૧
 તે સ્વર્ગે બેઠો જીએ છે વારી પાટ,
 હે ક્ષત્રબધુ કરીશ નવ ઉચ્ચાટ;
 હું કહુંજ સહિત તેની પાસ,
 આજ મોકલીશ ત્રેવડી તુંને ત્રાસ. મુનિવર૦ ૨૨
 મારા બાહુબળથી છૂટેલા બાણ,
 કરે છે તારું રક્ત પીવાની વાણ;
 છે ઘણા દિનથી તરશ્યા એહ,
 તે સંજામે રૂધિર પીશે બેઠી વારી દેહ. મુનિવર૦ ૨૩
 દત્તે કહેલા ને ને બોલ,
 તે દમ સાંભળી કરતો તોલ;

પૂવે કરી સ્મરી પ્રતિજ્ઞા ત્યારે,
 ચક્ષુ શ્રવાણ કુંકુવતો વારંવારે. મુનિવર૦ ૨૪
 ગયો વપુષ્માન સામે સત્વર,
 આવી ઊભો લઢવાને દમ મહાવર;
 વપુષ્માનની સેના મધ્યે જોઈ,
 અતિ બળદર્શક ધરતો દેહ. મુનિવર૦ ૨૫
 તેને ઘોલાવ્યો પ્રથમ સામે તેણે,
 કરી પિતા કાળે દહ પ્રતિજ્ઞા જેણે;
 થવા માંડ્યું દમ વપુષ્માનનું ચુદ્ધ,
 વઢે રથી રથી સામે થઈ કુદ્ધ. મુનિવર૦ ૨૬
 લઢે છે હસ્તી હસ્તી સઘાત,
 કરે છે અસવાર અસવારને ઘાત;
 ભાથી ભીંડતા માથી વખોડી,
 એવી બાધી ઘણી ત્યાં જોડાજોડી. મુનિવર૦ ૨૭
 અહો વિપ્રસતમ તેણે કાર,
 મહાધોર સગ્રામ ભવત્યૌં સાર;
 જોવા આવ્યા સુર સિદ્ધ ગર્ધર્વ,
 ચુદ્ધ જોઈ રાક્ષસ તજતા ગર્વ. મુનિવર૦ ૨૮
 અહો વિપ્ર લઢવા લાગ્યો દમ જ્યારે,
 વસુધન્ન કપવા લાગી છે ત્યારે;
 કોઈ રથી સારથી કે મહાહાથી,
 ભવે ઘોડેવાર કે હોય ભાથી. મુનિવર૦ ૨૯
 દમકેરાં છૂટે ને ને બાણ,
 ના'તો કોઈ સહન કરી શકે એવો જાણ;
 એવું જોઈ વપુષ્માનનો સેનાપતિ,

આવ્યો દમ સામે ક્રોધી દુર્મતિ. મુનિવર૦ :
 લઢવા લાગ્યો દાવ કરી વિધ વિધ,
 હરિ દમે યોગમયી તેની નિધ;
 એક બાણ હૃદમાં માર્યો કરાળ,
 કે પામ્યો વિંધાઈ નિધન તતકાળ. મુનિવર૦ ૩૧
 જદા સેનાપતિ પડ્યો માન્યો શૂર,
 તદા વપુઞ્માનસેન નાસવા લાગ્યું પૂર;
 આવતો નીરખી સેનનાયક વપુઞ્માન,
 શત્રુદમન દમ કે'વા લાગ્યો મહાન. મુનિવર૦ ૩૨
 અહો અધમોધમ દુષ્ટ ચાંડાળ,
 હણ્યો તપસ્વી અસ્તવિહીન તે' જાપાળ;
 પ્રતધારી નિયમધારી નરદેવ,
 હણી હવાં નાસે કાં તતખેવ. મુનિવર૦ ૩૩
 તું' છું' કનિષ્ઠ વળ્ય વળ્ય પાછો,
 આમ કેમ હીંકે છે આછો આછો;
 વપુઞ્માન કે' મૂઝ્ય મૂઝ્ય બડાઈ,
 એમ વદી આવ્યો લઢવા લઈ સાથ ભાઈ. મુનિવર૦ ૩૪
 પુત્ર બાંધવ સંબંધી શૂર,
 કોઈનિ નવ રે'વા દીધા તેણે પૂર;
 થઈ રથારૂઢ ને લઢવા લાગ્યો,
 નેણે મોખરો દમતણે નવ ત્યાગ્યો. મુનિવર૦ ૩૫
 ધનુષ્ય ભરી બાણ મૂઝ્યાં અસંખ્યાત,
 કરી દિશા વ્યાપ્ત ને ચર પરસાત;

૩૧ નિધ (નિધિ)—સામર્થ્ય રૂપી ભંડાર. નિધન—મૃત્યુ ૩૨

અસ્તવિહીન—દયિયાર વગરનો.

હાંક્યો દમને રથ સહિત શરજળળ,
 વળી ગજ્યો વપુઝ્માન કરાળ. મુનિવર૦ ૩૬
 પછે પિતાવધક્રોધે પૂરાયલા દમે,
 સત્વર શર કાપી નાખ્યાં જેહ ભમે;
 વાંધ્યા બીજ બાણે તેમના દહ,
 એકએક બાણે પ્રાણ હરતો તેહ. મુનિવર૦ ૩૭
 વા માર્યા વપુઝ્માનના સપ્ત કુમાર,
 સહુ બાંધવ સંબંધી તે વાર;
 ગણી ગણી મૂકતો એક બાણ,
 તે હણી હણી આવતાં નિર્વાણ. મુનિવર૦ ૩૮
 હણાયા પુત્ર મિત્ર બાંધવ જેના સાર,
 એવો વપુઝ્માન ક્રોધ કરી તે વાર;
 રથારૂઢ થઇ નાખી સર્પ સમ ત્રિઃશાસ,
 ઉપજાવ્યો શરે કરી સંગ્રામે ત્રાસ. મુનિવર૦ ૩૯
 વારેવારે યુદ્ધ કરવા તે આવે,
 જેમ અતિ પતંગને દીપ ભાવે;
 જે મુનિમત્તમ દમે જોયો તે ભમે,
 વળી નાખતો તે બાણ યોગમે. મુનિવર૦ ૪૦
 દમે તેનાં જોતા જોતામાં બાણ,
 છેદી બેદી નાખ્યાં છે નિર્પાણ;
 પછે થઇ ગયા ઉભય સન્મુખ,
 મારવા માંડ્યાં બાણ તાણી તાણી રૂખ. મુનિવર૦ ૪૧
 ભાગ્યુ વપુઝ્માનનું દમે ચાપ,
 તદા વપુઝ્માને સાંગ મારી અંમાપ;
 તે દમનુ કાર્યુક દટકા કીધુ,

ઉભય વીરે વૈર બરાબર લીધું. મુનિવર૦ ૪૨
છે પરસ્પરે જીતવાની ઇચ્છા જેને,
મેં હણ્યો માને છે જેને;

એવા વીર તીર વિના થયા ત્યાંય,
તદા યોધ ત્વરાએ ધાતા ગ્યાંય. મુનિવર૦ ૪૩

ઉભય ધરી હસ્તમાં ખડ્ગ કરાળ,
કૂદી પડ્યા રથ પરથી તે કાળ;
પરસ્પર ખેલવા લાગ્યા ખેલ,
માણી અઘાપઘાતજો મહાખેલ. મુનિવર૦ ૪૪

આ હણાયો ને આ જીત્યો,
રે આ હણાતો થયો શોભિતો;
એમ એકમેકને જીતી જતા,
પછે પૂર પંચાનન વિકરાતા. મુનિવર૦ ૪૫

ધા દમને ખડ્ગનો લાગ્યો,
તે જોઈ વપુષ્માન અનુરાગ્યો;
તદા મહાવનમાં હાણાયલા બાપ,
ધ્યાન તેનું ફરતો દમ્ અમાપ. મુનિવર૦ ૪૬

તેનું સ્મરણ ચાતામાં થયો સંતાપ,
મગટ્યો દમ અંગ્રોઅંગે અતિ તાપ;
તેણે ધાઈ સા'યા વપુષ્માનના કેરા,
ખેંચી સત્વર જૂમિ પાડ્યો નરેશ. મુનિવર૦ ૪૭

પછે મૂક્યો તેની ગ્રીવાપર પગ,
તંદા વપુષ્માન થયો હગબગ;

તદા દમે હિચો કર્યો અતિ હસ્ત,
 બોલ્યો મુખ હે શૂર સમસ્ત. મુનિવર૦ ૪૮
 માનવી દાનવી નાગ મહાભાગ,
 બુઝ્યો છવ જતુ પક્ષી આ બાગ;
 હુ આ અધમ ક્ષત્રી વપુષ્માનકેરે,
 આજ હૃદય અદ્ય યદન વેરે. મુનિવર૦ ૪૯
 એમ ભાખી દમે તે વાર,
 ફાડ્યું ફાડ્યું અરિહૃદય નિરધાર;
 નીકળ્યો તે મધ્યેથી રૂધિરમવાહ,
 તે પાન કરવા તત્પર થયો વહી વાહ મુનિવર૦ ૫૦
 કિંતુ તેમ કરતા તેને ત્યાંય,
 અટકાવ્યો સુરગણે આવી જ્યાંય,
 પછે તેના રક્તચક્રી નિર્વાણ,
 અર્પી જહાજલિ પિતાને પ્રમાણ. મુનિવર૦ ૫૧
 થયો પિતૃઋણચક્રી એમ મુક્ત,
 પછે રહ્યુ બાકી શુ કરતો સચુક્ત;
 વપુષ્માનમાસે કરી નિર્ધાર,
 પિતૃપિડમદાન કરતો તે વાર. મુનિવર૦ ૫૨
 પછે સક્ષિસપ્તભા નિપજેલા જેહ,
 તેણે વર્ત દિજનન તેડ્યા તેહ;
 તેમને અત્યંત ધન મહિત પિડદાન,
 અર્પી આમિય જમાડયુ વપુષ્માન. મુનિવર૦ ૫૩
 પછે ઝયો ઘેર તે રાજા ચાલી,
 જેને જોઈ સુમના અતિશે યાલી;

હે દિન યથા સૂર્યવંશ મોઝાગ,
 એવા એવા રાજ અપરમ પાર. મુનિવર૦ ૫૪
 યથા સદ્મતિવાળા ઘણા શૂર,
 કેટલાકે યજ્ઞ કરતા યથા ભરપૂર;
 યથા ધર્મકુશળ કર્મે તૈયાર,
 યથા વેદ પારંગત અપાર. મુનિવર૦ ૫૫
 એવા સૂર્યવંશ નૃપની સંખ્યાય,
 શત ભવ લેઇએ પણ નવ થાય;
 એ સર્વ નૃપકેશ ચરિત્ર,
 થાયે સુણતાં ભણતાં પરમ પવિત્ર મુનિવર૦ ૫૬
 થાય પાપમુક્ત નર મમાણ,
 વળી અબ્રુધ હોય તો થાયે સુખાણ;
 છે દમનુ ચરિત્ર પાવન અતિ,
 પુરાણી ચરિત્રની સોંતી ગતિ. મુનિવર૦ ૫૭
 ને વૈર કરો તો આવા થાઓ,
 શું ખૂણે બેસી ગળ્યો ગોળ ખાઓ;
 છે કરવું મરવું તરવું એક વાર,
 હરવું વરવું હરવું છે વારંવાર. મુનિવર૦ ૫૮
 એવો કરી વિચાર થાઓ સામા,
 નહિ તો રહો નમ્ની પુરાણી નકામા;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે આમ,
 દમચરિતે વપુષ્મદ્વૈના નામ. મુનિવર૦ ૫૯
 યથો યદ્વિન્નિરુદ્ધિકચતતમોધ્યાય,
 દમચરિત્ર સુણે ભણે તે નાકે ભય;

સંવેત સત્તરસે પાંસઠય માંય,

સંપૂર્ણ દમચરિત્ર થાયે આંય.

મુનિવર ૦ ૬૦

વલિણુ.

ખહિયાં દમચરિત્ર સંપૂર્ણ થાયે, દમ જાયે પુરાણી દવ રે;

મૂષક ન હોયે દરદરે, નીકળે કંઈ મણિધર તતખેવ રે. ૬૧

કડવું ૨૧૬ મું.

રાગધનાશ્રી.

પક્ષીઓ કહે જૈમિની વિષ જી, મહામુનિ માર્કંડેયે કથા કહી સિમ્ર જી;

કૌબુટકિ મુનિને કથા કહી દાખી જી, વિદાયગીરી આપી સમ્યક્ ભાખી જી. ૧

ઢાળ.

સાચક ભાખી દિજ વિદાય કીધો, પછે કરી મધ્યાન્હસંધ્યાપૂ;

એમ કરી તેમની કનેથી જો, અમે તમને કહ્યું મુનિરાય. ૨

તે પુરાણ સમ્યક્ મુણ્યું છે, હે મુનિસત્તમ અનાદિસિદ્ધ;

પૂર્વે માર્કંડેયને વિદ્યએ કહ્યું, તે અમે તમનિકટ કર્યું પ્રસિદ્ધ. ૩

આ પુરાણ ભણનાર મુણનારને, છે પ્રણય દ્વંદ્વદા સાર;

છે પવિત્ર આયુષ્ય વૃદ્ધિ કરતા, છે ધર્માર્થ કામ દેનાર. ૪

વળી સર્વસ્વ પ્રાયશ્ચિત તજાવે, એવું એ છે જાણ;

પૂર્વે આર મન્ન જો કહ્યા છે તે, વળી પિતાપુત્રસંવાદ પ્રમાણ. ૫

૬૧ દરદરે—પ્રત્યેક દરમાં. ૫ પુરાણનો ઉપસદાર કરે છે: પૂર્વે
ઈ૦—પૂર્વે જૈમિનિએ કરેલા, પ્રશ્નો, આર જડ પુત્ર અને તેના પિતાનો
સંવાદ, બહાએ કાલ્પન કરેલી મુદ્દિ, મન્વતરની સ્થિતિ, અને રાજાઓનાં
ચરિત્ર, એ પાંચ ભાગમાં આ પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

- અક્ષયુષ્ઠિ ને મનુસ્થિતિ, વળી ષવિત્રં નૃપચરિત્ર;
એ અમે તમને સર્વે કહ્યાં, જે મહાચિત્રવિચિત્ર. ૬
- હવાં અન્ય સુ સુણવાતણી છે, તમને મુનિદેવ ઇચ્છાય;
જે નર આ સર્વ સાંભળે, કે નરમંડળ મધ્યે ગાય. ૭
- તેનાં પાપ ને સંતાપ સઘળાં, જૈમિનિ! પ્રહ્લે યાય;
મહામોઘો મળે તેને, અંતે મોક્ષ તો સુખદાય. ૮
- અષ્ટાદશ પુરાણ કહ્યાં જે, પિતામહે પ્રમાણ;
છે સપ્તમું માર્કંડેય તેમાં, મહાપ્રખ્યાત પુરાણ. ૯
- હવાં નામ તેનાં દહિં ગણાવી, સુણો જૈમિનિદેવ;
તમે મહાત્મા ગુરૂતાણી સાધી છે, સિદ્ધ પ્રસિદ્ધન્'સેવ. ૧૦
- પ્રાણપુરાણ પે'લુ જાણવું, પાદ્મપુરાણ બીજું સૌય;
ત્રીજું વૈશ્ણવપુરાણ છે, ચોથું શૈવપુરાણજ હોય. ૧૧
- ભાગવતપુરાણ છે પાંચમું, છઠું નારદીય પુરાણ;
સપ્તમું માર્કંડેય નામે, અષ્ટમું આગ્નેયપુરાણ પ્રમાણ. ૧૨
- નવમું ભવિષ્યપુરાણ છે, દસમું અક્ષવૈવર્તપુરાણ;
અગિયારમું લિંગપુરાણ છે, બારમું વારાહપુરાણ સુખાણ. ૧૩
- સ્કંધપુરાણ છે તેરમું, ચૌદમું વામનપુરાણ નિર્ધાર;
પંદરમું કૌર્મપુરાણ છે, સોળમું માત્સ્યપુરાણ અવિધાર. ૧૪
- સત્તરમું ગરૂડપુરાણ છે, અષ્ટાદશમું પ્રહ્લાંડપુરાણ;
જે નર અષ્ટાદશ પુરાણકેરાં, નામ પઠન કરે નિર્વાણ. ૧૫
- વા જપે જપ કરી એહનો, તે હયમેધ કૃત્તને પામે;
વિરાટાદિ સદ્ધિને વળી, અલ્પાદિ સુરસદ્ધિ નામે. ૧૬

૧૬ પુરાણમાં શું વર્ણવવું જોઈએ તે જણાવવાને તેના પાંચ લક્ષણ કહે છે^૧ વિરાટાદિ ધન—વિરાટને આદિ લેઈને સઘળી સદ્ધિ (કૃત્તિ), જેને.

- પંશવિસ્તાર ને મન્વતરકથા, મહાનૃપવશચરિત્ર;
 એ પુરાણનાં છે પંચ લક્ષણ, ભાષ્યાં મહામુનિ પવિત્ર. ૧૭
- ચાર પ્રશ્ને સંયુક્ત જે આ, છે અનુત્તમ પુરાણ,
 તે શ્રવણ કરતા શતકોટિ કલ્પનાં, થાય પાપ નાશ પ્રમાણ. ૧૮
- વળી બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ જાયે, અન્ય અશુભ કર્મ નિર્ધાર,
 જેમ મરૂત ભગ્ન વણુ કરી નાખે, ત્યમ થાય પાપ નાશ અવિધાર. ૧૯
- આ પુરાણ મુણવાયકી જૈમિની, જઈ કયાં અત્યંત ક્ષેત્રમા દાન,
 તેટલુ પ્રણય થાયે શ્રવણથી, વળી નરમણિ થાય મહાન. ૨૦
- આ પુરાણકેરી સમાપ્તિ કરતા, વેદાધ્યયનથી અધિક,
 કૃત્તમાપ્તિ થાયે સર્વથા, ટળે યમકિંકર ધીક. ૨૧
- શ્રવણ કરાવે પુરાણ આ જે, તેનું કરવું યથાવિત્રિ પૂજન;
 ગદ્ય કુસુમ વચ્ચ ને બ્રહ્મભોજન, ગણવે કુંનાર વિધિસમ પાવન. ૨૨
- તેને યથાશક્તિ કઇ આપવું સહી, જો સુણનાર હોયે રાય;
 તો તેણે ગાંભ ગરાસ વાહન અર્પવા, જ્યમ દિવજન રાજ થાય. ૨૩
- વેદ અર્થત્રયે આ પુરાણ સઘળું, છે પમાડેલું વિસ્તાર;
 એક ધર્મશાસ્ત્ર સ્થાનક છે સહી, સુણનાં મતોરથ મિહ થાયે સાર. ૨૪
- આ પુરાણ પૂરે સાભાગીને, વિચક્ષણ નરે નિર્માણ;
 કુંનાર વાસ મહુત્માનાણું પૂજન, શુદ્ધ મને કરવું પ્રમાણ. ૨૫
- એવડે ધર્માર્થગામ ને, મળે મોક્ષ રૂળ જ્યમ ભાખું,
 ૦

‘સર્ગ’ કહે છે તે પેઢેનું લક્ષણ. બ્રહ્માદિ દેવોની સૃષ્ટિ એ ‘પ્રતિપદ્ધિ’ નામે
 બીજું લક્ષણ, મનુના વશનું કથન એ ‘વંશ’ નામે ત્રીજું લક્ષણ, મન્વ-
 તરચન એ ચોથું લક્ષણ અને મોટા રામવના ચરિત્ર એ પાંચમું લક્ષણ છે
 ૨૦ ગદ્ય—ચંદનાદિ નિધિસમ—બ્રહ્મ જેવો ૨૪ એક છંદ—પુરાણ
 તે એક ધર્મશાસ્ત્રને સ્થાને છે

મર્યાદ વિહોણા અને વળી, જ્ઞાતિજન પર કરતા ક્રોધ,	
તેવાને નવ આ પુરાણ કે'ણુ, કે શીખવી ન દેવો ખોધ	૩૮
ગણે ક્યાયા હૃદયે કદાપિ, તદાપિ એવા દુષ્ટને જાણુ,	
હોભથી વા મોહથી તેને, વા હોય વિશેષ ભય પ્રમાણુ	૩૯
એવાને એ અર્પણુ, તે છે મહાનિદક કામ,	
ને અર્પતા તે ભોગવે છે, યમયાતના ઉદામ.	૪૦
એવો દુષ્ટ નર ને આ પુરાણુજ, ભણી પુરાણી થાય,	
વા ભણાવે પુરાણી થઇને તે નિશ્ચે નરકે જાય	૪૧
પુરાણીજ આ મુણી મેજે, નહિ તો નવીજ કે'વાશે,	
જો હશે આવા આચરણુ અગમા તો, દુ ખમા દે'વાશે	૪૨
માકડેય કહે એ સર્વ છે, આખ્યાન ધર્મ અનુપ,	
સ્વર્ગ મોક્ષ દેનાર છે એ, કરનાર ભયનો ભૂપ	૪૩
ને આ પુરાણુ મુણે કે ભણે, તે ઇચ્છે કરતો સિદ્ધ,	
આધિ વ્યાધિથી પીડાય નહિ તે થાય સમ્યક્ સુણનાર પ્રસિદ્ધ	૪૪
શ્રદ્ધહૃત્યાદિકે પાપથી તે, નિશ્ચય મૂકાયે માન,	
સજ્જન મહાજન થાય તેના, મિત્ર હિતેજ મહાન	૪૫
અરિ પરાભવ કરી શકે નહિ, તેને ચારભાય નવ થાય,	
ધનકેરી ખોટ તેને, કદાપિ નવ કે'વાય	૪૬
તેને ભોજન મળે મન ભાવતા નિત્ય નિત્યપ્રતિ મિષ્ટાન્ન,	
નવ મહાકાજ તેને પીડતો ભરાય ભડાર ગેહે ધાન્ય	૪૭
હે દ્વિજમત્સ્ય પરસ્ત્રી પરદ્રવ્ય આદિક, પરહિ સાતણા ને દુ ખ,	
એવા પાપથી મૂંઝાય તે જન સમ્યક્ મુણે પામે સુખ	૪૮
ને આ કથા મુણે ભાવથી તે, પામે શિદ્ધ વૃદ્ધિ શાતિ,	

- રે મૂર્ખજન કરતા શોચ એવો, નવ રે' ઉદય અસ્ત સદાય;
 કોઈ મહાબ્યાઘ્ર આવી માર્ગરો હણશે, વા પુરોડાશને દેખી ખાય. ૭૪
- ધતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, એતુત્પુરા ગુમાહાત્મ્ય મહા'ગમ;
 ચૈતત્પુરાણ શ્રવણ પડન, મહાકલશ્રુતિ નામ. ૭૫
- સમન્ત્રિંશાધિકશતતમેધ્યાય, સંપૂર્ણ અહીંઆં થાય;
 વ્યાતુર્પિંશી જન મેમાનંદ, કથા યથામતિએ ગાય. ૭૬

વસણ.

- યથામતિએ કથા ગાયે, ભણ ભવતારણ શ્રીહરી રે;
 સમા કરજે પુરાણી બાવા, આવા યાશો ન કોઈ જુએ દૂરી રે. ૭૭

એવો શોચ તો મૂર્ખ હોય તે કરે. શોચ ન કરવાનું કારણ કહે છે ૭૪ નવ
 રે' ૪૦—૨૫૮ છે. કોઈ ૪૦—૩૫ મોટા વાધ આવીને મિયાડીએતેજ
 ખાઈ જાય એમ બને, અથવા દેખી (મિયાડા) પુરોડાશને ખાય, એમ પણ
 બને. તત્કર્ણ કે પુરાણીઓ પુરાણનો નાશ કરે કે કોઈ પુરાણીઓનો નાશ
 કરે, એમ પણ બને કેમકે ઉદય અને અસ્ત તો મદાય છેજ ૭૭ જુએ—
 મારી પેઠે તમારી તપાસ લે

